

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 31
№ 3

Тернопіль
2021

*Економічний аналіз***Том 31. № 3.**

2021 рік

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Західноукраїнського національного університету,
протокол № 3 від 16 листопада 2021 р.*

*Рекомендовано рішенням Вченої ради
Західноукраїнського національного університету
до поширення через мережу Інтернет,
протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.*

Збірник наукових праць

*Засновник і видавець:
Західноукраїнський національний університет*

*Виходить чотири рази на рік**Заснований у червні 2007 року*

Збірник входить до категорії "Б" Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук
(наказ МОН України від 26.11.2020 р. № 1471)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index, Windows Live Academic, ResearchBible,
Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 3. 242 с. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03>

Збірник наукових праць „Економічний аналіз» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, управління, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Монастирський Г. Л., д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Адамик Б. П., к. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Борисова Т. М., д. е. н., Західноукраїнський національний університет (Україна)

Броневіч Ельжбета, доктор габлітований наук економічних, професор, Білостоцька політехніка (Республіка Польща)

Бруханський Р. Ф., д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Зелінська Анетта, доктор габлітований наук економічних, професор, Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Кізима Т. О., д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Король С. В., к. е. н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна)

Крук Барбара, доктор габлітований наук економічних, професор, Щецинський університет (Республіка Польща)

Спільник І. В., к. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Хорунжак Н. М., д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Шушпанов Д. Г., д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

<http://www.nbu.gov.ua/>

<http://www.library.wunu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Західноукраїнський національний університет, 2021

© «Економічний аналіз», 2021

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2021

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.*

ЗМІСТ

Богдан Наталія, Краснокутська Юлія Інвестиційне забезпечення розвитку туристської галузі в системі завдань регіонального маркетингу	7
Гринчишин Ірина, Бас-Юрчишин Мар'яна Оцінювання центрально-периферійних ефектів у соціально-економічному розвитку регіону	16
Надвиничний Сергій, Пушкар Зоряна Сучасні підходи до формування експортної стратегії розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки України	25
Ніпіаліді Ольга Регіон Великого Близького Сходу і Північної Африки у сучасній системі міжнародної безпеки	33
Остапенко Сергій Теоретичні основи розвитку агропродовольчого ринку України	43
Подра Ольга, Петришин Наталія Міграційні процеси в Україні: обсяги, причини, наслідки	52
Скаска Олег, Могила Ірина-Людмила Вплив міжнародних економічних санкцій на імпорتنі операції України	60
Уголькова Олена, Реверенда Наталія, Лісович Тарас Стан та тенденції розвитку інновацій в країнах Європи	67
Гордей Оксана, Грабовська Іванна, Негрішна Вікторія Проблеми та перспективи удосконалення фінансового забезпечення складових соціальної сфери в Україні	74
Пістунов Ігор Використання корпоративної функції корисності для визначення прийнятної суми страхування бізнесу	83
Роменська Катерина Формування бюджетних потоків за результатами акцизного оподаткування в Україні	90
Ткаченко Катерина Інструменти страхового менеджменту та напрями їх удосконалення	97
Адаменко Марина, Афанасьєв Ігор, Капітула Сергій, Шахно Альона Інвестування в інноваційний розвиток конкурентоспроможності ресурсно-виробничого потенціалу гірничорудних підприємств	105
Варченко Ольга, Герасименко Ірина Методичні підходи до вартісної оцінки ефекту синергії реструктуризації підприємства	115
Задорожний Олексій, Жалдак Ганна Розвиток компаній в умовах нестабільності світової економіки: можливості, виклики, перспективи	125

Захарова Тетяна Оцінка ефективності заходів щодо вдосконалення управління підприємствами туристичної галузі в умовах євроінтеграції	133
Катерина Ольга, Молчанова Катерина Технологічні рішення розвитку аеропортів в період цифрової трансформації	143
Коваль Христина, Разборська Олена Перспективи розвитку обліку та аналізу дебіторської заборгованості при вирішенні завдання безперервності діяльності підприємства	150
Кузнєцова Тетяна Найближча перспектива менеджменту організацій – управління роботоперсоналом	160
Рекало Тетяна Формування рекрутингу в IT-сфері	166
Дуляба Наталія, Лакіза Вікторія, Далик Володимир Моделювання обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств	173
Манчур Ірина Рівень використання блокчейн-технології підприємствами України в сфері бухгалтерського обліку та аудиту	183
Нестеренко Ірина, Ковалевська Надія Становлення облікової політики та її вплив на показники звітності підприємств харчової індустрії	190
Томчук Віктор, Михайлишена Аліна Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами	198
Хмелюк Альона, Антонова Юлія Управління витратами та методи калькулювання собівартості послуг з подачі води державних підприємств	206
Кулініч Тетяна, Мужів Соломія Сучасні тренди у забезпеченні стабільного розвитку транспортно-енергетичної системи України	214
Кіріченко Ксенія Прогнозування ефективності використання землі у сільськогосподарських підприємствах	223
Ковальчук Світлана, Матвіїв Василь Маркетингові аспекти надання медичних послуг в державних закладах охорони здоров'я України	233

CONTENT

<i>Bogdan Nataliia, Krasnokutska Iuliya</i> Investment support for the development of the tourist industry in the system of tasks of the regional marketing	7
<i>Hrynychshyn Iryna, Bas-Yurchyshyn Maryana</i> Assessment of the core-periphery effects in the socio-economic development of the region	16
<i>Nadvynychnyy Serhiy, Pushkar Zoryana</i> Modern approaches to the formation of the export strategy for the development of the agricultural sector and ensuring the food security of Ukraine	25
<i>Nipialidi Olha</i> Great Middle East and North Africa region in the modern system of international security	33
<i>Ostapenko Sergiy</i> Theoretical fundamentals of agricultural food market development of Ukraine	43
<i>Podra Olha, Petryshyn Nataliia</i> Migration processes in Ukraine: volumes, reasons, consequences	52
<i>Skasko Oleg, Mohyla Iryna -Lyudmila</i> Influence of international economic sanctions on importation operations of Ukraine	60
<i>Ugolkova Olena, Reverenda Nataliia, Lisovych Taras</i> State and trends of innovation development in European countries	67
<i>Hordei Oksana, Hrabovska Ivanna, Nehrishna Viktoriia</i> Problems and prospects for improving financial support for components of the social sphere in Ukraine	74
<i>Pistunov Igor</i> Using a corporate usefulness function to determine an acceptable amount of business insurance	83
<i>Romenska Kateryna</i> Formation of the budget flows from the results of excise taxation in Ukraine	90
<i>Tkachenko Kateryna</i> Insurance management tools and areas of improvement	97
<i>Adamenko Maryna, Afanasiev Ihor, Kapitula Serhii, Shahno Alona</i> Investment in innovative development of competitiveness of resource and production potential of mining enterprises	105
<i>Varchenko Olga, Herasymenko Iryna</i> Methodical approaches to cost estimation of synergy effect of enterprise restructuring	115
<i>Zadorozhnyi Oleksii, Zhaldak Hanna</i> Development of companies in the conditions of instability of the world economy: opportunities, challenges, prospects	125
<i>Zaharova Tetiana</i> Evaluation of the effectiveness of measures to improve the management of tourism enterprises in the context of eurointegration	133

<i>Katerna Olga, Molchanova Kateryna</i> Technological solutions for airports development during the digital transformation period	<i>143</i>
<i>Koval Khrystyna, Rasborska Olena</i> Prospects of development of accounting and analysis of receivables in solving the problem of continuity of activity of the enterprise	<i>150</i>
<i>Kuznietsova Tetiana</i> Nearest perspective of organization management – robot personnel management	<i>160</i>
<i>Rekalo Tetiana</i> Formation of recruitment in the IT sphere	<i>166</i>
<i>Duliaba Natalia, Lakiza Victoriia, Dalyk Volodymyr</i> Modeling of accounting and analytical support of management of economic activity of trade enterprises	<i>173</i>
<i>Manchur Iryna</i> Level of use of blockchain technology by ukrainian enterprises in the field of accounting and auditing	<i>183</i>
<i>Nesterenko Iryna, Kovalevska Nadiya</i> Formation of accounting policy and its impact on reporting indicators for food industry enterprises	<i>190</i>
<i>Tomchuk Viktor, Mykhaylyshena Alina</i> Features of accounting and analytical provision of inventory management	<i>198</i>
<i>Khmelyuk Alona, Antonova Yulia</i> Cost management and methods of calculating the cost of water supply services of state enterprises	<i>206</i>
<i>Kulinich Tetiana, Muzhiv Solomiia</i> Current trends in ensuring sustainable development of the transport and energy system of Ukraine	<i>214</i>
<i>Kirichenko Ksenia</i> Forecasting the efficiency of land use in agricultural enterprises	<i>223</i>
<i>Kovalchuk Svitlana, Matviiv Vasyl</i> Marketing aspects of the provision of medical services in state health care institutions of Ukraine	<i>233</i>

УДК 332.1:330.322:338.486

JEL classification: E22, M31, L83

Наталія БОГДАН

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри туризму і готельного
господарства,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
Україна
E-mail: Nataliya.Bogdan@kname.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8176-9721>
<http://www.researcherid.com/rid/F-6335-2019>

Юлія КРАСНОКУТСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельного
господарства
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
Україна
E-mail: y0506180284@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7241-1237>

© Наталія Богдан, Юлія Краснокутська, 2021

Отримано: 01.11.2021 р.

Прорецензовано: 09.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Наталія Богдан (Україна)
Юлія Краснокутська (Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКОЇ ГАЛУЗІ В СИСТЕМІ ЗАВДАНЬ РЕГІОНАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ

АНОТАЦІЯ

Вступ. У статті досліджено особливості інвестування в туристичну галузь як інструменту ефективної реалізації туристичного потенціалу регіонів в сучасних умовах. Розроблено підходи до формування концептуальних принципів інвестування в сфері туризму, що містять системність, альтернативність, інвестиційну культуру, адаптивність, комплексність, враховують ризик. Запропоновано методологічні принципи стимулювання інвестиційного забезпечення туристичної галузі, що полягають у залученні нових інвестиційних ресурсів, стимулюванні інвесторів, обґрунтованості інвестиційних рішень, врахування вимог інвесторів, оперативності інвестиційного моніторингу. Розроблено порівняльну характеристику основних напрямків інвестування в туристичну сферу, на основі чого встановлено, що в Україні доцільно задіяти програмно-цільовий підхід до галузевого інвестування.

Мета статті полягає в дослідженні специфіки інвестиційного забезпечення туристичної галузі стосовно українських реалій, а також розроблення напрямів інвестування в галузь на регіональному рівні.

Метод (методологія) дослідження включає загальнонаукові методи – елементи теорії логіки; методи теоретичного узагальнення та абстрактно-логічний; методи порівняння та групування; метод класифікації.

Результати. В результаті проведеного дослідження отримано елементи наукової новизни, що полягають у наступному: розроблено підходи до формування концептуальних принципів інвестування в сфері туризму, що містять системність, альтернативність, інвестиційну культуру, адаптивність, комплексність, враховують ризик; запропоновано методологічні принципи стимулювання інвестиційного забезпечення туристської галузі, що полягають у залученні нових інвестиційних ресурсів, стимулюванні інвесторів, обґрунтованості інвестиційних рішень, врахування вимог інвесторів, оперативністю інвестиційного моніторингу; розроблено порівняльну характеристику основних напрямків інвестування в туристичну сферу, на основі чого встановлено, що в Україні доцільно задіяти програмно-цільовий підхід до галузевого інвестування.

Отже, практична значущість проведеного дослідження полягає в розробці рекомендацій для забезпечення процесів інвестування в туристську галузь на регіональному рівні, що являють собою інструмент регіонального маркетингу та сприятимуть формуванню конкурентних переваг туристської галузі за рахунок підвищення інвестиційної привабливості туризму в регіоні.

Богдан Н., Краснокутська Ю. Інвестиційне забезпечення розвитку туристської галузі в системі завдань регіонального маркетингу. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 7-15.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.007>

Ключові слова: інвестування; туристська галузь; інвестиційна привабливість; регіональний маркетинг; програмно-цільовий підхід.

UDC 332.1:330.322:338.486

JEL classification: E22, M31, L83

Nataliia BOGDAN

Doctor of Science (Economics),
Associate Professor,
Professor of the Department of Tourism and
Hospitality,

O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv, Ukraine

E-mail: Nataliya.Bogdan@kname.edu.ua<https://orcid.org/0000-0002-8176-9721><http://www.researcherid.com/rid/F-6335-2019>**Iuliya KRASNOKUTSKA**

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Tourism and Hospitality,
O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv, Ukraine

E-mail: y0506180284@gmail.com<https://orcid.org/0000-0001-7241-1237>

© Nataliia Bogdan, Iuliya Krasnokutskia, 2021

Received: 01.11.2021

Revised: 09.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Nataliia Bogdan (Ukraine)
Iuliya Krasnokutskia (Ukraine)

INVESTMENT SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY IN THE SYSTEM OF TASKS OF THE REGIONAL MARKETING

ABSTRACT

Introduction. The article examines the features of investing in the tourism industry as a tool for effective implementation of the tourism potential of regions in modern conditions. Approaches to the formation of conceptual principles of investment in the field of tourism have been developed, which include systemicity, alternativeness, investment culture, adaptability, complexity, risk-taking. Methodological principles of stimulating investment support of the tourism industry are proposed, which consist in attracting new investment resources, stimulating investors, soundness of investment decisions, taking into account the requirements of investors, efficiency of investment monitoring. A comparative description of the main areas of investment in the tourism sector has been developed, based on which it is established that in Ukraine it is advisable to use a program-targeted approach to sectoral investment.

The purpose of the article is to study the specifics of investment in the tourism industry in relation to Ukrainian realities, as well as to develop areas of investment in the industry at the regional level.

The method (methodology) of research includes general scientific methods – elements of the theory of logic; methods of theoretical generalization and abstract-logical; methods of comparison and grouping; classification method.

Results. As a result of the study, elements of scientific novelty were obtained, which are as follows: developed approaches to the formation of conceptual principles of investment in tourism, containing system, alternative, investment culture, adaptability, complexity, take into account risk; methodological principles of stimulating investment support of the tourism industry are proposed, which consist in attracting new investment resources, stimulating investors, validity of investment decisions, taking into account the requirements of investors, efficiency of investment monitoring; developed a comparative description of the main areas of investment in the tourism sector, based on which it was established that in Ukraine it is advisable to use a program-targeted approach to sectoral investment.

Thus, the practical significance of the study is to develop recommendations for investment processes in the tourism industry at the regional level, which are a tool of regional marketing and promote the competitive advantage of the tourism industry by increasing the investment attractiveness of tourism in the region.

Bogdan, N., & Krasnokutskia, I. (2021). Investment support for the development of the tourist industry in the system of tasks of the regional marketing. *Economic analysis*, 31 (3), 7-15.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.007>

Keywords: investing; tourism industry; investment attractiveness; regional marketing; program-target approach.

Вступ

Досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку в Україні неможливе без формування та реалізації дієвої структурно-інвестиційної політики перебудови економіки з метою створення сприятливого інвестиційного клімату. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язане із здійсненням значних інвестиційних витрат на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Значимість вирішення зазначеної проблеми для економіки регіонів, недостатній рівень розвитку науково-методичної бази, що забезпечує прийняття інвестиційних рішень різними рівнями системи управління регіональної туристської сфери при забезпеченні її функціонування, а також нерозробленість ряду її теоретичних та практичних аспектів і визначають актуальність даного дослідження.

Проблематика організації інвестування галузей економіки представлена в роботах таких фахівців як Азар В. І. [1], Балабанов І. Т. [2], Біржаков К. М., Дітхелм Г., Долішній М. І. [3], Жуков М. А., Ковальов В. В., Макаров С. Ю., Сапрунов В., Татарінова А. А., Флетчер Д., Фостер Дж., Хорнгрен Ч. Т. і інших.

Окремі питання інвестування туристичного потенціалу та розвитку туризму розглядалися в роботах Біржакова М. Б., Бойченко Ф. А. [4], Власової Т. І., Коропової Г. В., Квартальнова В. А., Любіцевої О. О. [5], Ткаченко Т. І. [6], Школа І. М. [7], Усискіна Г. С., Холловей Дж. К. [8].

У роботах перерахованих авторів досліджуються концептуальні основи і історичний досвід функціонування сфери туризму, методи і форми туристської діяльності, пошуку нових напрямків її розвитку, формування ринку туристичних послуг тощо.

Разом з тим, низка теоретичних і методологічних аспектів активізації інвестиційних процесів в туризмі недостатньо освітлена, особливо в плані формування ефективного організаційно-економічного механізму інвестування, вдосконалення інструментарію управління інвестиціями, механізму залучення інвестиційних ресурсів в умовах розвитку інтеграційних процесів, інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації інвестиційних проектів.

Мета статті

Мета статті полягає в дослідженні специфіки інвестиційного забезпечення туристської галузі стосовно українських реалій, а також розроблення напрямів інвестування в туристську галузь на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Необхідно відзначити, що в Україні розвиток регіонального туризму помітно відстає від реальних можливостей, які визначаються унікальними для кожного регіону природно-географічними умовами, наявністю індивідуальних історичних і національних рис, великої кількості історичних і культурних пам'яток, що користуються все зростаючим інтересом серед населення України та інших країн. Однак ресурсні можливості регіонів для цілей туристської діяльності (туристський потенціал регіонів) в даний час використовуються недостатньо, перш за все, за причиною слабо розвиненої туристської інфраструктури.

Ефективній реалізації туристичного потенціалу регіонів в сучасних умовах перешкоджає дія цілого ряду невирішених проблем і складнощів організаційного, нормативно-правового, науково-технічного, виробничого і фінансового характеру, а саме: недостатній розвиток туристичної інфраструктури, зокрема, недостатній рівень розвитку готельного комплексу, а також відносно слабкий (у порівнянні зі світовим) рівень розвитку комплексу послуг, що надаються закордонним і вітчизняним туристам регіональними транспортними системами: залізничної, морської, річкової, авіаційної та автомобільної та незадовільний стан великої кількості об'єктів, які є центрами тяжіння туристських потоків [9].

Таким чином, з позицій цілепокладання, максимальна реалізація туристського потенціалу на регіональному рівні вимагає активізації найважливішого на сьогодні інвестиційного аспекту здійснення туристської діяльності. Активне залучення інвестицій сприятиме розвитку інфраструктури туристичної індустрії на регіональному рівні. Однак необхідно враховувати нерівномірний рівень розвитку регіональних економік, крім того, регіональна індустрія туризму настільки складна і багатогранна, що вимагає застосування найрізноманітніших інформаційних технологій, починаючи від розробки спеціалізованих програмних засобів, що забезпечують автоматизацію роботи окремої туристської фірми або готелю, до використання глобальних комп'ютерних мереж.

Механізм інвестування на регіональному рівні надано на рис. 1.

Ефективне функціонування туристської галузі сьогодні можливе тільки з використанням інформаційних систем і мереж локального, корпоративного і глобального масштабу. У зв'язку з цим необхідно надання істотних преференцій для розвитку кредитування інвестицій для

впровадження сучасних інформаційних технологій в туристичний бізнес.

Найважливіша і обов'язкова умова здійснення інвестиційної діяльності на рівні регіону – науково обґрунтоване визначення потреб в інвестиційних ресурсах, необхідних для реалізації туристичного потенціалу з урахуванням її специфіки, формування і приведення в дію відповідних організаційно-економічних механізмів, що стимулюють інвестиційну діяльність в об'єкти інфраструктури

індустрії туризму. Також найважливішого значення набувають аналіз і синтез ресурсного забезпечення туристичної діяльності в територіальних утвореннях і на основі цього розробка відповідних методичних рекомендацій, визначення підходів до поліпшення інвестиційного клімату при реалізації проектів розвитку територіального туризму з урахуванням стану і тенденцій його розвитку [10].

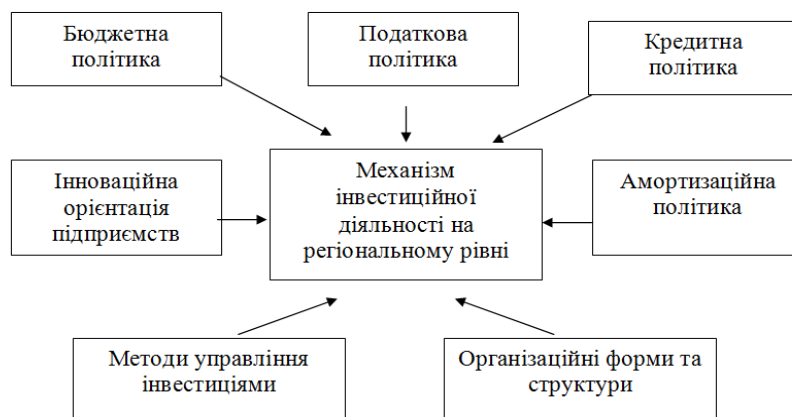

Рис. 1. Механізм інвестування на регіональному рівні

Розроблено авторами за [4; 10].

Крім цього, результативність функціонування системи управління інвестуванням в сфері туризму може бути значно збільшена за рахунок державних інвестиційних інструментів підтримки туристських програм, пільгового кредитування господарюючих суб'єктів, забезпечення високого рівня інвестиційної привабливості об'єктів туризму для іноземних і вітчизняних інвесторів, сприяння накопиченню коштів дрібних вкладників фінансово-кредитними установами, інституціональними інвесторами [9].

Важливою умовою створення ефективно функціонуючої системи управління інвестиційними процесами в туристичній галузі виступає підвищення наукової обґрунтованості управлінських рішень в області інвестування, забезпечення взаємодії таких основних елементів системи управління, як принципи, методи, функції управління, інструментарій (рис. 2).

Низька інвестиційна активність має серйозні внутрішні причини, що роблять неефективними інвестиції у виробничій сфері. Для забезпечення ефективності інвестиційної діяльності необхідно активізувати фінансові ресурси підприємств, забезпечити цільове використання наявних інвестиційних ресурсів, створити адекватну ринковому господарству законодавчу базу,

розробити поетапну систему державного протекціонізму, спрямовану на підтримку і розвиток виробництва з високими технологіями, що забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку.

На рис. 3 надано аспекти, на яких базується управління інвестиційним забезпеченням туристської діяльності.

Сутнісну і функціональну єдність цих аспектів детермінує необхідність комплексного аналізу і синтезу проблем стимулювання інвестиційної активності, методичних принципів формування адекватних стратегічних інвестиційних рішень з управління інвестиційними проектами виробництва турпродуктів, розробки інвестиційної стратегії і тактики відповідно до специфіки регіональної туристською діяльності, а також пошуку нових підходів до управління інвестиційним потенціалом туристських підприємств в умовах жорсткої конкуренції на ринку туристичних послуг і динамічного зміни попиту на регіональний турпродукт [11].

На рис. 4 надано принципи стимулювання інвестиційного забезпечення туристської галузі.

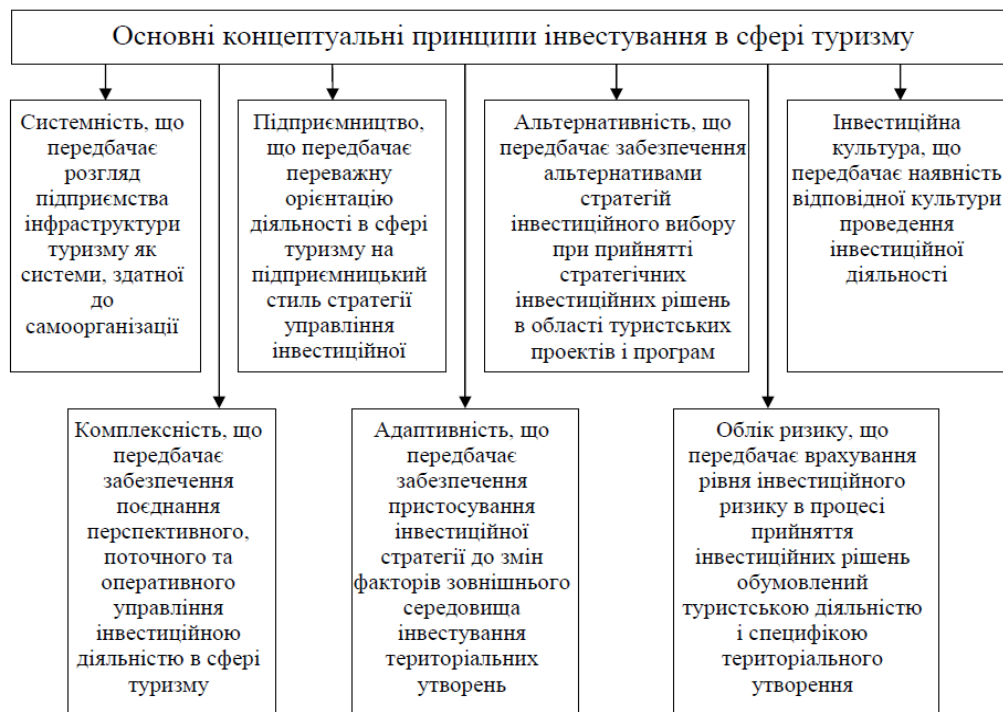

Рис. 2. Основні концептуальні принципи інвестування в сфері туризму

Розроблено авторами.

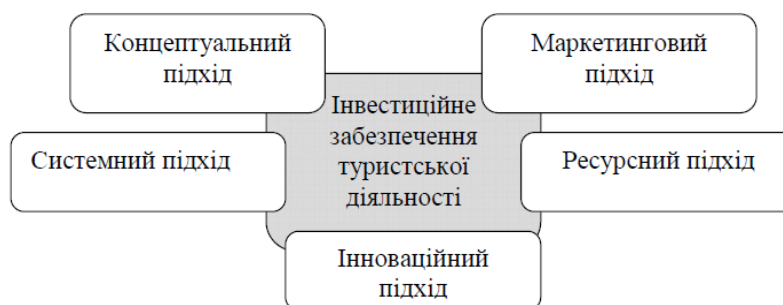

Рис. 3. Концептуальні підходи, на яких ґрунтується управління інвестиційним забезпеченням туристської діяльності

Розроблено авторами.

Рис. 4. Методологічні принципи стимулювання інвестиційного забезпечення туристської галузі

Розроблено авторами.

В Україні розвиток регіонального туризму помітно відстає від реальних можливостей, які визначаються унікальними для кожного регіону природно-географічними умовами, наявністю індивідуальних історичних і національних рис, великою кількістю історичних і культурних

пам'яток, що користуються все зростаючим інтересом серед населення України та інших країн. У кожному регіоні діє низка факторів, частина з яких є загальними для всіх регіонів, а частина має регіональні властивості та особливу територіальну специфіку (табл. 1).

Таблиця 1. Фактори впливу на інвестиційну привабливість об'єктів туристичної сфери

Стимулюючі фактори	Стримуючі фактори
Достатньо тривалий період експлуатації	Як правило, необхідне створення об'єкта з «нуля» або значна реконструкція
Швидка окупність об'єктів (за виключенням крупних проектів)	Доходність від вкладів в туризм нижче, ніж в інші галузі економіки (нерухомість і т. д.)
Низький поріг входу на ринок (не вимагає значного обсягу інвестицій)	Необхідність залучення значного обсягу коштів на розвиток інфраструктури
Наявність можливостей для розширення підприємства у випадку успішної його роботи	Складність реєстрації об'єктів нерухомості, необхідність значної кількості різних погоджень, бюрократичні бар'єри
Сприяння державних, регіональних і місцевих органів влади	Недостатнє податкове стимулювання інвестиційних проектів в туристичній сфері
Унікальність багатьох туристичних об'єктів	Залежність від зниження турпотoku внаслідок політичних ризиків, змін законодавства, зростання тарифів на монополістичних ринках (підвищення вартості квитків на залізний транспорт і авіасполучення, цін на енергоносії)

Узагальнено авторами за [3; 8; 9].

Скорочення інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс, що відбувалося останніми роками через недостатність ресурсів, низьку рентабельність вкладеного капіталу та високий рівень ризику, призвели до порушення технологій

обслуговування туристично-рекреаційного комплексу, зростанню кількості зношеного та морально застарілого обладнання, зниження фондovіддачі і як наслідок, зниження якості наданих послуг туристично-рекреаційного

комплексу, погіршення фінансового становища підприємств туристично-рекреаційного комплексу [12]. У цьому зв'язку розвиток і вдосконалення інвестиційної політики в галузі туризму має сприяти піднесенню та розширенню діючих туристично-рекреаційних комплексів, радикальної модернізації та реконструкції підприємств туристично-рекреаційного комплексу з метою підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів, досягнення ринкової стійкості та фінансової стабільності підприємств туризму, тобто успішному подоланню кризових явищ.

Аналіз українського досвіду залучення інвестицій в туризм показав, що основними джерелами інвестицій є кошти державного і регіональних бюджетів. Перспективним джерелом інвестицій можуть стати фінансові ресурси крупних компаній і фінансово-промислових груп. В той же час, у сучасній економічній ситуації через наслідки

світової фінансової кризи спостерігається скорочення можливостей таких компаній. Участь у міжнародних програмах і грантах носить, в основному, локальний характер і не зможе вирішити всі проблеми в туризмі. Тому з-поміж найбільш ефективних шляхів підвищення інвестиційної активності в туристичній галузі регіону можна виділити регіональні програми, залучення готельних ланцюгів і створення особливих економічних зон туристично-рекреаційного типу [13].

Розвиток туризму вимагає розробки різних шляхів залучення інвестицій до туристичної сфери. На практиці це завдання може вирішуватися за допомогою низки напрямків: створення особливої економічної зони, розробка проектів комплексного освоєння території, розробка планів розвитку готельних мереж, регіональні цільові програми, стратегії, плани (табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльна характеристика основних напрямків інвестування в туристичну сферу

Напрямки	Переваги	Недоліки
Комплексне освоєння території (КОТ)	Можливість освоєння нових територій в депресивних районах. Розвиток підприємств різних галузей економіки, забезпечення зайнятості населення	Освоєння території з «нуля», необхідність наявності стратегічного інвестора, який володіє значним обсягом фінансових ресурсів
Розробка регіональних цільових програм, стратегій	Детальна розробка територій – потенційних дестинацій. Наявність інформації про стан об'єктів туристичної конкретної території	Діє лише в рамках конкретної території чи регіону. Можливість фінансування напряму залежить від рівня економічного розвитку і інвестиційної привабливості регіону
Створення особливої економічної зони туристичного типу	Залучення значних обсягів державних та регіональних коштів на розвиток туристичного об'єкту	Освоєння території з «нуля», необхідною є подача заявки на ОЕЗ. Жорсткий конкурсний відбір
Залучення готельних мереж	Впровадження міжнародних стандартів обслуговування туристів сприяє розвитку сервісу цілої низки супутніх галузей (транспорт, громадське харчування)	Зацікавленість в територіях, які мають діючі туроб'єкти з достатньо високим рівнем відвідування. Неготовність брати участь у розвитку з «нульового» циклу

Розроблено авторами.

Кожен з зазначених шляхів, як засвідчує практика, уже використовується в регіонах України. При цьому всі напрямки, що сприяють підвищенню інвестиційної активності, мають як свої переваги, так і недоліки. Вибір того чи іншого шляху залучення інвестицій в туризм залежить від впливу різних зовнішніх і внутрішніх факторів та рівня розвитку території.

За результатами аналізу наукових публікацій з проблематики інвестиційного забезпечення туристської галузі на регіональному рівні встановлено, що в Україні доцільно задіяти програмно-цільовий підхід до галузевого інвестування. Програмно-цільове планування

побудоване за логічною схемою «цілі – шляхи – засоби – кошти», тобто, спочатку визначаються цілі, потім визначаються шляхи їх реалізації, далі – більш деталізовані засоби і кошти (фінансові ресурси).

Програма інвестування за програмно-цільовим підходом містить систему підпорядкованих за термінами, ресурсами і виконавцями соціально-економічних, організаційно-господарських і інших заходів, які забезпечують досягнення поставленої цілі та вирішення завдань найбільш ефективними шляхами і в установлені терміни.

Отже, цільова програма розвитку туризму являє собою пов'язаний за ресурсами, виконавцями і

строками реалізації комплекс науково-дослідних, виробничих, соціальних, економічних, екологічних, організаційних, нормативно-правових і інших заходів, які забезпечують ефективне вирішення основних задач розвитку туризму в регіоні. Вона є одним із інструментів управління сферою туризму, способом концентрації ресурсів для вирішення актуальних проблем розвитку туризму в країні і регіоні [14].

Цільові програми слугують ефективним інструментом залучення інвестицій в галузь, оскільки створюють основу для формування інвестиційної платформи та інвестиційного портфелю. Фінансування з боку регіону чи держави робіт зі створення об'єктів туристичної інфраструктури, забезпечення перспективних туристичних районів транспортними і інженерними комунікаціями, встановлення сприятливого економічного режиму роботи, є важливими факторами для залучення інвестицій в туристську галузь.

Концептуальний підхід до управління інвестиційною діяльністю в туризмі з позицій регіонального маркетингу покликаний забезпечити формування конкурентоспроможних стратегії і тактики інвестиційних процесів за результатами проведених маркетингових досліджень. В інвестиційній стратегії розвитку туристичної індустрії визначаються пріоритети напрямків туристської діяльності і форми інвестицій, джерела і характер формування інвестиційних ресурсів, а також послідовність етапів реалізації системи цілей, яка визначає межі можливостей інвестиційної активності туристських підприємств в перспективному періоді.

Отже, реалізація принципу маркетингової орієнтації і використання маркетингового інструментарію як складових регіонального маркетингу надають процесу управління інвестиційним забезпеченням туристської галузі гнучкість і адаптивність, що особливо необхідні в період економічної нестабільності, це дозволяє сформулювати концептуальні напрямки

інвестиційного забезпечення туристської галузі, яка враховує передусім провідні положення ресурсного підходу до процесу інвестування і кардинально змінює зміст стратегічного інвестиційного планування в туристській індустрії.

Висновки

В ході проведеного дослідження обґрунтовано необхідність активізації інвестування в туристську галузь як інструменту ефективної реалізації туристичного потенціалу регіонів в сучасних умовах. Розроблено підходи до формування концептуальних принципів інвестування в сфері туризму, що містять системність, альтернативність, інвестиційну культуру, адаптивність, комплексність, облік ризику. Запропоновано методологічні принципи стимулювання інвестиційного забезпечення туристської галузі, що полягають у залученні нових інвестиційних ресурсів, стимулюванні інвесторів, обґрунтованості інвестиційних рішень, врахування вимог інвесторів, оперативності інвестиційного моніторингу.

В Україні розвиток регіонального туризму помітно відстає від реальних можливостей, які визначаються унікальними для кожного регіону умовами. З урахуванням цього, систематизовано фактори впливу на інвестиційні процеси в регіональному вимірі. Розроблено порівняльну характеристику основних напрямків інвестування в туристичну сферу, на основі чого встановлено, що в Україні доцільно задіяти програмно-цільовий підхід до галузевого інвестування.

З урахуванням зазначеного вище, варто відзначити, що концептуальний підхід до управління інвестиційною діяльністю в туризмі на регіональному рівні являє собою інструмент регіонального маркетингу та сприятиме формуванню конкурентних переваг туристської галузі за рахунок активізації процесів інвестування та підвищення інвестиційної привабливості туризму в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азар В. И. Экономика и организация международного туризма. Москва: Экономика, 2008. 321 с.
2. Алабанов И. Т. Экономика туризма: учебное пособие Москва: Финансы и статистика, 2003. 176 с.
3. Бойченко Ф. А. Стратегія розвитку індустрії туризму в економіці регіону: автореф. дисс. канд. екон. наук: 08.00.05. М., 2007.
4. Долішній М. І. Регіональна політика інвестиційно-інноваційного розвитку. *Зовнішньоекономічний кур'єр*. 2003. №1. С. 16-19.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) Київ: Альтерпрес.
6. Рега М. Г. Туристичний бізнес в економічному просторі України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*: [зб. наукових праць]. Київ, 2009. № 19. С. 299-303.
7. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ: КНТЕУ, 2006. 537 с.
8. Холловой Дж. К. Туристический маркетинг / Пер. с англ. Киев: Знание, 2008. 575 с.

9. Школа І. М., Ореховська Т. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія. Чернівці: Книга-XXI, 2007. 292 с.
10. Пойда-Носик Н., Бачо Р., Січка І. Інвестиції в туристично-рекреаційну галузь України: теорія та практика регулювання: монографія. Ужгород: ФОП Бреза А.Е., 2014. 208 с.
11. Бережна І. В. Регіональна політика та механізми її реалізації: монографія. Київ: Наук. Думка. 2003. 500 с.
12. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 1. С. 104-119.
13. Леонт'єва Ю. Ю. Формування та реалізація стратегії розвитку регіональної туристичної дестинації: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2010. 24 с.
14. Богдан Н. М., Кравець О. М., Соколенко А. С. Управління інвестиційним забезпеченням розвитку підприємств туристського та готельного бізнесу на регіональному рівні. *Бізнес-інформ*. 2020. № 5.
15. Смал В., Смал І. Туризм і сталий розвиток. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2005. № 32. С. 163-173.

REFERENCES

1. Azar, V. Y. (2008). *Ekonomika i orhanizatsiya mezhdunarodnoho turizma*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
2. Alabanov, Y. T. (2003). *Ekonomika turizma*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
3. Boychenko, F. A. (2007). *Stratehiya rozvytku industriyi turyzmu v ekonomitsi rehionu*: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.00.05. [in Ukrainian]
4. Dolishniy, M. I. (2003). Rehionalna polityka investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku. *Zovnishn'oekonomichnyy kuryer*, 1, 16-19 [in Ukrainian].
5. Lyubitseva, O. O. (n.d.). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty)*. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
6. Reha, M. H. (2009). Turystychnyy biznes v ekonomichnomu prostori Ukrayiny. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*, 19, 299-303 [in Ukrainian].
7. Tkachenko, T. I. (2006). *Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
8. Khollovey, Dzh. K. (2008). *Turisticheskiy marketinh*. Kyev: Znanye [in Russian].
9. Shkola, I. M., & Orekhovska, T. M. (2007). *Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu*: monohrafiya. Chernivtsi: Knyha-XXI [in Ukrainian].
10. Poyda-Nosyk N., Bacho, R., & Sichka, I. (2014). *Investytsiyi v turystychno-rekreatsiynu haluz' Ukrayiny: teoriya ta praktyka rehulyuvannya*. Uzhhorod: FOP Breza A.E [in Ukrainian].
11. Berezhna, I. V. (2003). *Rehional'na polityka ta mekhanizmy yiyi realizatsiyi*. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
12. Bondarenko, M. P. (2011). Turystychnyy sektor ekonomiky Ukrayiny: realiyi ta perspektyvy. *Ekonomika i prohnozuvannya*, 1, 104-119 [in Ukrainian].
13. Leontyeva, Yu. Yu. (2010). Formuvannya ta realizatsiya stratehiyi rozvytku rehionalnoyi turystychnoyi destynatsiyi: Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Bohdan, N. M., Kravets, O. M., & Sokolenko, A. S. (2020). Upravlinnya investytsiynym zabezpechennym rozvytku pidpryemstv turystskoho ta hotel'noho biznesu na rehional'nomu rivni. *Biznes-inform*, 5 [in Ukrainian].
15. Smal, V., & Smal, I. (2005). Turyzm i stalyy rozvytok. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya heohrafichna*, 32, 163-173 [in Ukrainian].

УДК 336:35.073.5(4)

Ірина Гринчишин (Україна)
Мар'яна Бас-Юрчишин (Україна)

JEL classification: R11, R12

Ірина ГРИНЧИШИН

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу регіональної фінансової політики,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долішнього НАН України», Україна
E-mail: i.hrynchyshyn@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-0339-9227>
<http://www.researcherid.com/rid/AAC-9590-2021>

Мар'яна БАС-ЮРЧИШИН

кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу просторового
розвитку,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долішнього», Україна
E-mail: maryana_bas7@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0095-7681>
<https://publons.com/researcher/4800949/maryana-bas>

© Ірина Гринчишин, Мар'яна Бас-Юрчишин,
2021

Отримано: 02.11.2021 р.
Прорецензовано: 11.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ОЦІНЮВАННЯ ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРІЙНИХ ЕФЕКТИВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено оцінювання центрально-периферійних ефектів у соціально-економічному розвитку регіону.

Мета. Оцінювання центрально-периферійних ефектів впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Метод (методологія). Застосовано методи логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу, інтегрального оцінювання, просторової автокореляції.

Результати. З'ясовано, що конфігурація центрально-периферійних взаємодій в регіоні може бути представлена як багаторівнева ієрархія з виділенням відповідних зрізів: економічного, соціального та просторового. Запропоновано методичний підхід до оцінювання центрально-периферійних взаємодій за таким алгоритмом: конфігурація центрально-периферійних взаємодій в регіоні під впливом центру; ідентифікація «точок економічного зростання» та ареалів їхнього впливу на територію регіону (ближня та дальня периферія); ступінь та інтенсивність центру («точок зростання») на територію регіону. Здійснено аналітичне дослідження, що дозволило ідентифікувати центр та «точки зростання», окреслити ареали периферійності в регіоні, з'ясувати інтенсивність впливу міст обласного значення та поширення ними позитивних ефектів на соціально-економічний розвиток регіону, а також виявити території, які перебувають поза межами їх впливу.

Гринчишин І., Бас-Юрчишин М. Оцінювання центрально-периферійних ефектів у соціально-економічному розвитку регіону. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 16-24.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.016>

Ключові слова: центр; периферія; центрально-периферійні взаємодії; децентралізація; територіальна громада; регіон; економічний простір; соціальний та економічний розвиток.

¹ Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної теми «Розвиток центрально-периферійних взаємодій в регіоні в умовах адміністративно-фінансової децентралізації (гранти НАН України дослідницьким лабораторіям / групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки)».

UDC 336:35.073.5(4)

Iryna Hrynychshyn (Ukraine)
Maryana Bas-Yurchyshyn (Ukraine)

JEL classification: R11, R12

Iryna HRYNCHYSHYN

*D.Sc. (Economics),
Senior Research Fellow,
SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of
Ukraine", Ukraine*
E-mail: i.hrynychshyn@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-0339-9227>
<http://www.researcherid.com/rid/AAC-9590-2021>

Maryana BAS-YURCHYSHYN

*PhD (Economics),
Research Fellow,
SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of
Ukraine", Ukraine*
E-mail: maryana_bas7@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0095-7681>
<https://publons.com/researcher/4800949/maryana-bas>

© Iryna Hrynychshyn,
Maryana Bas-Yurchyshyn, 2021

Received: 02.11.2021

Revised: 11.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ASSESSMENT OF THE CORE-PERIPHERY EFFECTS IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

ABSTRACT

The article is dedicated to the evaluation of the centre and periphery effects in the socio-economic development of the region.

Goal. The purpose is to assess the core and peripheral effects of the impact on socio-economic development of the region.

Method (methodology). Methods of logical generalization, analysis, comparison and synthesis, integrated assessment, spatial autocorrelation are used to assess of the levels of core-periphery relations in the region.

Results. The core-periphery relations are a multilevel hierarchy with a representation of economic, social and spatial aspects. The core-periphery relation in the region is an evidence of a complex system of subordination where the core area causes most of the effects and directs the development. At the same time, different core areas of development may arise and influence on the periphery territory by absorbing its resources in the process of development of core-periphery relations. A methodical approach for evaluation of the core-periphery relations has been suggested. The methodical approach comprises: the identification of core-periphery relation in the region under the influence of the centre: the distinction of economic "growth points" and areas of their impact on the region (inner periphery and outer periphery); the assessment of the intensity of the centre or "growth points" impacts on the region. The analysis revealed a core and "growth points", identified periphery areas in Lviv region, measured the influence of the cities of regional significance. The core-periphery relations in the region can be identified as multilevel hierarchy with economic, social and spatial aspects. Analyzing the core-periphery relations from this point of view we have distinguished features and types of such relations between territorial communities (core, "growth point", and periphery). We have identified some areas with low levels of integration into the regional economic space and low level of social development. For such territorial communities, a differentiated approach should be implemented in order to boost economic growth along with the level of social development. Moreover, we have determined the spread of positive effects from the cities of regional significance to the socio-economic development of the region, as well as identified areas beyond their influence.

Hrynychshyn, I., & Bas-Yurchyshyn, M. (2021). Prospects of development of accounting and analysis of receivables in solving the problem of continuity of activity of the enterprise. *Economic analysis*, 31 (3), 16-24.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.016>

Keywords: core; periphery; core-periphery relations; decentralization; territorial community; region; economic space, social and economic development.

Вступ

За останні кілька десятиліть траєкторія соціально-економічного розвитку територіальних громад та територій знала суттєвих змін. Так, одні територіальні громади в процесі свого розвитку та реалізації сучасних реформ сформували ареали концентрованого добробуту, інші – зазнали стагнації або ж перетворились на території, що характеризуються уповільненням економічної активності, відсутністю активних інвестиційних процесів, інертністю публічного управління та як наслідок – соціальним відторгненням жителів таких громад.

Стойкі тенденції міжрегіональної та внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації, що поглиблюються на тлі просторової неоднорідності та залежності, підтверджують необхідність ідентифікації центру (точок зростання) та периферії, з'ясування інтенсивності їх взаємообумовленого впливу та поширення ефектів на решту території, а також окреслення ареалів, що виключені з цих процесів.

Існуючі дослідження взаємодії центру та периферії здебільшого здійснені в контексті функціонування економіки агломерації, а також депресивності територіального розвитку, ринку праці, освітньої та транспортно-логістичної систем (Ргодес М. (Rhodes M.), Епстейн Р. (Epstein R.), Борзел Т. (Börzel T.) [1]; Борзел Т. (Börzel T.), Лангбеін Дж. (Langbein J.) [2]; Увазіє І. (Uwazie I.), Ігвемма А. (Igwemma A.), Укаг Ф. (Ukah F.) [3], Сторонянська І. (Storonyanska I.), Беновська Л. (Benovska L.) [4]).

Важливим в контексті цього дослідження є огляд підходів до оцінювання центр-периферійних взаємодій та ефектів впливу на соціально-економічний розвиток регіону. Методичний підхід Поціуте-Сереікієне Г. (Pociūtė-Sereikiene G.) до оцінювання центр-периферійних взаємодій в Литві [5], який охоплюють демографічні, соціальні, економічні, культурно-політичні, природні та локальні (відстань до столиці та обласних центрів вищого рангу, густота дорожньої мережі), дозволили автору визначити центр та периферію, а також здійснити первинне виявлення ареалів впливу центру і напівпериферії, оцінити конкурентні позиції центрів першого і другого порядків.

Результатом ідентифікації центр-периферійних взаємодій в регіонах Італії було виокремлено чотири типи периферійних територій, а саме: прилеглу зону (до 20 хв. від наявного центру), проміжні райони (від 20 до 40 хв.), віддалені (периферійні) зони (від 40 до 75 хв.) та ультравіддалені (ультра периферійні) зони (понад 75 хв.) [6]. Беручи до уваги наявність просторової

взаємодії серед сусідніх муніципалітетів та аналізуючи детермінанти ефективності місцевого самоврядування, позитивний вплив просторової залежності в дослідженнях ефективності публічного управління Іспанії виявили Балагвер-Цолл М. Т. (Balaguer-Coll M. T.), Брун-Мартос М. І. (Brun-Martos M. I.), Марквез-Рамос Л. (Márquez-Ramos L.), Пріор Д. (Prior D.) [7], Бенедек Дж. (Benedek J.), використовуючи просторові економетричні методи, зосередив увагу на просторовій диференціації економічного розвитку Румунії, основні результати його дослідження показують яскраво виражену просторову поляризацію в регіонах країни [8].

Мета статті

Метою статті є оцінювання центр-периферійних ефектів впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наявність центр-периферійних взаємодій в регіоні є свідченням складної системи підпорядкованості, в основі якої, як правило, виступає сильний центр, що генерує більшість ефектів та локалізує основні рушійні сили розвитку. Разом з тим, у процесі розвитку центр-периферійних взаємодій можуть виникати й інші полюси розвитку, здатні генерувати імпульси впливу на територію або ж поглинати ресурси. Свідченням таких взаємовідносин є наявність територіальних громад, які виступають в якості противаги основному центру та становлять нові ядра (точки) зростання, змінюючи характер просторових взаємодій. З цієї точки зору на особливу увагу в ході дослідження центр-периферійних взаємодій заслуговують міста обласного значення (в т.ч. місто-обласний центр) та території, що знаходяться в зоні їхнього впливу. Зазначимо, що периферія також не є однорідним полем; вона поділяється на так звану внутрішню, або ближню, тісно пов'язану з ядром і безпосередньо одержує від нього імпульси до розвитку, і зовнішню, або віддалену, на яке ядро практично не чинить мобілізуючого впливу.

Зважаючи на це, делімітацію рівнів центр-периферійних взаємодій в регіоні за участю міст обласного значення запропоновано здійснювати за таким алгоритмом:

1) визначення тенденцій та закономірностей соціально-економічного розвитку на внутрішньо регіональному рівні, позиціонування міст обласного значення в регіоні в умовах адміністративно-фінансової децентралізації (економічні та соціальні чинники, інтегральне оцінювання);

2) ідентифікація центр-периферійних взаємодій в регіоні за участю міст обласного

значення (покрокова просторова автокореляція основних соціально-економічних параметрів);

3) виявлення ступеня та інтенсивність впливу міст обласного значення на решту території (локальні індекси просторової асоціації).

Відповідно до запропонованого методичного підходу обрано індикатори для розрахунку індексів економічного та соціального розвитку (табл.1) та здійснено їх стандартизацію (нормування) залежно від характеру впливу на інтегральний індекс [9].

Таблиця 1. Індикатори економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць Львівської області

№ з/п	Характер впливу показника	Показники
Показники економічного розвитку		
1.	Стимулятор	Роздрібний товарооборот підприємств на 1 жителя, тис. грн
2.	Стимулятор	Обсяг наданих послуг на 1 жителя, тис. грн
3.	Стимулятор	Прийняття в експлуатацію загальної площі житла, м ² на 1 тис. жителів
4.	Стимулятор	Кількість підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, од. на 10 тис. осіб
5.	Стимулятор	Середньооблікова кількість штатних працівників на 1000 осіб, осіб
6.	Стимулятор	Середньомісячна номінальна заробітна плата, у середньому на 1 штатного працівника, грн
7.	Стимулятор	Капітальні інвестиції на 1 жителя, тис. грн
8.	Стимулятор	Прямі іноземні інвестиції на 1 жителя, дол. США
9.	Стимулятор	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами на 1 жителя, дол. США
10.	Стимулятор	Сальдо зовнішньої торгівлі послугами на 1 жителя, дол. США
Показники соціального розвитку		
1.	Стимулятор	Природний приріст, на 1 тис. осіб наявного населення
2.	Стимулятор	Міграційний приріст, на 1 тис. осіб наявного населення
3.	Дестимулятор	Демографічне навантаження на населення у віці 15-64 роки (на початок року)
4.	Стимулятор	Забезпеченість населення житлом (на кінець року, м ² кв. на одного жителя)
5.	Стимулятор	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, %
6.	Стимулятор	Кількість учнів, яка припадає на 1 вчителя, осіб
7.	Стимулятор	Кількість медичного персоналу (лікарів та середнього медперсоналу) на 10 тис. населення, осіб

Джерело: розроблено авторами.

Для оцінки просторових ефектів у економічному та соціальному розвитку територій Львівської області застосовано метод покрокової просторової автокореляції. На основі розрахованого глобального та локальних індексів Морана за методом «дальнього» та «ближнього» сусіда.

Статистика Морана (коефіцієнт загальної просторової автокореляції) визначається за формулою:

$$I = \frac{n}{S_o} \cdot \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (Y_i - \bar{Y})(Y_j - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} \quad (1)$$

$$\text{де } S_o = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij}, \bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i$$

де: n – кількість регіонів (адміністративно-територіальних одиниць);

w_{ij} – елемент матриці просторових ваг для адміністративно-територіальних одиниць i та j ; \bar{Y} – середнє значення показника;

Y – показник, що аналізується.

В якості локальної метрики, що дозволяє визначити гетерогенність окремих територій та ідентифікувати локалітети, що характеризуються підвищеним рівнем взаємодій з периферією, використано локальний показник просторової асоціації (local indicator of spatial association – LISA), який розраховується за формулою:

$$I_{LISA} = N \frac{(Y_i - \bar{Y}) \sum_{j=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (Y_j - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} \quad (2)$$

На першому етапі оцінювання центр-периферійних взаємодій в регіоні проведено рейтингування адміністративно-територіальних одиниць Львівської області, рейтингову оцінку здійснено на основі індексів соціального та економічного розвитку (рис. 1, 2).

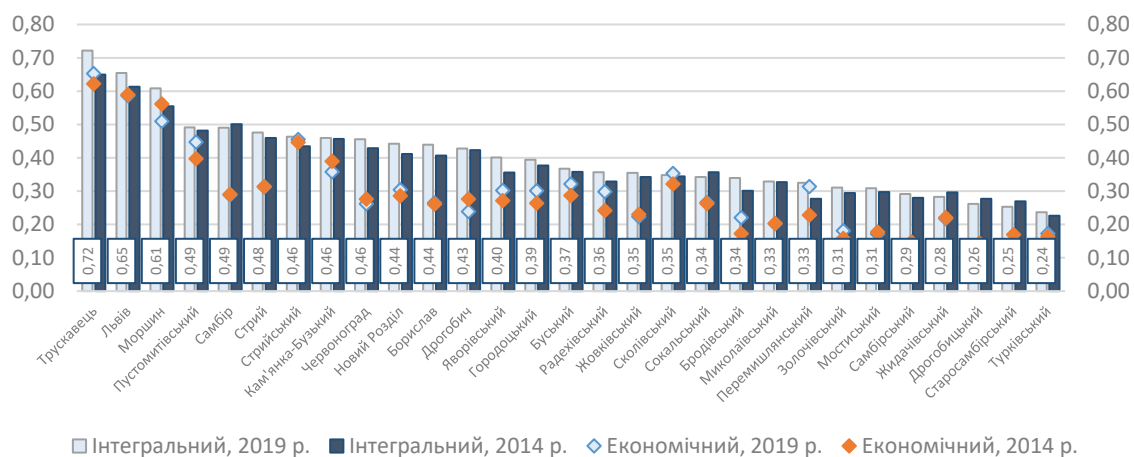

Рис. 1. Інтегральний та економічний індекс розвитку районів Львівської області, 2014 р. та 2019 р.

Джерело: розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Львівській області.

Найвище значення інтегрального індексу – м. Трускавець, м. Львів, м. Моршин, Пустомитівський район, м. Самбір та Кам'янка-Бузький та Стрийський райони, серед аутсайдерів – Турківський, Дрогобицький, Старосамбірський та райони. Окрім того, свою рейтингову позицію соціально-економічного розвитку покращили

третина районів – Бродівський, Городоцький, Золочівський, Перемишлянський, Радехівський, Самбірський та Яворівський райони. Зауважимо, що серед вказаних районів не спостерігаємо лідерів за створенням об'єднаних територіальних громад чи районів, в яких розташовані міста обласного значення.

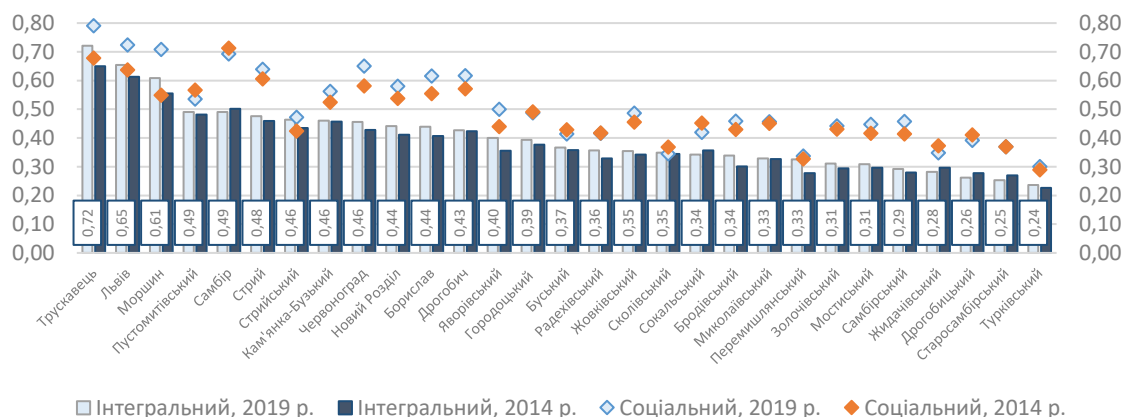

Рис. 2. Інтегральний та соціальний індекс розвитку районів Львівської області, 2014 та 2019 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Львівській області.

Результати розрахунків інтегральних індексів підтверджують значні відмінності серед районів за параметрами соціального та економічного розвитку. Окремо слід звернути увагу на міста обласного значення, які в процесі адміністративно-фінансової децентралізації значно покращили рейтингову позицію соціального на відміну від економічного розвитку. Таким чином, перерозподіл економічних процесів, концентрування соціального розвитку у міських територіальних громадах та усталена тенденція наявності територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку потребує поглибленого

розгляду просторових аспектів в частині виявлення центрально-периферійних взаємодій та ефектів в соціально-економічному розвитку регіону.

На другому етапі дослідження на основі просторової автокореляції соціального та економічного розвитку з'ясовано особливості центрально-периферійних взаємодій в регіоні. Зокрема, проведені розрахунки дозволяють зробити висновок про відсутність просторових взаємодій між усіма територіями, а також відсутність впливу м. Львів на всю територію регіону (від'ємний індекс просторової автокореляції методом повного сусідства).

Встановлено, що за параметром економічного розвитку у 2011 р. та 2014 р. не спостерігалось просторової автокореляції, у 2019 р. ситуація змінилась з огляду на наявність позитивної автокореляції між більшістю територій. Як свідчить динаміка, в перших двох випадках спостерігалась від'ємна просторова автокореляція, і в цілому значення економічного розвитку в сусідніх регіонах

відрізнялися, і навпаки – інтенсифікація економічних процесів відбулась у 2019 р.

Проведене оцінювання та отримані результати просторової кластеризації соціального та економічного розвитку територій Львівської області дозволили розділити їх на 4 квадранти, візуалізація яких представлена за допомогою діаграм просторового розсіювання (рис. 3):

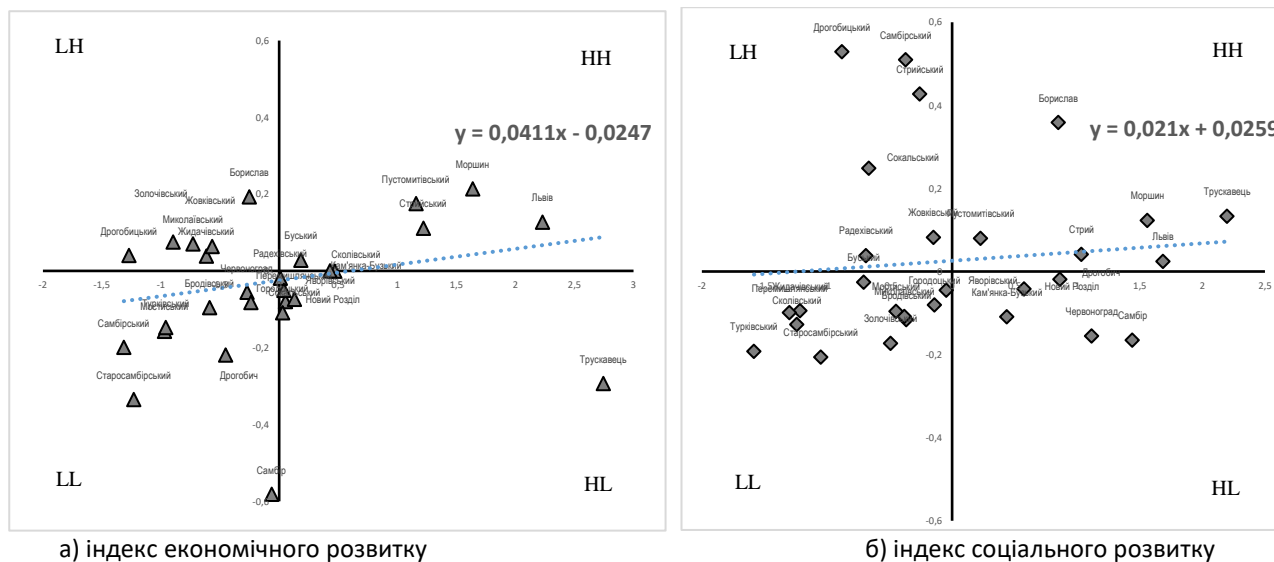

Рис. 3. Просторова діаграма розсіювання за значенням глобального індексу Морана для територій Львівської області, 2019 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами.

1) території, що лежать в квадраті NN (high-high) на діаграмі просторового розсіювання Морана, характеризуються позитивною автокореляцією з сусідніми територіями. До вказаного квадранту потрапили м. Львів, м. Моршин, м. Стрий, Пустомитівський, Стрийський та Буський райони. Відносно високі значення показника економічного розвитку вказаних територій перебувають в оточенні територій з високими значеннями, що потребує додаткового з'ясування впливу ареалів підвищеного рівня економічного розвитку на решту території, такими підвищеними рівнями економічного розвитку характеризується 1) м. Львів та Пустомитівський район, 2) м. Стрий, м. Моршин та Стрийський район. За індексом соціального розвитку до вказаного квадранту потрапили 6 з 9 міст обласного значення та Пустомитівський район;

2) території, що лежать в квадраті HL (high-low) на діаграмі просторового розсіювання та мають відносно високі власні зазначення оточені територіями з низькими значеннями. Це своєрідні «екстремуми» підвищеної концентрації розвитку в економічному просторі регіону, проте зв'язок з територією, що їх оточує – негативний, про що свідчить відсутність просторової автокореляції. Сюди потрапили м. Трускавець, м. Новий Розділ,

Городоцький, Кам'янка-Бузький, Перемишлянський Сколівський та Яворівський райони. Звернемо увагу, що за показниками соціального розвитку до вказаного тип належать м. Дрогобич, м. Новий Розділ та м. Червоноград (3 з 9 міст обласного значення), жоден із районів області не потрапив до цього квадранту;

3) група територій із відносно низькими значеннями економічного розвитку та оточена територіями з високими значеннями вказаного показника (low-high), просторова автокореляція відсутня, серед них м. Борислав, Дрогобицький, Жидачівський, Жовківський, Золочівський, Миколаївський та Радехівський райони. Позитивні значення індексу цих територій пов'язані з їхньою близькістю один до одного, тоді як зв'язок з оточуючими їх територіями носить зворотний характер. Звернемо увагу, що до таких територій за показниками соціального розвитку потрапили райони, що перебувають в безпосередній близькості від міст обласного значення;

4) території з низьким значеннями економічного розвитку, оточені територіями з низькими значеннями цього параметру (low-low) – м. Дрогобич, м. Самбір та м. Червоноград, Бродівський, Мостиський, Самбірський,

Сокальський, Старосамбірський та Турківський райони (9 з 29 адміністративно-територіальних одиниць) та 12 з 29 адміністративно-територіальних одиниць за параметрами соціального розвитку.

Кластеризація територій за допомогою коефіцієнта загальної просторової автокореляції та діаграми розсіювання вказує, що значення досліджуваної змінної (соціального та

економічного розвитку) просторово кластеризовані більшою мірою, ніж при випадковому розподілі. Для більш ґрунтовного з'ясування особливостей центрально-периферійних взаємодій за підсумками 2019 р. та їх модифікації в процесі адміністративно-фінансової децентралізації проаналізуємо за допомогою локальних індексів просторової асоціації, які відображено на картограмах (рис.4).

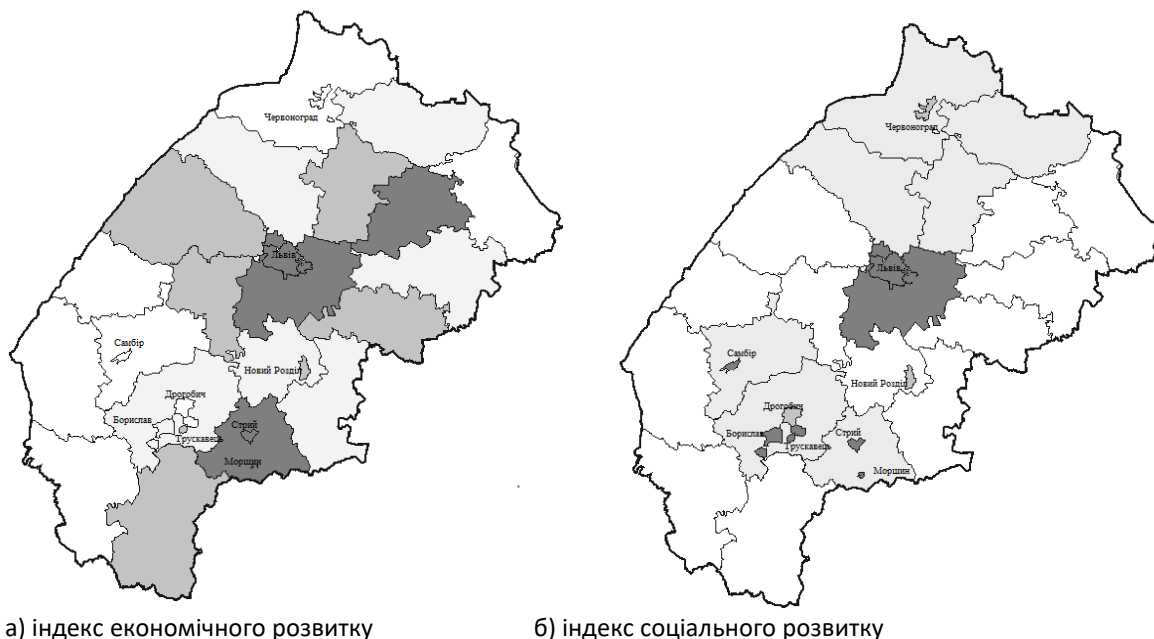

Рис. 4 . Картограми локальних індексів просторової асоціації для територій Львівської області, 2019 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами.

Перевірка наукових припущень щодо характеру центрально-периферійних взаємодій, зокрема генерування просторових імпульсів та ступеню їх абсорбції дозволила виявити:

- центр (м. Львів) та прилегла територія (Пустомитівський район), що генерують імпульси розвитку для таких територій як Яворівський, Городоцький, Перемишлянський, Жовківський райони, при цьому спостерігається високий ступінь їх абсорбції та доцентровий дрейф ближньої периферії;
- мобілізуючий вплив на розвиток Дрогобицького району чинять м. Трускавець та м. Борислав, натомість м. Дрогобич є лише осередком соціального розвитку;
- в якості протизони центру значною інтенсивністю впливу на прилеглу територію чинять Стрийський район, м. Моршин та м. Стрий, зокрема в ареалі їхнього впливу перебуває Сколівський район;
- ідентифіковано ареали периферійності в регіоні та території, які знаходяться поза межами впливу поширення позитивних ефектів

наявних «точок зростання». Встановлено, що територіальні громади Турківського, Старосамбірського, Мостиського, Бродівського районів, локалізовані в межах окремих ареалів, характеризуються низьким рівнем використання фінансово-економічного потенціалу, соціальним відторгненням, просторовою ексклюзивією.

Висновки

Таким чином, комплексне дослідження розвитку центрально-периферійних взаємодій у регіоні дозволило оцінити центрально-периферійні ефекти та виявити особливості їх поширення на соціально-економічний розвиток регіону. Результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. З'ясовано, що конфігурація центрально-периферійних взаємодій в регіоні може бути представлена як багаторівнева ієрархія з виділенням відповідних зрізів: економічного, соціального, просторового, що дозволяє визначити характер та тип взаємодій між територіальними

громадами (центру, «точок зростання» та периферії), ступінь генерування позитивних імпульсів та їх абсорбції, та на цій основі розробити необхідний інструментарій формування та реалізації Державної регіональної політики.

2. Практична імплементація запропонованого методичного підходу до оцінювання центр-периферійні взаємодії в регіоні дозволяє ідентифікувати центр та точки зростання, окреслити ареали периферійності в регіоні, з'ясувати інтенсивність впливу міст та поширення ними позитивних ефектів на соціально-економічний розвиток регіону.

3. Доведено, що реформа адміністративно-фінансової децентралізації змінила характер просторових економічних взаємовідносин в напрямку їх інтенсифікації, пропри це, спостерігається наявність територій, що характеризуються низьким рівнем інтегрованості в регіональний економічний простір та водночас низьким рівнем соціального розвитку. Для таких територіальних громад актуальним є застосування диференційованого підходу в напрямку як активізації економічного зростання, так і підвищення рівня соціального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Rhodes M. J., Epstein R., Börzel T. A. (2019). Introduction: peripheries in competition? Political and economic development in the EU. *West European Politics*, 42 (5), 927-940.
- Börzel T. A., Langbein J. (2019). Core-periphery disparities in Europe: is there a link between political and economic divergence? *West European Politics*, 42 (5), 941-964.
- Uwazie I. U., Igwemma A. A., Ukah F. I. (2015). Contributions of Andre Gunder Frank to the Theory of Development and Underdevelopment: Implications on Nigeria's Development Situation. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6 (18), 27-38. available at: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/25824/26671>.
- Storonyanska I., Benovska L. (2017). Risks of administrative and financial decentralisation: theoretical hypotheses and empirical assessment. *The Economic Annals-XXI Journal*, 166(7-8), pp.76-79.
- Pociūtė-Sereikienė G. (2019) Peripheral regions in Lithuania: the results of uneven development, *Regional Studies, Regional Science*, 6:1, pp.70-77, DOI: 10.1080/21681376.2019.1571437.
- Servillo, L., Russo, A.P., Barbera, F. and Carrosio, G. (2016). Inner Peripheries: towards an EU place-based agenda on territorial peripherality. *Italian Journal of Planning Practice*, (6)1, pp. 42-75. available at: <http://www.ijpp.it/index.php/it/article/view/68>.
- Balaguer-Coll M.T., Brun-Martos M. I., Márquez-Ramos L., Prior D. (2018) Local government efficiency: determinants and spatial interdependence. *Applied Economics*, 51(14), pp.1478-1494 <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.152745>
- Benedek J. (2015). Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. *Eastern Journal of European Studies*. 6. pp. 49-61.
- Hrynychshyn I., Bil M., Popadynets N., Patytska K., Leshchuh I., Panukhnyk O. (2019). Scientific-methodical foundations of estimation of territorial communities' endogenous capacity in Ukraine in conditions of decentralization. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 95, pp. 314-319.

REFERENCES

- Rhodes, M. J., Epstein, R., & Börzel, T. A. (2019). Introduction: peripheries in competition? Political and economic development in the EU. *West European Politics*, 42 (5), 927-940.
- Börzel, T. A., & Langbein, J. (2019). Core-periphery disparities in Europe: is there a link between political and economic divergence? *West European Politics*, 42 (5), 941-964.
- Uwazie, I. U., Igwemma, A. A., & Ukah, F. I. (2015). Contributions of Andre Gunder Frank to the Theory of Development and Underdevelopment: Implications on Nigeria's Development Situation. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6 (18), 27-38. Retrieved from: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/25824/26671>.
- Storonyanska, I., & Benovska, L. (2017). Risks of administrative and financial decentralisation: theoretical hypotheses and empirical assessment. *The Economic Annals-XXI Journal*, 166(7-8), 76-79.
- Pociūtė-Sereikienė, G. (2019) Peripheral regions in Lithuania: the results of uneven development, *Regional Studies, Regional Science*, 6:1, 70-77, DOI: 10.1080/21681376.2019.1571437.
- Servillo, L., Russo, A. P., Barbera, F. and Carrosio, G. (2016). Inner Peripheries: towards an EU place-based agenda on territorial peripherality. *Italian Journal of Planning Practice*, (6)1, 42-75. available at: <http://www.ijpp.it/index.php/it/article/view/68>

7. Balaguer-Coll, M.T., Brun-Martos, M. I., Márquez-Ramos, L., & Prior, D. (2018). Local government efficiency: determinants and spatial interdependence. *Applied Economics*, 51(14), 1478-1494, <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.152745>
8. Benedek, J. (2015). Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. *Eastern Journal of European Studies*, 6, 49-61.
9. Hrynychshyn, I., Bil, M., Popadynets, N., Patytska, K., Leshchuh, I., & Panukhnyk, O. (2019). Scientific-methodical foundations of estimation of territorial communities' endogenous capacity in Ukraine in conditions of decentralization. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 95, 314-319.

УДК 338.43

JEL classification: C10, O13

Сергій НАДВИНИЧНИЙ

доктор економічних наук,
професор,
кафедра менеджменту, публічного
управління та персоналу,
Західноукраїнський національний
університет, Україна
E-mail: nadvynychnyy@wunu.edu.ua

Зоряна ПУШКАР

кандидат географічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту, публічного
управління та персоналу,
Західноукраїнський національний
університет, Україна

© Сергій Надвичний, Зоряна Пушкар,
2021

Отримано: 03.11.2021 р.
Прорецензовано: 12.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Сергій Надвичний (Україна)
Зоряна Пушкар (Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано сутнісний зміст підходів щодо формування експортної стратегії в умовах трансформації аграрного сектора. Досліджено конкурентні переваги сільського господарства та їх джерела, виокремлено проблеми експорту сільськогосподарської продукції. Показано вплив на національну економіку інтеграції у європейський економічний простір. З метою забезпечення продовольчої безпеки України визначено стратегічні галузі аграрного виробництва. Окреслено умови розширення експорту аграрної продукції України на світові ринки та запропоновано основні стратегічні вектори.

Надвичний С., Пушкар З. Сучасні підходи до формування експортної стратегії розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 25-32.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.025>

Ключові слова: аграрний сектор; сільське господарство; експортна стратегія; економічний розвиток; конкурентні переваги; державна аграрна політика; продовольча безпека.

UDC 338.43

JEL classification: C10, O13

Serhiy NADVYNCHNYI*Doctor of Economics,**Professor,**Department of Management, Public**Administration and Personnel,**West Ukrainian National University, Ukraine***E-mail: nadvynchnyy@wunu.edu.ua****Zoryana PUSHKAR***PhD in Geographical Sciences,**Associate Professor,**Department of Management, Public**Administration and Personnel,**Western Ukrainian National University, Ukraine*

© Serhiy Nadvynchnyy, Zoryana Pushkar,
2021

Received: 03.11.2021

Revised: 12.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Serhiy Nadvynchnyy (Ukraine)**Zoryana Pushkar (Ukraine)**

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE EXPORT STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND ENSURING THE FOOD SECURITY OF UKRAINE

ABSTRACT

The article substantiates the essential content of approaches to the formation of export strategy in the transformation of the agricultural sector. The competitive advantages of agriculture and their sources are studied, the problems of export of agricultural products are singled out. The influence of integration into the European economic space on the national economy is shown. In order to ensure food security of Ukraine, strategic branches of agricultural production have been identified. The conditions for expanding the export of Ukrainian agricultural products to world markets are outlined and the main strategic vectors are proposed.

Nadvynchnyy, S., & Pushkar, Z. (2021). Modern approaches to the formation of the export strategy for the development of the agricultural sector and ensuring the food security of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 25-32.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.025>

Keywords: agricultural sector; agriculture; export strategy; economic development; competitive advantages; state agrarian policy; food security.

Вступ

В умовах глобалізації та трансформації національної економіки одним з найважливіших елементів забезпечення продовольчої безпеки країни є ефективна експортна політика та нарощування експортного потенціалу. За таких обставин збільшення експорту аграрної продукції стане можливим за рахунок виваженої та цілеспрямованої політики держави, орієнтованої на підтримку експортоорієнтованих галузей аграрного сектору. Проте, існує ряд чинників, що гальмують цей процес, зокрема, сповільнення темпів економічного зростання, наявність проблем із залучення капіталу в аграрний сектор, а саме, трансформація галузевої структури інвестицій. Відтак, виникає потреба удосконалення державної політики в галузі виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, у підвищенні ролі держави у розвитку цього сектору та забезпеченні продовольчої безпеки.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є обґрунтування необхідності формування експортної стратегії та забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах з урахуванням особливостей функціонування аграрного сектору.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити економічну сутність формування національної експортної стратегії;
- виокремити напрями забезпечення продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах найефективнішою експортною стратегією для України є стратегія диверсифікації сільськогосподарського і продовольчого експорту, що дає змогу органічно поєднати всю сукупність конкурентоутворюючих чинників – ресурсних, трудових, виробничих, технологічних, інтелектуальних і врахувати особливості функціонування аграрного сектору. Політика диверсифікації в аграрному секторі дає змогу мінімізувати торгові, комерційні, політичні та інші ризики інтеграції в світову економіку. Разом з тим вона позитивно впливає на процес імпортозаміщення, стимульований підвищенням інвестиційної активності в сільському господарстві.

Теоретичні та методологічні аспекти розробки та запровадження експортних стратегій досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема, І. В. Бураковський, С. М. Кваша, А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, П. Т. Саблук, А. С. Філіпенко, Д. В. Шевельова, Ю. В. Яковець. Проте особливостям формування експортної

стратегії та забезпечення продовольчої безпеки сьогодні слід приділити більше уваги.

Нині, в умовах глобалізації, формування конкурентних переваг відбувається за рахунок постійного моніторингу впливу системи чинників (внутрішніх і зовнішніх) на конкурентоспроможність аграрного підприємства. Тому їх можна розділити за джерелами виникнення на внутрішні й зовнішні. До внутрішніх віднесемо продуктивність праці, систему управління, рівень затрат, організацію процесів, які за своїми характеристиками перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів.

Портер М. акцентує увагу на тому, що конкурентну перевагу ні в якому разі не можна ототожнювати з потенційними можливостями економічного суб'єкта, що є головною метою й результатом господарської діяльності. Досягнення ж конкурентних переваг здійснюється через постійне дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на конкурентоспроможність підприємства [1].

Проте, на нашу думку, сюди також варто долучити такий потужний чинник як державна політика у цій сфері, в першу чергу, зовнішньоекономічна та митна, амортизаційна й науково-технічна, інноваційно-інвестиційна, фіскальна і цінова.

На думку Є. Бойко, головною передумовою рівноправного включення держави у процеси міжнародної економічної інтеграції є конкурентоспроможність національної економіки, центральним елементом якої має стати використання конкурентних переваг України: кадрового, науково-технічного і технологічного потенціалу держави [2].

Територіальні особливості ведення сільського господарства дають змогу формувати міжнародну спеціалізацію, розвивати екологоємні експортоорієнтовані виробництва та нарощувати експорт екологічно чистої сільськогосподарської продукції. За таких умов політика держави має бути спрямована на розвиток ефективної системи міжнародної сертифікації вітчизняної аграрної та продовольчої продукції, що призведе до підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках і зростання експорту сільськогосподарської продукції. Державне регулювання продовольчого експорту має включати захист вітчизняних виробників і спрощення доступу до зовнішніх ринків, усунення торговельних бар'єрів. Разом з тим, держава має здійснювати тарифне і нетарифне регулювання експортних поставок, враховуючи стан вітчизняного ринку за кожним видом продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини. Адже заборона експорту та експортні обмеження вивозу мають короточасний

позитивний вплив.

Окрім того, до конкурентних переваг сільського господарства України можна віднести унікальне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків, а також те, що забезпеченість земельними ресурсами у господарствах України в середньому значно вища, ніж у європейських країнах. Однак конкурентні переваги сільськогосподарського виробництва в Україні обмежуються низкою чинників, серед яких найголовнішими є недостатній рівень людського капіталу, малоефективна та витратна маркетингова інфраструктура. Незважаючи на усе це, тенденції, які ми нині можемо спостерігати в аграрному секторі свідчать про те, що сільське господарство країни у недалекій перспективі може стати одним із головних джерел її експорту [3]. Окрім того, є певні труднощі просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки через недосконалу нормативну базу, відмінність вітчизняних стандартів якості продукції від міжнародних, недосконалість механізму повернення ПДВ, відсутність якісної тари та збільшення витрат на транспортування, низький рівень розвитку оптової ринкової інфраструктури.

З метою диверсифікації сільськогосподарського експорту, враховуючи галузеву та географічну специфіку і пріоритети його розвитку, необхідно удосконалити національну систему підтримки експорту, що базується на кращих світових практиках. Відтак, у пріоритеті державної політики має бути створення належних умов для раціонального використання національних ресурсів – землі, праці, капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору національної економіки.

Без державної підтримки проблеми ефективного експорту в даний час не можуть бути вирішені. Для забезпечення стимулів розвитку експортної орієнтації аграрного сектору в світовій практиці поширений такий набір інструментів, як: прями і непрямі субсидії експортерам, його кредитування, фінансування інноваційної діяльності та розвиток інфраструктури сільського господарства, державні закупівлі продовольчої продукції тощо.

Державна аграрна політика має бути спрямована на підтримку сільськогосподарських виробників і базуватися на національних пріоритетах та враховувати необхідність інтеграції до світового економічного простору, а експортна стратегія та формування комплексної національної системи підтримки експорту продовольства мають сприяти посиленню ролі України на світових продовольчих ринках [4].

У зв'язку з цим при розробці стратегії слід враховувати вплив низки чинників:

- протекціонізм у політиці багатьох країн на тлі зростання глобальної конкуренції;
- зростання ролі глобальних регуляторів і лібералізація міжнародної торгівлі.

Державна підтримка експортоорієнтованих галузей сільського господарства дозволить перейти до ефективнішої експортної політики, яка буде орієнтована на активне використання можливостей зовнішніх ринків.

Відзначимо, що головні проблеми експорту сільськогосподарської продукції тісно пов'язані із досить високими вимогами законодавства ЄС щодо показників безпеки та якості продукції. Це сповільнює темпи просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки Євросоюзу. Тому принагідно відзначимо, що інтеграція у європейський економічний простір має позитивний вплив, зокрема:

- модернізація вітчизняних аграрних підприємств і подолання технологічної відсталості галузі;
- залучення іноземних інвестицій і сучасних інноваційних технологій у сільське господарство;
- підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- розвиток переробної промисловості та перехід від сировинної спрямованості експорту до експорту готової продукції.

Як зазначалося вище, аграрне виробництво має низку специфічних особливостей, які необхідно враховувати обґрунтовуючи конкурентні переваги підприємств аграрної сфери. Ми погоджуємося з твердженням С. І. Мельника, котрий зазначає, що «...сукупність конкурентних переваг у комплексній взаємодії складає конкурентоспроможність підприємства, яка є проявом їх наявних і потенційних можливостей» [5, с. 245].

Сьогодні сільськогосподарська продукція займає значну частину у зовнішній торгівлі України, зокрема, у 2020 році продукція АПК склала 45% у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі, а сільське господарство є єдиною галуззю із позитивним сальдо зовнішньої торгівлі. У 2020 році зафіксовано найбільші в історії України обсяги експорту соняшникової олії – 6,9 млн т та м'яса птиці – 431 тис. т. Серед товарів, що не належать до найбільш вагомих у переліку закордонних поставок, було досягнуто максимальні кількісні значення в експорті меду (81 тис. т), заморожених плодів і ягід (55 тис. т), макаронних виробів (30 тис. т) і консервованих томатів (66 тис. т) [6].

Проте є чинники, які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках: низький рівень розвитку національної

фінансово-кредитної системи, відсутність галузевих кооперативних банків, слабкий розвиток системи страхування кредитних і виробничих ризиків, а також інфраструктури аграрної сфери.

Підсумовуючи сказане та враховуючи місце України у міжнародному поділі праці, виокремимо головні джерела конкурентних переваг для аграрного сектору, які варта враховувати при формуванні експортної стратегії:

- географічне положення (наявність транспортних коридорів, вигідний радіус доставки сільгосппродукції, транзитне положення тощо);

- природно-кліматичні умови (рівнинний рельєф, помірний клімат, великі площі сільгоспугідь, великі за розміром площі окремих полів тощо);
- ресурсні можливості (корисні копалини, мобільні трудові ресурси та ін.);
- кон'юнктурні (високий попит на основні експортоорієнтовані культури, можливість створення аграрних пулів тощо).

З метою дослідження та оцінки конкурентних переваг українських виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку найефективнішим, на нашу думку, є використання SWOT-аналізу (табл. 1).

Таблиця 1. SWOT-матриця для вітчизняних аграрних виробників*

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне положення; – наявність кваліфікованої робочої сили; – розгалужена система перевезення продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> – значна концентрація виробництва у господарствах населення; – малоефективна система кредитування сільськогосподарських товаровиробників; – висока частка зносу основних фондів, що використовуються у виробничому процесі; – недосконала державна експортна аграрна політика.
	Можливості	Загрози
Зовнішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – збереження наявних позицій на світовому ринку продовольства; – завоювання нових ринків реалізації продукції; – розробка та впровадження нових економічно вигідних технологій; – залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій. 	<ul style="list-style-type: none"> – невідповідність світовим стандартам якості аграрної продукції; – високий рівень конкуренції на світових ринках; – залежність від посередників.

*Складено авторами.

Звичайно, незаперечним є той факт, що підприємства багатьох європейських країн є більш активними постачальниками продовольства на світовий ринок, порівняно з вітчизняними. З одного боку, це пов'язано з нижчим рівнем економічного розвитку України, а з іншого – з відсутністю практичного досвіду здійснення експортних операцій. Саме тому для більш успішної реалізації власного експортного потенціалу суб'єктам господарювання необхідно формувати власну стратегію просування продукції на зовнішні ринки.

Можемо стверджувати, що стратегія поступового освоєння європейських ринків сільськогосподарської продукції є перспективною, оскільки Україна знаходиться територіально відносно близько до них. Експорт за деякими стратегічними напрямками допоможе сільськогосподарським підприємствам уникнути невизначеності та можливих великих збитків. Водночас, на нашу думку, переробним

підприємствам аграрного сектору не можна обмежуватися лише експортом до країн ЄС, де вітчизняні агрофірми мають стійкі позиції. Їм також слід орієнтуватися на світові ринки, де споживачі вимогливіші. Такі умови спонукатимуть вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції підвищити її якість та адаптуватися до міжнародних норм та стандартів [7].

Економічно обґрунтована стратегія експорту сільськогосподарської продукції є головною умовою втілення у життя глобальних маркетингових стратегій і зміцнення позицій аграрних підприємств на світовому ринку продовольства, досягнення максимальної економічної ефективності та реалізації наявних конкурентних переваг, зростання обсягів експорту, зменшення витрат на реалізацію продукції за кордон.

З метою забезпечення продовольчої безпеки України необхідно визначити стратегічні галузі

сільського господарства та продіагностувати їх стан з метою пристосування до зовнішніх конкурентних умов. Світова продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) кожного року визначає для кожної країни найважливіші продовольчі та сільськогосподарські товари.

Зауважимо, що сьогодні Україна може запропонувати на глобальні ринки свою продукцію, проте переважно сировину, що спонукає до розвитку конкурентних відносин та інтеграційних зв'язків. Тому необхідно розвивати мережу підприємств, які перероблятимуть аграрну продукцію [7].

Україна має потужний експортний потенціал, проте, не за усіма видами продовольства. Зокрема, через низьку платоспроможність населення країни деякі види продукції (м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, плоди, ягоди та виноград) споживаються в обсягах, які є меншими за науково-обґрунтовані норми. Однак є можливість реалізувати на зовнішній ринок картоплю, овочі, яйця, цукор, олію та хлібопродукти.

Удосконалення митної, страхової, фінансово-кредитної і цінової політики, урахування галузевої та регіональної специфіки виробництва продукції сільського господарства, використання інноваційних технологій вирощування тварин і підвищення урожайності сільськогосподарських культур, сприяння забезпеченню аграрних виробників сучасною технікою, підвищення рівня фахової підготовки працівників села дадуть можливість підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції й експортувати її в інші країни.

Окрім того, державна політика у галузі забезпечення експортного потенціалу аграрного сектору має поліаспектний і системний характер як з точки зору методів його здійснення, так і об'єктів, на які воно спрямоване.

Зауважимо, що дієвий механізм державної політики у сфері підтримки аграрних виробників повинен забезпечувати, насамперед, ефективне ведення сільськогосподарського виробництва та задовольняти запити найманих працівників і землевласників. Тому доцільно звернути особливу увагу на досвід країн з розвиненою економікою в організації системи державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема:

- удосконалення системи оподаткування сільськогосподарських виробників;
- виважена цінова політика на сільськогосподарську продукцію;
- надання дотацій на один гектар земельної площі, умовну голову худоби;

- пільгове кредитування селян шляхом часткової компенсації відсоткової ставки.

Аналізуючи моделі економічного розвитку аграрного сектора, ми прийшли до висновку, що використовуючи експортоорієнтовану модель, важливим є підтримка не лише експортуючих галузей, а й таких, які забезпечують продовольством внутрішній ринок. Це дасть можливість перерозподілити товарну структуру сільськогосподарського експорту у перспективі та зменшити імпортозалежність, а також сприятиме розвитку виробництва у країні тієї продукції, що найбільше користується попитом.

Щодо ввезення аграрної продукції в Україну, то особливо великі обсяги здійснюються з країн ЄС, дещо менші – з країн НАФТА, зокрема м'яса. Отже, можна стверджувати, що є певні передумови для поглиблення торговельно-економічного співробітництва з цими країнами. Для цього доцільно диверсифікувати географічну структуру експорту при поширенні експортно-імпортних відносин з країнами ЄС, які є основними торговельними партнерами України [8].

Запорукою збільшення обсягів експорту аграрної продукції поряд із зростанням обсягів виробництва є здійснення моніторингу та прогнозування світового ринку, створення спільних підприємств, залучення іноземних інвестицій, уніфікація зі світовими стандартами якості сільськогосподарської продукції та презентація своєї продукції на міжнародних виставках.

Окрім цього, доцільно збільшити обсяги виробництва екологічно чистої продукції, адже сьогодні попит на неї зростає, запровадити обов'язкове маркування продукції із зазначенням вмісту шкідливих речовин. Це сприятиме зростанню конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках.

На нашу думку, реалізуючи торговельну політику, необхідно використовувати лібералізаційні заходи для експортоорієнтованих видів сільськогосподарської продукції та заходи щодо захисту внутрішнього ринку від надмірного імпорту сільськогосподарської продукції з країн ЄС, особливо продуктів тваринництва. Це можна здійснити не шляхом створення торговельних бар'єрів, а за рахунок підвищення якості аналогічної продукції. Особливе значення має переробка сировини, зокрема м'яса, молока, цукрового буряка, насіння соняшнику, сої. З іншого боку, з метою удосконалення виробництва та поглиблення зовнішньої торгівлі необхідно стимулювати імпорт високоєфективної сільськогосподарської техніки, використовувати новітні технології та забезпечити сприятливий інвестиційний клімат і участь у торговельно-економічних об'єднаннях.

Можна стверджувати, що Україна має найбільші перспективи інтеграції з країнами ЄС, оскільки вирішальне значення має географічна близькість і рівень їх економічного розвитку. Відзначимо, що частину запланованого вдалося реалізувати, що зумовило позитивну динаміку розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери та дало можливість визначити пріоритети розвитку

аграрного виробництва. Сьогодні Україна майже повністю забезпечує внутрішні потреби у зерні, картоплі, цукрі, овочах, плодах, рослинній олії, м'ясі та молокопродуктах за рахунок власного виробництва.

Головні умови розширення експорту агропродовольчої продукції України на зовнішні ринки наведено нами в таблиці 2.

Таблиця 2. Умови розширення експорту аграрної продукції України на світові ринки*

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> – зростання обсягів виробництва с/г продукції – збільшення обсягів виробництва екологічно чистої продукції – лібералізаційні заходи для експортноорієнтованих видів с/г продукції – маркування продукції із зазначенням вмісту шкідливих речовин – збільшення глибини переробки сировини і стимулювання експорту готової якісної продукції – зменшення торговельних бар'єрів при імпорті новітніх технологій
Способи	<ul style="list-style-type: none"> – створення спільних с/г і переробних підприємств – залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу – гармонізація стандартів якості із стандартами країн ЄС – контроль якості імпортованої продукції з країн ЄС – сприятливі умови для інвесторів, які запроваджують інновації у сільському господарстві
Засоби	<ul style="list-style-type: none"> – моніторинг і прогноз світового ринку – проведення міжнародних виставок, конференцій – створення консалтингових фірм, маркетингових служб – участь у торговельно-економічних об'єднаннях – стимулювання експорту с/г продукції до країн ЄС – експортна діяльність на рівні підприємств аграрної сфери

*Складено авторами.

Щоб істотно покращити ситуацію щодо розвитку та реалізації експортного потенціалу аграрного сектору виокремимо такі стратегічні вектори:

- розробка та реалізація програм регіонального розвитку аграрних підприємств з метою виходу їх на зовнішні ринки;
- залучення іноземних інвестицій у розвиток і розширення виробничої інфраструктури;
- протекціоністська політика щодо аграрних підприємств, продукція яких експортується на світові ринки;
- запровадження системи сертифікації продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції для підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних ринках;

- створення умов для модернізації галузей аграрного сектора;
- розвиток міжрегіональної кооперації та міжнародних зв'язків з метою розширення ринків збуту продукції;
- формування регіональних агропродовольчих кластерів;
- застосування технологій ведення органічного землеробства.

Тому в сучасних умовах господарювання держава має взяти на себе ініціативу формування та підтримки експортоорієнтованих галузей сільського господарства хоча б у перехідний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. Київ: Основи, 1998. 392 с.
2. Бойко Є. О. Вплив процесів глобалізації на розвиток агропродовольчої сфери. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2008. № 8. С. 102–109.
3. Надвичиний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 3. С. 56–61.

4. Надвичиний С. А. Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства. *Агросвіт*. 2011. № 2. С. 6-12.
5. Мельник С. І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2010. 368 с.
6. Україна втретє поспіль оновила історичний рекорд аграрного експорту. Режим доступу: <http://fau.org.ua>.
7. Надвичиний С. А. Економічний розвиток аграрної сфери України. Дис. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2019. 515 с.
8. Мельник Т. М. Зовнішня торгівля України: стан та проблеми. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2(33). С. 20–24.

REFERENCES

1. Porter, M. E. (1998). *Stratehiya konkurenciji. Metodyka analizu haluzey i diyalnosti konkurentiv*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
2. Boyko, Ye. O. (2008). Vplyv protsesiv hlobalizatsiyi na rozvytok ahroprodovol'choyi sfery. *Natsional'ne hospodarstvo Ukrainy: teoriya ta praktyka upravlinnya*, 8, 102–109 [in Ukrainian].
3. Nadvynychnyy, S. A. (2018). Suchasni umovy formuvannya ta realizatsiyi eksportnoho potentsialu ahraryoi sfery rehioniv Ukrainy. *Ekonomicznyy analiz*, 28(3), 56–61 [in Ukrainian].
4. Nadvynychnyy, S. A. (2011). *Zarubizhnyy dosvid derzhavnoyi pidtrymky silskoho hospodarstva. Ahrosvit*, 2, 6-12 [in Ukrainian].
5. Melnyk, S. I. (2010). *Osnovni napryamky formuvannya konkurentnykh perevah ahrarykh pidpryyemstv Ukrainy v rynkovykh umovakh* : monohrafiya. Luhans'k : Noulidzh [in Ukrainian].
6. *Ukrayina vtretye pospil onovila istorychnyy rekord ahraryoho eksportu*. Retrieved from: <http://fau.org.ua> [in Ukrainian].
7. Nadvynychnyy, S. A. (2019). *Ekonomicznyy rozvytok ahraryoi sfery Ukrainy*. Dys. na zdobuttya nauk. stup. dokt. ekon. nauk za spetsial'nisty 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom. Mykolayivs'kyi natsional'nyy ahraryy universytet. Mykolayiv [in Ukrainian].
8. Melnyk, T. M. (2012). Zovnishnya torhivlya Ukrainy: stan ta problemy. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2(33), 20-24 [in Ukrainian].

УДК 339.92:327

Ольга Ніпіаліді (Україна)

JEL classification: F02, F51, F63, O53

Ольга НІПІАЛІДІ*кандидат економічних наук,**доцент,**доцент кафедри міжнародних відносин та**дипломатії,**Західноукраїнський національний університет,**Україна*E-mail: nipialidi@ukr.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9962-2939>

Researcher ID: H-8010-2017

© Ольга Ніпіаліді, 2021

Отримано: 20.10.2021 р.

Прорецензовано: 01.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

РЕГІОН ВЕЛИКОГО БЛИЗЬКОГО СХОДУ І ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження є безпековий простір країн Великого Близького Сходу та Північної Африки та його значення для України.

Метою статті є визначення основних тенденцій геополітичної трансформації близькосхідної регіональної системи та виявлення конфліктних питань, які дестабілізують регіон та поглиблюють нестабільність. Врахування цих фактів, надає змогу Україні системно видобувати зовнішньоекономічну політику стосовно консолідованого простору Великого Близького Сходу та Північної Африки.

Результати. Визначено, що система регіональних міжнародних відносин знаходиться в умовах кардинальних змін, що призводить до їх реструктуралізації, створення нового співвідношення сил та формування нових взаємозв'язків між державами. Встановлено структурну будову регіону Великого Близького Сходу і Північної Африки та деталізовано історичні передумови його формування. Підтверджено основні тенденції до геополітичної трансформації близькосхідної регіональної системи. Проаналізовані проекти перебудови політичної карти близькосхідних і мусульманського світу та можливі наслідки для міжнародної безпеки. Підтверджено зростаючу роль окремих країн досліджуваного регіону у глобальній економіці, яка визначається наявністю в них значних природних ресурсів, зокрема нафти і газу. Визначено основні виклики для розвитку та стабільності на Близькому Сході, серед яких виокремлено локальні конфлікти, зростання терористичних актів, етнічні проблеми. Проаналізовано локальні конфлікти, які вносять дестабілізацію в регіон, бо майже всі країни володіють достатніми ресурсами для протистояння. Підтверджено, що для забезпечення своїх інтересів найбільш потужні країни регіону нарощують свій військовий потенціал. Визначено, що військові конфлікти на території регіону негативно впливають на поглиблення дефіциту природних ресурсів, що суттєво впливає на глобальну геополітичну картину світу. Запропоновано заходи, які слід застосувати країнам Близького Сходу для забезпечення безпекової політики в регіоні. Проаналізовано основні інтереси України у зовнішньоекономічних відносинах з країнами Близького Сходу і Північної Африки та надано рекомендації стосовно їх реалізації.

Ніпіаліді О. Регіон Великого Близького Сходу і Північної Африки у сучасній системі міжнародної безпеки. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 33-42.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.033>

Ключові слова: безпека; регіон, простір, міжнародна безпека, Північна Африка, Великий Близький Схід; глобальна економіка; економічне зростання; військові конфлікти; національні економіки.

UDC 339.92:327

Olha Nipialidi (Ukraine)

JEL classification: F02, F51, F63, O53

Olha NIPIALIDI*PhD in Economic Sciences,**Associate Professor,**Department of International Relations and
Diplomacy,**West Ukrainian National University, Ukraine*E-mail: nipialidi@ukr.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9962-2939>

Researcher ID: H-8010-2017

© Olha Nipialidi, 2021

Received: 20.10.2021

Revised: 01.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

GREAT MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA REGION IN THE MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL SECURITY

ABSTRACT

The subject of the study is the security space of the countries of the Greater Middle East and North Africa and its significance for Ukraine.

The aim of the article is to identify the main trends in the geopolitical transformation of the Middle East regional system and to identify conflict issues that destabilize the region and deepen instability. Taking into account these facts, Ukraine will be able to systematically extract foreign economic policy in relation to the consolidated space of the Greater Middle East and North Africa.

Methodology (method). General scientific and special methods were used in the research process in order to achieve the goal and solve the outlined tasks: historical and logical, analysis and synthesis, generalization and quantitative comparison, visual (tabular and graphical) (to visualize the results of the study).

Results. It is determined that the system of regional international relations is in the conditions of cardinal changes, which leads to their restructuring, creation of a new balance of power and formation of new relations between the states. The structural structure of the Greater Middle East and North Africa region is established and the historical preconditions of its formation are detailed. The main tendencies to the geopolitical transformation of the Middle Eastern regional system are confirmed. Projects of restructuring the political map of the Middle East and the Muslim world and possible consequences for international security are analysed. The growing role of individual countries in the study region in the global economy, which is determined by the presence of significant natural resources, including oil and gas, is confirmed. The main challenges for development and stability in the Middle East have been identified, including local conflicts, the growth of terrorist acts, and ethnic problems. Local conflicts that destabilize the region, as almost all countries have sufficient resources to confront, are analysed. It has been confirmed that the most powerful countries in the region are increasing their military potential to secure their interests. It is determined that military conflicts in the region have a negative impact on the deepening of the deficit of natural resources, which significantly affects the global geopolitical picture of the world. Measures to be taken by Middle Eastern countries to ensure security policy in the region are proposed. The main interests of Ukraine in relations with the countries of the Middle East and North Africa are analysed and recommendations for their implementation are given.

Nipialidi, O. (2021). Great Middle East and North Africa region in the modern system of international security. *Economic analysis*, 31 (3), 33-42.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.033>

Keywords: security; region, space, international security, North Africa, Greater Middle East; global economy; economic growth; military conflicts; national economies.

Вступ

Простір Великого Близького Сходу разом з прилеглими регіонами, зокрема, Чорноморським, Балканським та Східносередземноморським історично є місцем формування потужної цивілізаційної системи, яка стала базисом сучасної європейської макроцивілізаційної моделі. Країни простору від Єгипту і Палестини до Причорноморських степів та від Адріатики до Каспію і Перської затоки протягом тривалого історичного часу знаходилися у політичній взаємодії різного типу – від існування у складі великих імперій до перебування у форматі локальних підсистем міжнародних відносин.

Арабо-ісламське завоювання даного регіону розбило регіональну геополітику на дві частини – ісламську та християнську, взаємодія та боротьба між якими становить значну частину європейського історичного процесу. З часів Хрестових походів та венеціансько-генуезької торговельної експансії у просторі регіону набуває ваги західноєвропейський елемент.

З XVI ст. Чорноморсько-Близькосхідний простір об'єднується у цілісну політичну структуру в межах ісламсько-тюркської Османської імперії, яка до XX ст. веде постійні війни з християнськими європейськими державами широким фронтом від Північної Африки до Балкан, Криму і Кавказу. У XX ст. у просторі регіону на уламках зруйнованих імперських державних утворень формуються національні держави зі своїми інтересами і власним баченням майбутнього, але також зацікавлені у розвитку добросусідських відносин та створенні регіональних моделей стабільності [10, с. 12].

Історія свідчить, що, попри всі соціальні, релігійні та етнічні відмінності народів цього великого простору, вони тривалий час перебували у спільних процесах соціально-економічного і політичного життя, що не може не впливати і на сучасний стан регіональних міжнародних відносин. Суспільні традиції тривалого співжиття, взаємопроникнення культурних практик і звичаїв, вірувань і ціннісних орієнтацій – усе це створює своєрідний контекст, без урахування якого неможливо зрозуміти реалії сучасного регіонального геополітичного комплексу.

Більшість наукових досліджень з питань історичного, соціально-економічного, політичного розвитку країн Близького Сходу і Північної Африки та їх ролі у міжнародних відносин належить таким зарубіжним і вітчизняним вченим: І. Іващук [6], С. Зінько, А. Мартинов, В. Швед, Б. Парахонській [1], Г. Яворська [10], О. Богомолів, С. Данилов, Д. Йоффе, Д. Ейкельман [7], О. Коппель [8], Б. Саїду, Д. Снайдер, К. Спенсер, С. Тальяпетра.

Як зазначають фахівці, в сучасному світі саме цей регіон характеризується політичною та економічною нестабільністю, посиленням деструктивних впливів транснаціональних загроз, що перешкоджає реалізації спільних проектів та розвиткові міжнародної співпраці. Саме тому питання економічного та соціального розвитку в регіоні нерозривно пов'язані з питаннями безпеки та стабільності, тим більше, що є проблеми, які сформувалися історично, не отримали вирішення та періодично загострюються.

Мета статті

Метою статті є визначення основних тенденцій геополітичної трансформації сучасної близькосхідної регіональної системи, що дає можливість встановити негативні тенденції та процеси, що гальмують економічний розвиток країн Великого Близького Сходу та Північної Африки і створюють ряд загроз у сфері міжнародної та регіональної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний Великий Близький Схід та Північна Африка (БСПА) на сьогодні включає низку арабських країн і одну автономію: Ірак, Сирію, Ліван, Йорданію, Кувейт, КСА, Катар, Бахрейн, ОАЕ, Оман, Ємен, Єгипет, Лівія, Туніс, Алжир, Марокко, і Палестинську автономію. Особливо місце на мапі регіону посідають три неарабські країни (точніше, країни, у складі населення яких домінує неарабський складник) – Ізраїль, Туреччина та Іран. Також, подекуди до регіону включають низку сусідніх африканських країн (Судан, Південний Судан, Чад, Ефіопію, Еритрею, Джибуті, Комори, Нігер, Малі) та європейські острівні держави (Кіпр, Мальту).

Станом на початок 2020 року територія країн Близького Сходу та населення становить: 6,3 млн.км² – 334 млн.чол., країн Північної Африки та населення: 7,6 млн.км² – 237 млн.чол, а сукупний ВВП – 3,61 трлн. дол. [2, с. 5].

Отже, регіон охоплює низку країн різного рівня економічного, політичного і соціального розвитку: від держав членів Великої двадцятки (G20) найбільших економік світу до країн із середнім рівнем доходів, бідних країн і, принаймні чотирьох «неспроможних» / «крихких» держав. На роль глобального лідера у цьому регіоні претендують такі країни: Саудовська Аравія – економічне, військове та релігійне лідерство; Туреччина – економічне та військове лідерство, формування нової «Османської імперії»; Іран – економічне, політичне та релігійне лідерство; Ізраїль – глобальне економічне і військове лідерство; Єгипет – економічне та політичне лідерство в арабському світі.

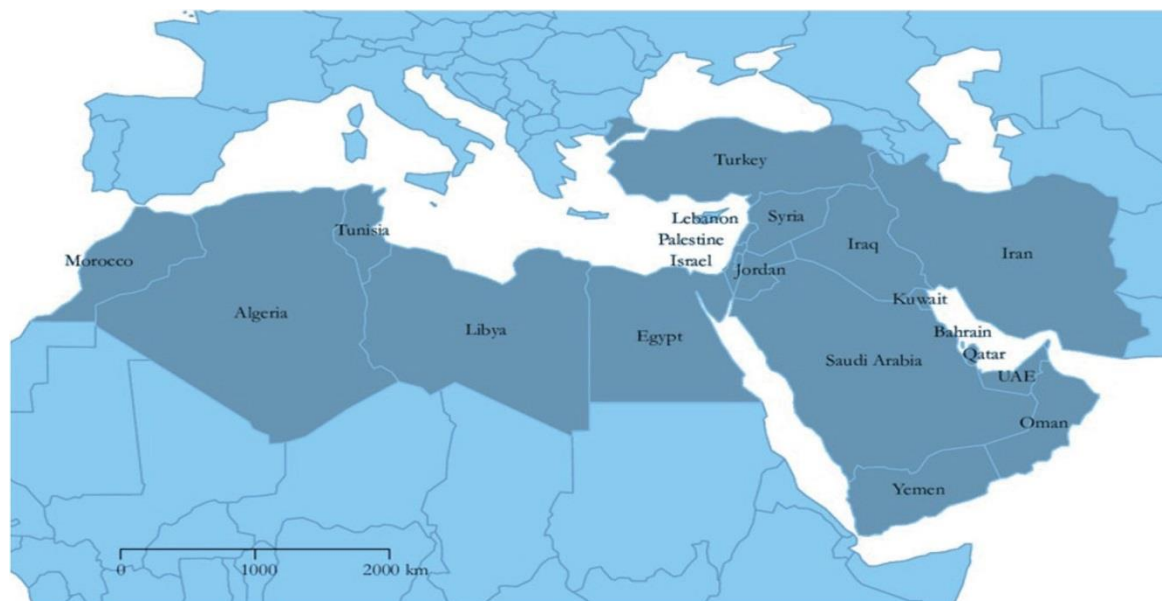

Рис. 1. Географічна карта країн БСПА [2].

Щодо Ірану, то ця країна більше тяжіє до БСПА, аніж до своїх східних сусідів та має амбіції посісти місце регіонального лідера. Хоча у класичній географічній класифікації Іран відносять не до Близького, а до так званого Середнього Сходу, однак зараз сукупність історичних територій, до якої він відноситься, вже не складається в єдину політико-економічну реальність.

Попри значні відмінності економічного розвитку, добробуту, ефективності державного управління й безпеки, країни регіону мають багато спільних рис. Це, зокрема, природні умови, що визначили історичні моделі господарювання, ресурсозабезпеченість (брак водних ресурсів, родючих ґрунтів та великі поклади корисних копалин – насамперед нафти й газу), культурні та мовні чинники. Панівною релігією в регіоні є іслам, а найпоширенішою мовою – арабська, вплив якої відчувається й на решті мов регіону [7, с. 123].

Важливість регіону обумовлена кількома головними чинниками. Насамперед паливно-енергетичний, оскільки в регіоні БСПА зосереджено 48,3% світових запасів нафти та 35,4% світових запасів природного газу. Розвинені країни Західної Європи та Далекого Сходу (Японія, КНР) перебувають у значній залежності від постачання нафти з Близького Сходу. В десятку країн, що володіють найбільшими запасами, входять такі країни досліджуваного регіону: Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати (див. рис. 2) [13]. При найменшій зміні політичної ситуації в країнах Близького Сходу, а тим більше, в умовах зростаючої геополітичної нестабільності, змінюється ситуація на біржах, і світовий ринок одразу на це реагує. Підтвердженням цього стало падіння ціни ф'ючерсів на нафту марки WTI у квітні

2020 р., коли було укладено контракт за від'ємною ціною на електронних торгах Нью-Йоркської товарної біржі (NYMEX) [6, с. 142].

Саудівська Аравія володіє біля п'ятої частини світових запасів нафти (має біля 77 родовищ нафти і газу), входить до першої двадцятки найбільш потужних економік світу (у 2017 р. 19-та країна в світі за номінальним ВВП). Високий рівень економічного розвитку Саудівської Аравії засвідчує 33-тє місце поміж найбільших імпортерів товарів у світі та 19-е – серед найбільших імпортерів послуг у світі. Крім того, Саудівська Аравія є найбільшим виробником нафтохімічної продукції в арабському світі.

Водночас, вона залишається важливим політичним та економічним партнером США не тільки в даному регіоні, а й у світі в цілому. Також, СА володіє потужними позиціями в енергетичному секторі, що має вагомий вплив на поведінку інших глобальних гравців, перш за все Російську Федерацію. За досвідом політика видобутку нафти Саудівської Аравії мала вагомий вплив на світові нафтові ціни у 2014-2018 рр., що чи не найбільше вплинуло на втрати РФ від нафтодоларів [13]. Це стало одним із запобіжників посилення тиску та ескалації дій на території України.

Слід відмітити, що африканській континент також став для світових лідерів – територією з власними інтересами. Африка є один із найбагатших регіонів за наявністю природних ресурсів. Вона займає перше місце у світі щодо запасів марганцю, хромітів, бокситів, золота, платини, кобальту, ванадію, алмазів, фосфоритів, флюориту; друге – по запасах міді, азбесту, урану, сурми, берилля, графіту; третє – щодо нафти, газу, ртуті, залізної руди.

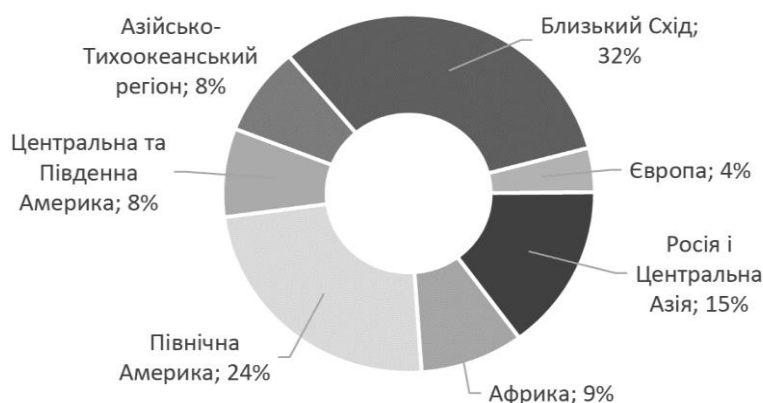

Рис. 2. Регіональний розподіл світових запасів нафти та її виробництва, станом на 31 грудня 2019 р. [13]

На континенті є значні резерви титану, нікелю, вісмуту, літію, танталу, ніобію, олова, вольфраму, дорогоцінних каменів. Крім того, регіон активно розвивається. Глобальна аудиторська компанія Ernst&Young в доповіді «Час Африки» прогнозує, що прямі іноземні інвестиції до 2025 року досягнуть 150 млрд. дол. США проти 84 млрд. у 2010 р. ВВП регіону за прогнозами виросте з 1,6 трлн. дол. США в 2008 р. до 2,6 трлн. у 2020 р., а споживчі витрати складатимуть 1,4 трлн. дол. США (+62%) [3, с. 580].

Довгий час у таких країнах, як Алжир, Ангола, Габон, Єгипет, Камерун, Лівія, Нігерія, Судан, Екваторіальна Гвінея, Республіка Конго, Туніс, Чад переважав, в основному, американський, англійський, голландський капітал, у деяких країнах — французький та італійський. Водночас наприкінці ХХ ст. на африканський континент розпочалася економічна експансія Китаю, Індії, Бразилії, Австралії. Отже, Африка стала глобальною ареною конкуренції за природні ресурси [9].

Контроль за природно-енергетичними ресурсами та шляхами їх постачання надає великим державам та країнам регіону суттєві геополітичні переваги. Боротьба між глобальними силами за економічний і політичний контроль за процесами в регіоні періодично загострюється, що серйозно впливає на стабільність і безпеку в Європі та світі.

Слід відмітити, що європейський спосіб бачення проблем Близького Сходу є привабливим для ряду країн і має багато прихильників. Йдеться, зокрема, про переоцінку сучасної регіональної системи міжнародних відносин у стратегічному проекті артикуляції і поєднання інтересів народів європейського оточення. Країни Заходу сприяють здійсненню процесів реформування економічних та політичних систем регіону і вважають цей простір важливою сферою власних інтересів. Середземноморська конференція в Барселоні (1995 р.) проголосила ідею середземноморського

співробітництва, а пізніше у цей процес включено і пострадянські країни, що отримує вигляд політики сусідства ЄС та «східного партнерства» [10, с. 14]. Його результати мали забезпечити для арабських середземноморських країн:

- вироблення інструментів, які спрощували би доступ на європейський ринок;
- гармонізацію законодавства з нормативною базою ЄС;
- умови для політичної (відновити попередню редакцію, йшлося саме про сприяння) стабільності в регіоні.

У 2008 р. за ініціативи президента Франції було утворено Середземноморський Союз, до якого увійшли всі держави ЄС, арабські середземноморські держави, крім Лівії, Ізраїль й Туреччина, балканські держави не-члени ЄС [2, с. 19].

Базовою засадою тут є питання тіснішого та масштабнішого співробітництва між країнами з різними типами культур з метою отримання економічної вигоди для всіх частин регіону, спільна безпека, зменшення напруженості та зниження ризику збройного конфлікту. Європейські країни вбачають у широкомасштабному розвитку південно-східних просторів важливий чинник європейської безпеки. На нашу думку, що цей напрям зовнішньополітичного мислення, як більш гнучкий та неконфронтаційний, набуватиме домінуючого характеру в країнах регіону, оскільки об'єктивно більш відповідає їх інтересам.

Найбільшою потугою у регіоні все ще залишаються США, які за часів президентства Дж. Буша проводили активну політику на Близькому Сході, а також проголошували Чорноморський регіон сферою своїх життєво важливих інтересів, що, зокрема, сприяло входженню Румунії та Болгарії до НАТО та ЄС, налагодженню партнерства з Грузією та Україною [8, с. 130]. Реальною причиною таких планів США було намагання

отримати дефіцитні енергоресурси та забезпечити їх надійне транспортування. Так, за даними Міністерства енергетики США до 2025 р. дві третини всієї нафти у США буде імпортуватися саме з регіону Близького Сходу [3, с. 579].

Проте, останніми роками між БСПА та США формується нова стратегічна «гра», що за масштабом і розміром ризиків порівнювана з «грою» початку ХХ століття, коли відбувався розпад Османської імперії і закладалися сучасні обриси регіону. Сучасна стратегічна «гра», що може змінити обличчя регіону, видається навіть складнішою і непередбачуваною. На тлі послідовної, такої, що її провадить вже нова американська адміністрація, політики із згорання ролі США як монопольного гаранта регіональної безпеки виникає стратегічна невизначеність. Для великих держав з традиційно сталою присутністю в

БСПА це становить певний виклик, подеколи порушуючи перед ними важкі дилеми.

Слід відмітити, що цьому сприяли активні збройні конфлікти на Близькому Сході та в Північній Африці у 2018-2019рр. між такими країнами: Єгиптом (субнаціональний збройний конфлікт високої інтенсивності), Іраком (інтернаціоналізована громадянська війна), Ізраїлем (позадержавний збройний конфлікт низької інтенсивності), Сирією (велика інтернаціоналізована громадянська війна), Туреччиною (позадержавний і субнаціональний збройний конфлікт низької інтенсивності) та Єменом (велика інтернаціоналізована громадянська війна) [12]. Про це, свідчить кількість терористичних атак по регіонах світу зображених на рис. 3.

Рис. 3. Розподіл терористичних атак за регіонами світу, 2002-2019 рр.*

* побудовано за матеріалами Statista. URL : <https://www.statista.com/statistics>.

У Північній Африці спостерігалось поєднання кількох криз, що загрожує також стабільності сусідніх держав Субекваторіальної Африки. У Лівії активізувалися бойові дії між двома конкуруючими урядами. Також посилюється міжнародне втручання у конфлікт Єгипту, Росії, Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), з одного боку, і Катару та Туреччини – з іншого, за участі різноманітних іноземних збройних угруповань і найманців з обох сторін. Багато з цих конфліктів, в яких загинули сотні тисяч людей і мільйони стали біженцями, були взаємопов'язані, в них брали участь світові потужні гравці, а також численні недержавні суб'єкти. У кількох країнах регіону з 2018 року тривають масові антиурядові протести, у тому числі в Алжирі, Єгипті, Ірані, Іраку, Йорданії, Лівані, Марокко, на Палестинських територіях і в Тунісі. Дехто називає це другою або новою

«Арабською весною», яка розпочалася у 2010 р. (революція в Тунісі) і триває дотепер [12].

Крім того, в регіоні існують значно масштабніші проблеми, які пов'язані з браком водних ресурсів та інші наслідки зміни клімату. Зв'язок між проблемами нестачі води, зміни клімату та безпеки в регіоні Близького Сходу та Північної Африки є «складним, різноманітним і різноспрямованим».

На щорічному Світовому економічному форумі у 2019 році у швейцарському Давосі загроза кризи водних ресурсів була названа найсерйознішим ризиком для регіону Близького Сходу та Північної Африки. Так, Ізраїль, Палестина, Сирія, Йорданія вже багато років сперечаються за воду р. Йордан, основний водостік якої контролює Ізраїль. Він суттєво обмежив споживання води палестинцями, а Сирія відвела значну частину вод річки Ярмук углиб своєї території, фактично зневодивши

Йордан. Ізраїль, що залишається без води, змушений купувати воду в Туреччині, звідки вона танкерами доставляється до ізраїльського порту Ашкелон. Головний науковий радник британського уряду Джон Беддінгтон вважає, що вже найближчим часом нестача прісної води стане найгострішою проблемою у всьому світі [3, с.576].

Також, в Лівії у 2019 році неодноразово відбувалися напади на інфраструктуру водо- та енергопостачання та порушення в її роботі. У Перській затоці значна частина населення залежить від опріснювання питної води – 30 великих опріснювальних установок працюють у Саудівській Аравії і 70 в ОАЕ, – а інфраструктура опріснювання є дуже вразливою в умовах збройного конфлікту. З іншого боку, в березні-квітні 2019р. півмільйона іранців були тимчасово відселені через сильну повінь [12]. Таким чином, є всі підстави вважати, що проблема питної води перетворюється на глобальну, і в XXI ст. може стати однією з головних причин регіональних конфліктів.

Наразі, у регіоні триває перебудова – соціальна, політична, геополітична, економічна. Основними рушієм змін є конкуренція двох груп держав: КСА, ОАЕ, Єгипту, з одного боку, та Туреччини й Катару – з другого. У змаганні також бере участь і дещо ослаблений з боку США санкціями Іран. Навколо цих трьох центрів сили формуються нові альянси й «сірі зони».

Отже, якою має бути українська зовнішньоекономічна політика на Близькому Сході? У чому значення цього регіону для України?

Звичайно, що Близький Схід та Північна Африка є складний ринок і знаходиться під великим впливом Сполучених Штатів Америки та Росії та майже перманентно має складну політичну ситуацією, але цей ринок на якому Україна практично перед усіма країнами, має торговельні переваги. Особливо виражені ці переваги по сільськогосподарським товарам, товарам переробки сільськогосподарської сировини, а також по недорогим металам. Ці товари фактично складають основу товарної структури зовнішньої торгівлі України, але враховуючи кліматичні умови країн Близького Сходу та Північної Африки торгівля цими товарами найбільш вразлива. Чому країни Близького Сходу та Північної Африки, на наш погляд, є привабливими для України, а причина тільки одна – у ефективності зовнішньої торгівлі, а саме у торговельному балансі, який має позитивне сальдо.

Аналізуючи зовнішню торгівлю України з іншими ринками світу, слід відмітити, що коефіцієнт покриття імпорту експортом за 9 місяців

2019 року становила по країнах Близького Сходу та Північної Африки 2,54, а це у абсолютних цифрах 2,43 млрд.дол. США. Крім цього, частка імпорту у національному споживанні становить 1,93%, а це свідчення про практичну незалежність від імпорту товарів із країн Близького Сходу та Північної Африки [2, с. 30].

Відповідно до Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки, ринки Туреччини, Єгипту, КСА, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ізраїлю й Лівану визначено ринками «у фокусі», які є потенційно привабливими для більшості галузей української економіки і можуть бути орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності [11].

Забезпечення продуктами харчування для БСПА має політичний й безпековий вимір. Безпосереднім поштовхом до початку протестів у Єгипті, які призвели до повалення режиму Мубарака, стало підвищення цін на соціальні продукти харчування, які дотувалися державою. І хоча з розгортанням протестного руху його гасла швидко змінювалися від соціально-економічних до політичних, ключову роль у масовій мобілізації на першому етапі відіграла нестабільність на ринку імпортової пшениці й неспроможність бюджету компенсувати зростання цін. У цей період провідними постачальниками, від яких зрештою залежала харчова безпека Єгипту, були саме українські зернотрейдери. Отже, стабільність і прогнозованість ключових харчових ринків є питанням національної безпеки для багатьох держав БСПА, особливо з низьким або середнім рівнем економічного розвитку [2; 5].

Значення регіону для України також обумовлюється значним потенціалом для взаємовигідної торговельно-економічної співпраці та наявністю транспортно-логістичних морських комунікацій. Вздовж узбережжя країн регіону та через Суецький канал проходить основний морський торговий маршрут, який поєднує два глобальних центри економічної могутності – Європу та Південно-Східну Азію, а також Європу та другу за кількістю населення державу у світі – Індію. Нафтовидобувний сектор країн Перської затоки відкриває широкі можливості для технологічної співпраці, зокрема у сфері геологорозвідувальних робіт, видобування, нафтоперероблення й розвитку інфраструктури. Україна як країна з дефіцитним балансом енергоресурсів зацікавлена у використанні цих можливостей. Також, за рейтингом DOING BUSINESS щодо ведення бізнесу даний регіон має наступні показники (табл.1) [2, с. 85].

Таблиця 1. Рейтинг Easy of Doing Business за 2019-2020 рр.

Економіка	2019 р.			2020 р.	
	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Оцінка DB	Зміни в легкості ведення бізнесу	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Оцінка DB
Об'єднані Арабські Емірати	11	81,28	+2,37	16	80,9
Туреччина	43	74,33	+4,34	33	76,8
Ізраїль	49	73,23	+0,64	35	76,7
Бахрейн	62	69,85	+1,82	43	76
Марокко	60	71,02	+2,46	53	73,4
Саудівська Аравія	92	63,5	+1,62	62	71,6
Україна	71	68,25	+0,94	64	70,2
Оман	78	67,19	-0,02	68	70
Йорданія	104	60,98	+1,42	75	69
Катар	83	65,89	+0,64	77	68,7
Туніс	80	66,11	+1,51	78	68,7
Кувейт	97	62,2	+0,75	83	67,4
Єгипет	120	58,56	+2,74	114	60,1
Іран.	128	56,98	+2,34	127	58,5
Ліван	142	54,04	+0,07	143	54,3
Алжир	157	49,65	+2,06	157	48,6
Судан	162	48,84	+3,75	171	44,8
Ірак	171	44,72	+0,04	172	44,7
Сирія	179	41,57	+0,02	176	42
Лівія	186	33,44	+0,23	186	32,7
Ємен	187	32,41	-0,59	187	31,8

*Побудовано за матеріалами Doing Business data base. URL: <https://www.eni.com/en-IT>.

Саудівська Аравія, Йорданія, Того, Бахрейн, Таджикистан, Пакистан, Кувейт, Китай, Індія та Нігерія входять у число країн, які досягли найкращих результатів щодо поліпшення показників у «Веденні бізнесу 2020». Упродовж 2018-2019 років ці країни здійснили одну п'яту частину від усіх реформ у світі.

Отже, основними факторами росту співробітництва з країнами БСПА повинні стати: привабливе географічне положення Близького Сходу (знаходиться на межі трьох частин світу Європи, Азії, Африки); перехрестя найважливіших транспортно-економічних шляхів; наявність найбагатших запасів паливно-енергетичних ресурсів; наявність значної діаспори в Україні з країн Близького Сходу та власного мусульманського населення; високий рівень ВВП на душу населення у провідних країн Близького Сходу; в Україні є ряд товарів та послуг, які мають великий попит у світі і потребують географічного розширення своїх партнерів; наявність дипломатичних представництв України у 16 країнах

Близького Сходу та наявність 18 дипломатичних представництв країн Близького Сходу в Україні; наявність договірно-правової бази між Україною та країнами Близького Сходу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Україна має й надалі дотримуватися визначеного курсу, що виходить з пріоритетності економічного порядку денного, а отже, визначення регіону БСПА як важливого ринку. Але цей курс не означає нерозбірливості у виборі партнерів і напрямів кооперації. Саме цей регіон надасть Україні можливість диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, що має значний інвестиційний потенціал. Перспективним напрямом взаємодії є також розвиток науково-технічної й промислової кооперації, що уможливується наявною в Україні науковою базою, технологіями і кваліфікованим кадровим потенціалом. Збільшення економічної присутності має відбуватися насамперед за пріоритетними напрямками, що визначаються критичністю місцевих

потреб і наявності відповідного потенціалу в Україні.

З метою забезпечення умов для реалізації політики України на Близькому Сході, а також для забезпечення узгодженості та координування дій державних органів з питань відносин з країнами регіону доцільно розробити *Стратегію економічної співпраці з країнами БСПА* [2, с. 34]. Дана стратегія має визначити цільові економічні показники розвитку співпраці: товарообіг, експорт України та темпи його зростання, необхідні капіталовкладення для досягнення цілей,

використання нормативно-цільового прогнозу для виконання прогнозованих показників. Для реалізації Стратегії доцільно створити із залученням відповідних державних органів, об'єднань роботодавців, бізнесу спеціалізований центр з розвитку й реалізації стратегії економічної співпраці з країнами Близького Сходу як незалежну інституцію або у складі однієї з наявних державних інституцій з такими функціями: розроблення проєктів, тренінги для учасників переговорів, підготовка інформаційно-рекламних матеріалів для просування України на ринки країн регіону тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : монографія. Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. / Б. О. Парахонський (відп. ред.). Київ : ПЦ «Фоліант», 2008. 589 с.
2. Близький Схід і Північна Африка як сфера інтересів України : аналіт. доп. / за ред. О. В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2020. 85 с.
3. Дівак В. В. Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону. *Держава і право*, 2012, вип. 56. С. 576-587.
4. За даними Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001&s=N GDPD&grp=1&a=1&pr.x=32&pr.y=8>.
5. За даними Міжнародного торговельного центру. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
6. Івашук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. 136-147.
7. Ейкельман Г. Близький Схід та Центральна Азія / Центр близькох. дослідж., Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ : Вид. дім "Стилос", 2005. 376 с.
8. Коппель О., Гаспарян А. Американський чинник трансформації Близького Сходу. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19.
9. К 2025 року об'єм інвестицій в Африку досягнет \$150 млрд. URL: <http://ru.ibtimes.com/articles/1167/20110503/945373.htm>
10. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір : аналіт. доп. / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. К.: НІСД. 2016. 52 с. (Сер. «Національна безпека», вип. 11).
11. Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1017-р від 27.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text>.
12. Щорічник SIPRI 2020 «Озброєння, розброєння та міжнародна безпека». URL: www.sipriyearbook.org.
13. World Oil Review 2020. URL: <https://www.eni.com/en-IT>.

REFERENCES

1. *The Middle East: international security, regional relations and prospects for Ukraine*. (2008). Rada nat. of Security and Defense of Ukraine, Nat. int probl. international security; BO Parakhonsky (ed.). Kyiv: Foliant. [in Ukrainian].
2. *Blyzkyi Skhid i pivnichna Afryka yak sfera interesiv Ukrainy : analit. dop.*(2020) The Middle East and North Africa as a sphere of Ukraine's interests / za red.O. V.Lytvynenka. Kyiv : NISD, 85 . [in Ukrainian].
3. Divak, V. V. (2012) The countries of the "Greater Middle East" and North Africa in the context of the global reformatting of the region. *Derzhava i pravo*, 2, vyp. 56, 576-587[in Ukrainian].
4. According to the International Monetary Fund. Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001&s=N GDPD&grp=1&a=1&pr.x=32&pr.y=8>.
5. According to the International Trade Center. Retrieved from: <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
6. Ivashchuk, I., & Zastavnyi, A. (2021). Middle East countries in the global economy: current development trends and security issues. *Ekonomicznyy analiz*, 31(2), 136-147 [in Ukrainian].
7. Eikelman, D. (2005). *Middle East and Central Asia*. Kyiv: Stylus House. [in Ukrainian].
8. Koppel, O., & Gasparyan, A. (2016). The American factor in the transformation of the Middle East. *American history and politics*, 2, 128-134. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19.

9. Investment in Africa to reach \$150 billion by 2025. Retrieved from: <http://ru.ibtimes.com/articles/1167/20110503/945373.htm>
10. *Systemic crisis of international security: the Middle East and the Black Sea(2016)*. Parakhonskyi B., Yavorska H.M K.: NISD, vyp. 11, 52 . [in Ukrainian].
11. On approval of the Export Strategy of Ukraine (“road map” of strategic trade development) for 2017-2021: *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1017-.2017*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text>.
12. SIPRI 2020 Yearbook “Arms, Disarmament and International Security. Retrieved from: www.sipriyearbook.org.
13. World Oil Review 2020. Retrieved from: <https://www.eni.com/en-IT/globalenergy-scenarios/world-oil-reviewfirst-volume.html>.

УДК 338.24:338.439.5

Сергій Остапенко (Україна)

JEL classification: C10, O13

Сергій ОСТАПЕНКО

аспірант,

кафедра глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і

природокористування України, Україна

E-mail: isvinous@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7653-4787

© Сергій Остапенко, 2021

Отримано: 02.11.2021 р.

Прорецензовано: 11.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Підвищення ефективності функціонування агропродовольчого ринку вимагає розробки пропозицій щодо трансформації економічного механізму господарювання, спроможного удосконалити економічні відносини між його учасниками, які формують інфраструктуру, яка створює необхідні умови для просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Вищезазначені обставини ставлять перед економічною наукою необхідність вирішення теоретичних, методичних та практичних проблем регулювання агропродовольчого ринку із урахування сучасних змін та вимог.

Мета. На основі узагальнення досліджень запропонувати авторський підхід до оцінки теоретичних основ розвитку агропродовольчого ринку України.

Метод (методологія). Методологія дослідження сформована на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо розвитку агропродовольчого ринку. У процесі наукового пошуку застосовано порівняльний, структурний методи дослідження.

Результати. Доведено, що створення умов збалансованості міжгалузевого обміну передбачає комплексний підхід на основі таких принципів: поєднання вільного ціноутворення (на основі попиту і пропозиції) та державного регулювання цін як загальної системи ринкового ціноутворення; забезпечення однакових економічних умов усім товаровиробникам незалежно від форм власності та господарювання; взаємодія цінкових і фінансово-кредитних важелів у створенні умов розширеного відтворення інвестиційного типу й економічного зростання в агропродовольчому секторі економіки; створення взаємоузгодженої підтримки та протекціонізму інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів у зв'язку з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни.

Остапенко С. Теоретичні основи розвитку агропродовольчого ринку України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 43-51.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.043>

Ключові слова: агропродовольчий ринок; економічний механізм; попит; пропозиція; державне регулювання.

UDC 338.24:338.439.5

JEL classification: C10, O13

Sergiy OSTAPENKO*PhD student,**Department of Global Economics,
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine, Ukraine*

Email: isvinous@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7653-4787

© Sergiy Ostapenko, 2021

Received: 02.11.2021

Revised: 11.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Sergiy Ostapenko (Ukraine)

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF AGRICULTURAL FOOD MARKET DEVELOPMENT OF UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. Improving the efficiency of the agri-food market requires the development of proposals for the transformation of the economic mechanism of management, able to improve economic relations between its participants, which form the infrastructure that creates the necessary conditions to promote products from producer to final consumer. The above circumstances make it necessary for economics to solve theoretical, methodological and practical problems of agri-food market regulation, taking into account modern changes and requirements.

Goal. On the basis of generalization of researches to offer the author's approach to an estimation of theoretical bases of development of the agro-food market of Ukraine.

Method (methodology). The research methodology is based on the research of domestic and foreign scientists on the development of the agri-food market. In the process of scientific research, comparative, structural research methods were used.

Results. It is proved that the creation of conditions for the balance of intersectoral exchange involves a comprehensive approach based on the following principles: a combination of free pricing (based on supply and demand) and state regulation of prices as a common system of market pricing; ensuring equal economic conditions for all producers, regardless of ownership and management; interaction of price and financial-credit levers in creation of conditions of the expanded reproduction of investment type and economic growth in agro-food sector of economy; creation of mutually agreed support and protectionism of the interests of domestic producers and consumers in connection with the need to ensure food security of the country.

Ostapenko, S. (2021). Theoretical fundamentals of agricultural food market development of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 43-51.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.043>

Keywords: agri-food market; economic mechanism; demand; offer; state regulation.

Вступ

Підвищення ефективності функціонування агропродовольчого ринку вимагає розробки пропозицій щодо трансформації економічного механізму господарювання, спроможного удосконалити економічні відносини між його учасниками, які формують інфраструктуру, яка створює необхідні умови для просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Вищезазначені обставини ставлять перед економічною наукою необхідність вирішення теоретичних, методичних та практичних проблем регулювання агропродовольчого ринку із урахування сучасних змін та вимог.

Однією з основних тенденцій світового розвитку є активізація інтеграційних процесів на рівні суб'єктів господарювання окремих територій, регіонів, ринків. Цей процес супроводжується виникненням численних теорій і підходів, які обґрунтовують доцільність економічної інтеграції, аналізують вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на темпи, напрями й результати інтегрування, що значною мірою пов'язано з багатьма невдалими спробами інтеграції.

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання регулювання та захисту агропродовольчого ринку, його інфраструктурного забезпечення висвітлено у дослідженнях вітчизняних науковців В. Андрійчука, О. Варченко, А. Діброви, С. Дусановського, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Т. Осташко, Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін. Ці наукові дослідження є фундаментом моніторингу та оцінки дієвості інструментів державного впливу на функціонування агропродовольчого ринку, вносять істотний внесок у розвиток теоретичних основ та розробку заходів, направлених на реалізацію стратегічних ініціатив.

Однак, зміна вектору державного розвитку актуалізує сучасні підходи до проблем дослідження із урахуванням необхідності вирішення цілого ряду задач щодо реформування регулятивних інструментів забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчого ринку, формування нових та посилення існуючих конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників на світовому ринку.

Мета статті

Мета статті – на основі узагальнення досліджень запропонувати авторський підхід до оцінки теоретичних основ розвитку агропродовольчого ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відомий американський економіст Ф. Махлуп спробував простежити ретроспективу терміна «інтеграція». Він стверджує, що цей термін виник не раніше 1942 р., але досить швидко увійшов у обіг. Його почали застосовувати до різних аспектів міжнародних економічних відносин: міжнародної торгівлі, руху капіталів та інших сфер [1].

Узагальнимо теоретичні розробки інтеграційної проблематики, в тому числі інтеграційних процесів агропродовольчих ринків. Так, представники неоліберального спрямування [2] головною економічною причиною, що зумовлює об'єктивну необхідність інтеграції, вважали протиріччя між потребами вільного міжнародного обміну, який детермінує зростання обсягу ринків, внутрішнього валового продукту і доходів населення країн, що інтегруються, та існуючою на поточний момент системою протекціоністських дискримінаційних бар'єрів на шляху такого обміну. Від усунення подібних перепон у процесі формування митних та економічних союзів залишаться у виграші всі учасники такого роду інтеграційних блоків, що дозволить їм розширити ринки.

Із позицій неокласичної школи зниження витрат доступу на ринок і лібералізація торгівлі між учасниками інтеграції посилять порівняльні переваги їхніх регіонів і спеціалізацію, даючи імпульс поділу праці, а, отже, зміни географічної структури виробництва. Прибічники нових теорій торгівлі та економічної географії стверджують, що кумулятивний ефект інтеграційних процесів полягає у тому, що розширення ринку посилює концентрацію виробництва, тобто також змінює його географічну структуру, хоча й іншим чином. За інших рівних умов полегшення взаємного доступу на ринки учасників інтеграції сприяє перерозподілу ресурсів у їхніх економіках, беручи до уваги важливість інших витрат, у тому числі вартості транспортування [3].

На відміну від них, при поясненні глибинних економічних причин прибічники неокейнсіанського спрямування – «дирижисти» (Ф. Вейер, П. Стріт, С. Харріс та ін.) акцентують увагу не стільки на необхідності лібералізації міжнародного руху товарів, а також послуг, капіталів і робочої сили (погоджуючись, що це необхідно), скільки на усуненні більш вагомої, на їхню думку, невідповідності між внутрішньоекономічною політикою стимулювання зростання та зайнятості, з одного боку, і станом міжнародних економічних відносин – з іншого. Звідси «дирижисти» обстоюють об'єктивну потребу не тільки усунення національних господарських бар'єрів на шляху міжнародної міграції факторів і результатів виробництва, а й інтеграції економічних політик

держав, формування міждержавних і особливо наднаціональних органів економічного регулювання в інтеграційних блоках.

Тобто, теоретики неоліберального спрямування віддавали пріоритет «негативній інтеграції», маючи на увазі усунення міжкраїнних господарських бар'єрів (особливо торговельних і валютних), а «дирижисти» – «позитивній інтеграції» – створенню нової якості економічного середовища, яка б дозволила тісно переплетеним національним господарствам функціонувати в оптимальному режимі [4].

Відповідно до ієрархії економічних систем (світова, національна, регіональна економіка, економіка фірми, домогосподарства) існують різні види економічної інтеграції: міжнародна (глобальна), міжрегіональна, внутрішньорегіональна, міжфірмова.

У дослідженнях регіональної інтеграції досить широко висвітлюється підхід, що ґрунтується на побудові моделей загальної рівноваги, які оцінюють зміни цін на товари, обсягів і структури виробництва в різних секторах, виграшу (втрат) виробників, споживачів і держави в результаті взаємного усунення митних зборів і введення загальних митних бар'єрів.

На відміну від традиційного політико-економічного розуміння, такий підхід підкреслює важливість ринкових факторів при визначенні результативності інтеграційних схем. Хоча, відмежовуючись від простих економічних теорій, цей дослідник підкреслює, що ринкову інтеграцію не можливо адекватно оцінити без урахування інституціональних факторів. При цьому теоретичні висновки У. Маттлі мають високу практичну цінність, адже дають достатньо надійну й аргументовану основу для прийняття рішення про вибір цілей, пріоритетів і напрямів регіональної політики, у тому числі з погляду можливостей інтеграції.

Логіка вивчення ролі та значення регіональної інтеграції має передбачати насамперед виявлення й аналіз факторів, що детермінують наслідки регіональної інтеграції, з огляду на їх важливість, по-перше, для вхідних в інтеграційне угруповання територій (інсайдерів) і, по-друге, для регіонів, що не входять до неї (аутсайдерів), але розташованих у територіальній близькості.

Залежно від рівня управління розрізняють інтеграцію на макро-, мезо- та мікрорівні [4]. У нашому дослідженні розглядаємо інтеграцію на макрорівні, на якому має місце інтеграція країни у сфері торгівлі, зокрема агропродовольчих ринків. Теорія регіональної економічної інтеграції концентрує увагу на взаємодії національних економік, яким притаманний високий рівень інтеграції ринків. У реальному світі часто ситуація

більш складна: процеси інтеграції охоплюють країни і регіони, які ще не досягли достатнього рівня внутрішньої інтеграції. У цій ситуації інтеграція на міжнародному рівні стає чинником, що впливає на економічну взаємодію регіонів усередині країни [5].

Для інтеграційних процесів агропродовольчих ринків характерні два аспекти. Перший – це взаємодія факторів попиту, пропозиції та ціноутворення на агропродовольчих ринках, другий – роль конкуренції та конкурентних переваг у розвитку інтеграційних процесів агропродовольчих ринків.

Процес інтеграції національних і регіональних агропродовольчих комплексів є об'єктивною особливістю сучасного етапу розвитку світового сільського господарства, яка свідчить про тенденцію до глобалізації агропродовольчих ринків. Аналіз досвіду країн світу підводить до висновку, що параметри і ефективність загального агропродовольчого ринку визначаються трьома основними факторами. По-перше, розвитком ринкової інфраструктури, тобто наявністю товарних бірж, товаропровідних мереж та ін. По-друге, механізмами регулювання агропродовольчих ринків, наявністю загальних стандартів, які полегшують взаємну торгівлю сільськогосподарською сировиною і продовольством. По-третє, розвитком економічної інтеграції в цілому.

У світовій економічній науці існує два підходи до вивчення галузевої організації економіки: з точки зору парадигми «структура – поведінка – результат» і з точки зору теорії цін. Перший підхід був розроблений у 40–50-х рр. ХХ ст. професорами Гарвардської школи Е. Мейсоном і Д. Бейном. Другий підхід використовує мікроекономічні моделі для пояснення поведінки фірм і структури ринків.

Як зазначають Дж. Левин і Л. Ейнав, нині більшість впливових науковців в області емпіричних досліджень галузевих ринків орієнтуються на економічну теорію, передусім щодо моделювання поведінки компаній. Частіше розглядається одна галузь або ринок, особливу увагу приділяють його інституціональним характеристикам, виміру основних змінних, а також проблемам економічної ідентифікації. Прибічники цього підходу переконують у можливості поєднати концептуальну чіткість економічної теорії з емпіричними вимірами, а концентрація на окремих галузевих ринках дає змогу спостерігати за механізмами конкуренції [6]. Очевидно, дослідження окремих галузей мають певні недоліки, адже це звужує горизонти аналізу, а дослідники не мають наміру екстраполювати одержані результати на галузі з іншими

інституціональними характеристиками. У результаті більш загальні дослідження або обмежуються якісними висновками, або містять емпіричні методи, які можна використовувати в різних умовах.

Базова парадигма «структура–поведінка–результат» є концептуальною моделлю системного аналізу галузевих ринків і передбачає можливість визначити параметри функціонування ринку на основі розгляду його структури, базових умов і поведінки фірм.

У межах цієї парадигми функціонування галузі залежить від поведінки продавців і покупців, яка визначається структурою ринку. Такий підхід зумовлює використання системної ідеології та методології при дослідженні агропродовольчих ринків. Це відповідає як концепції дисертаційної роботи, так і вибору інструментарію та формуванню методики дослідження, що базується на системному аналізі, а також системному й когнітивному моделюванні.

Ці фактори характеризують: кількість покупців і продавців, бар'єри входу на ринок і виходу, диференціацію товару, вертикальну інтеграцію, диверсифікацію виробництва. Факторами галузевої політики держави визначаються заходи уряду для регулювання структури галузі: антимонопольне законодавство і державне регулювання (оподаткування, регулювання інвестиційної діяльності, макроекономічна політика, що охоплює стабілізаційну, антиінфляційну, кредитно-грошову політику).

Тут простежується активна роль держави як у процесах глобалізації економіки – взаємодія зі світовим агропродовольчим ринком, експорт-імпорт, інтеграція-диверсифікація, так і в регулюванні функціонування й розвитку вітчизняного АПР.

Структура й обсяг споживання визначаються потребами та можливостями виробництва різного за якістю, обсягами й видами агропродовольства. Насамперед, це соціальне середовище як сукупність людей (населення країни), об'єднаних у групи, а також умови їх існування – матеріальні, економічні, соціальні, політичні та ментальні.

Наступним напрямом споживання є експорт агропродовольчої продукції, обсяги і структура якого безпосередньо пов'язані зі світовими процесами глобалізації економіки, а також – непродовольчі галузеві ринки, які є споживачами сільськогосподарської продукції. На нашу думку, доцільно також виділити державні продовольчі резерви – як напрям формування запасів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

Виробники (продавці) агропродовольчої продукції представлені агропромисловим

комплексом країни та імпортом цієї продукції. Причому обидва компоненти є безпосередніми учасниками процесів глобалізації економіки – АПК і як експортер агропродовольчої продукції, і як покупець і продавець нових технологій із відповідним забезпеченням.

Ряд чинників впливають на структуру світової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Різними дослідженнями доведено, що рівень доходу на душу населення, як найважливіший фактор, визначає моделі споживання продовольства. Ефекти впливу зростання доходу на попит імпорту в розвинених і країнах, що розвиваються, неоднакові. При цьому зростання імпорту оброблених продовольчих продуктів розвиненими країнами не завжди відображає збільшення споживання на душу населення або модернізацію харчування, а є свідченням різноманітності споживання сільськогосподарської продукції та продовольства.

Слід враховувати і вплив ще низки важливих факторів, які визначають зміни в глобальному ланцюгу поставок продовольства на агропродовольчих ринках та структуру імпорту продовольства певної країни, зокрема – процеси урбанізації, стадію розвитку країни, розподіл доходів, географію та культуру населення.

Щодо факторів конкурентоспроможності окремих галузей і видів продукції, то необхідно розрізняти внутрішні та зовнішні чинники впливу. Внутрішні фактори формуються на вітчизняному ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства не тільки під впливом імпорту, а й низької купівельної спроможності населення, порушення єдиного ринкового простору, регіональної специфіки і т. д. Зовнішні чинники визначаються цілеспрямованою зовнішньоекономічною політикою держави, що сприяє освоєнню ринків інших країн. У зв'язку з цим методи впливу на внутрішню і зовнішню конкурентність продовольства різні за формою і змістом.

Із позиції національного рівня внутрішня конкурентність вітчизняної продукції має підтримуватися сприятливими міжгалузевими відносинами, особливо ціновими, формуванням зростаючого платоспроможного попиту основної частини населення країни, фінансовими, кредитними, податковими механізмами.

Системний характер агропродовольчих ринків, їх емерджентний ефект у вигляді формування конкурентних переваг дають підстави зробити висновок про об'єктивну наявність можливостей регулювання конкурентної боротьби у цій найважливішій сфері економіки і суспільства в цілому. Основним суб'єктом такого регулювання має бути держава. Перелік складових і напрямів

цього регулювання, на нашу думку, можна окреслити, спираючись на прояв системних закономірностей у функціонуванні й розвитку агропродовольчого ринку, відповідним чином спроектованих на предмет і завдання даного дослідження, а саме таких закономірностей: цілісності, прогресуючої систематизації і факторизації, функціональної ієрархії, самоорганізації, циклічності, нерівномірності розвитку, розбіжності темпів виконання функцій, міжсистемної конвергенції, повноти частин системи, полісистемності, принципу компенсації ентропії, принципу гомеостатичної стійкості, принципу Парето.

Інший підхід до структуризації полягає у розгляді агропродовольчих ринків, підкомплексів АПК. На ринках, що розвиваються продуктивних підкомплексів АПК формується інституційне середовище, що зумовлює характер конкурентних відносин і тип ринку. В умовах значного послаблення функцій держави в регулюванні виробництва та збуті сільськогосподарської продукції можна спостерігати прояв ознак кризового стану аграрної галузі, що становить теоретичний і практичний інтерес щодо виявлення характеру, особливостей конкурентних відносин, рівня розвитку конкуренції та типів ринків сільськогосподарських продуктів. Дослідження такого роду дозволяє обґрунтувати методи й інструменти державного регулювання аграрного ринку, обґрунтувати заходи щодо обмеження зростаючих монополістичних тенденцій і розвитку конкурентних відносин у класичних формах, послаблення бар'єрів, що перешкоджають вільному пересуванню товарів і ускладнюють формування єдиного агропродовольчого ринку.

Важливе місце у забезпеченні стійкого функціонування агропродовольчого ринку відводиться організаційно-економічному механізму його регулювання як сукупності економічних, організаційних і соціальних відносин у сфері управління й регулювання процесів продовольчого забезпечення з метою подальшого розвитку національної продовольчої системи. При цьому важливим моментом для вибору основних напрямів і заходів державного регулювання агропродовольчих ринків є: визначення цільової установки в розвитку не тільки ринку, а й виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, знаходження їх раціональних кількісних і якісних параметрів на кожен конкретний період шляхом розробки і реалізації відповідних програм розвитку певних видів сільськогосподарської продукції та продовольства на різних рівнях управління АПК.

Оцінка організаційно-економічного механізму розвитку системи продовольчого забезпечення

країни свідчить про те, що дотепер не існує ефективних форм і методів впливу на ці процеси, тому що, незважаючи на вжиті стабілізаційні заходи не створено умови щодо: ефективного використання наявного ресурсного потенціалу агропромислового комплексу як господарської структури системи продовольчого забезпечення; регулювання процесів продовольчого забезпечення з урахуванням реальних потреб населення і ресурсного потенціалу; механізму економічної взаємодії господарюючих суб'єктів у межах функціонально-галузевої структури вітчизняного агропромислового комплексу; організації процесів розвитку господарської структури, яка відповідає за продовольче забезпечення країни.

Слід зазначити, що функціонування й розвиток агропродовольчого ринку залежать від удосконалення організаційно-економічного механізму його регулювання.

Погоджуємося з думкою про те, що найскладнішою проблемою управління економічними системами на даний момент є визначення співвідношення між ринковим саморегулюванням і державним втручанням. Кожна держава повинна, по-перше, на власний розсуд вирішувати цю проблему, а по-друге, переглядати завдання, враховуючи зміну умов функціонування системи [7].

Водночас існує висловлювання про те, що чіткого визначення поняття «механізм державного регулювання» щодо розвитку аграрного сектору економіки України сьогодні не існує [8]. В економічній науці ця категорія трактується різнобічно.

Організаційна складова уособлює інститути організаційно-управлінського плану, які координують поведінку агентів у межах макро- і мікроекономічних можливостей певної сфери, а економічна – ринкові інститути та економічні інструменти.

Взаємодія між організаційними структурами агропродовольчої системи (господарюючими суб'єктами, органами управління, проміжними та кінцевими споживачами) реалізується за допомогою економічного механізму, який здійснюється через регулювання цін, тарифів, митних тарифів, фінансово-кредитну, податкову і страхову політики.

Функціонування організаційно-економічного механізму в ринковій економіці пов'язано з проблемою адаптації сільськогосподарської та переробної промисловості до нових умов функціонування, труднощами збуту продукції, недосконалістю механізму ціноутворення, руйнуванням виробничого потенціалу галузей і соціальної сфери села, загостренням економічної

ситуації внаслідок різкого зниження обсягів виробництва, переробки та реалізації продукції.

До заходів державного регулювання, спрямованих на збільшення ринкової пропозиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства, що має відповідати споживчому попиту, слід віднести [9]: стабілізацію цін на основні сировинні ресурси і в першу чергу на зерно, що сприятиме досягненню рентабельності виробництва інших видів сільськогосподарської продукції та продовольства; удосконалення стандартів на продукцію та їх уніфікацію з міжнародними, методів оцінки якості сільськогосподарської продукції та продовольства, що дасть можливість орієнтувати частину виробництва на зовнішній ринок і конкурувати з імпортною продукцією на внутрішньому ринку; удосконалення методів захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції імпортерів сільськогосподарської продукції та продовольства і несприятливої кон'юнктури світового ринку.

Система агропродовольчого забезпечення буде ефективно функціонувати й розвиватися, якщо забезпечити структурний розвиток і ресурсне забезпечення всіх її елементів, під якими розуміємо формування ефективної господарської структури (агропромислового комплексу країни, організацію економічної взаємодії господарюючих суб'єктів у межах виробництва продовольчої сировини та її просування по етапах переробки, доробки, сортування і т. д.), технологічне й організаційно-правове удосконалення, розвиток інфраструктури. Усе це дасть змогу забезпечити ринок продовольчих товарів відповідно до норм споживання.

З погляду економічного змісту агропродовольчий ринок є системою економічних відносин у сфері виробництва, переробки, розподілу, обміну та споживання продукції, який забезпечує функціонування агропромислового комплексу на основі господарсько-економічної заінтересованості всіх суб'єктів ринкових відносин у кінцевих результатах діяльності.

Поняття «ефективний агропродовольчий ринок» передбачає наявність певних ознак: забезпечення вільної конкурентної діяльності всіх учасників ринку; вільне пересування товарів; наявність економічних важелів, що стимулюють зниження собівартості й підвищення прибутковості виробництва, переробку й реалізацію продукції; дотримання принципів саморегулювання і самофінансування по всьому циклу проходження товарів «поле–магазин»; активна діяльність кредитних організацій і страхових компаній; підвищення ролі держави принципу; здатність системи забезпечувати продовольчі потреби країни відповідно до норм споживання.

Важливою складовою агропродовольчого ринку є інфраструктура, в якій визначальне місце відведено товарним біржам, оптовим продовольчим ринкам. По суті вся продукція агропродовольчого призначення повинна розподілятися на біржовому та небіржовому секторах продовольчої системи. У біржовому секторі реалізуються зерно, цукор, крупи й інші сировинні товари і продовольство, стандарти на які дозволяють здійснювати торгівлю будь-якими партіями з метою задоволення ринкових потреб у конкретних видах продукції. На біржах формуються форвардні та ф'ючерсні контракти, які забезпечують сільськогосподарським виробникам вільний вихід на ринок і можливість отримання кредитів під майбутній врожай, формуються ціни.

Оптові продовольчі ринки (ОПР) призначені для забезпечення торговими ресурсами мережі роздрібних продавців такими видами продукції, як овочі, плоди, риба і морепродукти, м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти.

У комплексі заходів державного регулювання агропродовольчого ринку важливе значення має зовнішньоекономічна митно-тарифна політика. При цьому можливі два базових її варіанти. Перший пов'язаний з регулюванням обраного для даного ринку комплексу торговельних і нетарифних заходів на постійній основі, в якому переважають механізми тарифних квот імпорту, а також постійних імпортних тарифів. Другий варіант передбачає використання спеціальних, антидемпінгових і компенсаційних заходів, для чого слід ввести спеціальні, антидемпінгові та компенсаційні тарифні квоти.

Однією із складових організаційно-економічного механізму є механізм ціноутворення. При визначенні основних принципів функціонування системи цін на сільськогосподарську продукцію слід враховувати такі умови: забезпечення максимальної ефективності використання наявних ресурсів; суспільно необхідний асортимент і обсяг продукції; оптимальність пропорцій між накопиченням і споживанням; територіальні та галузеві відмінності в темпах відтворення й нормах рентабельності, що забезпечують ці темпи.

Як наголошують вітчизняні економісти, в сільському господарстві відносно низька еластичність попиту на основні види сільськогосподарської продукції, що звужує сферу дії рівноважних цін. Вони обґрунтовують положення про те, що цінові відносини слід розглядати в єдності виробничого процесу – від придбання матеріально-технічних ресурсів до кінцевої реалізації сільськогосподарської продукції, де по всьому ланцюгу відбувається перерозподіл доходів. Посилюється зворотна залежність між

часткою фінансово-матеріальних витрат і прибутку в структурі ціни для учасників створення кінцевого продукту, особливо це стосується сільського господарства, яке має найбільшу частку витрат, але відносно меншу частину сукупного прибутку [10].

Відмова від державного ціноутворення призводить до посилення диспаритетних тенденцій у формуванні цін на продукцію промислового та сільськогосподарського виробництва.

Одним з елементів економічного механізму є бюджет і бюджетний процес, оскільки специфіка агропромислового виробництва полягає, зокрема, в тому, що його розвиток значною мірою визначається державною підтримкою. При цьому найважливішим завданням держави в системі продовольчого забезпечення є розробка інвестиційної політики, яка передбачає взаємодію всіх ресурсів, спрямованих у матеріальні і нематеріальні активи, що дозволяють системі встановити пріоритети розвитку й досягати реалізації поставлених цілей, формуючи при цьому стійкі конкурентні переваги на ринку і позитивний соціальний ефект.

Організаційно-економічні заходи, спрямовані на оптимізацію фінансово-кредитної системи, повинні, по-перше, враховувати специфіку аграрного виробництва за умови високої частки державної підтримки, по-друге, з метою розширення доступу виробників до фінансово-кредитних ресурсів стимулювати появу нових і розвиток сформованих інститутів (банки, кредитні кооперативи, страхові, іпотечні, лізингові компанії), по-третє, розвивати нові форми і методи кредитування та фінансування сільськогосподарських товаровиробників

Страхування, одна з форм фінансової діяльності є інструментом захисту доходів сільськогосподарських товаровиробників від природних ризиків, наслідком яких насамперед, може бути недобір або загибель урожаю. Страхування функціонує у взаємодії з іншими елементами економічного механізму, передусім із

кредитуванням, гармонізуючи відносини в системі та забезпечуючи її надійність.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для ефективного функціонування організаційно-економічного механізму в системі продовольчого забезпечення держава повинна створити середовище для добросовісної конкуренції, організації процесу збуту, запровадження прогресивних технологій, зниження собівартості виробленого продукції і переробленої сировини, що сприятиме ефективному розміщенню виробничих ресурсів і стійкому економічному розвитку галузі.

Створення умов збалансованості міжгалузевого обміну передбачає комплексний підхід на основі таких принципів: поєднання вільного ціноутворення (на основі попиту і пропозиції) та державного регулювання цін як загальної системи ринкового ціноутворення; забезпечення однакових економічних умов усім товаровиробникам незалежно від форм власності та господарювання; взаємодія цінкових і фінансово-кредитних важелів у створенні умов розширеного відтворення інвестиційного типу й економічного зростання в агропродовольчому секторі економіки; створення взаємоузгодженої підтримки та протекціонізму інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів у зв'язку з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни.

Отже, організаційно-економічний механізм розвитку агропродовольчого ринку передбачає зміну повноважень і функцій існуючих структур управління й регулювання, діяльність яких має бути спрямована на розробку, узгодження і координацію забезпечення оптимального поєднання ринкових методів господарювання з державним регулюванням виробництва і збуту продукції продовольчого призначення, що позитивно вплине на ефективність усіх елементів системи продовольчого забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рудь Н. Т., Федас Д. Державне регулювання та підтримка інноваційного розвитку економіки в Україні. *Економічний форум*. 2021. № 3. С. 26-38.
2. Бойчук Р. П. Державне управління та державне регулювання економічної діяльності в Україні: проблеми правового регулювання. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2. С. 86-96.
3. Шестак В. С. Деякі аспекти використання у науковому обігу поняття «державне управління (регулювання) у сфері культури». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2014. №1106, Вип. 17. С. 12-15.
4. Філатова Л. С., Панкова В. Д. Державне регулювання ринку. *Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія*. 2018. Вип. 15. С. 209-219.
5. Дідух С. М. Державне регулювання інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 4. С. 18-25.
6. Русанюк В. В. Державне регулювання розвитку підприємництва в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 94-102.

7. Кундєєва Г. О. Державне регулювання агропродовольчого ринку: підтримка споживача. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 96-102.
8. Радченко О. Д., Ткач Л. Л., Дендебера О. П. Державне регулювання та підтримка аграрних інновацій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. №11. С. 119-136.
9. Дроздяк І. Державне регулювання аграрної економіки як основа аграрної політики. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2016. №23(1). С. 18-24.
10. Кіндзерський В. В. Державне регулювання аграрного сектора економіки: імплементація зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 5. С. 24-30.

REFERENCES

1. Rud, N. T., & Fedas, D. (2021). Derzhavne rehulyuvannya ta pidtrymka innovatsiynoho rozvytku ekonomiky v Ukraini. *Ekonomichnyy forum*, 3, 26-38 [in Ukrainian].
2. Boychuk, R. P. (2020). Derzhavne upravlinnya ta derzhavne rehulyuvannya ekonomichnoyi diyal'nosti v Ukraini: problemy pravovoho rehulyuvannya. *Pravo ta innovatsiynе suspil'stvo*, 2, 86-96 [in Ukrainian].
3. Shestak, V. S. (2014). Deyaki aspekty vykorystannya u naukovomu obihu ponyattya «derzhavne upravlinnya (rehulyuvannya) u sferi kultury». *Visnyk Kharkivskoho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*, 1106(17), 12-15 [in Ukrainian].
4. Filatova, L. S., & Pankova, V. D. (2018). Derzhavne rehulyuvannya rynku. *Ekonomichni nauky. Seriya: Ekonomichna teoriya ta ekonomichna istoriya*, 15, 209-219 [in Ukrainian].
5. Didukh, S. M. (2020). Derzhavne rehulyuvannya inklyuzyvnoho rozvytku ahroprodovol'choyi sfery. *Aktualni problemy innovatsiynoyi ekonomiky*, 4, 18-25 [in Ukrainian].
6. Rusanyuk, V. V. (2021). Derzhavne rehulyuvannya rozvytku pidpryyemnytstva v ahrarynomu sektori. *Ekonomika APK*, 1, 94-102 [in Ukrainian].
7. Kundyeyeva, H. O. (2020). Derzhavne rehulyuvannya ahroprodovolchoho rynku: pidtrymka spozhyvacha. *Infrastruktura rynku*, 40, 96-102 [in Ukrainian].
8. Radchenko, O. D., Tkach, L. L., & Dendebera O. P. (2020). Derzhavne rehulyuvannya ta pidtrymka ahrarynykh innovatsiy v Ukraini. *Ekonomika APK*, 11, 119-136 [in Ukrainian].
9. Drozdnyak, I. (2016). Derzhavne rehulyuvannya ahrarynoyi ekonomiky yak osnova ahrarynoyi polityky. *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK*, 23(1), 18-24 [in Ukrainian].
10. Kindzersky, V. V. (2015). Derzhavne rehulyuvannya ahrarynoho sektora ekonomiky: implementatsiya zarubizhnoho dosvidu. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 5, 24-30 [in Ukrainian].

УДК 338.242:314.74

JEL classification: E60, J60, J61

Ольга ПОДРА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри зовнішньоекономічної та
митної діяльності,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6081-6250>
E-mail: olha.p.podra@lpnu.ua

Наталія ПЕТРИШИН

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри зовнішньоекономічної та
митної діяльності,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
E-mail: n.y.petryshyn@lpnu.ua

© Ольга Подра, Наталія Петришин, 2021

Отримано: 20.10.2021 р.

Прорецензовано: 01.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ольга Подра (Україна)
Наталія Петришин (Україна)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ОБСЯГИ, ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Українська міграція спричинена впливом світових міграційних тенденцій. Однак, слід зазначити, що в країні існують внутрішні причини – кризові соціально-економічні чинники та військові конфлікти, які змушують громадян шукати місця проживання та працевлаштування за кордоном. Досліджено динаміку чисельності населення України, проаналізовано ймовірні сценарії її скорочення, встановлено, що однією із ключових проблем такої ситуації є зростаючі обсяги зовнішньої трудової міграції, яка спричинена нестабільністю соціально-економічного середовища, зниженням рівня добробуту та якості життя населення.

Предметом дослідження є міграційні процеси в Україні, визначення їх обсягів, причин та ймовірних наслідків.

Метою дослідження є здійснення ґрунтовного дослідження впливу міграційних процесів на економіку України; визначення ймовірних демографічних змін, причин та основних тенденцій зростання зовнішньої трудової міграції.

Метод (методологія). У процесі дослідження з метою обґрунтування положень, наведених у статті, використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: аналізу та синтезу – для зіставлення основних підходів до трактування понять і методики визначення обсягів трудової міграції; порівняння і групування – для оцінювання рівня заробітної плати в Україні та країнах ЄС; графічний метод – для наочного представлення результату визначення обсягів скорочення населення та чисельності громадян, які отримали дозволи на проживання в країнах ЄС-28; абстрактнологічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати. Встановлено, що головною причиною стрімкого скорочення населення України слід вважати зростаючі обсяги зовнішньої міграції, яка створює загрози соціально-економічному розвитку та національній безпеці країни. Водночас, слід констатувати, що основною причиною зростання зовнішньої трудової міграції є економічна і пов'язана із бажаннями та намірами трудових мігрантів заробляти більше, саме тому основні міграційні потоки спрямовані до країн із вищим рівнем розвитку та якістю життя. Крім того, слід зауважити, що низка європейських країн заохочує українців до працевлаштування, про що свідчить щорічне зростання кількості виданих дозволів на проживання в країнах ЄС-28.

Подра О., Петришин Н. Міграційні процеси в Україні: обсяги, причини, наслідки. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 52-59.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.052>

Ключові слова: міграційні процеси; трудова міграція; скорочення чисельності населення; економічна міграція; дозволи на проживання; мінімальна заробітна плата

UDC 338.242:314.74

Olha Podra (Ukraine)
Nataliia Petryshyn (Ukraine)

JEL classification: E60, J60, J61

Olha PODRA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Foreign Economic and Customs
Activities,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6081-6250>
Email: olha.p.podra@lpnu.ua

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics,
Associate Professor,
Acting Head,
Department of Foreign Economic and Customs
Activities,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
Email: n.y.petryshyn@lpnu.ua

© Olha Podra, Nataliia Petryshyn, 2021

Received: 20.10.2021

Revised: 01.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE: VOLUMES, REASONS, CONSEQUENCES

ABSTRACT

Introduction. Ukrainian migration is caused by the influence of global migration trends, however, it should be noted that there are internal causes in the country – crisis socio-economic factors and military conflicts that force citizens to seek residence and employment abroad. The dynamics of the population of Ukraine is studied, probable scenarios of its reduction are analyzed, it is established that one of the key problems of such situation is growing volumes of external labor migration caused by instability of social and economic environment, decrease of well-being and quality of life.

The **subject** of the research is migration processes in Ukraine, determination of their volumes, reasons and probable consequences.

The purpose of the study is to conduct a thorough study of the impact of migration processes on the economy of Ukraine; identification of probable demographic changes, reasons and main trends in the growth of external labor migration.

Method (methodology). In the process of research in order to substantiate the provisions presented in the article, a set of general scientific and special methods was used: analysis and synthesis – to compare the main approaches to the interpretation of concepts and methods of determining the volume of labor migration; comparison and grouping – to assess the level of wages in Ukraine and EU countries; graphical method – to visualize the result of determining the amount of population decline and the number of citizens who have received residence permits in the EU-28; abstract – for theoretical generalization and formulation of conclusions.

Results. It is established that the main reason for the rapid decline of the population of Ukraine should be considered the growing volume of external migration, which poses a threat to socio-economic development and national security. At the same time, it should be noted that the main reason for the growth of external labor migration is economic and related to the desires and intentions of migrant workers to earn more, that is why the main migration flows are directed to countries with higher levels of development and quality of life. In addition, it should be noted that a number of European countries encourage Ukrainians to work, as evidenced it may be mentioned the annual increase in the number of issued residence permits in the EU-28.

Podra O., Petryshyn N. O. (2021). Migration processes in Ukraine: volumes, reasons, consequences. *Economic analysis*, 31 (3), 52-59.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.052>

Keywords: migration processes; labor migration; population reduction; economic migration; residence permits; minimum wage.

Вступ

В сучасних умовах посилення глобалізації та відкритості ринків можливості обміну, товарами, ресурсами, капіталом та робочою силою практично необмежені. Міграція є одним із проявів глобалізації і навряд чи її можна зупинити, оскільки вона має об'єктивний характер і в більшості випадків пов'язана із здатністю робочої сили швидко реагувати на зміни у суспільстві та економіці. Ймовірність того, що у майбутньому обсяги міграції зростатимуть посилюється, оскільки у більшості країн світу та в Україні зокрема, зростає активність, освіченість та мобільність населення внаслідок становлення та розвитку цифрової економіки; зростання ролі транснаціональних корпорацій, міграції капіталів і, як наслідок, розміщення виробництва у інших країнах чи регіонах, ніж розташована материнська компанія; спрощення процедур перетину кордонів; консолідація культур та релігій; а також демографічні процеси, притаманні економічно розвиненим країнам: старіння населення в цілому та робочої сили зокрема. Логічно, що у міграційних процесах значну роль відіграє співвідношення якості життя у країнах походження потенційних мігрантів та країнах спрямування, а також обсяги вимушеної міграції, які зростають внаслідок, воєнних дій та конфліктів, екологічних та техногенних катастроф.

Найбільша хвиля еміграції в Україні спостерігалася на початку 90-х років ХХ століття і була пов'язана із розпадом СРСР, економічною та політичною нестабільністю. Однак, масовий відтік висококваліфікованих спеціалістів, тобто інтелектуальна міграція, є загрозою соціально-економічному та інтелектуально-інноваційному розвитку країни, вимагає розробки та впровадження дієвих заходів, реалізація яких забезпечила б формування висококваліфікованих наукових кадрів, нагромадження інтелектуального капіталу, і як наслідок, підвищення науково-технічного потенціалу країни, як одного із інструментів забезпечення конкурентних переваг, економічного та соціального прогресу в умовах розвитку та поширення цифрової економіки.

Питання міграційних процесів є актуальними дослідженнями, що відображені у працях українських вчених. Видатні вітчизняні науковці Е. Лібанова та О. Позняк [1] здійснили ґрунтовне дослідження широкого поля проблем, що пов'язані із зовнішньою трудовою міграцією українських громадян, зокрема досліджено соціально-економічні, демографічні тенденції, що провокують зростання міграції, а також умови праці трудових мігрантів за кордоном, обсяги заробітків трудових мігрантів та їх вплив на добробут домогосподарств,

вплив зовнішніх трудових міграцій на розвиток ринку праці та ін. Особлива увага приділена аналізу результатів першого загальнонаціонального опитування з питань трудових міграцій, розробці пропозиції щодо формування міграційної політики та покращання статистики трудових міграцій. О. Малиновська [2] у своєму дослідженні аналізує процеси внутрішньодержавної міграції, що пов'язані із військовими діями на Сході країни, а також обсяги зовнішньої міграції до Росії, передбачає майбутні тенденції зростання обсягів зовнішньої міграції висококваліфікованих кадрів та молоді, водночас, відсутнє дослідження впливу міграційних процесів на економіку України та демографічні процеси. Л. Семів [3] дослідила освітню міграцію в контексті розвитку територіальних міграційних систем у національному та європейському контексті, запропонувала здійснення державної політики, спрямованої на розширення ринку надання освітніх послуг іноземним громадянам, підготовку спеціалістів для іноземних держав на контрактній основі, забезпечення інтеграції вітчизняної системи освіти у світовий простір. Дослідження інтелектуальної міграції висвітлені у наукових працях З. Бараник [4], В. Ніколаєвського, В. Омельченко [5], І. Майдінік [6], І. Романенка [7] та інших. З. Бараник та І. Романенко дослідили причини та наслідки інтелектуальної трудової міграції, а також основні напрями переміщення висококваліфікованих кадрів, запропонували заходи щодо покращання державної політики з метою ефективного використання інтелектуального потенціалу та зменшення обсягів інтелектуальної міграції. Таким чином, дослідження присвячено лише одному із видів зовнішньої трудової міграції – інтелектуальній міграції. В. Ніколаєвський, В. Омельченко [5] присвячують свої роботи дослідженню чинників та викликів інтелектуальної міграції, а також визначенню можливих наслідків «відтоку мізків» як загрози соціальної безпеки країни, водночас, поза увагою залишаються питання обсягів зростання трудової міграції, міграційних настроїв серед української молоді, а також оцінка втрат людського капіталу внаслідок міграції. І. Майдінік [6] досліджує питання інтелектуальної міграції на основі вивчення обсягів еміграції кандидатів та докторів наук та аналізу міжнародної наукової співпраці в регіональному та галузевому аспектах, що не супроводжуються еміграцією науковців. Таким чином, дане дослідження присвячене визначенню інтелектуальної міграції у системі загальних міграційних процесів.

Мета статті

Метою статті є здійснення ґрунтовного дослідження впливу міграційних процесів на економіку України; визначення ймовірних демографічних змін, причин та основних тенденцій зростання зовнішньої трудової міграції; визначення позитивних та негативних наслідків міграційних процесів у Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Увага вітчизняних вчених до питань дослідження міграційних процесів в Україні є зрозумілою та виправданою, оскільки країна є одним із найпотужніших донорів робочої сили у Європі. Така ситуація пояснюється нестабільністю економічного розвитку країни, невисоким рівнем заробітної плати, порівняно із європейськими стандартами, обмеженими можливостями зайнятості із хорошими умовами та оплатою праці. Ці чинники обумовлюють зростання трудової міграції – виїзд частини населення України з метою працевлаштування та отримання конкурентної заробітної плати.

Наше дослідження присвячено визначенню впливу міграції населення України на рівень її економічного та соціального розвитку базується на проведенні ґрунтовного аналізу чисельності населення та чинників, що впливають на його скорочення. Так, прогноз динаміки чисельності населення України є актуальною темою дослідження як вітчизняних науковців, так і міжнародних вчених [9-11], а однією із причин стрімкого скорочення населення прийнято вважати

міграцію. На основі аналізу аналітичних даних ЄС було встановлено, що у 2018 р. Україна була лідером серед країн, які отримали найбільше дозволів на проживання у ЄС-28, встановлено основні чинники та причини виникнення такої ситуації. Крім того, необхідно виявити причини, що провокують подальше зростання обсягів міграції на основі дослідження мотивів трудових мігрантів.

Згідно із оцінками міжнародних експертів в Україні депопуляція населення відбувається рекордними темпами [8, с. 234]. Експерти Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, оприлюднили прогноз динаміки скорочення чисельності населення України [9] та колишніх країн соцтабору, зокрема: Болгарії, Румунії, Сербії, Хорватії, Угорщини, Литви, Латвії, Молдови та Польщі [10]. Експерти спрогнозували скорочення населення у цих країнах на 15 % до 2050 р. Для України розроблено два сценарії: оптимістичний та песимістичний. Згідно із першим до 2050 р. очікується скорочення чисельності населення до 36 млн. осіб (із врахуванням Криму та Донбасу), згідно із другим очікується стрімке скорочення чисельності населення до 31 млн осіб. Результати міжнародних експертів співвідносяться із результатами вітчизняних науковців. Так, фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи спрогнозували зниження чисельності населення України до 38 млн осіб у 2050 р. при умові середньої народжуваності, середньої тривалості життя, середньої чистої міграції (оптимальний прогноз); та до 36 млн осіб у 2060 р. при виконанні тих самих умов (рис. 1) [11].

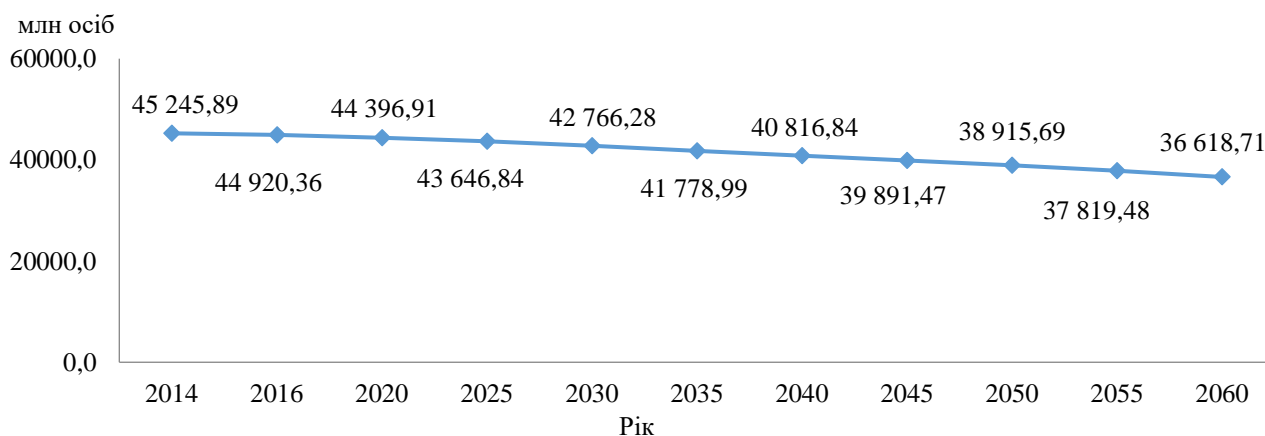

Рис. 1. Прогноз чисельності населення України до 2060 р. за умов середньої народжуваності, середньої тривалості життя, середньої чистої міграції, млн осіб [11]

У разі розвитку песимістичного сценарію за умови низької народжуваності, низької тривалості життя, низької чистої міграції, фахівці спрогнозували можливе скорочення населення до 32 млн осіб у 2050 та до 28 млн осіб у 2060 р.

Головною причиною сьогоденного стрімкого скорочення населення вважають трудову міграцію, яка перетворилася на вагому загрозу національній безпеці, економічному розвитку та розвитку людського капіталу.

На жаль, точні дані про обсяги, структуру та напрями міграційних переміщень відсутні. Реальні дані отримати неможливо через відсутність достовірної інформації про чисельність населення внаслідок відтермінування перепису населення України. Іншою причиною, що не дозволяє встановити реальні дані обсягів міграції та визначити чисельність українських громадян, що працюють за кордоном – це нелегальна міграція. Тому деякі експерти оцінюють обсяги трудової міграції у 5-7 % працездатного населення. На підставі огляду доступних джерел щодо обсягів трудової міграції можна отримати наступні дані:

- згідно із Звітом з міграції спеціальної комісії ООН за 2017 р. кількість трудових мігрантів становить 5,9 млн осіб [12];
- згідно із дослідженнями Центру економічної стратегії за 2017 р. – 4 млн осіб (16 % населення країни) [13];
- згідно із дослідженнями Центру економічної стратегії у 2018 р. протягом 2002-2017 рр. з України виїхало і не повернулося 6,3 млн осіб [14];
- згідно даних американського центру глобальних досліджень Pew Global на кінець 2017 р. кількість українців, які живуть за кордоном становить 5,94 млн осіб [15];
- згідно із дослідженнями Expat Insider чисельність українських мігрантів за кордоном становить близько 8 млн найбільша кількість серед них перебуває в Росії – 4,04 млн осіб, Канаді та Польщі – 1,2 млн осіб, США -940 тис. осіб, Німеччині – 230 тис. осіб та інших країнах [16].

Офіційні дані Євростату свідчать, що у 2018 р. Україна стала лідером серед інших країн світу за кількістю осіб, які отримали дозвіл на проживання в країнах ЄС-28 (527000 заявників, або 16 % від всіх претендентів на отримання дозволу на проживання в ЄС-28), випередивши Китай (6,4 %), Індію (6,1 %), Сирію (5,4 %), Білорусь (4,3 %), Марокко (3,9 %). Польща є абсолютним лідером серед країн ЄС-28 за кількістю дозволів на проживання, які були видані українцям – 78,5 % від загальної кількості дозволів [17]. Друга за чисельністю прийнятих українських мігрантів країна – Чехія 26979 осіб, третя – Угорщина – 21793 особи.

Аналізуючи міграцію до країн ЄС детальніше, можна стверджувати, що 2/3 (64,7 % або 341000) українців, яким були видані дозволи на проживання, отримали їх з причин працевлаштування, при цьому 80,4 % договорів з працевлаштування були видані у Польщі [18].

Серед 10 країн, громадяни яких отримали дозволи на проживання в країнах ЄС-28 залежно від мети в'їзду – працевлаштування Україна є абсолютним лідером (64,7 %) і вдвічі випереджає Індію (30,6 %) (табл. 1). Логічно, що така ситуація пов'язана із наявною нестабільністю соціально-економічного середовища, зниженням рівня добробуту та якості життя населення.

Отже, можемо констатувати, що це не просто трудова міграція, а економічна, під якою розуміють переселення мешканців із соціально-економічних причин, внаслідок погіршення умов праці та життя, що призводить до зростання бідності, злиденності, масового розшарування у суспільстві і, як наслідок, до зростання ймовірності конфліктів, протистоянь та суперечностей.

Таблиця 1. Топ 10 країн, громадяни яких отримали дозволи на проживання в ЄС-28 залежно від причин у 2018 р.

Країна	Воз'єднання сімей	Освіта	Працевлаштування	Інше
Україна	6,6	11,9	64,7	16,8
Китай	15,6	67,0	11,1	6,3
Індія	33,7	23,7	30,6	6,6
Сирія	30,1	1,1	0,6	68,3
Білорусь	2,7	4,3	19,5	73,5
Марокко	60,9	12,1	19,3	7,6
США	19,1	33,1	37,0	10,8
Бразилія	38,8	28,1	23,5	9,6
Туреччина	37,7	29,4	13,8	19,0
Росія	35,1	18,7	20,4	25,8

Головним чинником зростання економічної міграції є можливість більше заробляти, краще реалізувати свій потенціал, саме тому міграційний рух спрямований до країн із вищим рівнем розвитку та якістю життя, а також до країн, де

менші мовні та культурні бар'єри, зокрема до країн ЄС, США, Канади, Росії.

На підтвердження зроблених висновків проаналізуємо динаміку рівня середньомісячної заробітної плати в Україні із сусідніми європейськими країнами (рис. 2).

Таким чином рівень середньомісячної заробітної плати в Україні є значно нижчим у порівнянні із найближчими європейськими сусідами, зокрема, порівняно із Сербією більш ніж у двічі, а порівняно із іншими наведеними країнами

більш ніж у тричі. Водночас, якщо порівнювати законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати в Україні та країнах ЄС, то можна зробити висновок, що він також майже втричі менший.

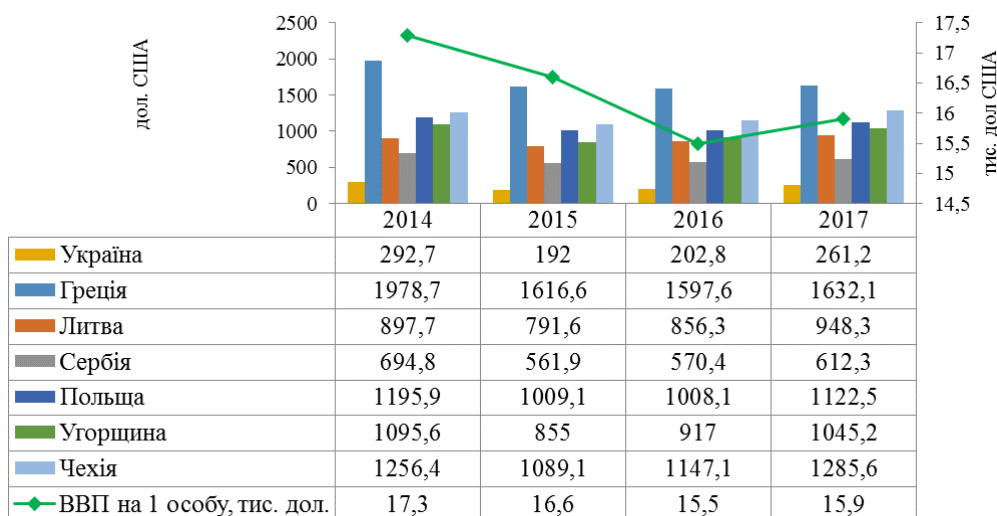

Рис. 2. Рівень середньомісячної заробітної плати в Україні та сусідніх європейських країнах (дол. USD) та обсяг ВВП України (тис. дол. США) [19]

Так, в Україні мінімальна заробітна плата в січні 2020 р. становила 4723 грн або приблизно 171 євро. В 21 країні ЄС також офіційно встановлений мінімальний рівень заробітної плати. Так, дев'ять держав-членів ЄС на сході мають мінімальну заробітну плату на місяць 400-600 євро: Литва (607 євро), Румунія (466 євро), Латвія (430 євро), Угорщина (487 євро), Хорватія (546 євро), Чехія (574 євро), Словаччина (580 євро), Естонія (584 євро) та Польща (610 євро). Найвищий рівень мінімальної заробітної плати у Люксембурзі (2141 євро), Нідерландах (1635 євро), Бельгії (1593 євро), Німеччині (1584 євро), Франції (1539 євро) [19].

Така диференціація в рівні заробітної плати стає ключовим чинником, що впливає на обсяги міграції в Україні. Крім того, воєнні дії на Сході країни посилили обсяги внутрішніх переміщень населення, а це в свою чергу посилює інтенсифікацію ринку праці через зростання пропозиції робочої сили. Зростання обсягів зовнішньої міграції пов'язано із значним скороченням доходів населення починаючи з 2015 р., стрімким зростанням бідності через економічну рецесію та високу інфляцію. Так, за даними Світового Банку помірна бідність у 2015 р. зросла до 22 % [8, С. 208]. Однак, вже з 2016 р. відстежуються позитивні тенденції в соціально-економічній ситуації, зокрема, почали зростати реальні доходи населення, перш за все за рахунок скорочення темпів інфляції, яка у 2015 р. становила 43 %, у 2017 – 13 %, а у 2019 – 4,1 % за рахунок стабілізації валютного ринку, проведення поміркованої монетарної політики, а також

відновлення економічного зростання, до прикладу, темпи зростання ВВП у 2015 р. були від'ємними – 90,2 %, а у 2019 – 103,3 %.

Однак, незважаючи на певне економічне пожвавлення, слід констатувати, що обсяги зовнішньої міграції не зменшуються, і в найближчому майбутньому потік мігрантів з України лише зростатиме.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У процесі проведеного дослідження встановлено, що головною причиною стрімкого скорочення населення України слід вважати зростаючі обсяги зовнішньої міграції, яка створює загрози соціально-економічному розвитку та національній безпеці країни. Водночас, слід констатувати, що основною причиною зростання зовнішньої трудової міграції є економічна і пов'язана із бажаннями та намірами трудових мігрантів заробляти більше, саме тому основні міграційні потоки спрямовані до країн із вищим рівнем розвитку та якістю життя. Крім того слід зауважити, що низка європейських країн заохочує українців до працевлаштування, про що свідчить щорічне зростання кількості виданих дозволів на проживання в країнах ЄС-28, найбільше таких дозволів у 2020 р. видала Польща – 78,5 % від загальної кількості. Перспективи подальших досліджень слід намітити у напрямку дослідження потенційних втрат від зростання обсягів зовнішньої трудової міграції та ймовірних наслідків таких процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Населення України. Трудова еміграція в Україні. Київ: *Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*, 2010. 233 с.
2. Малиновська О. А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? URL: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2>.
3. Семів Л. В. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський аспект. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3 (101). С. 244–253.
4. Бараник З. П., Романенко І. О. Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_7.
5. Ніколаєвський В. М., Омельченко В. В. Інтелектуальна міграція: причини, наслідки, виклики. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2006. № 723. С. 140–147.
6. Майданік І. Інтелектуальна міграція в Україні у контексті міжнародної наукової співпраці. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 5. С. 34–38.
7. Романенко І. Причини і наслідки інтелектуальної трудової міграції. *Актуальні питання фінансово-економічного розвитку держави та регіонів: зб. тез наукових робіт Міжнародної наук.-практ. конференції*. 2014. С. 113–117.
8. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Аналітична доповідь. Центр Разумкова, В-во: «Заповіт», 2018. 368 с.
9. Ukraine Headed for Perfect Storm of Demographic Decline. Atlantic Council, February 7, 2018. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blog/s/ukrainealert/ukraine-headed-for-perfect-storm-of-demographic-decline>.
10. World Population Prospects 2017. *Unit Nations*. URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp>.
11. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАНУ. Демографічні прогнози. URL: <https://idss.org.ua/index>.
12. International migration report highlights 2017. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
13. Українці все частіше працюють за кордоном, але повертаються в Україну. URL: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuut-za-kordonom/>
14. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Аналітична записка (23 квітня 2018 року). *Центр економічної стратегії*. 2018. 50 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>
15. Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *Pew Research Center*, 28 Feb 2018. URL: <http://www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=US&date=2017>.
16. Expat Insider 2017. *The world through Expat eyes*. URL: https://cms-internationsgmbh.netdna-ssl.com/cdn/file/2018-03/Expat_Insider_2017_The_InterNations_Survey.pdf.
17. Residence permits-statistics on first permits issued during the 2018 year. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year#First_residence_permits_by_citizenship.
18. Residence permits statistics in the EU-28, by reason, 2018. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Top_10_countries_whose_citizens_received_first_residence_permits_in_the_EU-28_by_reason,_2018_\(%25\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Top_10_countries_whose_citizens_received_first_residence_permits_in_the_EU-28_by_reason,_2018_(%25).png).
19. Monthly minimum wages – bi-annual data. Last update: 03-02-2020. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.

REFERENCES

1. Libanova, E, & Poznyak, O. (2010). *Naseleennia Ukrainy. Trudova emihratsiia v Ukraini*. [The population of Ukraine. Emigration in Ukraine]. Kyiv: Institute of Demography and Social Research named after M. Ptukha, NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
2. Malynovska, O. (2015). *Trudova mihratsiia naseleennia Ukrainy: choho chekaty v naiblyzhchomu maibutnomu?* [Labor migration of the population of Ukraine: what to expect in the near future?]. Retrieved from: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2/> [in Ukrainian].
3. Semiv, L. (2013). *Osvitnia mihratsiia yak faktor rozvytku terytorialnykh mihratsiinykh system: natsionalnyi ta yevropeyskyi aspekt*. [Educational migration as a factor in the development of territorial migration systems: national and European aspects]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3 (101), 244–253. [in Ukrainian].

4. Baranyk, Z., & Romanenko, I. (2014). Intelektualna mihratsiia yak ob'ekt statystychnoho doslidzhennia. [Intellectual migration as an object of statistical research]. *An efficient economy*. 6. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_7 [in Ukrainian].
5. Nikolaevskiy, V., & Omelchenko, V. (2006). Intelektualna mihratsiia: prychny, naslidky, vyklyky. [Intellectual migration: causes, consequences, challenges]. *Bulletin of KhNU named after V.N. Karazin. "Sociological Studies of Modern Society: Methodology, Theory, Methods"*, 723, 140-147. [in Ukrainian].
6. Maidanik, I. (2009). Intelektualna mihratsiia v Ukraini u konteksti mizhnarodnoi naukovoї spivpratsi. [Intellectual migration in Ukraine in the context of international scientific cooperation]. *Ukraine: aspects of work*, 5, 34–38. [in Ukrainian].
7. Romanenko, I. (2014). Prychny i naslidky intelektualnoi trudovoi mihratsii. [The causes and consequences of intellectual labor migration]. *Topical issues of financial and economic development of the state and regions*: Coll. of abstracts of scientific works of International scientific conferences. 113–117. [in Ukrainian].
8. Pyshchulina, O., Yurochko, T., Mishchenko, M., & Zhalilo, Ya. (2018). *Rozvytok liudskoho kapitalu: na shliakhu do yakisnykh reform. Analychna dopovid*. [Human capital development: Towards quality reforms. Analytical report]. Tsentr Razumkova, V-vo: "Zapovit", 368 [in Ukrainian].
9. *Ukraine Headed for Perfect Storm of Demographic Decline*. Atlantic Council, February 7, 2018. Retrieved from: <http://www.atlanticcouncil.org/blog/ukrainealert/ukraine-headed-for-perfect-storm-of-demographic-decline>. Retrieved from: <https://www.populationpyramid.net/ukraine/2050>.
10. World Population Prospects 2017. *Unit Nations*. Retrieved from: <https://esa.un.org/unpd/wpp>.
11. *Demographic forecasts*. (2014). Institute of Demography and Social Research named after M. Ptukha, NAS of Ukraine. Retrieved from: <https://idss.org.ua/index> [in Ukrainian].
12. International migration report highlights 2017. Retrieved from: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
13. Center for Economic Strategy. (2018). *Skilky ukraintsiv poikhalo za kordon i shcho derzhavi z tsym robyty. Analychna zapyska*. [How many Ukrainians have gone abroad and what the state has to do with it.]. Analytical note (April 23, 2018). Retrieved from: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf> [in Ukrainian].
14. Center for Economic Strategy. (2018). *Ukrajintsi vse chastishe pratsiuut za kordonom, ale povertaiutsia v Ukrainu*. [Increasingly, Ukrainians work abroad but return to Ukraine], April 23, 2018. Retrieved from: <https://ces.org.ua/ukrajintsi-vse-chastishe-pratsiuut-za-kordonom/> [in Ukrainian].
15. Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *Pew Research Center*, 28 Feb 2018. Retrieved from: <http://www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=US&date=2017>.
16. Expat Insider 2017. *The world through Expat eyes*. Retrieved from: https://cms-internationsgmbh.netdna-ssl.com/cdn/file/2018-03/Expat_Insider_2017_The_InterNations_Survey.pdf.
17. Residence permits-statistics on first permits issued during the 2018 year. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year#First_residence_permits_by_citizenship.
18. Residence permits statistics in the EU-28, by reason, 2018. Retrieved from: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Top_10_countries_whose_citizens_received_first_residence_permits_in_the_EU-28_by_reason,_2018_\(%25\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Top_10_countries_whose_citizens_received_first_residence_permits_in_the_EU-28_by_reason,_2018_(%25).png).
19. Monthly minimum wages – bi-annual data. Last update: 03-02-2020. Retrieved from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.

УДК 339.9

JEL classification: Q48, F51

Олег СКАСКО

доктор економічних наук,
професор,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна,
E-mail: Skasko72@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7746-0801

Ірина-Людмила МОГИЛА

Національний університет «Львівська
політехніка», Україна,
E-mail: mohyla1999@gmail.com

© Олег Скаско, Ірина-Людмила Могила, 2021

Отримано: 18.10.2021 р.

Прорецензовано: 29.10.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Олег Скаско (Україна)
Ірина-Людмила Могила (Україна)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ НА ІМПОРТНІ ОПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. У статті проведено оцінювання втрат імпортоорієнтованих галузей економіки України, внаслідок можливих дзеркальних санкційних заходів Республіки Білорусь. Автори переконані, що впроваджених дзеркальних санкцій з сторони Білорусії зумовить суттєвий колапс в імпорті окремих критичних товарів в Україні, істотно вплине на падіння всього ВВП. Обґрунтовано, що велика концентрація імпорту паливно-мастильних матеріалів (ПММ) та ще й за одним із постачальників вимагає вже сьогодні вжиття заходів Уряду України із диверсифікації імпорту, нарощення вітчизняного виробництва ПММ, залучення спиртової галузі до виробництва технічних спиртів, які стали б частиною бензинових продуктів, переорієнтації наземного та розвитку підземного електротранспорту тощо.

Мета. Обґрунтування зміни вектору імпорتنих потоків України та нарощення вітчизняного виробництва України, спричинені потенційною загрозою вжиття міжнародних санкцій до Республіки Білорусь.

Метод (методологія). Дослідження проведено із застосуванням системного та діалектичного підходів, методів аналізу та синтезу, наукової абстракції, логічного підходу до дослідження економічних процесів здійснення зовнішньоторговельної діяльності України, аналізу рядів динаміки — для дослідження динаміки зовнішньоторговельного обороту України у розрізі товарних груп; причинно-наслідкових зв'язків — обґрунтування зміни географічного вектору експортно-імпоротної орієнтації України внаслідок потенційних міжнародних санкцій до Білорусії; системного підходу — для визначення перспективних напрямів розвитку вітчизняної економіки та пошуку нових напрямів зовнішньоторговельної діяльності.

Результати. Побудовано теоретичну концепцію економічної безпеки України у напрямі нарощення вітчизняного виробництва паливо-мастильних матеріалів, залучення спиртової галузі до виробництва технічних спиртів, які стали б частиною бензинових продуктів, переорієнтації наземного і розвитку підземного електротранспорту, реалізації нових джерел імпорту паливо-мастильних матеріалів тощо.

Скаско О., Могила І.-Л. Вплив міжнародних економічних санкцій на імпортні операції України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 60-66.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.060>

Ключові слова: економічні санкції; експортно-імпортні товарні потоки; зовнішньоторговельний оборот; імпортні операції; міжнародне право; міжнародна торгівля; торговельні обмеження.

UDC 339.9

Oleg Skasko (Ukraine)
Iryna-Lyudmila Mohyla (Ukraine)

JEL classification: Q48, F51

Oleg SKASKO*Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: Skasko72@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7746-0801**Iryna-Lyudmyla MOHYLA***Department of Accounting and Taxation,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: mohyla1999@gmail.com

© Oleg Skasko, Iryna-Lyudmyla Mohyla, 2021

Received: 18.10.2021

Revised: 29.10.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

INFLUENCE OF INTERNATIONAL ECONOMIC SANCTIONS ON IMPORTATION OPERATIONS OF UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. The article assesses the losses of import-oriented sectors of the Ukrainian economy as a result of possible mirror sanctions of the Republic of Belarus. The authors are convinced that the mirrored sanctions imposed by Belarus will cause a significant collapse in imports of certain critical goods in Ukraine, will significantly affect the decline in total GDP.

It is substantiated that the high concentration of imports of fuels and lubricants and even one of the suppliers requires the Government of Ukraine to take measures to diversify imports, increase domestic fuel production, involve the alcohol industry in the production of technical alcohols, which would become part of gasoline products, reorientation of ground and development of underground electric transport, etc.

Purpose. Rationale for the change in the vector of import flows of Ukraine and the increase in domestic production of Ukraine, caused by the potential threat of international sanctions against the Republic of Belarus.

Method (methodology). The study was conducted using systematic and dialectical approaches, methods of analysis and synthesis, scientific abstraction, logical approach to the study of economic processes of foreign trade of Ukraine, analysis of time series – to study the dynamics of foreign trade of Ukraine in terms of product groups; causal links – justification of changes in the geographical vector of export-import orientation of Ukraine due to potential international sanctions against Belarus; system approach – to identify promising areas of development of the domestic economy and the search for new areas of foreign trade.

Results. The theoretical concept of economic security of Ukraine in the direction of increasing domestic fuel production, involvement of the alcohol industry in the production of technical alcohols, which would become part of gasoline products, reorientation of ground and underground electric transport, implementation of new sources of fuel imports, etc.

Skasko, O., & Mohyla, I.-L. (2021). Influence of international economic sanctions on importation operations of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 60-66.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.060>

Keywords: economic sanctions; export-import trade flows; foreign trade turnover; import operations; international law; international trade; trade restrictions.

Вступ

Сучасний світ побудований на системі міжнародного права, яке покликане регулювати відносини між державами, їх інтересами та застосовувати інструменти, які можуть впливати на країни задля відстоювання міжнародного права, інтересів.

Ефективне функціонування глобальної системи правил неможливо без інструментів, які б забезпечували їх виконання. Формально, країни, які є учасниками міжнародних договорів, мають добровільно виконувати їх положення. Натомість, численні випадки порушень норм міжнародного права зумовили необхідність розробити комплекс засобів, який може бути використаний задля примусу порушника повернутися у міжнародне правове поле або ж просто покарати його за це порушення. Найбільш розповсюдженим та реалістичним інструментом примусу суб'єкта, що порушує норми міжнародного права, є санкції, або ж їх ще називають «контр – заходами».

Санкційній тематиці у практиці міжнародних економічних відносин приділено суттєву увагу як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями та практиками, серед яких відзначимо: М. Голліард (M. Golliard), А. М. Грачова, Г. Ц. Губфауер (G. C. Hufbauer), К. А. Еліот (K. A. Elliot), Ц. А. Ель-Ашкер (C. A. El-Ashker), Д.Ф. Кононенко, Г. Лауріла (H. Laurila), Т. Мейдіс (T. Madies), Б. Оегг (B. Oegg), Я. Ришка (J. Ryszka), П. Рудольф (P. Rudolf), Д. Д. Скотт (J. J. Schott), В. Сушова-Сальмінен (V. Sušová-Salminen), В. Л. Чубарев, В. К. Шайдулліна, Г. Шнайдер (H. Schneider), М. Ц. Штайнеггер (M. C. Steinegger). У більшості ці дослідження присвячені правовій основі регламентування, застосування та регулювання міжнародних економічних санкцій.

В Україні питання щодо економічних санкцій почали активно досліджуватися після анексії Криму та початку агресії Росії проти України такими вченими, як А. В. Єгоров, О. І. Павлюк, Н. Н. Щєбаров, А. А. Белькевич, І. Ф. Суханова, І. І. Лукашук та ін. Вони досліджували сутність санкцій, їх видів, класифікацію та наслідки їх використання. Водночас події останнього часу висунули деякі питання, які потребують подальшого дослідження.

Мета статті

Метою статті є систематизація видів санкцій, розкриття загроз, з якими може стикнутись вітчизняна економіка при вжитті міжнародних санкцій до Республіки Білорусь або самою Білоруссю до України та обґрунтування заходів Урядом України з метою зменшення концентрації імпорту з Білорусії за окремими товарами, що в

сукупності сформує нову концепцію економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічні санкції мають багату історію застосування в світовій практиці. Події останніх років в Україні суттєво підсилюють актуальність дослідження питання застосування і отримання очікуваних результатів від економічних санкцій до наших економічних партнерів. Слід зазначити, що аналіз впливу економічних санкцій і їх місце в системі регулювання міжнародних торгово-економічних відносин має ключове значення в сучасній архітектурі міжнародних економічних відносин як на глобальному, так і на регіональному рівні.

Сучасні міжнародні економічні відносини характеризуються посиленням процесу введення економічних санкцій, торгових війн і торгових обмежень. Складність і деструктивний характер, які вони вносять в міжнародні торгово-економічні відносини, вимагають кількісної та якісної оцінки їх результативності та впливу в цілому, як на світову економіку, так і на економіку окремих країн і регіональних об'єднань.

Економічні санкції є в широкому розумінні конкретними інструментами або методами застосування економічної сили країною для досягнення різних цілей, а у вузькому сенсі є економічними інструментами покарання інших країн за їх правопорушення [1].

Оксфордський словник визначає санкції як «офіційний наказ, який обмежує торгівлю, контакти тощо з певною країною, щоб змусити її щось робити, наприклад, підкорятися міжнародному праву» [2].

Українська дипломатична енциклопедія визначає міжнародні санкції як правомірні примусові заходи, що застосовуються суб'єктами міжнародного права для припинення міжнародного правопорушення, відновлення порушених прав і виконання правопорушником його зобов'язань у сфері міжнародно-правової відповідальності [3].

Отже, згідно з визначеннями, санкції є інструментом примусу, що використовує різні важелі впливу на об'єкт, на який накладаються санкції.

У Законі України «Про санкції» охарактеризовано сутність, види санкцій, права та обмеження суб'єктів, на яких накладено санкції [4]. Наведемо види санкцій згідно із Законом України «Про санкції» (рис. 1).

Отже, можна відокремити три основні види санкцій: дипломатичні (зменшення дипломатичної присутності чи припинення дипломатичних відносин), економічні (часткове обмеження або

повне припинення торговельних відносин із країною) та військові (дотичне застосування військової сили на території країни-порушника).

Потрібно зазначити, що під поняттям «санкції» у широкому розумінні розуміють передусім саме економічні санкції. Використання економічних санкцій, як найбільш розповсюдженого механізму

покарання за порушення норм міжнародного права, носить загрози для більшої кількості країн, ніж лише для тих, проти кого вони були застосовані. Так, запровадження економічних санкцій також відчуває на собі країна, яка їх застосовує [5].

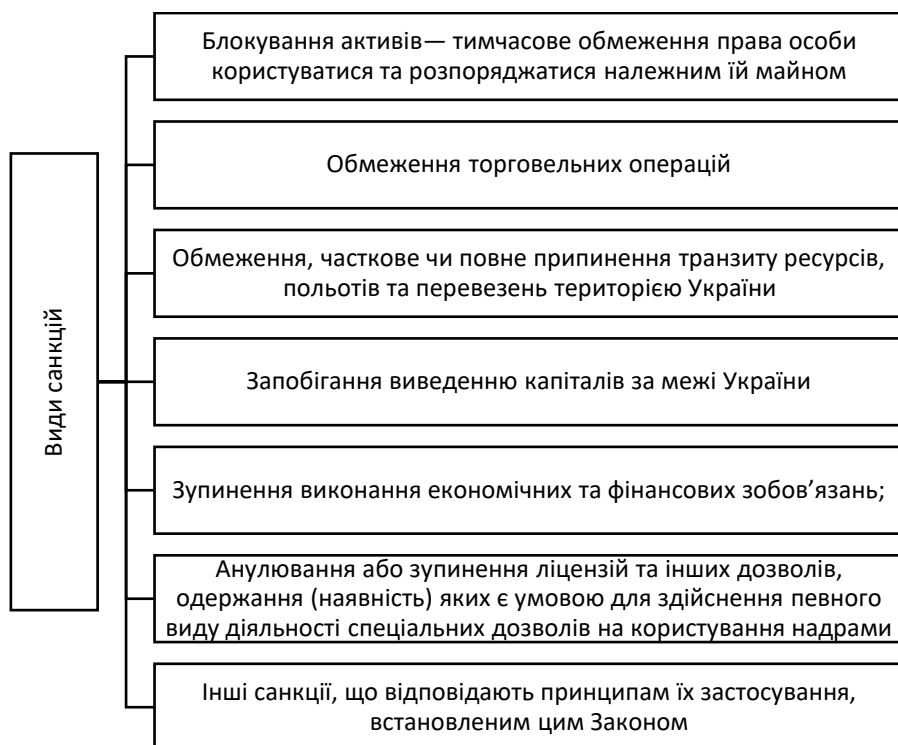

Рис. 1. Види санкцій згідно із Законом України «Про санкції» [4]

Міжнародні економічні санкції визначаються як обмежувальні заходи економічного характеру, які застосовуються країною або групою країн до іншої країни або групи країн. Метою цієї діяльності є змусити ці країни змінити свою політику. Міжнародні економічні санкції можуть бути виражені у повній або частковій забороні імпорту товарів із цих країн, експорту товарів до цих країн, а також у накладанні обмежень фінансових операцій, включаючи трансграничні розрахунки та інвестиції з даними країнами. Міжнародні економічні санкції мають на меті чинити тиск на певну країну, щоб уряд цієї країни припинив допущені порушення та постановити самий різний рівень значущості.

Отже, форма санкцій може бути критична та характеризується повною або частковою заборонаю економічних відносин з державою-правопорушницею. У такому випадку прийнято використовувати поняття «ембарго». Тобто термін «ембарго» походить від іспанської *embargo* — накладати арешт, перешкоджати, заважати, а також від латинської *imbarricare* — перешкоджати, заважати. Цей термін використовується для

визначення державної політики щодо обмежень на торгівлю певними товарами з однією або декількома країнами. Також можна сказати, що ембарго є більш жорсткою формою економічних санкцій, спрямованих на зміну політичного курсу в тій чи іншій країні [6].

Стаття 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає застосування як повної заборони (повного ембарго), так і часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю, позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму, впровадження спеціального мита, режиму ліцензування зовнішньоекономічних операцій і встановлення квот та інші заходи [7].

У 2021р. тема економічних санкцій до торговельного партнера України Республіки Білорусь активізувалась у практичну площину. Так, 28 травня Мінськ запровадив на 6 місяців режим індивідуального ліцензування для імпорту ними низки українських товарів. Йдеться про кондитерські вироби, шоколад, соки, пиво, плити ДСП і ДВП, шпалери, туалетний папір і упаковку,

цеглу, керамічну плитку, скляні ампули, сільгосптехніка для сіяння, пральні машини та меблі. Торговий представник України заявив, що такі дії є необґрунтованими та дискримінаційними, бо режим індивідуального ліцензування означає ручне управління ввезенням української продукції до Білорусі. У відповідь на це Україна запровадила 35% спеціальне мито на імпорт автобусів і вантажівок з Білорусі.

Проаналізуємо, як на економіці України позначається обмеження або повне припинення товарообігу між Україною та Білоруссю у разі запровадження міжнародних економічних санкцій або продовження торговельної війни між Україною та Білорусією. Між Україною та Білоруссю досить тісний економічний зв'язок. Наведемо секторну діаграму зовнішньоторговельний обіг товарами та послугами між Україною та Білоруссю у січні-липні 2021 року (рис. 2,3).

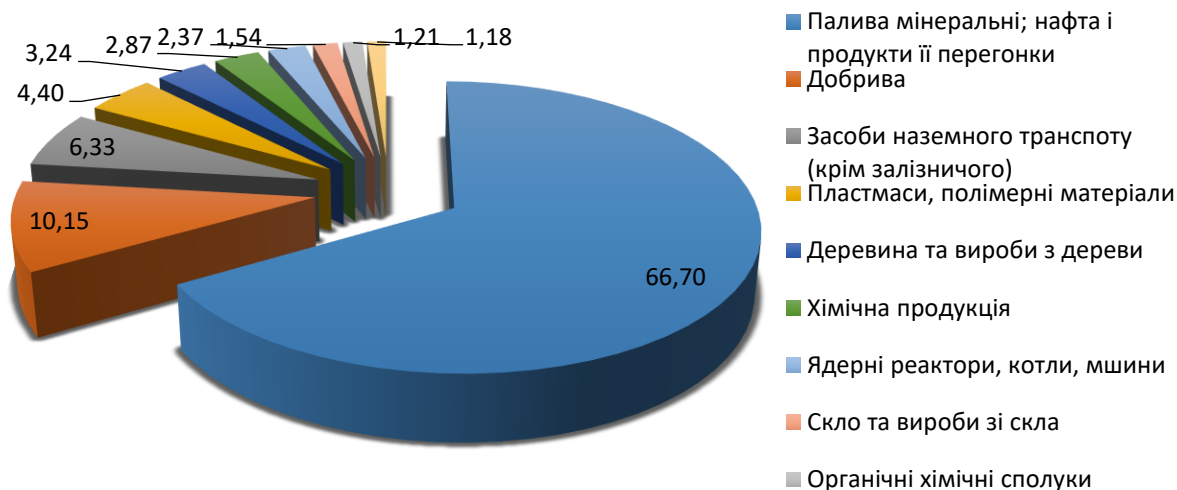

Рис. 2. Секторна діаграма імпорту з Республіки Білорусь до України у % до загального обсягу імпорту[8]

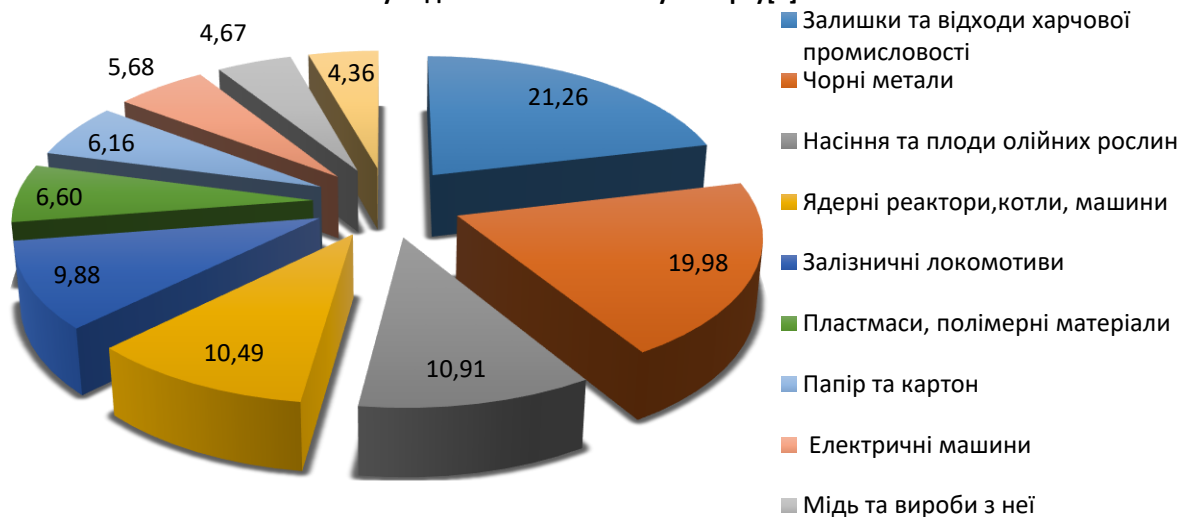

Рис. 3. Секторна діаграма експорту з України до Республіки Білорусь у % до загального обсягу експорту[8]

Наведемо також стовпчасту діаграму за 2016-2021 (1 півріччя) рр. зовнішньоторговельного обігу

товарами та послугами між Україною та Білоруссю (рис. 4).

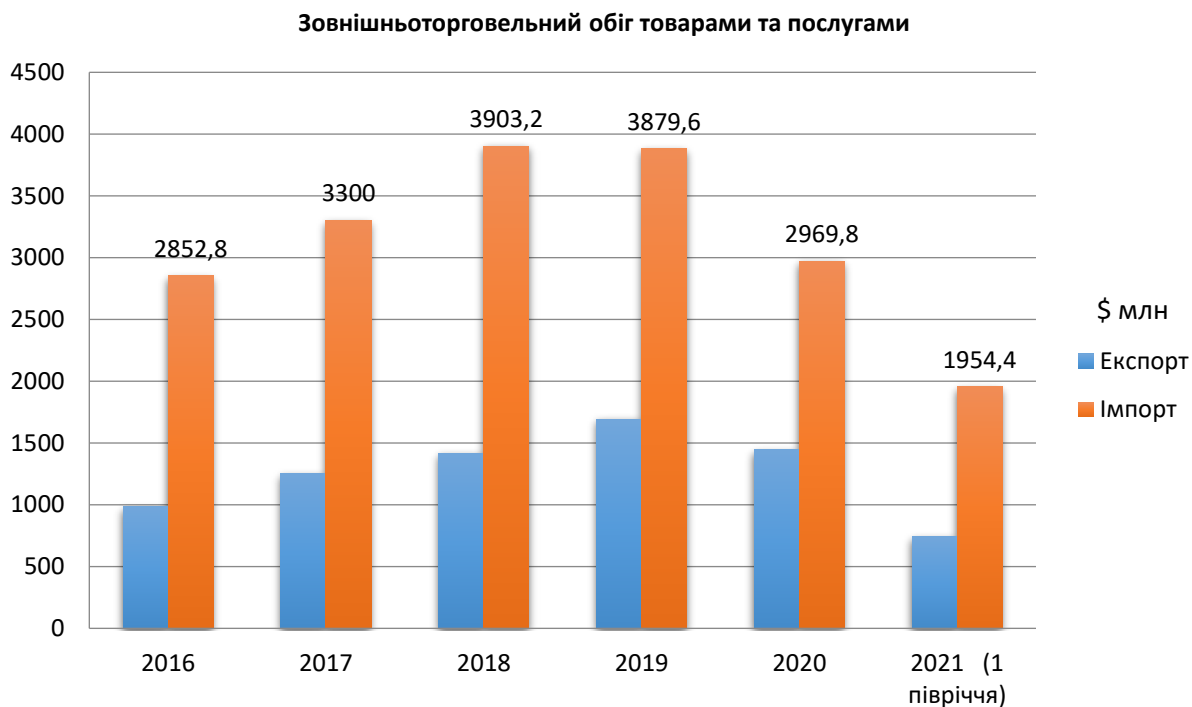

Рис. 4. Зовнішньоторговельний обіг товарами та послугами між Україною та Білоруссю за період 2016 р.- 2021 р. (1 півріччя) [8]

Наразі Білорусь є головним постачальником паливно-мастильних матеріалів в Україну – 66,70%, що насправді на сьогоднішній день є критично негативним і може призвести до колапсу у сфері транспорту, посівної компанії, взаємовідносин середнього бізнесу тощо.

На наш погляд Уряд України вже сьогодні має прийняти і реалізувати стратегію із зменшення концентрацій імпорتنих операцій з Білоруссю, створення «подушки безпеки», оскільки загроза майбутній міжнародних санкцій до останньої вкрай велика. У цій ситуації ми маємо:

- запровадити програми із мотивації розвитку наземного електротранспорту та підземного;
- реалізувати наявних потенціал із нарощення вітчизняного виробництва паливно-мастильних матеріалів;
- здійснити заходи із диверсифікації поставок нафтопродуктів в Україну;
- прийняти у другому читанні проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язковості використання рідкого біопалива (біокомпонентів) у галузі транспорту» 3356-д/П від 05.11.2020 р., що активізує спиртову галузь у виробництві технічних спиртів [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Міжнародні економічні санкції мають досить вагомий вплив на зовнішньо-економічну діяльність країни, оскільки їх введення впливає особливо на суб'єктів господарювання, що піддаються санкціям, і звичайно на економіку самої держави.

2. Торговельні санкції можуть завдати економічний удар країні – об'єкту санкцій за рахунок втрати експортних ринків, обмеження до критичного імпорту, зменшення ціни експорту та збільшення вартості імпорту країни.

3. Україна є вразливою до санкцій, оскільки за окремими позиціями має суттєві концентрації видів товарів і країн. Зауважимо, що концепція економічної безпеки щодо впливу міжнародних економічних санкцій на імпортні операції України на практиці повинна бути оформлена у вигляді окремого документу, який виконуватиме роль дорожньої карти розвитку економіки і боротьби із внутрішніми та зовнішніми загрозами для економічної безпеки. Даний документ має бути підтверджений фінансовими мотиваціями окремих заходів (наприклад, часткове фінансування з держбюджету будівництва метрополітенів у великих містах, а в малих – по придбанню електротранспорту). На державному рівні вжити заходів із пошуку нових джерел поставки нафтопродуктів з інших країн та нарощення власного добування і переробки нафти. Також доречно задіяти спиртзаводи по виробництву технічних спиртів як складової бензинів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чугаєв О. А. Сфери реалізації економічної сили. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 126. Ч. I (у двох частинах). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. С.145-152.
2. Оксфордський словник. URL: <https://www.oed.com/>
3. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. Київ: Знання України, 2004. С.432.
4. Про санкції: Закон України від 17.07.2020 р. №808 із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
5. Санкції проти Росії — Нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/t_sankcii_rf_a4_ukr.pdf
6. Термін Ембарго. URL: <https://termin.in.ua/embarho-embargo/>
7. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 13.03.2012 р. №4495-VI із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4436-17#Text>
8. Співпраця між Україною та Білоруссю: скільки діє угод та як змінювався товарообіг. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/30/infografika/polityka/spivpracya-mizh-ukrayinoyu-ta-bilorusyyu-skilky-diye-uhod-ta-yak-zminyuvavsyatovaroobih>
9. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язковості використання рідкого біопалива (біокомпонентів) у галузі транспорту» 3356-д/П від 05.11.2020 р.

REFERENCES

1. Chugaev, O. A. (2015). Sfery realizatsii ekonomichnoyi syly. *Aktualni problemi mizhnarodnikh vidnosin*, 126 (1), 145-152 [in Ukrainian].
2. Oksfordskii slovník. Retrieved from: <https://www.oed.com/>
3. *Ukrayinska dyplomatychna entsyklopediya*. (2004). Kyiv: Znannya Ukraini [in Ukrainian].
4. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 17.07.2020 r. №808 iz zminami i dopovnenniyami. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> [in Ukrainian].
5. Sanktsiyi proty Rosiyi — Nynishnii stan, perspektvy, uspikhy ta progalyny bagatostoronnoho mizhnarodnoho sanktsiinogo rezhyму proty Rosiiskoї Federatsiyi. Retrieved from: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/t_sankcii_rf_a4_ukr.pdf [in Ukrainian].
6. Termin Embargo. (n.d.). Retrieved from: <https://termin.in.ua/embarho-embargo> [in Ukrainian].
7. Pro zovnishn'oeekonomichnu diyalnist': Zakon Ukraini vid 13.03.2012 r. №4495-VI iz zminami i dopovnenniyami. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4436-17#Text> [in Ukrainian].
8. Spivpratsya mizh Ukrainoyu ta Bilorusyyu: skilky die ugod ta yak zminyuvavsyatovaroobig. (2021). Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/30/infografika/polityka/spivpracya-mizh-ukrayinoyu-ta-bilorusyyu-skilky-diye-uhod-ta-yak-zminyuvavsyatovaroobih> [in Ukrainian].
9. Proekt Zakonu Ukraini «Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukraini shchodo obovyazkovosti vykorytannya ridkogo biopaliva (biokomponentiv) u galuzi transportu» 3356-d/P vid 05.11.2020 r. [in Ukrainian].

УДК 336.662

JEL classification: O52, O31

Олена УГОЛЬКОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і
міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна

E-mail: olena.z.sadorska@lpnu.ua,

ORCID: 0000-0003-0290-9130

ResearcherID: R-5006-2017

Наталія РЕВЕРЕНДА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і
міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна

E-mail: nataliya.y.solyarchuk@lpnu.ua

ORCID: 0000-0002-7712-8999

ResearcherID: M-9720-2016

Тарас ЛІСОВИЧ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і
міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна

E-mail: taras.y.lisovych@lpnu.ua,

ORCID: 0000-0002-2370-2860

ResearcherID: R-5828-2017

© Олена Уголькова, Наталія Реверенда,
Тарас Лісович, 2021

Отримано: 04.11.2021 р.

Прорецензовано: 10.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Олена Уголькова (Україна)
Наталія Реверенда (Україна)
Тарас Лісович (Україна)

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

АНОТАЦІЯ

Дослідження питання інновацій не втрачає своєї актуальності протягом останніх років. Варто зазначити, що саме інновації стали основною темою в Давосі на щорічній асамблеї політичних і бізнес-лідерів Всесвітнього економічного форуму у 2020 році. Важливими аспектами аналізування інноваційної діяльності є здатність країн впроваджувати інновації в умовах мінливих часів. Інноваційний рівень держави вказує на її потенціал економіки та здатність країни реагувати на світові тенденції, технологічні прориви та глобальні ризики. Метою роботи є дослідження стану розвитку інноваційної діяльності у світі. Важливим завданням є аналізування динаміки змін у міжнародних інноваційних рейтингах та виокремлення ключових особливостей регулювання інновацій на державному рівні країнами-лідерами. Зрештою висновок, що стратегії відновлення багатьох розвинених країн передбачають широкі можливості для інновацій, особливо в цифровій сфері та сфері стійкого розвитку, поряд із давно назрілими інвестиціями в інфраструктуру. Значний час європейські країни були лідерами у впровадженні інновацій, проте все частіше країнам Азії та північної Америки присвоюють статус світового центру інновацій. Виявлено, що за різними показниками і відповідно до різноманітних рейтингів лідерами є такі країни як Швейцарія, Швеція, Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Нідерланди. Україна в таких рейтингах займає низьку позицію у світі та останнє місце у Європі. Проте зараз відбуваються значні зміни в регулюванні інноваційної діяльності, а зміна державної інноваційної політики та врахування в ній успішного світового досвіду може збільшити кількість та якість впроваджених інновацій в нашій державі. Цікавим є і той факт, що багато розвинених країн не зменшили обсяг коштів, виділених на інновації у зв'язку із кризою, спричиненою пандемією, адже вони переконані, що саме інновації відіграють важливу антициклічну роль у сучасних економіках. Так, у ситуації різкого спаду економічної активності на макроекономічному рівні важливо фінансово підтримувати ті важливі галузі, що першими можуть зазнати краху. Виявлено, що в період пандемії Covid-19 інновації знайшли сильну підтримку суспільства, особливо в таких сферах, як охорона здоров'я та медицина.

Уголькова О., Реверенда Н., Лісович Т. Стан та тенденції розвитку інновацій в країнах Європи. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 67-73.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.067>**Ключові слова:** інновації; інноваційний розвиток; диджиталізація.

UDC 336.662

JEL classification: O52, O31

Olena UGOLKOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: olena.z.sidorska@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-0290-9130
ResearcherID: R-5006-2017

Nataliia REVERENDA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: nataliya.y.solyarchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-7712-8999
ResearcherID: M-9720-2016

Taras LISOVYCH

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and
International Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: taras.y.lisovych@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2370-2860
ResearcherID: R-5828-2017

© Olena Ugolokova, Nataliia Reverenda,
Taras Lisovych, 2021

Received: 04.11.2021

Revised: 10.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Olena Ugolokova (Ukraine)
Nataliia Reverenda (Ukraine)
Taras Lisovych (Ukraine)

STATE AND TRENDS OF INNOVATION DEVELOPMENT IN EUROPEAN COUNTRIES

ABSTRACT

Research on innovation has not lost its relevance in recent years. It is worth noting that innovation has become the main topic in Davos at the annual assembly of political and business leaders of the World Economic Forum in 2020. An important aspect of analyzing innovation is the ability of countries to innovate in a changing time. The innovative level of the state indicates its economic potential and the country's ability to respond to global trends, technological breakthroughs and global risks. The aim of the work is to study the state of development of innovation in the world. An important task is to analyze the dynamics of changes in international innovation rankings and identify key features of innovation regulation at the state level by leading countries. It is concluded that the recovery strategies of many developed countries provide ample opportunities for innovation, especially in the digital and sustainable development sectors, along with long-overdue infrastructure investments. For a long time, European countries have been leaders in the implementation of innovations, but more and more often the countries of Asia and North America are given the status of a world center of innovation. It was found that according to various indicators and according to various ratings, the leaders are such countries as Switzerland, Sweden, the United States, Great Britain and the Netherlands. In such rankings, Ukraine ranks low in the world and last in Europe. However, now there are significant changes in the regulation of innovation, and a change in state innovation policy and taking into account the successful world experience can increase the number and quality of innovations in our country. It is also interesting to note that many developed countries have not reduced the amount of money allocated to innovation in connection with the crisis caused by the pandemic, because they are convinced that innovation plays an important countercyclical role in modern economies. Thus, in a situation of a sharp decline in economic activity at the macroeconomic level, it is important to financially support those important industries that may be the first to fail. During the Covid-19 pandemic, innovation was found to be strongly supported by society, especially in areas such as health and medicine.

Ugolokova, O., Reverenda, N., & Lisovych, T. (2021). State and trends of innovation development in European countries. *Economic analysis*, 31 (3), 67-73.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.067>

Keywords: innovations; innovative development; digitalization.

Вступ

Інновації мають важливе значення для створення попиту на висококваліфіковані і краще оплачувані робочі місця та обмеження потенційної нерівності від впровадження нових передових технологій.

Інновації традиційно підживлюються масштабуванням інвестиції, і приносять кращі винагороди, якщо націлені на сектори та активи, що розвиваються. Різні держави характеризуються різним рівнем розвитку інноваційної діяльності.

Деякі країни мають можливість на національному рівні вирішувати політичні проблеми за допомогою інновацій та експериментів, бути лідером у цій галузі. Більшість проблем держав не є легкими, але інновації є шляхом до їх вирішення, і інноваційні країни найкраще підготовлені для цього виклику.

Варто вказати, що тематика інновацій досить часто розглядається науковцями, проте частіше досліджуються інновації на мікрорівні, тобто в контексті конкурентоспроможності підприємств. Серед вчених, що висвітлювали питання інноваційного розвитку у своїх працях, варто назвати таких: Войтко С. В., Згуровський О. М., Гавриш О. А., Корогодова О. О., Кирилич Х. В., Антонова О. Є., Артюшина М. В., Дичківська І. П., Ілляшенко С. М., Перерва П., Маслак О., Кобелева Т., Кучинський В., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С., Хватова Ю. Ю. та інші.

Серед іноземних дослідників варто виокремити таких: Едвард Гілмор (Edward Gilmore), Ульф Андерссон (Ulf Andersson), Нушан Мемар (Noushan Memar), Канчіно К. А. (Cancino C. A.), Меріго Дж. М. (Merigó J. M.), Урбано Д. (Urbano D.), Майкл Шум (Michael Shum), Бруно Каселла (Bruno Casella) та Лоренцо Форменті (Lorenzo Formenti).

Проте проблематика розгляду динаміки розвитку країн у інноваційному вимірі та дослідження особливостей розвинених держав у сфері регулювання інновацій потребує подальших досліджень.

Мета статті

Метою статті є дослідження стану розвитку інноваційної діяльності у світі, аналізування динаміки змін у міжнародних інноваційних рейтингах та виокремлення ключових особливостей регулювання інновацій на державному рівні країнами-лідерами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Незалежно від того, чи вдосконалюються процеси, створюються продукти чи розробляються нові ідеї, застосування технологій може

забезпечити реальні зміни в тому, як працює державний уряд.

В умовах Covid-19 зусилля з трансформації національних економік до більш екологічно та соціально відповідального підходу, використовуючи переваги найновіших цифрових інструментів, не сповільнюються. Навпаки, цифрова трансформація прискорилася, оскільки стала життєво необхідною для компаній по всьому світу, а різке скорочення людської діяльності показало як можливість, так і небезпеку швидкого переходу до безвуглецевої економіки. Барселона, Мілан і Париж інновували свій міський розвиток, наприклад, завдавши немислимому раніше збільшення велосипедних доріжок, оскільки використання громадського транспорту різко скоротилося в 2020 році [6].

Варто зазначити, що протягом останнього року обсяг фінансових ресурсів для НДДКР зменшився, проте несуттєво. Лідери розвинених держав вважають, що інновації відіграють антициклічну роль у сучасних економіках. Мається на увазі, що у ситуації різкого спаду економічної активності для країн життєво важливо надати величезну фінансову підтримку галузям і пріоритетним секторам, що зазнають краху. Саме в такий період пандемії інновації знайшли сильну підтримку суспільства, особливо в таких сферах, як охорона здоров'я та медицина [1].

Цікаво, що і приватне фінансування інновацій залишалось динамічним. Практики вказують, що спостерігаються значні обсяги фінансування, особливо із застосуванням венчурного капіталу.

Кризові явища позитивно вплинули на велику кількість інноваційних стартапів, особливо в таких галузях, як Healthtech і Medtech, а також всього, що стосувалося інструментів дистанційної роботи та онлайн продажів товарів чи послуг. До прикладу, спостерігається вражаюче зростання ринкової капіталізації таких компаній, як Zoom або Pinduoduo [1].

Щодо тенденції інноваційної діяльності на макрорівні, то варто вказати, що значний час європейські країни були лідерами у впровадженні інновацій, проте все частіше країнам Азії та північної Америки присвоюють статус світового центру інновацій. На сьогодні, незважаючи на деякі помітні винятки, більшість інноваційних компаній знаходяться поза Європою.

До прикладу, дослідники міжнародної консалтингової компанії McKinsey & Company, вказують, що Європа відстає в таких зростаючих секторах інновацій, як геноміка, квантові обчислення та штучний інтелект, де їх випереджають Сполучені Штати та Китай.

Значна кількість науковців вважає [2], що європейські економіки, які намагалися відновити

темпи зростання в останнє десятиліття, потребують підвищення продуктивності та інноваційного сплеску, які можуть забезпечити передові технології, такі як синтетична біологія, у середньостроковій перспективі, і цифровий та штучний інтелект у короткостроковій перспективі.

Діджиталізація може підвищити зростання продуктивності більш, ніж на один відсотковий пункт на рік, і Європа потенційно могла б додати 2,7 трильйона доларів до свого економічного виробництва до 2030 року, якщо б розвивати

штучний інтелект відповідно до його поточних активів і відносного положення в цифрових технологіях у світі.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) оприлюднила свій Глобальний індекс інновацій за 2021 рік. Він оцінював рівень інновацій у 130 економіках, зосереджуючись на довгому списку критеріїв, таких як людський капітал, інституції, технології та творчі результати, а також ринковий і бізнес-витонченість, серед інших (рис. 1).

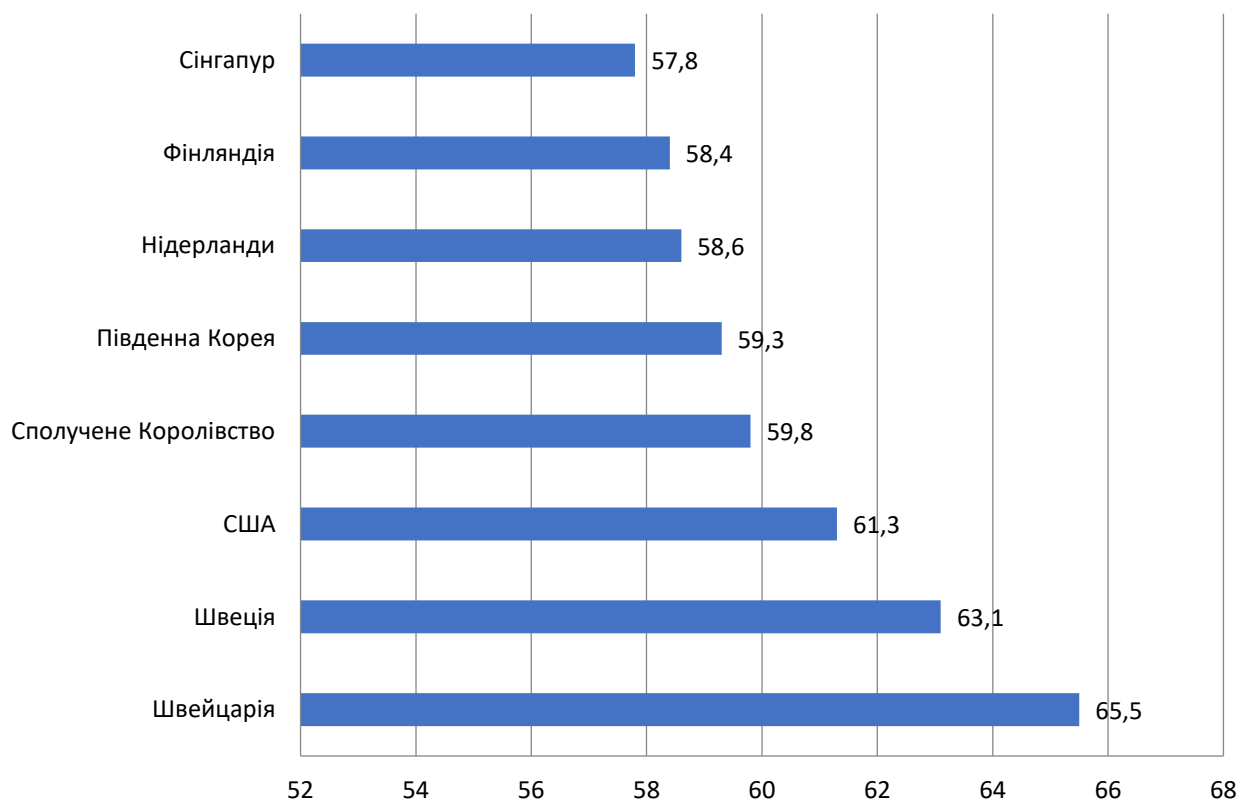

Рис. 1. Рейтинг «Найбільш інноваційні країни світу» [5]

Індекс 2021 року показав, що інновації все ще процвітають у деяких секторах, незважаючи на глобальний економічний спад та пандемію коронавірусу, особливо в галузях, пов'язаних із охороною здоров'я та довіллям.

Швейцарія очолила рейтинг з результатом 65,5 зі 100, що в одинадцятий раз визнано світовим лідером у сфері інновацій.

На другому місці йде Швеція, а трійку лідерів замикають США.

Одним з цікавих переможців рейтингу стала Південна Корея, яка піднялася з 10-го місця в 2020 році до 5-го в 2021-му.

Зараз Китай є 12-ю найінноваційнішою країною світу, піднявшись з 14-го місця в 2020 і 2019 роках і 17-го місця в 2018 році. Китай також був названий найбільш інноваційною країною з рівнем доходу

вище середнього, випереджаючи Болгарію (загальний рейтинг 35), тоді як В'єтнам (загальний рейтинг 44) опинився на першому місці серед країн з нижчим середнім рівнем доходу, за ним слідує Індія (загальний рейтинг 46) [4].

Згідно з європейським табло інновацій [1; 3], яке вимірює інновації в Європі за рядом різних показників, Швейцарія мала найвищий підсумковий індекс інновацій – 144,2 бала.

З іншого боку, Україна мала найнижчу оцінку зведеного індексу інновацій – лише 29,8 бала.

Цей рейтинг інновацій надає порівняльний аналіз інноваційної діяльності в країнах ЄС, інших європейських країнах та сусідніх регіонах. Він оцінює відносні сильні та слабкі сторони національних інноваційних систем і допомагає

країнам визначити сфери, які їм необхідно вирішити (рис. 2).

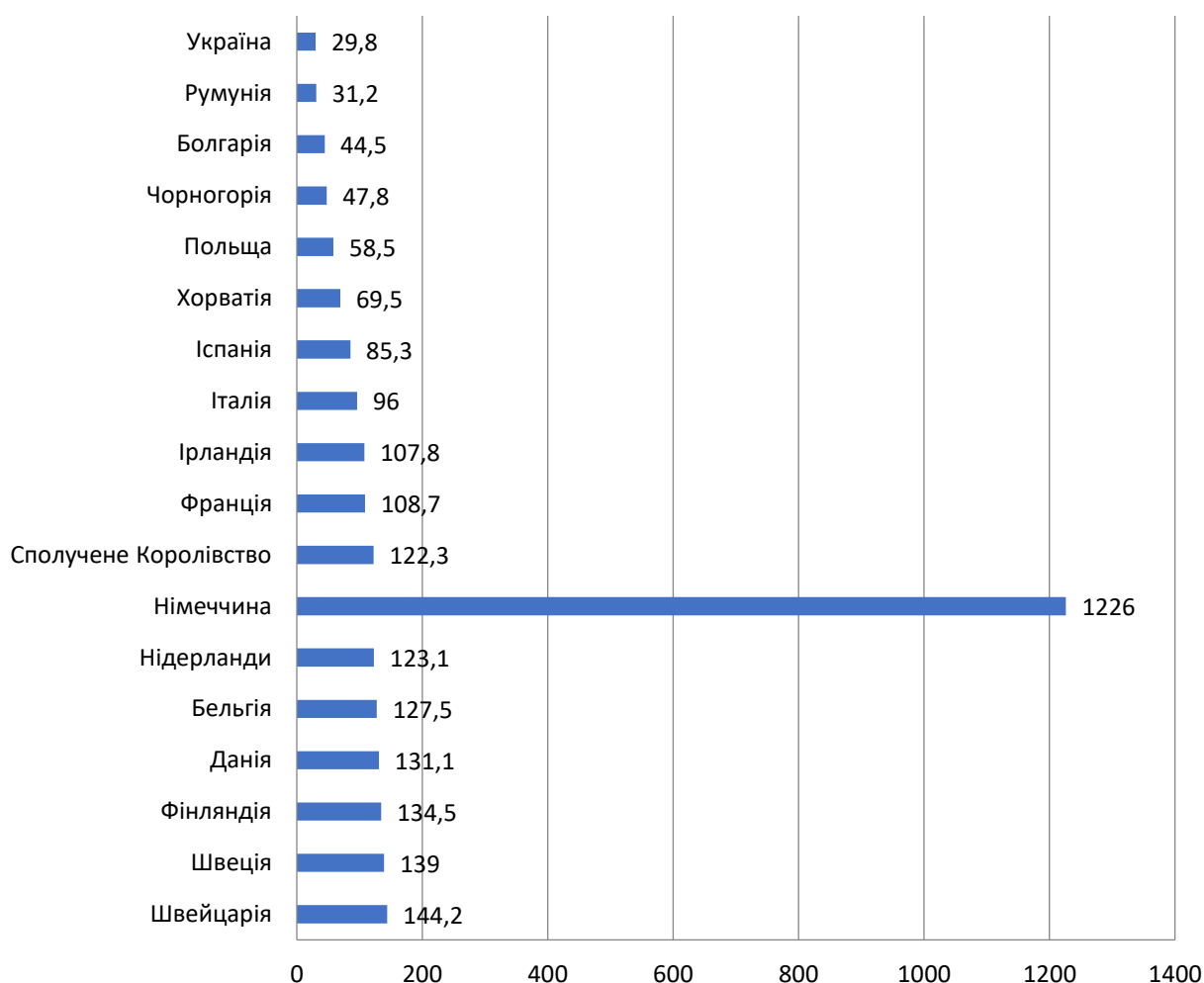

Рис. 2. Рейтинг європейських країн за підсумковим показником інноваційного індексу [3]

Варто сказати, що у середньому показники інноваційної діяльності зросли на 12,5% з 2014 року. Усередині ЄС продовжується конвергенція, при цьому країни з нижчими показниками ростуть швидше, ніж з вищими, що зменшує інноваційний розрив між ними.

Відповідно до регіонального табло інновацій 2021 року, також опублікованого у 2021 р., ця тенденція стосується інновацій у всіх регіонах ЄС.

У глобальному ландшафті ЄС працює краще, ніж його конкуренти, такі як Китай, Бразилія, Південна Африка, Росія та Індія, тоді як Південна Корея, Канада, Австралія, США та Японія мають перевагу над ЄС.

П'ять держав-членів засвідчили покращення ефективності на 25 процентних пунктів або більше (Кіпр, Естонія, Греція, Італія та Литва).

Чотири країни-члени мають покращення ефективності на 15-25 процентних пунктів (Бельгія, Хорватія, Фінляндія та Швеція).

У восьми державах-членах ефективність покращилася на 10-15 процентних пунктів (Австрія,

Чехія, Німеччина, Латвія, Мальта, Нідерланди, Польща та Іспанія).

Решта 10 держав-членів засвідчили покращення ефективності до десяти процентних пунктів.

Цьогорічний European Innovation Scoreboard базується на переглянутій структурі, яка включає нові показники цифровізації та екологічної стійкості, що приводить табло у більшу відповідність до політичних пріоритетів ЄС.

European Innovation Scoreboard розрізняє чотири основні види діяльності та 12 інноваційних вимірів, охоплюючи загалом 32 показники.

Найважливіші комплексні показники інноваційності, що використовуються в різних рейтингах такі [4]:

- Інтенсивність НДДКР. Цей показник включає обсяг річних витрат на дослідження та розробки, як % від валового внутрішнього продукту (ВВП) економіки;
- Патентна діяльність. Динаміка кількості щорічних заявок на патенти та гранти, а також 3-річний середній приріст заявок за кордоном і

- зростання заявок як частка від загального зростання патентів у світі;
- Ефективність навчання на рівні PhD. Загальний рівень охоплення вищими навчальними закладами, частка робочої сили з вищим рівнем освіти, частка випускників із науковим ступенем. Фахівці (у тому числі аспіранти), що займаються науково-дослідною роботою серед населення;
- Додана вартість виробництва. Рівень виробництва — внесок у експорт — у відсотках ВВП і на душу населення;
- Продуктивність. ВВП і валовий національний дохід (ВНД) у населення працездатного віку, а також 3-річне покращення;

- Високотехнологічна щільність. Обсяг вітчизняних високотехнологічних публічних компаній як частка від загальної кількості світових компаній. Приклади високотехнологічних компаній включають: аерокосмічні та оборонні, біотехнологічні, інтернет-послуги та відновлювані джерела енергії.

Згідно з європейським табло інновацій, яке вимірює інновації в Європі за низкою різних показників, Швейцарія отримала найвищий бал, коли мова йшла про «цифровізацію», категорію, яка вимірює проникнення широкосмугового доступу в країну та постачання людей з базовими цифровими навичками вище.

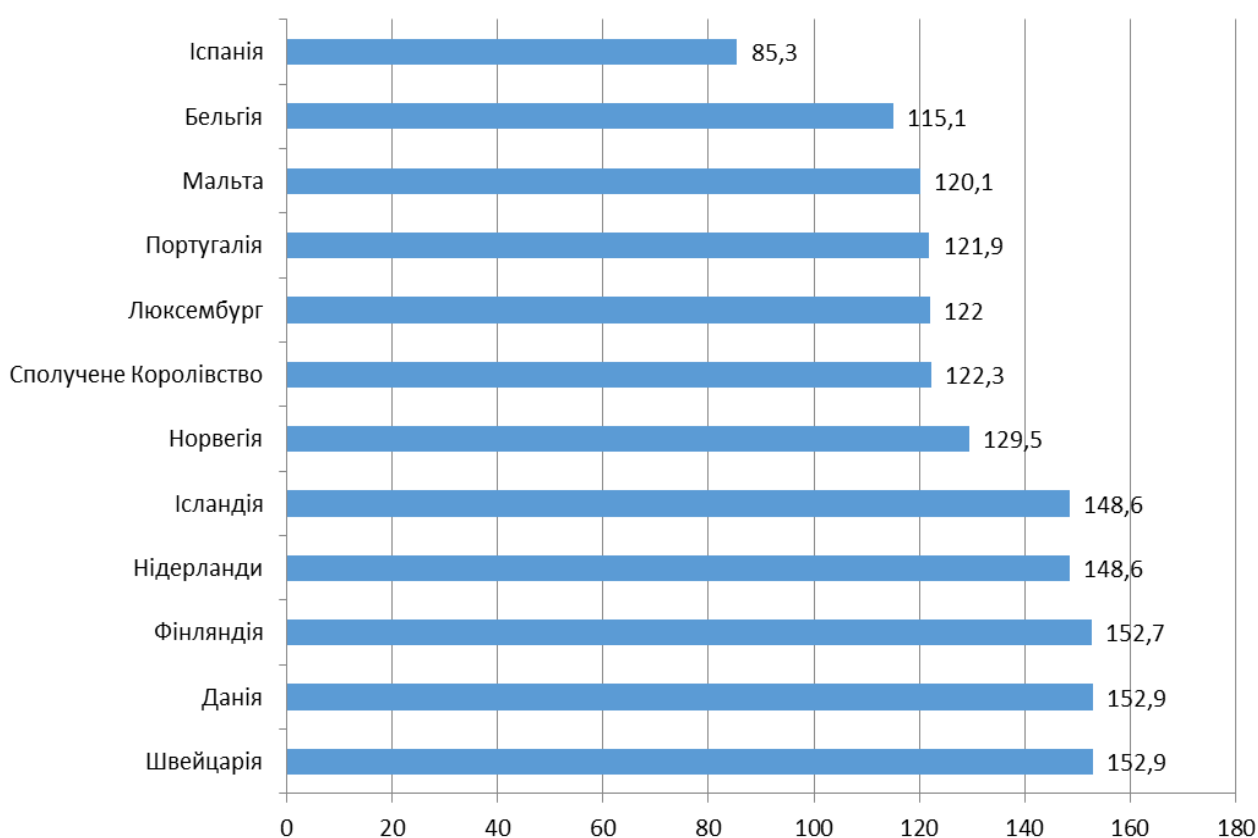

Рис. 3. Європейські показники інновацій в європейських країнах

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, можна стверджувати, що інновації є рушійною силою до активного розвитку економіки країн. Розвиток інноваційної діяльності дозволяє значно підвищити значення макроекономічних показників та рівень життя в країні зокрема. Проаналізувавши рейтинги європейських країн за підсумковим показником інноваційного індексу, ми бачимо, що перші місця зайняли Швеція, Швейцарія, Фінляндія. А Україна має найнижчий показник, хоча при ефективній державній

інноваційній політиці Україна теж має всі шанси стати однією з лідерів у сфері інновацій. Це може стати найефективнішим шляхом для побудови ефективної економічної системи, вирішення багатьох проблем та підвищення рівня життя українців. В перспективі актуальним є детальне порівняння різних інноваційно-розвинених країн із Україною для виокремлення конкретних розбіжностей у інноваційній політиці та пошуку інструментів для розвитку інноваційної діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bruno Lanvin. The World's Most Innovative Countries. URL: <https://knowledge.insead.edu/entrepreneurship/the-worlds-most-innovative-countries-2021-17401>.
2. Ensuring EU legislation supports innovation. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/law-and-regulations/innovation-friendly-legislation_en.
3. Global No.1 Business Data Platform. URL: <https://www.statista.com>.
4. Iman Ghosh. Ranked: The Most Innovative Economies in the World. URL: <https://www.visualcapitalist.com/world-most-innovative-economies>.
5. Innovation index – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/gii_index/.
6. Kylliäinen J. Open innovation challenges – How to overcome the most common ones? URL: <https://www.viima.com/blog/open-innovation-challenges>.
7. Войтко С. В., Гавриш О. А., Згуровський О.М. Якість державного регулювання, ефективність роботи уряду чи план Маршалла на шляху країн до Індустрії-4.0. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. 2018. № 15. С. 3-12.
8. Корогодова О. О. Вплив інноваційних транснаціональних структур на країни, що розвиваються, в умовах індустрії 4.0. *Підприємництво та інновації*. 2018. № 6. С. 125-129.
9. Норд Г. Л., Нетудихата К. Л. Національна інноваційна система як основа економічного зростання країни. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. Вип. 46. С. 79–89.
10. Пуховська Л. Професійна освіта та інновації: досвід країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2017. № 14. С. 124-132.

REFERENCES

1. Lanvin, Bruno. (2021). The World's Most Innovative Countries. Retrieved from: <https://knowledge.insead.edu/entrepreneurship/the-worlds-most-innovative-countries-2021-17401>.
2. Ensuring EU legislation supports innovation. (2021). Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/law-and-regulations/innovation-friendly-legislation_en.
3. Global No. 1. Business Data Platform. <https://www.statista.com>.
4. Ghosh, Iman. (n.d.). Ranked: The Most Innovative Economies in the World. Retrieved from: <https://www.visualcapitalist.com/world-most-innovative-economies>.
5. Innovation index – Country rankings. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/gii_index.
6. Kylliäinen, J. (n. d.). Open innovation challenges – How to overcome the most common ones? Retrieved from: <https://www.viima.com/blog/open-innovation-challenges>.
7. Voytko, S. V., Havrysh, O. A., & Zhurovskyy, O. M. (2018). Yakist derzhavnoho rehulyuvannya, efektyvnist' roboty uryadu chy plan Marshalla na shlyakhu krayin do Industriyi-4.0. *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivivs'kyi politekhnichnyy instytut"*, 15. [in Ukrainian].
8. Korohodova, O. O. (2018). Vplyv innovatsiynykh tansnatsional'nykh struktur na krayiny, shcho rozvnyvayut'sya, v umovakh industriyi 4.0. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi*, 6 [in Ukrainian].
9. Nord, H. L., & Netudykhata, K. L. (2020). Natsional'na innovatsiyna systema yak osnova ekonomichnoho zrostannya krayiny. *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, 46 [in Ukrainian].
10. Pukhovska, L. (2017). Profesiyna osvita ta innovatsiyi: dosvid krayin Yevropeyskoho Soyuzu. *Naukovyy visnyk Instytutu profesiynno-tekhnichnoyi osvity NAPN Ukrainy. Profesiyna pedahohika*, 14 [in Ukrainian].

УДК 336.51

JEL classification: H510, H520, I180,
I220, I280**Оксана ГОРДЕЙ**

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені
Л. Л. Тарангул,
Університет державної фіскальної служби
України, Україна
E-mail: oksana_@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6938-0548>
ResearcherID: ABB-7488-2021

Іванна ГРАБОВСЬКА

Університет державної фіскальної служби
України, Україна
E-mail: ivanka7800@ukr.net

Вікторія НЕГРІШНА

Університет державної фіскальної служби
України, Україна
E-mail: vandreeva@gmail.com

© Оксана Гордей, Іванна Грабовська,
Вікторія Негрішна, 2021

Отримано: 28.10.2021 р.

Прорецензовано: 06.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Оксана Гордей (Україна)
Іванна Грабовська (Україна)
Вікторія Негрішна (Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Модернізація систем охорони здоров'я, освіти та науки в Україні є основними компонентами сприяння соціально-економічного розвитку останнього десятиліття. Стратегічні передумови розвитку охорони здоров'я, освіти та науки мають багато спільного. По-перше, постала об'єктивна необхідність зміни джерел фінансового забезпечення. По-друге, необхідність змін ускладнюється нестачею: необхідного досвіду, матеріальних і кадрових ресурсів. Найбільш гострою проблемою постала під час пандемії COVID-19. Відтак, фінансове забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки має не тільки соціальне, але й економічне значення.

Мета. Метою статті є вивчення проблем та визначення шляхів удосконалення фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки у кризові періоди розвитку, що спричинені COVID-19.

Метод (методологія). Основні наукові методи, які використано в процесі дослідження: системний підхід (під час вивчення проблем фінансового забезпечення систем охорони здоров'я, освіти і науки), метод порівняння, синтезу й аналізу (при вивченні стану фінансового забезпечення досліджуваних систем), абстрактно-логічний метод (для визначення основних проблем та напрямів удосконалення фінансового забезпечення складових соціальної сфери).

Результати. У статті виокремлено дві важливі складові соціальної сфери будь-якої країни: охорона здоров'я та освіта і наука. Визначено основні проблеми фінансового забезпечення у до- та в пандемічний період функціонування економіки. Окреслено основні проблеми, які виникають в системах охорони здоров'я, освіти і науки під час їх модернізації. Проаналізовано стан фінансового забезпечення зазначених систем і запропоновано основні пріоритетні напрями удосконалення їх функціонування і можливості надання якісних послуг.

Висновки. Фінансове забезпечення медичних закладів та закладів освіти для надання якісних послуг населенню полягає не тільки у збереженні та відновленні здоров'я громадян – основної складової частини продуктивних сил суспільства, але й забезпечує підготовку високоінтелектуального капіталу. Особливо підвищується соціально-економічне значення охорони здоров'я, освіти і науки в умовах спалаху небезпечних хвороб та пандемічних явищ.

Гордей О., Грабовська І., Негрішна В. Проблеми та перспективи удосконалення фінансового забезпечення складових соціальної сфери в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 74-82.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.074>

Ключові слова: соціальна сфера; система охорони здоров'я; система освіти і науки; пандемія; фінансове забезпечення; реформування.

UDC 336.51

JEL classification: H510, H520, I180,
I220, I280**Oksana HORDEI***Doctor of Sciences (Economics),**Professor,**Department of Finance**named after L. L. Tarangul,**University of the State Fiscal Service of Ukraine,**Ukraine*

E-mail: oksana_@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6938-0548>

ResearcherID: ABB-7488-2021

Ivanna HRABOVSKA*University of the State Fiscal Service of Ukraine,**Ukraine*

E-mail: ivanka7800@ukr.net

Viktoriiia NEHRISHNA*University of the State Fiscal Service of Ukraine,**Ukraine*

E-mail: vandreeva@gmail.com

© Oksana Hordei, Ivanna Hrabovska,
Viktoriiia Nehrishna, 2021

Received: 28.10.2021

Revised: 06.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oksana Hordei (Ukraine)
Ivanna Hrabovska (Ukraine)
Viktoriiia Nehrishna (Ukraine)

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPROVING FINANCIAL SUPPORT FOR COMPONENTS OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. Modernization of health care, education and science systems in Ukraine are key components of promoting the socio-economic development of the last decade. The strategic preconditions for the development of health care, education and science have much in common. First, there is the objective need to change the sources of funding. Secondly, the need for change is complicated by the lack of: the necessary experience, material and human resources. The most acute problem arose during the COVID-19 pandemic. Therefore, financial support for health, education and science is not only social but also economic.

Goal. The aim of the article is to study the problems and identify ways to improve the financial security of health, education and science in the crisis periods of development caused by COVID-19.

Method (methodology). The main scientific methods used in the research process: a systematic approach (when studying the problems of financial support of health care, education and science), the method of comparison, synthesis and analysis (when studying the financial support of the studied systems), abstract logical method (to identify the main problems and areas of improving the financial security of the components of the social sphere).

Results. The article identifies two important components of the social sphere of any country: health care and education and science. The main problems of financial security in the pre- and pandemic period of the economy are identified. The main problems that arise in the systems of health care, education and science during their modernization are outlined. The state of financial support of the specified systems is analyzed and the basic priority directions of improvement of their functioning and possibilities of rendering of qualitative services are offered.

Conclusions. The financial support of medical and educational institutions to provide quality services to the population is not only to preserve and restore the health of citizens - a major component of the productive forces of society, but also provides training for highly intelligent capital. The socio-economic importance of health, education and science is particularly high in the face of outbreaks of dangerous diseases and pandemics.

Hordei, O., Hrabovska, I., & Nehrishna, V. (2021). Problems and prospects for improving financial support for components of the social sphere in Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 74-82.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.074>

Keywords: social sphere; healthcare system; education and science system; pandemic; financial support; reforming.

Вступ

Глобальні зміни, які відбуваються у суспільному житті України ставлять на перший план якісні показники в основних складових соціальної сфери: охорони здоров'я і освіти та науки. Освіта, у сьогоденних умовах розвитку України, – практично єдиний легальний механізм, який діє в напрямі соціального вирівнювання, а конкретніше зрівнювання шансів на успіх, не просто в ринковому суспільстві, а в небагатому та нестабільному ринковому суспільстві, такому, як українське. Якість освіти має відповідати тим реформам, яких вимагають реалії України, та забезпечувати ефективне відтворення трудового потенціалу. Охорона здоров'я включає в себе систему державних, громадських, а також медичних закладів, які спрямовані не тільки лікування, але й і на попередження хвороби. Основною метою системи охорони здоров'я є гармонійний розвиток людини, досягнення високого рівня працездатності і довголітньої активності громадян. Наука забезпечує творчий потенціал та розробку і використання прогресивних винаходів. Трудовий і творчий потенціал кожного громадянина залежить від здоров'я, яке являється не тільки важливою умовою прогресу суспільства, але й виступає інтегрованим показником суспільного розвитку. Результати розвитку охорони здоров'я повинні розглядатися через показник суспільного добробуту і служити важливим фактором розвитку виробництва, підвищення продуктивності праці.

Освіта і наука, охорона здоров'я громадян виступають важливими напрямками діяльності державних органів влади, громадськості і всього населення. Значення здоров'я, науки і освіти все більше враховується при обговоренні питань про національне багатство, суспільний добробут, трудовий потенціал, трудові ресурси, продуктивність праці тощо.

На думку Б. Патона взаємодія, інтеграція освіти, науки і виробництва має полягати у налагодженні ефективної і стійкої взаємодії університетів та наукових установ. За словами відомого вченого «для цього Україні після багатьох років економічної стагнації та соціального занепаду знов буде потрібна сильна власна наука, свої талановиті вчені, інженери, висококваліфіковані фахівці, які неодноразово доводили свою здатність продукувати і впроваджувати у всі сфери життя нові знання, технології, виробничі та управлінські новації. В сучасному світі ці джерела економічного зростання і соціального поступу за своєю ефективністю, як відомо, набагато випереджають будь-які інші. Вони визначають і могутність країни, і

благополуччя її народу, і повагу до неї в світі» [1, с. 5].

Конституцією України [2, ст. 43, 53, 54] визначено, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах. Надання соціальних гарантій сприяє тому, що стають можливими підтримання життєвого рівня, а також розвиток здібностей людини незалежно від її матеріального становища, рівня заробітної плати і впливу економічних та інших зовнішніх факторів, відносно до окремих громадян. Також, визначається право громадян України на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Держава сприяє розвитку науки, встановленню зв'язків зі світовим співтовариством. Також, Конституцією України передбачено [2, ст. 2, 49], що найвищою соціальною цінністю в державі є людина, її життя та здоров'я. При цьому кожна людина має природне невід'ємне й непорушне право на охорону здоров'я. «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності» [2, ст. 49].

Відтак, основні складові соціальної сфери захищаються статтями Конституції України і є обов'язковими для досягнення високого рівня суспільного добробуту.

Фінансове забезпечення освіти і науки, охорони здоров'я в необхідному обсязі та необхідної якості залежить від забезпечення матеріально-технічної бази закладів, рівня професіоналізму і кваліфікації працівників, готовності населення отримувати освітні послуги та піклуватися про стан свого здоров'я (особливо під час пандемічних проявів). Серед схожих умов розвитку систем охорони здоров'я, освіти і науки є фінансове забезпечення закладів за рахунок коштів бюджетів різних рівнів.

Мета та завдання статті

Метою статті є вивчення проблем та визначення шляхів удосконалення фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки у кризові періоди розвитку, що спричинені COVID-19. Мета дослідження зумовила постановку і вирішення таких завдань:

- розглянути процес фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки в Україні;
- описати проблеми бюджетного фінансування охорони здоров'я, освіти і науки;
- обґрунтувати можливі напрями удосконалення фінансового забезпечення установ охорони здоров'я, освіти і науки враховуючи пандемічні виклики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна сфера є органічною та невід'ємною складовою забезпечення суспільного добробуту. Під час складного пандемічного виклику, зумовленим COVID-19 саме два елемента: система охорони здоров'я та система освіти і науки одразу зіштовхнулися з необхідністю враховувати ризики та забезпечувати заходи для подолання негативних проявів. Так, система освіти та науки як специфічна сфера розвитку головної складової продуктивних сил суспільства – людини здійснює формування знань та умінь молодого покоління, його виховання та підготовку кадрів. Це безпосередньо пов'язаний між собою комплекс послідовного навчально-виховного процесу людей: дошкільна освіта загальна середня освіта та професійно-технічна, вища і післядипломна освіта. Однак, призупинення процесу навчання та поступовий перехід на дистанційну форму навчання призвело зниження рівня знань випускників усіх освітніх рівнів. А система охорони здоров'я – це забезпечення усіх верств населення якісною медичною допомогою, що стало не можливим у ковідний період, коли заклади охорони здоров'я були не підготовлені до викликів та загроз.

Фінансування установ, закладів та заходів охорони здоров'я, освіти і науки, що здійснюється на нормативній основі, не обмежується коштами державного і місцевого бюджетів, галузей економіки, підприємницьких структур. При збереженні державного фінансування охорони здоров'я, освіти і науки закладам та установам надано широкі права для самостійного додаткового залучення фінансових ресурсів на своє утримання, використовуючи альтернативні, позабюджетні кошти.

Додаткове фінансування освіти включає такі джерела:

- кошти, одержані за підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;
- плата за надання додаткових послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчально-виховним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій і громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, цехів, підприємств та

від надання в оренду приміщень, споруд, устаткування;

- дотації місцевих органів влади;
- кредити банків;
- добровільні грошові внески, матеріальні та інші цінності, отримані від підприємств, установ, організацій та окремих громадян.

Джерелами фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні є:

- бюджетне фінансування (кошти платників податків) – спрямування бюджетних коштів на утримання медичної інфраструктури;
- добровільне медичне страхування громадян та/або роботодавців – регулярні відрахування частини бюджету на добровільне медичне страхування;
- самофінансування (витрати громадян) – приватні фінансові витрати громадян у приватних медичних установах;
- фінансові ресурси донорів та неурядових організацій – фінансова допомога урядових, неурядових організацій та міжнародних організацій у медичному забезпеченні громадян або медичних установ.

Тобто, можемо спостерігати схожі джерела фінансового забезпечення систем охорони здоров'я і освіти та науки.

Затратний підхід до фінансування закладів охорони здоров'я, освіти і науки, який діяв в Україні до проголошення незалежності, багато в чому зберігся до цього часу і призвів до того, що навіть ті мінімальні кошти, які виділяються закладам із державного бюджету, далеко не завжди використовувалися раціонально. Цим пояснюється незадовільний фінансовий стан досліджуваних систем, а також низький рівень заробітної плати працівників, зайнятих у ній. Це особливо відчувається в умовах локдаунів, спричинених виникненням Covid-19, бюджетного дефіциту, постійного спаду виробництва. Мінімальні потреби закладів охорони здоров'я, освіти і науки задовольняються сьогодні з бюджетів тільки на третину. Тому, на нашу думку, одним із суттєвих факторів створення сприятливих умов розвитку освіти, на сьогоднішній день, є активний пошук позабюджетних джерел фінансових ресурсів.

Традиційно найвагомим джерелом фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, – лише додатковий фінансовий ресурс [3, 4]. «Тому основною формою фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки виступає бюджетне фінансування. Саме з ним пов'язані глибокі теоретичні дослідження розподільчих процесів, організації грошових відносин з приводу використання централізованого фонду коштів

держави. У процесі фінансування найповніше розкривається призначення державного бюджету, його спрямованість на виконання функцій держави, рівень корисності цих функцій для суспільства, стратегічний напрям руху суспільства та його траєкторія, відповідні тенденції й динаміка розвитку» [5, с. 149].

Згідно з поглядами Роскома Аббіна, «профілактика хвороб населення є міжнародним суспільним благом, вигідним за такими позиціями: по-перше, попередження захворюваності однієї

особи спричиняє позитивний ефект не лише для неї, а й для інших індивідів, котрі могли б заразитися; по-друге, добре організована охорона здоров'я нації має глибокі економічні наслідки, пов'язані із збереженням добробуту населення й підтримкою продуктивності економічної системи» [6, с. 105].

З 2015 року консолідовані видатки на охорону здоров'я, освіту і науку зменшилися як частка від ВВП і як відсоток від Зведеного бюджету (таблиця 1).

Таблиця 1. Пріоритети консолідованих видатків (усі державні рівні), 2015-2020 роки

	Видатки, у % до ВВП						Видатки, у % до Зведеного бюджету					
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. план	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. план
Загальнодержавні функції включаючи	5,9	5,6	5,6	5,4	5,1	5,1	17,3	16,1	15,7	15,3	14,8	15,5
обслуговування боргу	4,3	4,0	3,7	3,3	3,0	3,1	12,7	11,5	10,5	9,3	8,8	9,6
Оборона	2,6	2,5	2,5	2,7	2,7	2,6	7,7	7,1	7,0	7,8	7,8	8,0
Безпека та судова влада	2,8	3,0	3,0	3,3	3,6	3,3	8,1	8,6	8,4	9,4	10,5	10,1
Економічна діяльність	2,8	2,8	3,4	4,0	3,9	4,1	8,3	7,9	9,7	11,3	11,2	12,5
Охорона навколишнього природного середовища	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Житлово-комунальне господарство	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9	0,7	2,3	2,1	2,6	2,4	2,5	2,1
Охорона здоров'я	3,6	3,2	3,4	3,3	3,2	3,0	10,4	9,0	9,7	9,3	9,4	9,2
Духовний та фізичний розвиток	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	2,4	2,0	2,3	2,3	2,3	2,5
Освіта	5,7	5,4	6,0	5,9	6,0	5,9	16,8	15,5	16,8	16,8	17,4	17,8
Соціальний захист	8,9	10,8	9,6	8,7	8,1	7,1	25,9	30,9	27,0	24,7	23,4	21,4
Усього	34,2	35,0	35,4	35,1	34,5	32,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Джерело: побудовано на основі [7, с. 12].

Значне зменшення державних видатків України протягом 2012-2019 років пояснювалось передусім скороченням видатків Пенсійного фонду, тоді як консолідовані видатки центральних та місцевих органів влади майже не змінилися. Обсяг фінансування, виділеного на охорону здоров'я, освіту і науку зменшився за ці роки і по відношенню до розміру ВВП, і як відсоток від консолідованих видатків. У консолідованих видатках (усіх рівнів влади) інвестиції в економічну інфраструктуру та безпеку поступово витісняють видатки на охорону здоров'я, освіту і науку [7, с. 11].

Охорона здоров'я є одним із секторів, що витісняється чотирма основними пріоритетними секторами, які підтримуються державою на усіх рівнях влади: економічна діяльність, безпека та судова влада, житлово-комунальне господарство та оборона. Освіта залишається відносно охорони

здоров'я системою із стабільною часткою фінансового забезпечення (таблиця 2).

Виходячи з таблиці 2 частка бюджетного фінансування економічної діяльності, безпеки, судової влади та оборони зросла, в той час як частка програм охорони здоров'я, освіти та соціального захисту – скоротилась. Зокрема, частка видатків на охорону здоров'я (включаючи цільові трансферти) зменшилась з 11 % до 9,6 %; частка видатків на освіту (включаючи цільові трансферти) зменшилась з 12 % до 12,3 % протягом 2015-2020 років [7, с. 11]. Але для досліджуваних систем найбільш критичним роком, в якому спостерігається максимальне скорочення видатків на охорону здоров'я та освіту це 2018 рік. Так, частка видатків (включаючи цільові трансферти) складала 8,9 % до 10,8 % відповідно.

Таблиця 2. Пріоритетні видатки центрального уряду (включаючи трансферти), 2015-2020 роки

	Видатки як % ВВП						Видатки як % Державного бюджету (включаючи трансферти)					
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. план	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. план
Загальнодержавні функції включаючи обслуговування боргу	5,2	5,0	4,8	4,6	4,3	4,3	18,1	17,4	17,2	16,7	15,9	16,4
Оборона	2,6	2,5	2,5	2,7	2,7	2,6	9,0	8,7	8,9	9,8	9,9	10,0
Безпека та судова влада	2,7	3,0	2,9	3,3	3,6	3,3	9,5	10,5	10,5	11,9	13,2	12,6
Економічна діяльність	1,9	1,5	1,8	2,3	2,3	2,7	6,6	5,1	6,3	8,2	8,4	10,3
Охорона навколишнього природного середовища	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,7
Житлово-комунальне господарство	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0,2	0	0	0
Охорона здоров'я	3,2	2,4	2,6	2,5	2,5	2,5	11,0	8,4	9,4	8,9	9,1	9,6
Духовний та фізичний розвиток	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	1,2	0,7	0,9	1,0	1,0	1,2
Освіта	3,7	3,3	3,1	3,0	3,1	3,2	12,9	11,6	11,1	10,8	11,6	12,3
Соціальний захист	8,7	10,3	9,1	8,2	7,5	6,6	29,8	36,0	32,4	29,6	27,8	25,1
Блокові трансферти	0,4	0,3	0,7	0,7	0,7	0,5	1,3	1,0	2,6	2,6	2,4	1,8
Усього	29,0	28,7	28,1	27,7	27,1	26,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: побудовано на основі [7, с. 12].

Також, поступово уряд поступово розширював свою «систему фіскального вирівнювання протягом 2015-2020 років, підтримуючи громади з обмеженими економічними можливостями шляхом безумовного поповнення їх доходу та опосередковано приносячи користь медичним установам. Однак, хоча основна «базова» дотація, що розподіляється за прозорою формулою, зростала у номінальному вираженні, вона залишається недостатньою для сталого покриття делегованих видатків на рівні окремих громад. Два інші значні блокові трансферти, що визначаються без формульного підходу і розподіляються через регіональні адміністрації (а не безпосередньо до бюджетів місцевого самоврядування), були введені як тимчасовий захід для подолання неврівноваженості потенціалу громад» [7, с. 11].

На урядовому порталі чітко визначено основні проблеми у системах охорони здоров'я та освіти і науки [9; 10]:

– українці живуть на 9 років менше, ніж громадяни ЄС (середня очікувана тривалість

життя при народженні в Україні – 72 роки, у країнах ЄС – 81 рік);

- біля 50 % пацієнтів після перенесеного інсульту отримують первинну інвалідність, близько 12 % померлих від інсульту – особи працездатного віку;
- Україна займає перше місце в Європі за поширеністю катастрофічних витрат, які пов'язані зі здоров'ям і які призводять до збіднення родин пацієнтів;
- витрати на фармацевтичні товари та інші медичні товари здійснюють пацієнти, кошти яких складають 99 % в загальних витратах на лікарські засоби;
- 37,6 % госпіталізації в Україні здійснюються без відповідних показань;
- Україна має один з найгірших у світі показників вакцинації дітей, (наприклад, рівень охоплення вакцинами від поліомієліту у 2018 році складав лише 69 %);
- українська освіта не відповідає ані сучасним запитам з боку особистості та суспільства, ані потребам економіки, ані світовим тенденціям;

- наукова сфера характеризується ізоляцією і стагнацією у сфері досліджень;
- значний розрив між дослідженнями та впровадженням їх результатів;
- неінтегрована вища освіта й наука України в освітній та дослідницький простір Європейського Союзу.

У 2017 році в Україні розпочалися масштабні реформи фінансового забезпечення систем охорони здоров'я, освіти та науки. Так, реформа системи охорони здоров'я включала в себе централізацію видатків на закупівлю пакету основних медичних послуг єдиним національним платником – Національної служби здоров'я України (включаючи видатки на первинну медичну допомогу з 2018 року та на весь пакет, в тому числі спеціалізовану та невідкладну допомогу, з квітня 2020 року) [8]. Ця реформа звільнила органи місцевого самоврядування від відповідальності за фінансування основних послуг (крім оплати комунальних послуг та капітальних витрат), таким чином дозволивши їм перенаправляти кошти із системи охорони здоров'я на інші напрями. Для компенсації центральний уряд протягом 2018-2020 років суттєво збільшив фінансування системи охорони здоров'я у номінальному вираженні. Однак асигнування на охорону здоров'я на центральному рівні залишилися незмінними як частка від ВВП (2,5 %).

У багатьох країнах світу ефективність функціонування елементів національних інноваційних систем забезпечується за рахунок діяльності різноманітних державних і недержавних фондів підтримки науки та інновацій, зокрема венчурних фондів. В Україні ж ліквідовано Державний інноваційний фонд, а Державний фонд фундаментальних досліджень декілька років не працював, а реально діючих венчурних фондів практично не існує. І це також можна розглядати як серйозний фактор гальмування у процесі формування по-справжньому ефективної національної інноваційної системи. Загострення проблем у науково-інноваційній сфері обумовлює нагальну необхідність якнайшвидшого впровадження комплексу першочергових заходів, спрямованих на усунення системних недоліків у функціонуванні науково-технологічного комплексу та забезпечення реалізації інноваційної моделі розвитку України.

Сьогодні реформа освіти та науки здійснюється за наступними пріоритетними напрямами :

- доступна та якісна дошкільна освіта;
- нова українська школа;
- сучасна професійна освіта;
- якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих;
- розвиток науки та інновацій.

Отже, найважливішим завданням у боротьбі із сучасними небезпеками, які спричиненні низкою негативних факторів в Україні (пандемія, продовження протягом 7 років війни з Росією та ін.) є формування у мільйонів громадян освітнянських та наукових інтересів, розширення їх інтелектуальних, організаторських, духовних здібностей, збереження здоров'я та працездатності населення.

За роки незалежності Україна стрімко втрачає об'єми та якість розвитку інтелекту у молоді за неможливістю отримати гідну освіту при сучасних цінах на неї та вчених, які не можуть існувати без належної заробітної плати. Велика кількість лікарів, санітарів, професорів, доцентів, викладачів змушені залишити свою роботу, а разом з нею пацієнти, учні, здобувачі вищої освіти і держава втрачає їх практичну цінність, знання і досвід. Складним питанням, яке потребує системного підходу до вирішення і центральним в системі фінансового забезпечення охорони здоров'я є проблеми старіння населення, виникнення неспецифічних видів інфекційних хвороб, перерозподіл на три рівні медичного забезпечення (первинного, вторинного третинного) фінансових ресурсів, посилення відповідальності усіх учасників процесу тощо. Такі проблеми у сучасному житті існують у всіх сферах соціального і економічного розвитку нашої країни, тому є досить актуальними. Саме позитивні зміни, які передбачені Урядом можуть покращити дану ситуацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Враховуючи цінність двох систем соціальної сфери: охорони здоров'я, освіти і науки, які впливають на процеси та результати соціального, економічного і культурного розвитку країни, демографічну ситуацію і стан національної безпеки, а також є важливим соціальним критерієм ступеня розвитку і суспільного добробуту, основними правилами, за якими необхідне фінансове забезпечення досліджуваних систем можемо назвати:

- виокремлення охорони здоров'я, освіти і науки як пріоритетні напрями діяльності суспільства і держави, головним чинником підвищення суспільного добробуту України;
- реалізація стратегії удосконалення та розвитку охорони здоров'я, освіти і науки на основі принципу людиноцентризму;
- забезпечення спадкоємності в процесі реорганізації та реформування охорони здоров'я, освіти і науки (враховуючи всесвітній досвід);
- комплексний медико-екологічний, медико-епідеміологічний, медико-соціальний та міжгалузевий підхід під час вирішення

- основних проблем охорони здоров'я та закладів освіти і науки у пандемічний період;
- дотримання концепцій і напрямів розвитку усіх рівнів охорони здоров'я, освіти, а також наукова обґрунтованість проектів, методів і програм діяльності;
 - багатоканальність фінансування системи охорони здоров'я, поєднання державних гарантій з процесами можливості отримання альтернативних послуг на принципах конкуренції, що забезпечить функціонування єдиного медичного простору;
 - доступність отримання освітніх і медичних послуг, та усього спектру послуг з охорони здоров'я, освіти і науки для громадян, незалежно від форм власності закладів та установ;
 - інформаційна прозорість фінансового забезпечення в системах охорони здоров'я, освіти і науки.

Під час викликів пандемічного характеру, фінансове забезпечення охорони здоров'я, освіти і науки має стати загальним обов'язком суспільства та держави. Як наслідок, органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти підприємницької діяльності, об'єднання громадян та кожний індивід має бути відповідальним за якісне надання освітніх та медичних послуг. Усі названі учасники зобов'язані забезпечити пріоритетність систем охорони здоров'я, освіти і науки у власній діяльності, у межах своєї компетенції для забезпечення безперебійного функціонування усіх закладів досліджуваних систем.

Крім прав, громадяни України мають обов'язки у сфері охорони здоров'я та освіти які полягають у тому, що вони зобов'язані:

- піклуватися про своє здоров'я та здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;
- брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів та проходити профілактичні медичні огляди у передбачених законодавством випадках;
- своєчасно робити профілактичні щеплення (обов'язково у зв'язку з особливостями

виробництва або виконуваної роботи тощо) з метою запобігти інфекційним хворобам у терміни, встановлені Міністерством охорони здоров'я України;

- отримати повну загальну середню освіту, який впливає з ч. 2 ст. 53 Конституції України;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я, освіту і науку.

Окремо необхідно зупинитися на щепленнях, оскільки після виникнення дуже небезпечного коронавірусного штаму COVID-19 перед людством, у тому числі українським суспільством постали нові виклики та загрози і тільки система обов'язкового щеплення може запобігти негативним проявам пандемії. Наразі, Міністерство охорони здоров'я України затвердило перелік професій, для яких щеплення проти COVID-19 є обов'язковим. До нього увійшли працівники [11]:

- центральних органів виконавчої влади та їхніх територіальних органів;
- місцевих державних адміністрацій та їхніх структурних підрозділів;
- закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої, у тому числі спеціальних, дошкільної, позашкільної освіти, закладів спеціалізованої освіти та наукових установ незалежно від типу та форми власності.

Отже, пандемічний етап соціально-економічного розвитку України доводить недостатність фінансового забезпечення систем охорони здоров'я, освіти і науки; свідчить про необхідність удосконалення фінансового забезпечення досліджуваних систем і показує необхідність виокремлення саме цих систем із соціальної сфери. Доведення початих реформ до логічного завершення забезпечить оптимізацію не тільки закладів охорони здоров'я, освіти і науки, але й забезпечить процес оптимізації фінансового забезпечення послуг, які вони надають населенню з метою підвищення суспільного добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наука в змозі істотно вплинути на інноваційне відродження країни. Інтерв'ю президента НАН України академіка Б.Є. Патона журналу «Наука та наукознавство». *Наука та наукознавство*. 2020. № 3 (109). С. 3-15. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200910161039451-1321.pdf>.
2. Конституція України (документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – редакція від 01.01.2020, підстава – 27-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Видатки на охорону здоров'я. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-medicine>.
4. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 74 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

5. Юрій С. І., Демянишин В. Г., Буздуган Я. М. Антологія бюджетного механізму. Монографія. Тернопіль: Економічна думка. 2001. 250 с.
6. H.D.C. Roscam Abbing. Health, human rights, and health law: the move towards internationalization, with special emphasis on Europe. In: Health legislation at the dawn of the XXIst century. *International Digest of Health Legislation*, special issue, Vol. 49. No. 1. 1998. 3. 105.
7. Бюджетний простір для системи охорони здоров'я в Україні. Програма документ для підтримки діалогу щодо підготовки бюджету на 2021 рік. Програма документ щодо охорони здоров'я № 20/01. Липень 2020. ВООЗ. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/463872/UKR-Budgetary-space-for-health-ukr.pdf.
8. Про утворення Національної служби здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text>.
9. Реформа освіти та науки. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/roformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
10. Медична реформа. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/roformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
11. МОЗ затвердило перелік професій, для яких щеплення проти COVID-19 є обов'язковим. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-zatverdilo-perelik-profesij-dlya-yakih-shcheplyennya-proti-covid-19-ye-obovyazkovim>.

REFERENCES

1. Nauka v zmozi istotno vplynuty na innovatsiynе vidrodzhennya krainy. Interv'yu prezidenta NAN Ukrainy akademika B.Ye. Patona zhurnalu «Nauka ta naukoznavstvo» (2020). *Nauka ta naukoznavstvo*, 3 (109), 3-15. Retrieved from: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200910161039451-1321.pdf> [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrainy (dokument 254k/96-VR, chynnyy, potochna redaktsiya – redaktsiya vid 01.01.2020, pidstava – 27-IX). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Vydatky na okhoronu zdorovya. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-medicine> [in Ukrainian].
4. Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky. (2020). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
5. Yuriy, S. I., Demyanyshyn, V. H., & Buzduhan, Ya. M. (2001). *Antolohiya byudzhethoho mekhanizmu*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
6. N.D.C. Roscam Abbing. (1998). Health, human rights, and health law: the move towards internationalization, with special emphasis on Europe. In: *Health legislation at the dawn of the XXIst century. International Digest of Health Legislation*, 49(1) 105.
7. Byudzhethnyy prostir dlya systemy okhorony zdorovya v Ukraini. Prohramnyy dokument dlya pidtrymky dialohu shchodo pidhotovky byudzhetu na 2021 rik. Prohramnyy dokument shchodo okhorony zdorovya # 20/01. (2020). ВООЗ. Retrieved from: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/463872/UKR-Budgetary-space-for-health-ukr.pdf [in Ukrainian].
8. Pro utvorennya Natsional'noyi sluzhby zdorovya Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 # 1101. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
9. Reforma osvity ta nauky. Uryadovyy portal. Yedynyy veb-portal orhaniv vykonavchoyi vlady Ukrainy. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/roformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
10. Medychna reforma. Uryadovyy portal. Yedynyy veb-portal orhaniv vykonavchoyi vlady. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/roformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> [in Ukrainian].
11. MOZ zatverdilo perelik profesij, dlya yakikh shcheplyennya proty COVID-19 ye obovyazkovym. Yedynyy veb-portal orhaniv vykonavchoyi vlady. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-zatverdilo-perelik-profesij-dlya-yakih-shcheplyennya-proti-covid-19-ye-obovyazkovim> [in Ukrainian].

УДК 330.4

JEL classification: C29, C59, G22

Ігор ПІСТУНОВ

доктор технічних наук,
професор кафедри економіки та економічної
кібернетики,

Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», Україна

E-mail: pistunovi@gmail.com<http://orcid.org/0000-0002-9041-9368><http://www.researcherid.com/rid/B-9873-2019>

© Ігор Пістунів, 2021

Отримано: 06.11.2021 р.

Прорецензовано: 13.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ігор Пістунів (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ КОРИСНОСТІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЙНЯТНОЇ СУМИ СТРАХУВАННЯ БІЗНЕСУ

АНОТАЦІЯ

Головна проблема при укладенні договорів зі страхування бізнесу має головну перешкоду – узгодження страхового внеску між корпорацією та страховиком. Для визначення рівня зацікавленості працівників корпорації було використано поняття функції корисності Неймана-Моргенштерна. Спираючись на розроблену раніше автором методичку визначення функції корисності для корпорацій, була проведена низка зустрічей з керівним складом НВО «Південне» для визначення функції корисності кожної групи. Для цього їм пропонувалася умовна гра з можливістю виграти велику або малу суму, заплативши якусь проміжну суму. При цьому ймовірність виграшу великої суми змінювалася доти, поки гравця не стає байдужим виграш чи програш.

Дані були об'єднані та апроксимовані трансцендентною моделлю, що включала в себе степеневу функцію, експоненту та синусоїду. Пошук коефіцієнтів моделі виконувався методом оптимізаційного підбору через функцію «Пошук рішення» електронних таблиць Excel. Якість апроксимації перевірена за критерієм Пірсона з довірчою ймовірністю 0,8. Якість апроксимації також підтвердження майже повним збігом графіків оригінальної функції та апроксимованої.

Наведена методика знайдення прийнятної суми страхування бізнесу за принципом найбільшої корисності. Для цього за значеннями ймовірності виграшу, сумами виграшу та програшу знаходилася корисність цієї фінансової операції із застосуванням апроксимаційної залежності. Потім визначалася середньозважена корисність через добуток ймовірності виграшу на корисність суми виграшу з додаванням добутку ймовірності програшу на корисність суми програшу.

За розробленою методикою були прораховані прийнятні страхові внески для чотирьох пусків за програмою «Морський старт» для випадку, коли страхова компанія самостійно визначала ймовірність не вдалого пуску. Показано, що страхова сума, яку вимагали страховики значно перевищувала суму, яку згодна була заплатити корпорація.

У висновках подано додатковий розрахунок для невдалого пуску і показано, що в останньому випадку вигідніше було б відмовитися від страхування. Також рекомендується перед укладенням договору страхування виконати запропоновану процедуру для скорочення терміну узгодження суми страхових внесків.

Пістунів І. Використання корпоративної функції корисності для визначення прийнятної суми страхування бізнесу. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 83-89.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.083>

Ключові слова: корпоративна функція корисності; трансцендентна модель; прийятна сума страхування.

UDC 339.92:327

JEL classification: C29, C59, G22

Igor PISTUNOV*Doctor of Technical Sciences,**Professor,**Department of Economics and Economic Cybernetics,**National Technical University**"Dnipro Polytechnic", Ukraine*E-mail: pistunovi@gmail.com<http://orcid.org/0000-0002-9041-9368><http://www.researcherid.com/rid/B-9873-2019>

© Igor Pistunov, 2021

Received: 06.11.2021

Revised: 13.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Igor Pistunov (Ukraine)

USING A CORPORATE USEFULNESS FUNCTION TO DETERMINE AN ACCEPTABLE AMOUNT OF BUSINESS INSURANCE

ABSTRACT

The main problem in concluding business insurance contracts has the main obstacle – the coordination of the insurance premium between the corporation and the insurer. The notion of the Neumann-Morgenstern utility function was used to determine the level of interest of the corporation's employees. Based on the method developed earlier by the author to determine the utility function for corporations, a number of meetings were held with the management of the NGO "South" to determine the utility function of each group. To do this, they were offered a conditional game with the opportunity to win a large or small amount by paying some intermediate amount. At the same time, the probability of winning a large sum changed until the player became indifferent to winning or losing.

The data were pooled and approximated by a transcendental model that included a power function, an exponent, and a sine wave. The search for model coefficients was performed by the method of optimization selection through the "Solution Search" function of Excel spreadsheets. The quality of the approximation was tested by Pearson's test with a confidence level of 0.8. The quality of the approximation is also confirmed by the almost complete coincidence of the graphs of the original function and the approximated one.

The method of finding an acceptable amount of business insurance on the principle of greatest utility is given. To do this, the values of the probability of winning, the amounts of winnings and losses were the usefulness of this financial transaction with the use of approximation. Then, the weighted average utility was determined by the product of the probability of winning on the utility of the amount of gain with the addition of the product of the probability of loss on the utility of the amount of loss.

According to the developed methodology, acceptable insurance premiums were calculated for four launches under the Sea Start program for the case when the insurance company independently determined the probability of a failed launch. It is shown that the sum insured demanded by the insurers significantly exceeded the amount that the corporation agreed to pay.

The conclusions provide an additional calculation for a failed start-up and show that in the latter case it would be more profitable to abandon the insurance. It is also recommended before concluding the insurance contract to perform the proposed procedure to reduce the period of approval of the amount of insurance premiums.

Pistunov, I. (2021). Using a corporate usefulness function to determine an acceptable amount of business insurance. *Economic analysis*, 31 (3), 83-89.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.083>

Keywords: corporate utility function; transcendent model; acceptable amount of insurance.

Вступ

Ризикові інвестиційні проекти великих корпорацій як правило, страхують, вносячи страхові внески, які значно менші суми відшкодування можливих збитків. При цьому, страхові компанії намагаються завищувати суму страхових внесків, а корпорації змагаються з ними за зменшення цих сум.

Страховики у більшості випадків апелюють до статистичних розрахунків, доводячи неможливість зменшення тарифної ставки. Але корпоративне керівництво має власні розрахунки і бачення того, якими мають бути суми страхових внесків.

Розглянемо ситуацію з програмою «Морський старт» в яку входив і український концерн НВО «Південмаш».

З 36 пусків, які було здійснено в рамках цієї програми – три були невдалими [1], тобто, ймовірність невдалого запуску складає – 8,3%. Відповідно цій ймовірності виплати страхового внеску знаходяться як добуток цієї ймовірності та суми виплат, при настанні страхового випадку. Отже, при вартості запуску умовно у \$50 млн, страхові внески складуть приблизно \$4 млн. Але це сума, вирахована без бруто-навантаження, яке часто складає до 100% від нетто-ставки, тобто, в кінцевому результаті, вона має стати іще більшою.

Для швидшого узгодження тарифної ставки страховикам варто наперед знати суму, на яку корпорація напевне погодиться, тобто, знати настрої керівництва корпорації, у чому полягає основна корисність такої фінансової операції.

Дж. Нейман і О. Моргенштерн розробили й показали, що ОУР при прийнятті рішення буде прагнути до максимізації очікуваної корисності. Іншими словами, з усіх можливих рішень він вибере те, яке забезпечує найбільшу очікувану корисність [2].

Корисність – це деяке число, що приписується особою, що ухвалює рішення, кожному можливому виходу. Функція корисності Неймана-Моргенштерна для ОУР показує корисність, яку він приписує кожному можливому виходу. У кожній ОУР своя функція корисності, яка показує його перевагу до тих або інших виходів в залежності від його відношення до ризику. Очікувана корисність події дорівнює сумі добуток ймовірностей виходів на значення корисності цих виходів.

Дж. Нейманом і О. Моргенштерн запропонували процедуру побудови індивідуальної функції корисності, яка (процедура) полягає в наступному: ОУР відповідає на ряд питань, виявляючи при цьому свої індивідуальні переваги, що враховують її відношення до ризику.

Крок 1. Привласнюються довільні значення корисності виграшам для гіршого і кращого

виходів, причому першій величині (гірший вихід) ставиться у відповідність менше число. Корисність виходу визначається не однозначно, а з точністю до монотонного перетворення.

Крок 2. Особі пропонується на вибір: отримати деяку гарантовану грошову суму m , що знаходиться між кращим і гіршим значеннями S і s , або взяти участь у грі, тобто отримати з імовірністю p найбільшу грошову суму S і з імовірністю $(1 - p)$ – найменшу суму s . При цьому ймовірність потрібно змінювати (знижувати або підвищувати) доти, поки ОУР стане байдужим у відношенні до вибору між отриманням гарантованої суми і грою. Нехай вказане значення ймовірності рівне p_0 . Тоді корисність гарантованої суми визначається як середнє значення математичне сподівання) корисності найменшої і найбільшої сум

$$U(a) = p_0 U(S) + (1 - p_0) U(s) \quad (1)$$

За цими трьома точками можна побудувати графік, який у більшості випадків буде нелінійним.

Але корпоративне рішення щодо виплати певних сум приймається на нараді корпорації, в якій приймають участь керівники різних рангів, отже постає проблема врахування думок не тільки генерального менеджера корпорації, але й менеджерів низових ланок.

Мета та завдання статті

Метою та завданням стаття є:

- розробити методіку одночасного врахування корисності для всіх керівників корпорації. Визначити функцію корисності та знайти спосіб вирахувати максимальну суму, на яку погодиться корпорація застрахувати свій бізнес;
- застосувати розроблену методіку до визначення доцільності виплат страхових внесків НВО «Південмаш» при виконання програми «Морський старт».

Виклад основного матеріалу дослідження

Для вирішення поставленої задачі скористаємося ідеєю створення корпоративної функції корисності (КФК) за наступною процедурою [3]:

1. Визначається кількість ієрархічних рівнів корпорації – K ;
2. Для кожного рівня визначається найбільша сума, якою може порядкувати особа i -го ($1 \leq i \leq K$) рівня ієрархії – S_i ($0 \leq S_{i-1} \leq S_i$);
3. Кожній такій сумі ставиться у відповідність своя корисність у вигляді числа, яке є результатом лінійного перетворення суми, причому, нижчий рівень суми керівної ланки

вищого рівня, відповідає вищому рівню суми, для керівної ланки нижчого рівня.

4. В якості суми m варто приймати суму (1,2-1,50 меншої суми гри – s).

5. Для визначення функції корисності i -го рівня ієрархії збираються всі співробітники корпорації цього рівня ієрархії і їм пропонується ухвалювати колективне рішення за кроками 1 та 2. Причому, в якості суми s приймається найбільша сума з нижчого рівня ієрархії S_{i-1} , а суми S – найбільша з цього рівня S_i . Для першого рівня ієрархії рекомендується приймати суму $s=(0,1-0,5) S_i$;

6. Отримавши по три пари чисел корисності і відповідній їх сумі для кожного

ієрархічного рівня корпорації, зведемо їх у таблицю, значення якої відсортовані за зростаннями сум.

За цією процедурою була проведена гра з керівниками НВО «Південмаш» для побудови індивідуальної функції корисності для кожного рівня ієрархії.

На першому етапі була визначена кількість рівнів ієрархії. Далі шляхом опитування співробітників кожного рівня були виявлені індивідуальні переваги кожного з них та їх відношення до ризику, що дало змогу приблизно визначити найбільшу та найменшу грошову суму (табл. 1), якою вони можуть порадкувати в процесі управління та прийняття рішень.

Таблиця 1. Зібрані дані про суму виходів

Рівні	Співробітники	Виходи W , грн
1	Співробітники відділів	$s = 300\ 000$
		$S = 9\ 725\ 000$
2	Начальники відділів	$s = 9\ 725\ 000$
		$S = 35\ 150\ 000$
3	Заступники генерального директора	$s = 35\ 150\ 000$
		$S = 52\ 575\ 000$
4	Генеральний директор	$s = 52\ 575\ 000$
		$S = 70\ 000\ 000$

Значення корисності знаходилося наступним чином.

1. Привласнюємо значення корисності виграшам для гіршого “ s ” та кращого “ S ” виходів (табл. 1), причому першій величині (гірший вихід) ставимо менше число.

2. Співробітникам кожного рівня пропонувалося на вибір отримати деяку грошову суму “ a ”, що знаходиться між кращим і гіршим значенням S і s , або взяти участь у грі, тобто отримати з імовірністю “ p ” найбільшу грошову суму S і з імовірністю “ $1-p$ ” – найменшу “ s ”. При цьому імовірність будемо змінювати (зменшувати або підвищувати) доти, поки колективне рішення i -го рівня стане байдужим у відношенні до вибору між отриманням

гарантованої суми і грою. Нехай вказане значення буде ймовірності “ po ”. Тоді корисність гарантованої суми (табл. 2), для кожного рівня визначаємо як середнє значення (математичне співвідношення) корисності найменшої і найбільшої суми згідно формули (1).

Отже у загальному випадку графік функції корисності i -го рівня будується по трьом точкам (S_{max} ; S_{min} ; $U(a)$) і буває трьох типів. Але, для побудови графіку, як для окремого рівня, так і для всього підприємства не вистачає вісі Y .

3. Кожному виходу (табл. 3) було поставлено у відповідності свою корисність у вигляді числа, яке є результатом лінійного перетворення сум виходів й позначимо цей стовпець “ U ”.

Таблиця 2. Значення корисності гарантованої суми для кожного рівня ієрархії

Рівень	p	$1-p$	Виходи $W(a)$, грн	$U(a)$
1	0,55	0,45	2 000 000	5 483 750
2	0,5	0,5	20 000 000	22 437 500
3	0,4	0,6	39 000 000	42 120 000
4	0,44	0,56	58 000 000	60 242 000

Отримавши по три пари чисел корисності і відповідній їх сумі для кожного i -го ієрархічного рівня корпорації, заводимо їх у таблицю, значення якої от сортовані за зростаннями.

Аналіз отриманої залежності показує, що попри постійному зростанню, функція також містить

коливання, які неодмінно потрібно врахувати, адже вони відбивають міру схильності до ризику керівників різних ланок управління.

Для апроксимації отриманої залежності скористаємося методикою, розробленою в [4].

Таблиця 3. Загальна таблиця значень сум виходів та їх корисностей

W, млн. грн	U, ютиль
0,3	0,300
2	5,484
9,725	9,725
20	23,938
35,15	35,150
39	42,120
52,575	52,575
58	60,242
70	70,000

В цій роботі пропонується апроксимувати коливальні процеси в економіці наступною формулою

$$y = Ax^B + C(1 - e^{Dx})\sin(Ex^F + G) + H, \quad (2)$$

де x – аргумент, y – функція, $A - H$ – константи, e – основа натурального логарифму.

Оскільки формула має трансцендентний вигляд, застосовується наступний порядок оцінки коефіцієнтів:

1. На графіку, який було побудовано за статистичними даними, виділяється елемент кривої, що нагадує синусоїду і знаходиться проміжок значень аргументу, на якому ця синусоїда здійснює повне коливання – Δx . Тоді, для константи E треба встановити наступне обмеження

$$E \leq (0,5 - 1,5) 2\pi/\Delta x. \quad (3)$$

2. Початкові значення констант B та F рекомендується становити рівними одиниці, константу – $D = 0,03, A > 0$.

3. Константа C визначається з максимальної амплітуди Δy тієї частини графіку, яка визначена як синусоїдальна, і має наступні обмеження

$$C \leq (0,4 - 0,6) \Delta y. \quad (4)$$

1. Встановити довільні значення констант $A - H$.

2. Для всіх значень аргументу i довільних значень констант розрахувати величину y , яку позначимо як y_p за формулою (2).

3. Для кожного значення функції знайти $(y_p - y_\phi)^2$, де y_ϕ – фактичне значення функції, отримане за статистичними даними.

4. Вирішити оптимальну задачу з функціоналом виду

$$\sum_{i=1}^N (y_p - y_\phi)^2 \rightarrow 0, \quad (5)$$

а параметрами, що змінюються, будуть константи $A - H$. Де N – розмір статистичної вибірки.

Застосувавши цю методику до даних, наведених у табл. 1, були отримані значення коефіцієнтів, визначених за допомогою функції «Пошук рішення» електронних таблиць Excel наступного виду.

$$U = 1,082W^1 - 1,601(1 - e^{0,03W})\sin(0,321W^1) + 0,122. \quad (6)$$

Якість апроксимації визначалася за критерієм Пірсона $\chi^2(r, p)$ [6]. Тут n – розмір вибірки, k_i – значення функції корисності в точках; p_i – значення функції апроксимації в тих же точках; d – загальна кількість точок на графіку. $R = d - 1$ – число ступенів свободи.

$$\chi^2 = n \sum_{i=1}^d \frac{(U - y(W)_i)^2}{y(W)_i}. \quad (7)$$

У табл. 4 наведено розрахунки цього параметра.

Було використано зворотну функцію електронних таблиць Excel ХИ2ОБР, яка повертає значення розподілу Хі-квадрат за значеннями довірчої ймовірності та числа степенів свободи. по величині хі-квадрат та числу степенів свободи.

Для довірчої ймовірності 0,8 цей критерій становить 3,82, що більше розрахованого, що означає адекватність розробленої моделі.

На рис. 1 наведено оригінальний та апроксимуючий графік корпоративної функції корисності.

Щоб скористатися корпоративною функцією корисності для визначення прийнятної величини страхових внесків, потрібно застосувати наступний алгоритм.

Нехай корисність виражається трансцендентною залежністю $U(W)$. Визначимо, яку максимальну суму S max побажає заплатити корпорація, щоб уникнути гри, в якій з ймовірністю p вона виграє $W1$ і з ймовірністю $1-p$ програє $W2$.

Таблиця 4. Отримані значення функції корисності та χ^2

W, млн.грн	U, ютіль	y(W)	(U-y(W)) ² /U
0,3	0,300	0,45	0,07
2	5,484	4,53	0,17
9,725	9,725	10,66	0,09
20	23,938	21,94	0,01
35,15	35,150	35,28	0,00
39	42,120	42,13	0,00
52,575	52,575	51,39	0,03
58	60,242	61,07	0,01
70	70,000	70,75	0,01
$\chi^2 =$			3,47

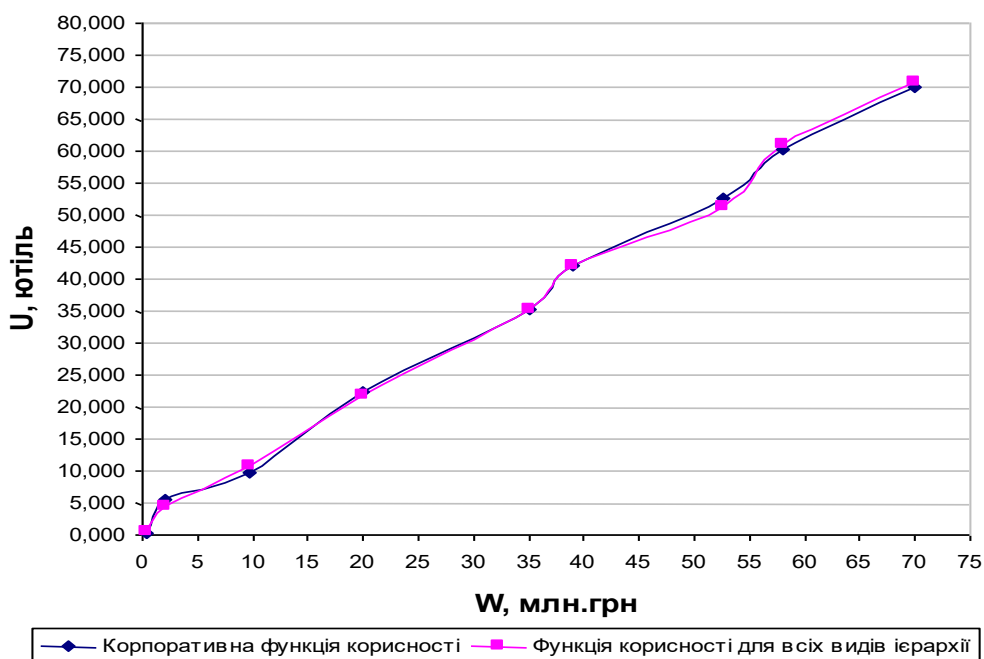

Рис. 1. Порівняння оригінальної корпоративної функції та розрахованої за формулою (6)

Значення очікуваної корисності гри становить, згідно формули (1)

$$S_{max} = OGO - E(U). \quad (8)$$

$$E(U) = pU(W_1) + (1-p)U(W_2),$$

що відповідає гарантованому виграшу $W_r = \Phi^{-1}(U_0)$. Тут функція $\Phi^{-1}(U_0)$ означає обернене значення функції виду (6).

Щоб знайти таке обернене значення трансцендентної функції, потрібно скористатися функцією «Пошук рішення» електронних таблиць Excel.

Для цього шукану суму W робимо змінним параметром, а цільова функція (6) має досягти розрахованого значення U_0 , при обмеженні $W \geq 0$.

З іншого боку, сума очікуваного виграшу у разі гри (очікувана грошова оцінка) $OGO = p W_1 + (1-p) W_2$, тоді, щоб уникнути гри, ОУР погодиться заплатити максимальну суму, рівну

Було висунуто так звану «нуль-гіпотезу» про те, що математичне сподівання та середнє квадратичне відхилення (чи дисперсія) для апроксимованої кривої оцінкам цих величин, отриманих з результатів побудови апроксимуючої залежності з певною довірчою ймовірністю p.

З цього слідує, що, якщо ОУР пропонують застрахуватися від гри й просять за це суму, меншу, ніж S_{max} , їй вигідно прийняти пропозицію. У цьому випадку величина, рівна S_{max} , – премія (максимальна плата) за ризик.

Таким чином можна провести дослідження страхування пусків «Морський старт» за 2006 рік. Страховою компанією були застраховані чотири пуски вартістю W та вірогідністю настання аварії або перенесення пуску p (в залежності від дати, на

яку цей пуск був намічений) на суму $S=14$ млн.\$. Розрахуємо корисність цих виходів за допомогою

формули (8). Отримані дані показані в табл. 4.

Таблиця 4. Страхові ризики та їх імовірність

W , млн. \$	29	33	35	39
p	0,2	0,17	0,31	0,4
$U(W)$	31,78	33,35	35,15	42,13

Середній очікуваний вихід та корисність фінансової проблеми становитимуть $OГО=37,86$ млн.\$ та $\bar{U} = 39,76$. Звідси знайдемо максимальну страхову суму $S_{max}=9,046$ млн.\$.

Як бачимо, ця сума перевищує ту, на яку була б згодна корпорація.

З цього слідує, що для діяльності підприємства було б краще не страхувати ці пуски за запропонованою страховою компанією сумою S , бо у цьому випадку величина, що дорівнює різниці між визначеною максимальною сумою та сумою, яку пропонує страхова компанія за даних умов, є зайвою непотрібною витратою, яка становить 4,954 млн.\$.

Дослідимо тепер пуск «Newskies-8», який був намічений на 30 січня 2007 року, був невдалим. Ціна пуску становила 52 млн.\$.

З урахуванням ризикової надбавки [5] прийнята вірогідність невдачі з умовою всіх факторів $p = 0,2$.

Попередньо підприємство підписало договір страхування цього пуску на суму 1,5 млн.\$.

Розрахувавши максимальну страхову суму бачимо,

що економія від підписання цього договору склала 0,271 млн.\$.

Висновки та перспективи подальших розвідок

1. Корпоративна функція корисності відбиває загальний тип переваг корпорації.
2. Апроксимацію функції корисності доцільно робити запропонованою нелінійною моделлю.
3. Страховим компаніям разом з корпорацією варто робити подібні дослідження перед укладанням договору страхування, щоб уникнути затягування перемовин.
4. Перспективою досліджень є перевірка розробленої методики в роботі інших корпорацій в умовах кризи, викликаної коронавірусною інфекцією.
5. Подальшим розвитком методики також є розробка універсальної комп'ютерної програми, яка б автоматизувала всі розрахунки як на етапі опитування менеджерів корпорації так і на етапі визначення прийнятної суми страхових внесків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аерокосмічний портал. URL: <https://space.com.ua/2021/03/28/22-roki-pershomu-pusku-za-programoyu-morskij-start>.
2. Теорія очікуваної корисності. Вікіпедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%87%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.
3. Пістунів І. М. Корпоративна функція корисності. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Вип. 186, том III. Д.: ДНУ: 2003. С.751-756.
4. Пістунів І. М., Пістунів М. І. Моделювання періодичних процесів в економіці. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Вип. 135. ДНУ: 2001. С. 204-207.
5. Ризикова надбавка. ЛІГА 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM005957>.
6. Критерій узгодженості Пірсона. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9_%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%9F%D1%96%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0.

REFERENCES

1. Aerospace portal. Retrieved from: <https://space.com.ua/2021/03/28/22-roki-pershomu-pusku-za-programoyu-morskij-start> [in Ukrainian].
2. The theory of expected utility. Wikipedia Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%87%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 [in Ukrainian].
3. Pistunov, I. M. (2003). Corporate utility function. *Economics: problems of theory and practice*, 186(3), 751-756 [in Ukrainian].
4. Pistunov, I. M., & Pistunov, M. I. (2001). Modeling of periodic processes in economics. *Economics: problems of theory and practice*, 135, 204-207 [in Ukrainian].
5. Risk allowance. LEAGUE 360. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/TM005957> [in Ukrainian].
6. Pearson's consistency criterion. Wikipedia. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9_%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%9F%D1%96%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0 [in Ukrainian].

УДК 336.1

JEL classification: G18

Катерина РОМЕНСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи
та страхування,
Університет митної справи та фінансів,
Україна
E-mail: katernyna.romenska@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6442-7802

© Катерина Роменська, 2021

Отримано: 01.11.2021 р.

Прорецензовано: 09.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Катерина Роменська (Україна)

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПОТОКІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. В Україні акцизний податок є достатньо вагомим джерелом надходжень державного бюджету України і місцевих бюджетів. Акцизний податок стягується з товарів (продукції), які не вважаються предметами першої необхідності та за які споживач згоден платити більше за їх собівартість. Перелік підакцизних товарів, залежно від економічної ситуації в країні може змінюватись.

Мета. Метою дослідження є виявлення напрямів спрямування фінансових потоків до державного бюджету та місцевих бюджетів України за результатами акцизного оподаткування, розширення переліку підакцизних товарів (продукції), виходячи з необхідності збереження здоров'я нації та інших соціальних цінностей в умовах ліквідації небажаних наслідків поточної ситуації із пандемією COVID-19.

Метод (методологія). У роботі використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі порівняння, аналізу, системний, структурний, статистичний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати. В умовах ліквідації небажаних наслідків поточної ситуації із пандемією COVID-19 за результатами акцизного оподаткування можливим є розширення переліку підакцизних товарів, виходячи з необхідності збереження здоров'я нації та інших соціальних цінностей. Представлено можливі варіанти розширення переліку підакцизних товарів з визначенням мети стягнення податку та соціального ефекту, що очікується. Наведено можливі позитивні й негативні наслідки введення акцизного податку на безалкогольні напої та продукти харчування з високим вмістом цукру а також етапи обґрунтованого впровадження акцизного податку на цукоромісну продукцію та напої. Підкреслено необхідність враховувати й оцінювати соціальний ефект або шкоду при оцінці формування фінансових потоків бюджетів, оскільки рівень та якість життя та розвитку людини впливає на її працездатність а отже й на структуру та обсяги споживання і відповідно на наповненість бюджету надходженнями. Наголошено на необхідності розробки законодавчих вимог до виробників компенсувати соціальну шкоду, заподіяну здоров'я населенню, працювати над рецептурою виробництва щодо зниження вмісту цукру, зменшення розміру упаковок, організувати просвітницьку роботу з населенням тощо.

Роменська К. Формування бюджетних потоків за результатами акцизного оподаткування в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 90-96.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.090>

Ключові слова: акцизне оподаткування; бюджет; бюджетні потоки; бюджетний процес; фіскальна функція; соціальний ефект.

UDC 336.1

JEL classification: G18

Kateryna ROMENSKA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
University of Customs and Finance, Ukraine
E-mail: kateryna.romenska@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6442-7802

© Kateryna Romenska, 2021

Received: 01.11.2021

Revised: 09.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Kateryna Romenska (Ukraine)

FORMATION OF THE BUDGET FLOWS FROM THE RESULTS OF EXCISE TAXATION IN UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. In Ukraine, the excise tax is a significant source of revenue for the state budget and local budgets. Excise tax is levied on goods (products) that are not considered essentials and for which the consumer agrees to pay more for their cost. The list of excisable goods may vary depending on the economic situation in the country.

Purpose. The purpose of the research is to identify the areas of financial flows to the state budget and local budgets of Ukraine as a result of excise taxation, expanding the list of excisable goods (products), based on the need to preserve the health of the nation and other social values. COVID-19.

Method (methodology). The set of scientific methods and approaches, including comparison, analysis, system, structural, statistical, which allowed to realize the conceptual unity of the study were used in the research.

Results. With the elimination of undesirable consequences of the current situation with the COVID-19 pandemic as a result of excise taxation, it is possible to expand the list of excisable goods, based on the need to preserve the health of the nation and other social values. Possible options for expanding the list of excisable goods with the definition of the purpose of tax collection and the expected social effect are presented. The possible positive and negative consequences of the introduction of excise tax on soft drinks and foods with high level of sugar content, as well as the stages of reasonable implementation of the excise tax on sugar-containing products and beverages are presented. The need to take into account and assess the social effect or harm in assessing the formation of financial flows of budgets, as the level and quality of life and human development affects its efficiency and hence the structure and volume of consumption and, accordingly, the budget revenue is noted. The need to develop legal requirements for producers to compensate for the social damage caused to the health of the population, to work on production recipes to reduce sugar content, reduce the size of packages, organize educational work with the population and more is emphasised.

Romenska, K. M. (2021). Formation of budget flows based on the results of excise taxation in Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 90-96.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.090>

Keywords: excise taxation; budget, budget flows; budget process; fiscal function; social effect.

Вступ

Податкові надходження є важливими інструментами фінансово-податкової політики держави та необхідними складовими фінансових відносин у суспільстві, а розвиток соціально-економічної та культурної сфер держави неминуче супроводжується перетвореннями в податковій системі. Одним з непрямих податків серед податків, що почали застосовувались на ранніх етапах зародження оподаткування є акцизний податок, відмінною особливістю якого є те, що акцизом оподатковуються певні товари, які вважаються шкідливими, або асоціюються з негативними побічними явищами (тютюнові вироби та алкоголь, споживання яких соціально небажане, бензин та пальне, споживання яких пов'язане із забрудненням атмосфери). Крім того, акциз стягується з товарів, які не вважаються предметами першої необхідності та за які покупець згоден платити більше за їх собівартість. Список підакцизних товарів, залежно від економічної ситуації в країні, може змінюватись. В Україні акцизний податок є загальнодержавним податком, що наповнює державний бюджет України та місцеві бюджети України і є достатньо вагомим джерелом надходжень. До переліку оподатковуваних акцизами належить достатньо обмежений перелік товарів. Визначення ставок акцизів є вирішальним інструментом податкової політики держави у боротьбі з тіншовим виробництвом та реалізацією підакцизної продукції. Крім того, акцизний податок є засібом обмеження споживання підакцизних товарів, за допомогою якого можна впливати на структуру споживання. Таким чином акцизи є одним із способів регулювання економічних та соціальних процесів у державі. Саме тому оцінюючи формування фінансових потоків бюджетів варто також враховувати й оцінювати людський потенціал, оскільки рівень та якість життя та розвитку людини впливає на її працездатність а також структуру та обсяги споживання, а отже – на наповнення бюджету надходженнями.

Розвиток акцизного оподаткування в Україні з урахуванням стану інституційного середовища, зарубіжного досвіду та міжнародних вимог досліджується у наукових працях авторів Іванова Ю. Б. [6], Кізими А. Я., Крисоватого А. І. [8], Качули С. В. [1], Лисяк Л. В. [2], Пасічного М. Д. [4], Чугунова І. Я. [9], Щирого Г. Л. [1; 2]. З огляду на двоїстість функцій акцизного податку, що підкреслюється вченими, подальшого розвитку потребує дослідження як фіскального так і регулюючого аспекту акцизного оподаткування. Значний фіскальний потенціал акцизного податку та його роль у регулюванні процесів виробництва

та споживання є необхідними інструментами для удосконалення управління фінансовими потоками бюджету.

Мета статті

Метою дослідження є виявлення напрямів спрямування фінансових потоків до державного бюджету України та місцевих бюджетів України за результатами акцизного оподаткування, розширення переліку підакцизних товарів, виходячи з необхідності збереження здоров'я нації та інших соціальних цінностей в умовах ліквідації небажаних наслідків поточної ситуації із пандемією COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як непрямий податок акцизний податок є одним з важливих джерел доходів бюджету, ефективніших в фіскальному аспекті, оскільки оподатковують споживання, яке в свою чергу є більш стабільною і негнучкою величиною, ніж прибутки. Від сплати такого податку важко ухилитись і досить легко контролювати його сплату. Платники податку, об'єкти, база оподаткування а також підакцизні товари та ставки акцизного податку в Україні визначені у статтях 212-215 Податкового Кодексу України [5]. Обсяги надходжень акцизного податку представлено на рис. 1.

Дані, представлені на рис. 1 свідчать про зростання обсягів надходжень від акцизного податку до державного бюджету України з 118,9 млрд. грн. до 138,3 млрд. грн. на 19,4 млрд. або на 16%, до місцевих бюджетів України – з 13,8 млрд. грн до 15,5 млрд. грн., що складає 1,7 млрд.грн. або 12%. У загальному обсязі надходжень від акцизного податку частка акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) коливається від 57% до 60% і є більшою ніж частка акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), що складає від 40 до 43%. Таким чином, обсяги надходжень акцизного податку свідчать про попит на підакцизні товари (продукцію) внутрішнього ринку.

З іншого боку структура споживання у різних верств населення суттєво відрізняється, тому принцип справедливого оподаткування може бути реалізований через диференційований підхід до встановлення непрямих податків на окремі товари, роботи та послуги. Однак тут є певні обмеження: встановлення більш високих податків тільки на так звані товари не першої необхідності й розкоші звужує сферу непрямого оподаткування і скорочує надходження доходів до бюджету. І навпаки, навіть невисокий рівень непрямого оподаткування товарів повсякденного попиту забезпечує державі

сталі й значні доходи, бо сталим і значним у масштабах суспільства є таке споживання.

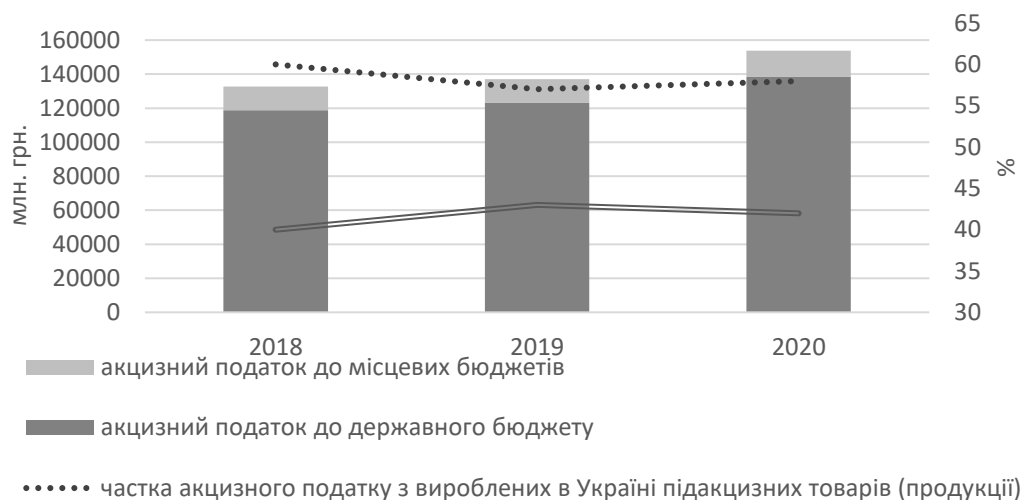

Рис. 1. Обсяги надходжень акцизного податку до державного бюджету України та місцевих бюджетів у 2018-2020 рр. [7]

Отже, за допомогою введення/скасування акцизного податку можна впливати на структуру споживання товарів, робіт і послуг. Такий інструмент управління фінансовими потоками бюджету є доречним і зручним в умовах постійних та неминучих змін економічного та соціального середовища. Так, в умовах поточної ситуації із пандемією COVID-19 та для подальшої ліквідації її небажаних наслідків постає необхідність спрямування фінансових потоків на охорону здоров'я, підтримку заходів до формування здорового способу життя тощо. Одним із таких заходів, що обґрунтований не лише фіскальними інтересами уряду, а необхідністю оздоровлення населення є акцизний податок на алкогольну, тютюнову продукцію, азартні ігри.

Виходячи зі світової практики, важливим заходом для здорової нації є введення акцизного податку на цукоровмісні безалкогольні напої, цукор в чистому вигляді і продукти харчування з високим вмістом цукру [3]. Проте, незважаючи на загальноприйняте визнання надмірного споживання цукру шкідливим, впровадження акцизного податку на цукор, цукоровмісні напої та продукти харчування є суперечливим питанням. Прихильники протилежного погляду вважають такий інструмент оподаткування неефективним для оздоровлення та таким, що призведе до зворотнього ефекту й негативних наслідків для багатьох галузей: спаду виробництва, скорочення робочих місць і безробіття, зростання цін, зниження купівельної спроможності. Крім того подібні заходи можуть дати мультиплікативний ефект на суміжні галузі і

сфери, оскільки крім виробників, в галузі задіяні підприємства-дистриб'ютери цукоровмісних напоїв і продуктів харчування. При цьому така податкова схема має бути достатньо обґрунтованою для упередження дискримінації між виробниками цукоровмісних напоїв і продуктів харчування та інших продуктів, надмірне споживання яких також вважається шкідливим для здоров'я, такі як сіль, трансжири, консерванти тощо. Також можливими є негативні наслідки для малого бізнесу, оскільки введення акцизного податку призведе до монополізації ринку безалкогольних напоїв та продуктів харчування з високим вмістом цукру (табл. 1).

З огляду на переваги та недоліки впровадження акцизного податку на цукор перед прийняттям будь-якого політичного рішення необхідно досліджувати проблему споживання безалкогольних напоїв та продуктів харчування з високим вмістом цукру. Для цього доцільно поетапно впроваджувати наступні кроки (рис. 2).

Якщо рішення про впровадження акцизного податку на сахаровмісну продукцію та напої буде одґрунтованим, підкріпленим статистикою та необхідними розрахунками, то це дійсно призведе до оздоровлення нації, поповнення бюджету, а не до знищення індустрії. Крім акцизного податку на цукор світовий досвід свідчить про можливі варіанти розширення переліку підакцизних товарів виходячи зі збереження здоров'я нації та інших соціальних цінностей.

Таблиця 1. Можливі наслідки введення акцизного податку на безалкогольні напої та продукти харчування з високим вмістом цукру [3]

Позитивні +	Негативні -
<ul style="list-style-type: none"> – Залежність економіки від здоров'я нації – Створення умов для здорового способу життя населення – Подолання наслідків пандемії COVID-19 – Зниження зайвої ваги у населення – Зниження захворюваності населення – Покращення самопочуття, працездатності населення – Збільшення тривалості життя населення – Зростання податкових надходжень бюджету 	<ul style="list-style-type: none"> – Спад виробництва і дистрибуції – Скорочення робочих місць і безробіття – Монополізація ринку – Зростання цін – Зниження купівельної спроможності – Втрата привабливості для інвесторів – Відсутність підтримки з боку держави в період пандемії – Збільшення випадків контрабанди та контрафакту

Рис. 2. Етапи обґрунтованого впровадження акцизного податку на цукоровмісну продукцію та напої (складено автором)

В табл. 2 представлено такий перелік стягування податків, що практикується у різних країнах світу з

визначенням мети стягнення податку та соціального ефекту, що очікується [10].

Таблиця 2. Види акцизних податків для розширення переліку підакцизних товарів виходячи зі збереження здоров'я нації та інших соціальних цінностей

Вид податку	Мета і призначення	Ефект
Податок на м'ясо	Передбачається, що скорочення споживання м'яса та м'ясної продукції сприятиме оздоровленню нації та скороченню викидів в атмосферу та позитивно вплине на екологію	<ul style="list-style-type: none"> – Покращення здоров'я населення – Зменшення захворюваності – Скорочення викидів в атмосферу – Покращення екологічного стану
Податок на жири, трансжири, олію, пальмову олію, консерванти тощо	Введення податку пояснюється шкодою, заподіяною здоров'ю через торгівлю виробниками та реалізацією шкідливої їжі	<ul style="list-style-type: none"> – Забезпечення безпеки харчових продуктів – Зменшення захворюваності і смертності
Податок на продукти, що сприяють зростанню випадків ожиріння та зайвої ваги	Встановлення податку передбачає перешкодити нездоровому харчуванню та компенсувати економічні витрати внаслідок ожиріння та надмірної ваги а також зменшити споживання продуктів, які пов'язані з ожирінням та надмірною вагою	<ul style="list-style-type: none"> – Зменшення кількості людей, що страждають ожирінням та надмірною вагою – Зменшення захворюваності і смертності внаслідок ожиріння та надмірної ваги
Податок на викиди вуглекислого газу у повітря	Податок на викиди вуглекислого та інших парникових газів в атмосферу, необхідних для виробництва товарів і послуг, що завдає шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю людей	<ul style="list-style-type: none"> – Зменшення захворюваності і смертності – Зменшення викидів у повітря – Упереджування випадків зміни клімату

Таким чином, поряд з фіскальною функцією усі види акцизного податку супутньо виконують соціальну функцію та сприяють зростанню соціальної ефективності внаслідок формування та спрямування бюджетних потоків. Найбільш складною задачею є оцінити бюджетні втрати і обчислити соціальний ефект. Якщо органи державної влади та місцевого самоврядування проводитимуть оцінку бюджетних витрат та ефектів, за допомогою акцизного податку з'явиться можливість вирівняти граничні бюджетні доходи й видатки та граничні соціальні ефекти.

Крім того, закріплення законодавчих вимог до виробників та реалізаторів підакцизних товарів (продукції) компенсувати соціальні втрати сприятиме зменшенню шкідливості для населення, адже виробник сплачує за негрошовий зовнішній ефект або шкоду, який він створив. Це також ефективно зменшить кількість виробленого продукту, повернувши економіку до здорової рівноваги. Виправданим буде впровадження акцизного податку, якщо додаткові надходження до бюджету від акцизного податку переважать або дорівнюватимуть сумарним втратам в економіці:

зниженню надходжень до бюджетів від ПДВ, податку на прибуток і ПДФО. Для цього необхідно спрогнозувати очікуваний економічний ефект від поповнення і втрати бюджету.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Удосконалення формування бюджетних потоків за результатами акцизного оподаткування доцільно проводити, враховуючи зміни економічного й соціального середовища. Оскільки за допомогою введення/скасування акцизного податку органи державної влади та місцевого самоврядування можуть впливати на структуру споживання товарів (продукції), такий інструмент управління фінансовими потоками бюджету є доречним в умовах подолання небажаних наслідків, зумовлених пандемією COVID-19 та іншими подіями. За результатами акцизного оподаткування органи державної влади та місцевого самоврядування є спроможними впливати на споживання товарів (продукції), що завдають шкоди здоров'ю населення та споживання природних ресурсів, що завдає шкоди екології. Шляхом справляння податків відбувається

компенсація завданої шкоди і органи державної влади та місцевого самоврядування мають змогу реалізовувати надані їм повноваження із якісного забезпечення населення суспільними благами й послугами. Разом з тим рішення про впровадження

або скасування певного виду акцизного податку як вхідного фінансового потоку бюджету має бути достатньо обґрунтованим, щоб призвести до поповнення бюджету та зростання не лише фіскального, але й соціального ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Качула С. В., Щирий Г. Л. Адміністрування акцизного оподаткування в Україні: сутність та перспективи розвитку. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. №3(114), ч. 2. С. 89-96.
2. Лисяк Л. В., Щирий Г. Л. Акцизне оподаткування у системі непрямого оподаткування в Україні. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36(1). С. 229-236.
3. Министерство здравоохранения республики Казахстан: В Казахстане наблюдается тенденция роста потребления сахаросодержащих напитков. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/news/details/v-kazahstane-nablyudaetsya-tendenciya-rosta-potrebleniya-saharosoderzhashchih-napitkov?lang=ru>.
4. Пасичний М. Д. Податкова політика країн ОЕСР. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1. С. 127-138.
5. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
6. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Ю. Б. Іванова. Харків : ХНЕУ, 2009. 422 с.
7. Статистичний збірник: «Бюджет України 2020». URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.
8. Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України: монографія/ Під ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Вектор, 2012. 356 с.
9. Чугунов І. Я., Жукевич О. М. Непряме оподаткування в системі регулювання. *Економічний часопис*. XXI. 2014. № 1-2(1). С. 61-64.
10. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): Consumption Tax Trends 2020. VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en>.

REFERENCES

1. Kachula, S. V., & Shhirij, G. L. (2020). Administruvannja akciznogo opodatkuwannja v Ukraini: sutnist' ta perspektivi rozvitku. *Derzhava ta regiony* [Administration of excise taxation in Ukraine: essence and prospects of development. State and regions] Series: Economics and Entrepreneurship. 3(114), 89-96 [in Ukrainian].
2. Lisjak, L. V., & Shhirij, G. L. (2018). Akcizne opodatkuwannja u sistemi neprjamogo opodatkuwannja v Ukraini. *Ekonomichnij visnik universitetu* [Excise taxation in the system of indirect taxation in Ukraine. Economic Bulletin of the University], 36 (1), 229-236 [in Ukrainian].
3. Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan (2021). V Kazahstane nabljudajetsja tendencija rosta potrebleniya saharosoderzhashchih napitkov [There is a tendency to increase the consumption of sugar-containing drinks in Kazakhstan], Kazakhstan. Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/news/details/v-kazahstane-nablyudaetsya-tendenciya-rosta-potrebleniya-saharosoderzhashchih-napitkov?lang=ru>.
4. Pasichnij, M. D. (2018). Podatkova politika krain OESR. *Svit finansiv* [Tax policy of OECD countries. The world of finance], 1, 127-138 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Podatkovij kodeks Ukraini. Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 №2755-VI [Tax Code of Ukraine. The law of Ukraine from December, 02, 2010 №2755-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
6. Ivanov, Ju. B. (2009). *Reguljativnij potencial podatkovoi sistemy Ukrainy* [Regulatory potential of the tax system of Ukraine]. Kharkiv, KHNEU. 422 p [in Ukrainian].
7. Ministry of Finance of Ukraine (2021). *Bjudzhet Ukraini: statistichnij zbirnik* [Budget of Ukraine: statistical digest], Kyiv, MFU, 298. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> [in Ukrainian].
8. Krisovatij, A. I. (2012). *Strategichni orientiri formuvannja i realizacii fiskal'noi politiki Ukraini* [Strategic guidelines for the formation and implementation of fiscal policy of Ukraine]. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
9. Chugunov, I. Ja., & Zhukevich, O. M. (2014). Neprjame opodatkuwannja v sistemi reguljuvannja. *Economic magazine*. XXI. 1-2(1), 61-64 [in Ukrainian].
10. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): Consumption Tax Trends 2020. VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en>.

УДК 368.021:005

JEL classification: G22

Катерина Ткаченко

Катерина ТКАЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра фінансів, банківської справи та
страхування,

Білоцерківський національний аграрний
університет, Україна

E-mail: K-Tkachenko@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-0369-3100

http://www.researcherid.com/rid/D-6385-2019

© Катерина Ткаченко, 2021

Отримано: 01.11.2021 р.

Прорецензовано: 10.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ІНСТРУМЕНТИ СТРАХОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Страховий ринок України протягом останніх років функціонує в умовах багатьох викликів, що вимагають від страхових компаній ефективного застосування інструментів страхового менеджменту та постійного їх удосконалення. На страховий ринок України безпосередній вплив має макроекономічна ситуація та сповільнення економічної активності у 2020-2021 рр., що стало причиною скорочення обсягів активів страховиків, зменшення їхньої кількості та часті порушення страховиками вимог нормативів достатності капіталу та платоспроможності. Подальший розвиток страхового ринку України можливий лише за умови розвитку страхового менеджменту та удосконалення його інструментів.

Мета. Метою статті є оцінка ефективності застосування інструментів страхового менеджменту та обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Метод (методологія). У процесі дослідження використано такі методи, як логічний, що дозволив проаналізувати наукові праці та узагальнити сукупність інструментів страхового менеджменту; аналітичний, який був застосований з метою аналізу застосування інструментів страхового менеджменту таких як перестраховання, страхові резерви, нормативи інвестування страхових резервів за даними Національного банку України у 2020-2021 рр.; табличний та графічний, що дав змогу інтерпретувати результати проведеного аналізу у наочному вигляді.

Результати. Страхові компанії для забезпечення достатнього рівня прибутковості страхових операцій, збільшення ринкової вартості страхової компанії, а також вчасного та повного виконання зобов'язань перед страхувальниками та іншими економічними агентами формують відповідно до положень чинного законодавства стратегію і тактику страхового менеджменту, який базується на специфічних інструментах: перестраховання, створення резервних фондів, диверсифікацію, нормування. Використання інструментів страхового менеджменту доцільно удосконалювати в напрямку гармонізації вітчизняного законодавства відповідно вимог Європейського Союзу та міжнародних регуляторних практик, а також адаптувати до вітчизняних економічних та соціальних реалій кращі практики страхового менеджменту.

Ткаченко К. В. Інструменти страхового менеджменту та напрями їх удосконалення. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 97-104.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.097>

Ключові слова: страхування; страховий менеджмент; інструменти страхового менеджменту; перестраховання; страхові резерви; диверсифікація; страхова компанія.

UDC 368.021:005

JEL classification: G22

Kateryna TKACHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Ukraine

E-mail: K-Tkachenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100><http://www.researcherid.com/rid/D-6385-2019>

© Kateryna Tkachenko, 2021

Received: 01.11.2021

Revised: 10.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Kateryna Tkachenko (Ukraine)

INSURANCE MANAGEMENT TOOLS AND AREAS OF IMPROVEMENT

ABSTRACT

Introduction. The insurance market of Ukraine in recent years has been operating in the face of many challenges that require insurance companies to effectively use insurance management tools and their continuous improvement. The insurance market of Ukraine is directly affected by the macroeconomic situation and the slowdown in economic activity in 2020-2021, which led to a reduction in the assets of insurers, reducing their number and frequent violations by insurers of capital adequacy and solvency. Further development of the insurance market of Ukraine is possible only if the development of insurance management and improvement of its tools.

Purpose. The purpose of the article is to assess the effectiveness of insurance management tools and justify areas for improvement.

Method (methodology). In the process of research such methods were used as logical, which allowed to analyze scientific works and generalize a set of tools of insurance management; analytical, which was used to analyze the use of insurance management tools such as reinsurance, insurance reserves, standards for investing insurance reserves according to the National Bank of Ukraine in 2020-2021; tabular and graphical, which allowed to interpret the results of the analysis in a visual form.

Results. Insurance companies to ensure a sufficient level of profitability of insurance operations, increase the market value of the insurance company, as well as timely and full fulfillment of obligations to policyholders and other economic agents form in accordance with current legislation strategy and tactics of insurance management based on specific tools: reinsurance, creation of reserve funds, diversification, rationing. The use of insurance management tools should be improved in the direction of harmonization of domestic legislation in accordance with the requirements of the European Union and international regulatory practices, as well as to adapt to domestic economic and social realities the best practices of insurance management.

Tkachenko, K. (2021). Insurance management tools and areas of improvement. *Economic analysis*, 31 (3), 97-104.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.097>

Keywords: insurance; insurance management; insurance management tools; reinsurance; insurance reserves; diversification; insurance company.

Вступ

Страховий ринок України протягом останніх років функціонує в умовах багатьох викликів, що вимагають від страхових компаній ефективного застосування інструментів страхового менеджменту та постійного їх удосконалення. На страховий ринок України безпосередній вплив має макроекономічна ситуація та сповільнення економічної активності у 2020-2021 рр., що стало причиною скорочення обсягів активів страховиків, зменшення їхньої кількості (181 страховиків у першому півріччі 2021 р. проти 225 страховиків у першому кварталі 2020 р. [1]) та часті порушення страховиками вимог нормативів достатності капіталу та платоспроможності. Подальший розвиток страхового ринку України можливий лише за умови розвитку страхового менеджменту та удосконалення його інструментів.

Питанням страхового менеджменту присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних вчених [2, 3]. Серед вітчизняних науковців варто відмітити науковий доробок Л. О. Білокінь [4], С. А. Власюк [5], К. Г. Гриценко [6], Д. О. Ковальова [7], Ю. Г. Ковальської [8], І. В. Миرونюк [9], Н. І. Налукової [10], А. Ю. Полчанова [11], Н. В. Приказюк [4], П. В. Пузирьової [8], В. В. Сінельніка [12], Т. С. Томалія [9], Ю. М. Клапків [13] та багатьох інших. Проте невирішеними залишаються питання удосконалення інструментів страхового менеджменту, що пояснює актуальність дослідження.

Мети статті

Метою статті є оцінка ефективності застосування інструментів страхового менеджменту та обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для нашого дослідження взято визначення страхового менеджменту як «управління діяльністю страховика, що спрямована на надання страхових послуг із перерозподілу ризику на платній основі суб'єктам ринкової економіки, стосовно задоволення потреб клієнтів, пов'язаних із захистом їх майнових та особистих інтересів, з метою забезпечення достатнього рівня прибутковості страхових операцій, отримання доходу та збільшення ринкової вартості страхової компанії» [10, с. 147]. Таким чином, страховий менеджмент реалізується страховою компанією з метою забезпечення достатнього рівня прибутковості страхових операцій, збільшення ринкової вартості страхової компанії, а також

вчасного і повного виконання зобов'язань перед страхувальниками та іншими економічними агентами.

Н. В. Приказюк, Л. О. Білокінь узагальними поглядами вчених на перелік інструментів страхового менеджменту та розробили композицію методів та інструментів менеджменту страхової компанії, що базується на співстрахуванні і перестраховуванні – як інструментів передачі ризику; створенні резервних фондів – як інструментів прийняття ризику; хеджуванні, диверсифікації, нормування – як інструментів зниження ризику [4, с. 142]. Детальніше розглянемо перестраховування, створення резервних фондів, диверсифікацію, нормування як інструменти страхового менеджменту.

Перестраховування як інструмент страхового менеджменту полягає у переданні частини обов'язків перед страхувальником іншому страховику на визначених договором перестраховування. Рівень поширення перестраховування можна оцінити на основі абсолютних показників (валові страхові премії від перестраховальників, валові страхові виплати перестраховальникам, обсяг страхових платежів, належних перестраховикам витрати, пов'язані з укладанням та пролонгацією договорів перестраховування та ін.) та відносних показників (частка перестраховика у страхових резервах, частка страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам та ін.). Частки страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам для вітчизняного страхового ринку коливаються на рівні від 26,43% на початку 2020 р. до 20,62% у середині 2021 р. за видами страхування іншими, ніж страхування життя та від 3,5% на початку 2020 р. до 2,15% у середині 2021 р. за страхуванням життя (рис. 1). Таким чином, за різними видами страхування прослідковується єдина тенденція до зменшення частки перестраховиків у страхових платежах (преміях, внесках).

Статтею 12 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [14] передбачена можливість перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента, тому вітчизняні страховики активно використовують таку можливість та перестраховують власні ризики у нерезидентів. Частки страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам-нерезидентам коливаються на рівні до 73,12% за видами страхування іншими, ніж страхування життя та близько 100% за страхуванням життя (рис. 2).

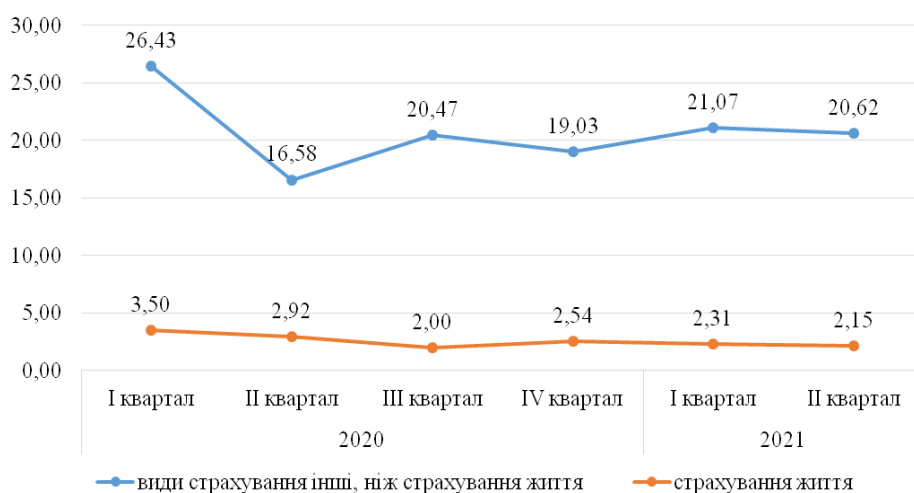

Рис. 1. Частка страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам, %

Джерело: дані Національного банку України [1].

Статтею 12 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [14] передбачена можливість перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента, тому вітчизняні страховики активно використовують таку можливість та перестраховують власні ризики у

нерезидентів. Частки страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам-нерезидентам коливаються на рівні до 73,12% за видами страхування іншими, ніж страхування життя та близько 100% за страхуванням життя (рис. 2).

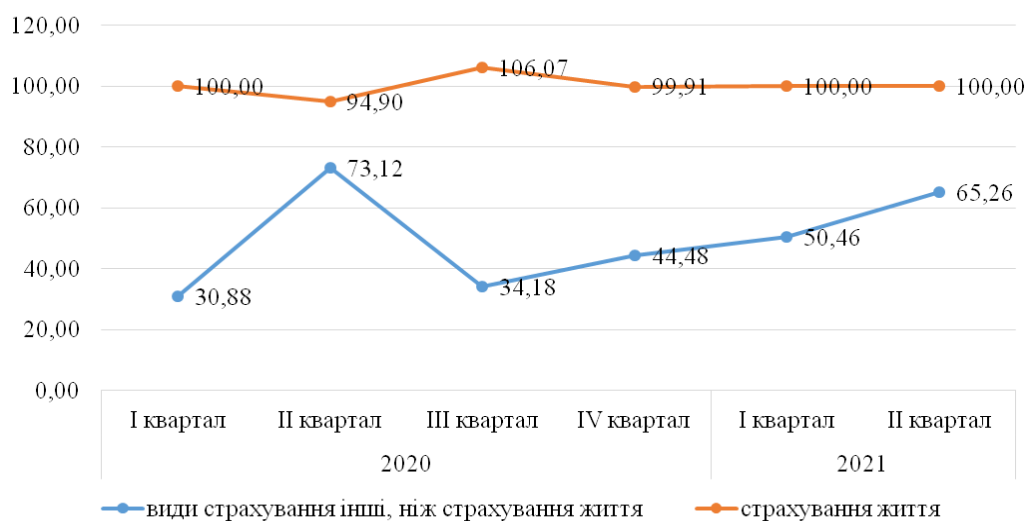

Рис. 2. Частка страхових платежів (премій, внесків), належні перестраховикам-нерезидентам, %

Джерело: дані Національного банку України [1].

Висока частка страхових платежів (премій, внесків), належних перестраховикам-нерезидентам вказує на використання іноземного додаткового захисту вітчизняних страховиків та потенційну їхню фінансову стійкість і платоспроможність.

Створення резервних фондів як інструмент страхового менеджменту полягає у формуванні фінансових можливостей для забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування. Страхові резерви формуються страховими компаніями відповідно до статті 31

Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [14], Методики формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя від 17.12.2004 р. № 3104 [15], Методики формування резервів із страхування життя від 27.01.2004 р. № 24 [16]. Важливість резервних фондів можна оцінити на основі абсолютних показників (розміри страхових резервів та їх складових (табл. 1)) та відносних показників (частка страхових резервів у пасиві балансу (рис. 3), структура страхових резервів ін.).

Таблиця 1. Страхові резерви страхових компаній України, млн грн

Показники	2020 р.				2021 р.	
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал
Страхові резерви за видами страхування, іншими, ніж страхування життя						
Страхові резерви	10269,38	11274,54	11875,98	12453,86	12812,61	13099,61
у тому числі: резерв довгострокових зобов'язань	9948,29	10924,05	11510,21	12080,32	12430,32	12709,48
резерв збитків або резерв належних виплат	321,10	349,48	365,00	372,68	381,43	389,22
Страхові резерви зі страхування життя						
Страхові резерви	18041,91	19768,42	17727,51	21312,19	20928,59	21405,81
у тому числі: резерв довгострокових зобов'язань	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35
резерв збитків або резерв належних виплат	6582,79	8289,57	5887,64	9097,71	8486,35	8023,65
резерв незароблених премій	10732,96	11190,03	11639,46	12084,42	12429,65	13354,90
інші страхові резерви	325,43	280,66	211,56	129,72	12,25	26,91

Джерело: дані Національного банку України [1].

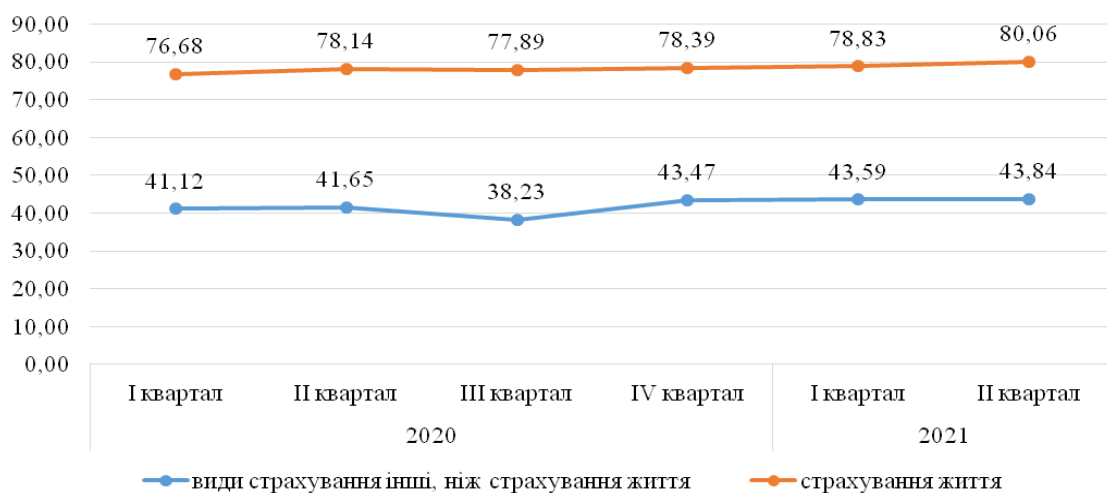

Рис. 3. Частка страхових резервів у пасивах страхових компаній України, %

Джерело: дані Національного банку України [1].

За даними рис. 3 можна зробити висновок про переважаючу присутність страхових резервів у пасивах страхових компаній зі страхування життя з часткою 77-80 % та тенденцією до збільшення показника у 2020-2021 рр. Основними складовими страхових резервів таких страхових компаній є резерви незароблених премій та резерви збитків або резерв належних виплат. Відповідно, порівняння рис. 1 та рис. 3 вказує, що страхові компанії зі страхування життя надають перевагу формуванню страхових резервів як інструменту страхового менеджменту.

Страхові резерви формуються страховими компаніями за видами страхування, іншими, ніж страхування життя з часткою у пасивах 38-44% та

тенденцією до збільшення показника у 2021 р. Основними складовими страхових резервів таких страхових компаній є резерв довгострокових зобов'язань.

Диверсифікація та нормування як інструменти страхового менеджменту передбачають обмеження діяльності страхової компанії, з одного боку, акумуляції значної частини активів чи резервів в одному виді активів, з іншого боку, визначення граничного розміру (норми) акумуляції активів чи страхових резервів в одному виді активів. Наприклад, Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика

від 07.06.2018 р. № 850 [17] регламентує дотримання принципу безпечності через норматив

ризиковості операцій (табл. 2).

Таблиця 2. Нормативи інвестування страхових резервів

Напрями інвестування коштів	страхування життя	страхування інше, ніж страхування життя
грошові кошти на поточних рахунках, банківські вклади (депозити) на вимогу та банківські вклади (депозити), істотною умовою яких є право страховика повернути кошти, розміщені на такому депозиті, протягом строку дії договору (за винятком коштів у розмірі резерву належних виплат страхових сум та коштів резерву заявлених, але не виплачених збитків)	не більше 20 % страхових резервів	не більше 30 % страхових резервів
банківські вклади (депозити) та рахунки умовного зберігання (ескроу), зокрема в іноземній вільно конвертованій валюті, валютні вкладення згідно з валютою страхування	не більше 70 % страхових резервів	
в тому числі банківські вклади (депозити), валютні вкладення згідно з валютою страхування в кожному банку	не більше 20 % страхових резервів	
нерухоме майно	не більше 20 % страхових резервів	
в тому числі вкладення в один об'єкт нерухомого майна	не більше 10 % страхових резервів	
цінні папери	не більше 50 % страхових резервів	
акції українських емітентів	не більше 10 % страхових резервів	
в тому числі акції одного емітента	не більше 3 % страхових резервів	
облігації підприємств українських емітентів	не більше 40 % страхових резервів	не більше 30 % страхових резервів
в тому числі облігації одного емітента	не більше 10 % страхових резервів	не більше 10 % страхових резервів
акції, облігації іноземних емітентів та цінні папери іноземних держав	не більше 20 % страхових резервів	не більше 10 % страхових резервів
облігації місцевих позик	не більше 10 % страхових резервів	
іпотечні облігації, емітентом яких є Державна іпотечна установа, фінансова установа, більше ніж 50 % корпоративних прав якої належать державі та/або державним банкам	не більше 20 % страхових резервів	-
облігації міжнародних фінансових організацій	не більше 50 % страхових резервів	не більше 40 % страхових резервів
державні облігації України	не більше 95 % страхових резервів	не більше 80 % страхових резервів
довгострокове фінансування (кредитування) житлового будівництва	не більше 10 % страхових резервів	-
інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України	не більше 10 % страхових резервів	
в окремий об'єкт інвестування	не більше 5 % страхових резервів	
банківські метали, в тому числі поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банківських металах	не більше 15 % страхових резервів	-
кредити страхувальникам – фізичним особам	не більше 20 % страхових резервів	-

Джерело: складено за [17].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, страхові компанії для забезпечення достатнього рівня прибутковості страхових операцій, збільшення ринкової вартості страхової компанії, а також вчасного і повного виконання зобов'язань перед страхувальниками та іншими економічними агентами формують відповідно до

положень чинного законодавства стратегію і тактику страхового менеджменту, який базується на специфічних інструментах: перестраховування, створення резервних фондів, диверсифікацію, нормування. Використання інструментів страхового менеджменту доцільно удосконалювати в напрямку гармонізації вітчизняного законодавства відповідно вимог Європейського Союзу та

міжнародних регуляторних практик, а також адаптувати до вітчизняних економічних та

соціальних реалій кращі практики страхового менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Показники діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6>.
- Barlas Y., Çırak K., Duman E. Dynamic simulation for strategic insurance management. *System Dynamics Review*. 2000. № 16, 1. Pp. 43-58.
- Doff R., Bilderbeek J., Bruggink B., Emmen P. Performance management in insurance firms by using transfer pricing. *Risk Management and Insurance Review*. 2009. Vol. 12. No. 2. Pp. 213-226.
- Приказюк Н. В., Білокінь Л. О. Теоретичне упорядкування методів та інструментів фінансового ризик-менеджменту страхових компаній. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 1. С. 139-149.
- Власюк С. А. Страховий менеджмент в умовах глобалізаційних процесів в Україні. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 207-212.
- Гриценко К. Г. Гармонізація структури системи ризик-менеджменту страхової компанії. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 84-91.
- Ковальов Д. О. Механізми ефективного менеджменту страхової компанії : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2010. 20 с.
- Пузырьова П. В., Ковальська Ю. Г. Актуальні аспекти менеджменту організації страхового бізнесу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 3. С. 100-103.
- Миронюк І. В., Томалья Т. С. Роль менеджменту в страхових організаціях в умовах розвитку економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 6. С. 154-156.
- Налукова Н. Теоретико-прагматичні аспекти визначення сутності страхового менеджменту. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 1. С. 139-149.
- Полчанов А. Ю. Теоретичні основи страхового менеджменту. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. № 2. С. 282-287
- Сінельник В. В. Концепція комплексної системи ризик-менеджменту страхових компаній у забезпеченні їх довгострокової фінансової стійкості. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 11. С. 24-27.
- Klapkiv Y. M., Vakun O. V., Niemczyk L. Financial mechanism of the insurance business. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 4 (12). Ч. 2. С. 84-91.
- Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#n2>.
- Методики формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя від 17.12.2004 р. № 3104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0019-05#Text>.
- Методики формування резервів із страхування життя від 27.01.2004 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-04#Text>.
- Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика від 07.06.2018 р. № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text>.

REFERENCES

- Pokaznyky diialnosti uchasnykiv rynku nebankivskykh finansovykh posluh. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6> [in Ukrainian].
- Barlas, Y., Çırak, K., Duman, E. (2000). Dynamic simulation for strategic insurance management. *System Dynamics Review*, 16, 1, 43-58.
- Doff, R., Bilderbeek, J., Bruggink, B., & Emmen, P. (2009). Performance management in insurance firms by using transfer pricing. *Risk Management and Insurance Review*, 12, 2, 213-226.
- Prykaziuk, N. V. & Bilokin, L. O. (2017). Teoretychne uporiadkuvannya metodiv ta instrumentiv finansovoho ryzyk-menedzhmentu strakhovykh kompanii. *Ekonomichnyi analiz*, 27(1), 139-149 [in Ukrainian].
- Vlasiuk, S. A. (2021). Strakhovyi menedzhment v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv v Ukraini. *Biznes Inform*, 7, 207-212 [in Ukrainian].
- Hrytsenko, K. H. (2012). Harmonizatsiia struktury systemy ryzyk-menedzhmentu strakhovoi kompanii. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, 2, 84-91 [in Ukrainian].
- Kovalov, D. O. (2010). *Mekhanizmy efektyvnoho menedzhmentu strakhovoi kompanii* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Donetsk. 20 [in Ukrainian].
- Puzyrova, P. V., & Kovalska, Yu. H. (2012). Aktualni aspekty menedzhmentu orhanizatsii strakhovoho biznesu. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 3, 100-103 [in Ukrainian].
- Myroniuk, I. V., & Tomalia T. S. (2015). Rol menedzhmentu v strakhovykh orhanizatsiiah v umovakh rozvytku ekonomiky. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 6, 154-156 [in Ukrainian].

10. Nalukova, N. (2012). Teoretyko-prahmatychni aspekty vyznachennia sutnosti strakhovoho menedzhmentu. *Svit finansiv*, 1, 139-149 [in Ukrainian].
11. Polchanov, A. Yu. (2014). Teoretychni osnovy strakhovoho menedzhmentu. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia : Ekonomichni nauky*, 2, 282-287 [in Ukrainian].
12. Sinelnik, V. V. (2014). Kontseptsiia kompleksnoi systemy ryzyk-menedzhmentu strakhovykh kompanii u zabezpechenni yikh dovhostrokovoi finansovoi stiikosti. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 11, 24-27 [in Ukrainian].
13. Klapkiv, Y. M., Vakun, O. V., Niemczyk, L. (2017). Financial mechanism of the insurance business. *Scientific bulletin of Polissia*, 4 (12), 2, 84-91.
14. Pro strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 r. № 85/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#n2> [in Ukrainian].
15. Metodyky formuvannia strakhovykh rezerviv za vydamy strakhuvannia, inshymy, nizh strakhuvannia zhyttia vid 17.12.2004 r. № 3104. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0019-05#Text> [in Ukrainian].
16. Metodyky formuvannia rezerviv iz strakhuvannia zhyttia vid 27.01.2004 r. № 24. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-04#Text> [in Ukrainian].
17. Polozhennia pro oboviazkovi kryterii i normatyvy dostatnosti kapitalu ta platospromozhnosti, likvidnosti, prybutkovosti, yakosti aktyviv ta ryzykovosti operatsii strakhovyka vid 07.06.2018 r. № 850. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text> [in Ukrainian].

УДК 658.152:001.895:339.13

JEL classification: E22, L69

Марина АДАМЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра фінансів суб'єктів господарювання
та інноваційного розвитку,
Криворізький національний університет,
Україна
E-mail: adamenko@ua.fm
<https://orcid.org/0000-0002-0738-1067>

Ігор АФАНАСЬЄВ

кандидат економічних наук,
старший викладач,
кафедра менеджменту і адміністрування,
Криворізький національний університет,
Україна
E-mail: aie85playm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4505-7145>

Сергій КАПІТУЛА

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра фінансів суб'єктів господарювання
та інноваційного розвитку,
Криворізький національний університет,
Україна
E-mail: sergkapitula@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9075-2561>

Альона ШАХНО

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки, організації та
управління підприємствами,
Криворізький національний університет,
Україна
E-mail: shakhno@knu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0718-0051>

© Марина Адаменко, Ігор Афанасьєв,
Сергій Капітула, Альона Шахно, 2021

Отримано: 03.10.2021 р.

Прорецензовано: 17.10.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Марина Адаменко (Україна)
Ігор Афанасьєв (Україна)
Сергій Капітула (Україна)
Альона Шахно (Україна)

ІНВЕСТИВАННЯ В ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕСУРСНО-ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІРНИЧОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження є процеси забезпечення конкурентоспроможності потенціалу гірничорудних підприємств на основі врахування окремих ключових аспектів методології та практики раціонального управління розподілом інвестицій, що притаманні особливостям інвестиційно-інноваційної діяльності дочірніх підприємств у межах материнської компанії. **Мета та завдання** дослідження полягає в удосконаленні теоретико-методичних підходів щодо підвищення конкурентоспроможності потенціалу гірничорудних підприємств на основі раціонального управління розподілом інвестиційних ресурсів в процесі їх інноваційного розвитку.

Метод (методологія). Вирішення питань щодо раціонального розподілу інвестиційних ресурсів з позиції належного забезпечення конкурентоспроможності потенціалу підприємств гірничо-видобувної промисловості запропоновано здійснювати відповідно методу оптимізації багатоетапних процесів – задачі динамічного програмування щодо розподілу ресурсів (коштів) між підприємствами на основі використання принципу оптимальності Р. Беллмана.

Результати. В результаті досліджень встановлено, що найважливішим критерієм оптимізації програми інноваційного розвитку на засадах раціонального розподілу інвестиційних ресурсів доцільно обрати собівартість реалізованої продукції, що обумовлено залежністю фінансових результатів діяльності гірничорудних підприємств від сукупних витрат. Реалізацію використання запропонованого методу оптимізації розподілу інвестиційних ресурсів розглянуто на прикладі спільно працюючих в одній компанії гірничорудних підприємств.

Висновки. На основі узагальнення досліджень теоретичних і практичних аспектів, що стосуються підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю ресурсно-виробничого потенціалу гірничорудних підприємств, розроблено методичний підхід визначення пріоритетності розподілу інвестиційних ресурсів у контексті забезпечення процесів інноваційного розвитку спільно працюючих в одній компанії. Застосування розробленого методичного підходу на практиці дозволяє топ-менеджменту великих вертикально-інтегрованих компаній раціонально спрямувати розподіл інвестиційних ресурсів на стабільний інноваційний розвиток дочірніх підприємств.

Адаменко М., Афанасьєв І., Капітула С., Шахно А. Інвестування в інноваційний розвиток конкурентоспроможності ресурсно-виробничого потенціалу гірничорудних підприємств. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 105-114.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.105>

Ключові слова: конкурентоспроможність; ресурсно-виробничий потенціал; підприємство; собівартість реалізованої продукції; фінансовий результат; інвестиційні ресурси; інноваційний розвиток.

UDC 658.152:001.895:339.13

JEL classification: E22, L69

Maryna ADAMENKO

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance of Business Entities and
Innovative Development,
Kryvyi Rih National University, Ukraine
Email: adamenko@ua.fm
<https://orcid.org/0000-0002-0738-1067>*

Ihor AFANASIEV

*PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Management and
Administration,
Kryvyi Rih National University, Ukraine
Email: aie85playm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4505-7145>*

Serhii KAPITULA

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance of Business Entities and
Innovative Development,
Kryvyi Rih National University, Ukraine
Email: sergkapitula@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9075-2561>*

Alona SHAHNO

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Economics,
Organization and Management of Enterprises,
Kryvyi Rih National University, Ukraine
Email: shakhno@knu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0718-0051>*

© Maryna Adamenko, Ihor Afanasiev,
Serhii Kapitula, Alona Shahno, 2021

Received: 03.10.2021

Revised: 17.10.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

**Maryna Adamenko (Ukraine)
Ihor Afanasiev (Ukraine)
Serhii Kapitula (Ukraine)
Alona Shahno (Ukraine)**

INVESTMENT IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF COMPETITIVENESS OF RESOURCE AND PRODUCTION POTENTIAL OF MINING ENTERPRISES

Abstract

The subject of the research is the processes of ensuring the competitiveness of the potential of mining enterprises based on certain key aspects of methodology and practice of rational management of investment distribution, which are inherent in the investment and innovation activities of subsidiaries within the parent company.

The purpose and objectives of the study is to improve theoretical and methodological approaches to increase the competitiveness of the potential of mining enterprises on the basis of rational management of the allocation of investment resources in the process of their innovative development.

Method (methodology). Solving issues of rational allocation of investment resources from the standpoint of proper competitiveness of mining enterprises is proposed to be carried out according to the method of optimizing multi-stage processes - the problem of dynamic programming of resource allocation between enterprises based on the principle of optimality R. Bellman.

Results. As a result of research it is established that the most important criterion for optimizing the program of innovative development on the basis of rational distribution of investment resources is to choose the cost of sales, due to the dependence of financial performance of mining companies on total costs. The implementation of the proposed method of optimizing the allocation of investment resources is considered on the example of jointly operating in one company mining companies.

Conclusions. Based on the generalization of research on theoretical and practical aspects related to improving the efficiency of managing the competitiveness of resource and production potential of mining enterprises, a methodological approach to prioritizing the allocation of investment resources in the context of innovation development working together in one company. The application of the developed methodological approach in practice allows the top management of large vertically integrated companies to rationally direct the allocation of investment resources to the stable innovative development of subsidiaries.

Adamenko, M., Afanasyev, I., Kapitula, S., & Shakhno, A. (2021). Investing in the innovative development of the competitiveness of resource and production potential of mining enterprises. *Economic analysis*, 31 (3), 105-114.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.105>

Keywords: competitiveness; resource and production potential; enterprise; cost of goods sold; financial result; investment resources; innovative development.

Вступ

Посилення позицій промислових підприємств в конкурентній боротьбі залежить від багатьох факторів, що безпосередньо впливають на рівень їх інноваційного розвитку, де одним із яких є раціональне використання наявного потенціалу підприємства. Безумовно, раціональне управління використанням ресурсно-виробничого потенціалу при вкладенні інвестицій в інновації необхідно розглядати як один із головних факторів підвищення ефективності виробництва, що потребує ретельної інтерпретації умов невизначеності й конфліктності ринкових перетворень з урахуванням мінімізації інвестиційних ризиків [1]. Водночас, стосовно гірничорудних підприємств слід враховувати, що основну частину витрат виробництва залізорудної продукції складають матеріально-енергетичні ресурси, витрати по обслуговуванню та експлуатації устаткування або технологічного процесу. Звідси, вирішальне значення для підвищення ефективності підприємств гірничо-видобувної промисловості має інноваційний розвиток у контексті переобладнання виробничого устаткування, скорочення терміну установки, тривалості технологічного процесу, запуску в виробництво нової технології, усунення усіх видів внутрішньовиробничих збитків, перевитрат матеріалів, сировини, енергії. Тому відмінними рисами господарювання гірничорудних підприємств у ринкових умовах повинні бути постійність боротьби зі всіма видами збитків на виробництві, пошук інвестиційно-інноваційних рішень підвищення продуктивності, забезпечення гнучкості й оперативності виробництва та затребуваної ринком якості продукції. Особливо, це питання стає актуальним коли зростання експлуатаційних витрат цих підприємств, які складають значну частину собівартості їх продукції, обумовлюється причинами неефективного використання ресурсно-виробничого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що управлінню конкурентоспроможністю потенціалу промислових підприємств присвячено доволі велику кількість досліджень опублікованих як у вітчизняних, так і в зарубіжних наукових виданнях. З огляду їх аналізу можна виділити ті, що у більшій мірі безпосередньо стосуються питань конкурентоспроможності підприємств і розподілу інвестиційних ресурсів в процесі їх інноваційного розвитку, а саме, наукові праці таких авторів [2, с. 82; 3, с. 140-144; 4, с. 175-177; 5, с. 53-55; 6; 7, с. 76-78; 8, с. 19-21; 9, с. 19; 10, с. 86; 11, с. 94-99]. Однак, як на нашу думку, потребують приділення більшої уваги окремі аспекти в методології залучення та раціонального управління розподілом інвестицій в інноваційній діяльності гірничорудних

підприємств, які вносять спільний вагомий вклад у зростання національної економіки країни, але водночас в певній мірі втрачають свої конкурентні позиції на ринку залізорудної продукції.

Мети статті

Метою досліджень є удосконалення теоретико-методичних підходів щодо підвищення конкурентоспроможності потенціалу гірничорудних підприємств на основі раціонального управління розподілом інвестиційних ресурсів в процесі їх інноваційного розвитку, що є однією із найважливіших форм зростання національного добробуту країни.

Виклад основного матеріалу

Управління підприємством здійснюється за рахунок функціонування двох підсистем: управляючої та операційної. У цьому разі головною ланкою управління є ресурсно-виробничий потенціал [3, с. 140-144]. В міру зростання кількості ресурсів, які використовуються у виробництві, та їх дефіцитності необхідно не лише застосовувати заходи щодо їх додаткового залучення, але й визначити здатність системи в її інтеграції. Саме така спрямованість відповідає вимогам змісту інтенсифікації виробництва, що потребує зваженої оцінки ефективності використання потенціалу гірничорудного підприємства щодо спроможності до інноваційного розвитку з урахування проблеми ресурсозатратності, де вплив ресурсного фактору може бути врахованим не шляхом введення його як складового елемента виробничого потенціалу, а за допомогою коефіцієнта коригування рівня витрат достатніх для забезпечення конкурентоспроможного функціонування підприємства на ринку залізорудної продукції.

Окремо слід зазначити, що ресурсно-виробничий потенціал підприємств є національним надбанням та елементом національного багатства. У його величині зосереджується праця людей, матеріалізовані знання та досвід. Утім, саме вірно визначений виробничий потенціал дає можливість створити основу для забезпечення пропорційності виробничих процесів. Значення рівня виробничого потенціалу є необхідним для встановлення витрат на виготовлення продукції. Тому, як на нашу думку, рівень ресурсно-виробничого потенціалу є визначальною характеристикою матеріальних умов оновлення продукції та зростання її якості, яка може стати основою для прогнозування обсягів виробництва. З огляду на зазначене, співвідношення величин виробничого потенціалу і кінцевих результатів діяльності підприємства надає узагальнену комплексну оцінку використання виробничих ресурсів та резервів підвищення ефективності, а отже й потреби інвестування

програм його інноваційного розвитку [12]. Отже, ретельний моніторинг і контроль рівня виробничого потенціалу є важливою проблемою в управлінні конкурентоспроможністю потенціалу гірничорудного підприємства в контексті розподілу інвестиційних ресурсів у процесі його інноваційного розвитку.

Варті уваги, проблеми теорії й практики оцінки, визначення, раціонального використання ресурсно-виробничого потенціалу щодо інноваційної спроможності гірничорудного підприємства, які стають по-особливому актуальними умовах ринкових трансформацій. У цьому зв'язку зауважимо, що процеси видобутку та переробки сировини характеризуються багатостадійністю, а тому головна задача полягає у мінімізації постійно-зростаючих сумарних витрат за всіма ланцюгами технологічного циклу та забезпеченні належного рівня рентабельності гірничорудного підприємства, яка, на жаль, у видобувній промисловості за останні роки має різко-коливальний характер з періодами збиткового виробництва.

Головною причиною цього є зростання собівартості реалізації товарної продукції гірничорудних підприємств за рахунок збільшення [13, с. 93-100; 14, с. 122-124; 15, с. 229-230]:

- матеріальних витрат (за рахунок зростання цін на сировину, матеріали, пальне та енергоресурси);
- витрат на оплату праці (внаслідок підвищення тарифних ставок і посадових окладів згідно чинного законодавства);
- відрахувань на соціальні заходи (збільшення фонду оплати з причин, зазначених у попередньому пункті);
- амортизації (внаслідок застосування підприємствами різних методів нарахування амортизації, в т. ч. методу прискореного зменшення залишкової вартості основних засобів).

Крім того, спостерігаємо неминуче зростання собівартості товарної залізорудної продукції і, як наслідок, зменшення її конкурентоспроможності та рівня освоєння виробничих потужностей, що посилюється підвищеною нестабільністю реалізаційних цін на ринках збуту металопродукції.

При цьому необхідно враховувати, що за сучасних умов ринкових перетворень також спостерігається зменшення обсягів виробництва товарної продукції гірничорудних підприємств на яке впливає:

- необхідність виконання зростаючих обсягів підготовчих робіт;
- погіршення стану підприємств внаслідок ускладнення умов гірничих робіт у зв'язку з невиконанням необхідних обсягів розкривних робіт;

- нестача автомобільного транспорту та коштів на придбання дизельного пального;
- обмеження щодо використання електроенергії;
- незадовільний стан технологічного обладнання;
- зниження попиту (внутрішні поставки залізної руди, концентрату та вапняків скоротилися через відмови металургів від заявлених обсягів).

Разом з тим, фактичне зниження виробництва залізорудної товарної продукції з причин обмеженого попиту є релевантним.

Зростання обсягів окремих видів товарної продукції у вартісному виразі відбулося в першу чергу, за рахунок зростання цін на основні, допоміжні матеріали та паливно-енергетичні ресурси й інших факторів, що призвело до росту собівартості товарної продукції і, як наслідок, до зростання відпускних оптових цін. Не останню роль тут відіграють й інфляційні процеси та ринкова кон'юнктура на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Водночас, низький рівень освоєння виробничих потужностей гірничорудних підприємств пояснюється:

- нестабільністю внутрішнього та зовнішнього ринку споживання залізорудної сировини;
- нестачею власних обігових коштів на оновлення активної частини основних виробничих засобів і на корінну реконструкцію дробильно-збагачувального комплексу, який би забезпечив підвищення конкурентоспроможності товарної продукції (збільшення вмісту заліза, зменшення шкідливих домішок та зниження собівартості);
- відставанням обсягів розкривних та гірничопідготовчих робіт від необхідних, що обумовило несвоєчасну підготовку кондиційної сировини до видобутку.

Узагальнюючи, розглянуті ключові аспекти характерних особливостей функціонування та перспектив подальшого прогресивного розвитку гірничорудних підприємств за сучасних умов постійних трансформацій їх ринкового простору найважливішим критерієм оптимізації програми інноваційного розвитку на засадах раціонального розподілу інвестиційних ресурсів можна обрати собівартість реалізованої продукції. Це, у першу чергу, обумовлено тим, що показники прибутковості знаходяться у повній залежності від показника витрат. Розв'язання цієї задачі, як на нашу думку, доцільно здійснювати відповідно методу оптимізації багатоетапних процесів (задачі динамічного програмування) щодо розподілу інвестиційних ресурсів підприємства [7, с. 76-78].

З огляду широкого класу вирішення задач розподілу ресурсів у процесі виробничо-

економічної діяльності організацій найбільш практичним є використання принципу оптимальності Р. Беллмана [7, с. 76-78; 16, с. 248-253]. Згідно з цим принципом незалежно від стану системи розподілу інвестиційних ресурсів, що досягнутий у результаті здійснення будь-якої кількості кроків, на найближчому з них управління системою здійснюється таким чином, щоб виконувалася умова забезпечення оптимального управління цією системою на всіх наступних кроках на підставі оптимізації розподілу ресурсів на всіх наступних кроках, включаючи і даний (поточний). При цьому, Беллманом також чітко сформульовані умови, за яких цей принцип вірний. Отже, основною вимогою процесу управління розподілом інвестиційних ресурсів є те, що такий процес не повинен ураховувати зворотні зв'язки, тобто управління процесом розподілу на кожному з етапів оптимізації не повинно впливати на стан системи досягнутий на попередніх кроках.

На основі принципу оптимальності Беллмана можна стверджувати, що для будь-якого процесу розподілу інвестиційних ресурсів без зворотного зв'язку оптимальне управління цим процесом таке, що є оптимальним для будь-якого з його підпроцесів по відношенню до вихідних станів цих підпроцесів. У такому випадку рішення на кожному кроці оптимізації розподілу інвестиційних ресурсів між підприємствами, що знаходяться на межі банкрутства виявляється найкращим з точки зору організації управління цим процесом в цілому. Тобто траєкторія оптимального управління характеризується ламаною лінією, і будь-яка частина цієї ламаної буде оптимальною траєкторією відносно її початку та кінця.

Таким чином, виходячи із загальної постановки задачі динамічного програмування [16, с. 245] в якій передбачено процедури оптимізації з фіксованою кількістю кроків n і початковим станом θ_0 у задачі розподілу інвестиційних ресурсів між підприємствами задається послідовність $n = 1, 2, 3, \dots$ при різних станах системи розподілу ресурсів $\Theta = \{\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_n\}$, зокрема, однокрокову, двохкрокову і т.д. – згідно принципу оптимальності Беллмана.

Вихідні умови щодо оптимізації розподілу інвестиційних ресурсів у контексті забезпечення процесів інноваційного розвитку спільно працюючих в одній компанії гірничорудних підприємств представимо у вигляді табл. 1, з якої при вирішенні задачі будуть перебиратися значення величини собівартості реалізованої продукції в передкризовому і післякризовому періодах та ставитиметься відповідно цим значенням отриманий підприємством чистий фінансовий результат (прибуток) [17; 18; 19; 20; 21;

22]. Слід зазначити, що кількісні значення прибутку і собівартості обов'язково приводяться до відносних одиниць (у нашому випадку використано метод нормалізації відносно максимальних значень показників у ретроспективному періоді). У табл. 1. представлені дані та їх попереднє опрацювання трьох гірничорудних підприємств ПРАТ «ПівнГЗК» – приватне акціонерне товариство (ПРАТ) «Північний гірничозбагачувальний комбінат», ПРАТ «ЦГЗК» – ПРАТ «Центральний гірничозбагачувальний комбінат», ПРАТ «ІнГЗК» – ПРАТ «Інгулецький гірничозбагачувальний комбінат», які в певній мірі здійснюють спільну господарську діяльність у складі української міжнародної вертикально інтегрованої гірничо-металургійної групи компаній «Метінвест».

На основі отриманих нормалізованих значень показників чистого фінансового результату (y) і собівартості реалізованої продукції (x) для підприємств побудовані функціональні залежності виду: чистий фінансовий результат (прибуток) = $f(\text{собівартість реалізованої продукції})$, які наведені в табл. 2.

За допомогою рівнянь регресії (табл. 2) сформовано таблицю вихідних даних (табл. 3) для отримання розв'язку задачі оптимального розподілу інвестиційних ресурсів між підприємствами за критерієм максимізації фінансового результату.

За допомогою використання серверу «Задача оптимального розподілу інвестицій» [23] було отримано два можливих варіанти рішення згідно яких, інвестиції з урахуванням критерію максимізації фінансового результату бажано було б розподілити відносно вагових коефіцієнтів наведених у табл. 4.

Але, оскільки підприємства ПРАТ «ПівнГЗК», ПРАТ «ЦГЗК», ПРАТ «ІнГЗК» входять у склад групи компаній «Метінвест» і кожне з них вносить певний вагомий вклад у результати її господарської діяльності, то при здійсненні розподілу інвестиційних ресурсів між ними доцільно враховувати діаметрально протилежні значення отриманих вагових коефіцієнтів (коефіцієнтів оцінок схильності підприємств до тенденцій економічного застою):

1) для ПРАТ «ПівнГЗК»

$$k_{mes1} = (1 - 0,4) / ((1 - 0,4) + (1 - 0,45) + (1 - 0,15)) = 0,3;$$

2) для ПРАТ «ЦГЗК»

$$k_{mes2} = (1 - 0,45) / ((1 - 0,4) + (1 - 0,45) + (1 - 0,15)) = 0,275;$$

3) для ПРАТ «ІнГЗК»

$$k_{mes3} = (1 - 0,15) / ((1 - 0,4) + (1 - 0,45) + (1 - 0,15)) = 0,425$$

Таблиця 1. Вихідна інформація для моделювання оптимального розподілу інвестиційних ресурсів між ПРАТ «ПівнігЗК», ПРАТ «ЦГЗК», ПРАТ «ІнгЗК» в межах компанії «Метінвест»

Назва показника	Підприємство	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кількісні значення показників у натуральних одиницях								
1. Чистий дохід від реалізації продукції, млн. грн.	ПРАТ «ПівнігЗК»	13345,34	12570,74	13329,42	15106,51	23282,27	26102,6	28472,96
	ПРАТ «ЦГЗК»	5672,95	6272,22	6531,71	7102,18	10727,58	11338,79	12083,28
	ПРАТ «ІнгЗК»	10352,26	11341,15	9489,519	11306,53	15711,29	18706,82	20100,02
2. Собівартість реалізованої продукції, млн. грн.	ПРАТ «ПівнігЗК»	6607,05	7394,90	10255,16	9658,98	11487,82	13330,82	16055,75
	ПРАТ «ЦГЗК»	2934,65	5304,09	4157,35	3197,37	5690,24	6802,92	7957,95
	ПРАТ «ІнгЗК»	4275,34	5148,25	6534,27	7200,12	7216,99	10300,23	11593,41
3. Чистий фінансовий результат (прибуток), млн. грн.	ПРАТ «ПівнігЗК»	4441,64	1545,67	-1212,50	3613,10	7791,83	8211,04	7994,98
	ПРАТ «ЦГЗК»	1572,01	770,85	687,98	2218,23	2707,85	2254,19	1473,31
	ПРАТ «ІнгЗК»	4712,644	976,17	-3498,874	-69,264	5711,26	5029,369	6077,221
4. Рентабельність, частка од.	ПРАТ «ПівнігЗК»	0,672	0,209	-0,118	0,374	0,678	0,616	0,498
	ПРАТ «ЦГЗК»	0,536	0,145	0,165	0,694	0,476	0,331	0,185
	ПРАТ «ІнгЗК»	1,102	0,190	-0,535	-0,010	0,791	0,488	0,524
Нормалізовані значення показників								
1. Собівартість реалізованої продукції, частка од.	ПРАТ «ПівнігЗК»	0,4115067	0,4605765	0,6387220	0,6015900	0,7154957	0,8302833	1,0000000
	ПРАТ «ЦГЗК»	0,3687693	0,6665151	0,5224148	0,4017834	0,7150382	0,8548578	1,0000000
	ПРАТ «ІнгЗК»	0,3687735	0,4440670	0,5636194	0,6210528	0,6225079	0,8884553	1,0000000
2. Чистий фінансовий результат (прибуток), частка од.	ПРАТ «ПівнігЗК»	0,5409352	0,1882424	-0,1476667	0,4400299	0,9489455	1,0000000	0,9736869
	ПРАТ «ЦГЗК»	0,5805364	0,2846708	0,2540672	0,8191828	1,0000000	0,8324638	0,5440894
	ПРАТ «ІнгЗК»	0,7754604	0,1606277	-0,5757359	-0,0113973	0,9397815	0,8275771	1,0000000

Таблиця 2. Рівняння регресії функціональних залежностей чистого фінансового результату (прибуток) = f (собівартість реалізованої продукції)

Підприємство	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації
ПРАТ «ПівнГЗК»	$y = 1,2948x - 0,1854$	$R^2 = 0,9943$
ПРАТ «ЦГЗК»	$y = 1,3764x - 0,1811$	$R^2 = 0,871$
ПРАТ «ІнГЗК»	$y = 0,8512x + 0,1141$	$R^2 = 0,979$

Таблиця 3. Вихідні дані задачі оптимального розподілу інвестиційних ресурсів між підприємствами за критерієм максимізації фінансового результату, частка од.

Собівартість реалізованої продукції, частка од.	Чистий фінансовий результат (прибуток), частка од.		
	ПРАТ «ПівнГЗК»	ПРАТ «ЦГЗК»	ПРАТ «ІнГЗК»
0,4	0,33252	0,36946	0,45458
0,5	0,46200	0,50710	0,53970
0,6	0,59148	0,64474	0,62482
0,7	0,72096	0,78238	0,70994
0,8	0,85044	0,92002	0,79506
0,9	0,97992	1,05766	0,88018
1,0	1,10940	1,19530	0,96530

Таблиця 4. Результати розрахунку коефіцієнтів оцінок схильності підприємств до тенденцій економічного застою (середній зважений варіант), частка од.

Підприємство	Вагові коефіцієнти щодо оптимального розподілу інвестиційних ресурсів		
	Варіант 1	Варіант 2	Середній зважений варіант
ПРАТ «ПівнГЗК»	0,4	0,4	0,40
ПРАТ «ЦГЗК»	0,5	0,4	0,45
ПРАТ «ІнГЗК»	0,1	0,2	0,15

Таким чином, зміст методики визначення пріоритетності розподілу інвестиційних ресурсів у контексті забезпечення процесів інноваційного розвитку спільно працюючих в одній компанії гірничорудних підприємств з урахуванням відносних зважених оцінок їх схильності до тенденцій економічного застою складає:

- формування облікової інформації щодо кількісних значень показників чистого фінансового результату (прибутку) і собівартості реалізованої продукції згідно обраного ретроспективного періоду діяльності підприємства, грн.;
- нормалізація кількісних значень показників чистого фінансового результату (прибутку) і собівартості реалізованої продукції згідно обраного ретроспективного періоду діяльності підприємства, грн.;
- використання серверу «Задача оптимального розподілу інвестицій» для отримання розв'язку задачі оптимального розподілу інвестиційних ресурсів між підприємствами за критерієм максимізації фінансового результату, частка од.;

- розрахунок коефіцієнтів оцінок схильності підприємств до тенденцій економічного застою, частка од.
- прийняття рішення щодо розподілу інвестиційних ресурсів топ-менеджментом материнської компанії.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отримані результати проведених досліджень дозволяють стверджувати наступне. Запропонований методичний підхід визначення пріоритетності розподілу інвестиційних ресурсів у контексті забезпечення процесів інноваційного розвитку спільно працюючих в одній компанії гірничорудних підприємств, що базується на отриманні зважених оцінок схильності окремо взятого підприємства до тенденцій економічного застою дозволяє: підвищити ефективність стратегічного реагування менеджменту підприємств на виклики трансформацій ринкового простору; надає можливість топ-менеджменту материнської компанії мінімізувати інвестиційні ризики при реалізації інноваційних рішень щодо підвищення конкурентоспроможності ресурсно-виробничого потенціалу дочірніх підприємств.

Перспективи подальших досліджень повинні спрямовуватися на розвиток концептуальних положень щодо політики використання та накопичення основних засобів у процесі інвестування гірничорудних підприємств, де ключовим моментом є визначення раціональних параметрів їх відтворення. Для цього необхідно розробляти моделі кількісних характеристик, на основі яких будуються прогнози відтворення. Для

ліквідації диспропорцій необхідно передбачати перерозподіл коштів на користь погашення реноваційної заборгованості. Нормальний режим відтворення основних засобів слід визначати фактором співвідношення інвестиційного попиту та пропозиції, а не реноваційним натиском, який тісно пов'язаний із подоланням негативної динаміки віддачі засобів та зі зростанням ефективності використання основних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 10.07.2019 № 526-р/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r#Text>
2. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса: Атлант. 2013, 470 с. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monografia_er_2013.pdf
3. Плаксюк О. О. Механізм формування ефективної системи ресурсного потенціалу підприємства. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2015. № 2. С. 140-147. URL: <http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/periodicals/obl/152/19.pdf>
4. Данилов А. В., Кавтиш О. П. Теоретичні підходи до сутності виробничого потенціалу промислового підприємства. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. Випуск 19. С. 173-178. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/87671>
5. Максимов С. В., Темченко Г. В. Дослідження енергомосткості витрат гірничорудних підприємств. *The Economic Messenger of the NMU*. 2012. № 2. С. 52-58. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2012/2/EV20122_052-058.pdf
6. Орлова А. А. Організація та здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності в промисловості України. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4015>
7. Яковлева А. П. Курдуп І. О. Дослідження задач знаходження оптимального розподілу ресурсів між підприємствами. Системні дослідження та інформаційні технології: міжнародний науково-технічний журнал. 2016. № 2. С. 74-80. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/19183>
8. Афанасьєв Є. В., Арутюнян А. Р., Куліш О. А. Окремі ключові аспекти раціонального використання виробничого потенціалу в системі управління гнучким розвитком залізрудним підприємством. *Інтелект XXI*. 2019. Вип. 2. С. 18-21.
9. Afanasiev Y., Kapitula S., Afanasiev I., Afanasieva M., Demchenko P. Selected aspects of modeling the process of evaluating business strategies for sustainable economic development of iron ore enterprises. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2020. 2(29) (May, 2020, Warsaw, Poland). С. 18-26. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/31052020/7065
10. Афанасьєв Є. В., Наджіб Фертас. Уточнення змісту та значення терміну «конкурентоспроможність ресурсного потенціалу». *Розвиток промисловості та суспільства: матеріали міжнар. наук.-техн. конф. (Кривий Ріг, 17-20 листопада 2020 р.)*. Кривий Ріг, 2020. С. 86.
11. Eugeniusz J. Sobczyk, Jerzy Kickia, Wiktoria Sobczyk, Marek Szuwarzyński. Support of mining investment choice decisions with the use of multi-criteria method. *Resources Policy*. 2017. Volume 51. P. 94-99.
12. Афанасьєв Є. В., Афанасьєв І. Є., Арутюнян А. Р. Маркетинг та менеджмент інвестиційно-інноваційних проектів у контексті стратегії просування продукції залізрудних підприємств. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. Бондарчук О. М., Темченко Г. В., Максимова О. С. Оптимізація ефективності діяльності промислового підприємства гірничої галузі. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 1. С. 89-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_13.
14. Адаменко М. В., Кашубіна Ю. Б. Організаційно-економічний механізм фінансування інноваційного потенціалу персоналу підприємства. *Проблеми економіки*. 2020. №4(46). С. 119-125. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-119_125.pdf.
15. Буханець В. В., Шахно А. Ю. Оцінювання рівня капіталізації промислового підприємства в контексті його трудового потенціалу. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск № 7. С. 227-231. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/16>.
16. Кремер Н. Ш., Путко Б. А., Тришин И. М., Фридман М. Н. Исследование операций в экономике: учеб. пособие для вузов. / под ред. проф. Н. Ш. Кремера. Москва: ЮНИТИ, 2005. 407 с. URL: <http://padabum.com/d.php?id=35094>.

17. SMIDA. Бази даних. Приватне акціонерне товариство «Північний гірничо-збагачувальний комбінат». Річна інформація (XML). URL: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00191023>.
18. SMIDA. Бази даних. Приватне акціонерне товариство «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат». Річна інформація (XML). URL: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00190977>.
19. SMIDA. Бази даних. Приватне акціонерне товариство «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат». Річна інформація (XML). URL: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00190905>.
20. Метінвест. Північний гірничо-збагачувальний комбінат. Інформація для акціонерів. URL: <https://sevgok.metinvestholding.com/ua/about/info>.
21. Метінвест. Центральний гірничо-збагачувальний комбінат. Інформація для акціонерів. URL: <https://cgok.metinvestholding.com/ru/about/info>.
22. Метінвест. Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат. Інформація для акціонерів. URL: <https://ingok.metinvestholding.com/ua/about/info>.
23. Задача оптимального розподілу інвестицій. URL: <https://math.semestr.ru/dinam/dinam.php>.

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). On approval of the Strategy for the development of innovation in the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Strategy from 07/10/2019 № 526-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text> [in Ukrainian].
2. Yankovyy, O. H. (2013). Konkurentospromozhnist' pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyschennia. (Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement]. Odessa: Atlant) Retrieved from: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monografiya_ep_2013.pdf [in Ukrainian].
3. Plaksiuk, O. O. (2015). Mekhanizm formuvannia efektyvnoi systemy resursnoho potentsialu pidpriemstva (The mechanism of formation of an effective system of resource potential of the enterprise). *Bukhhalters'kyj oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodologii, orhanizatsii* (Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization) 2. 140-147. Retrieved from: <http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/periodicals/b-obl/152/19.pdf> [in Ukrainian].
4. Danylov, A. V., & Kavtysh, O. P. (2017). Teoretychni pidkhody do sutnosti vyrobnychoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva (Theoretical approaches to the essence of the production potential of an industrial enterprise). *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo* (Modern problems of economy and entrepreneurship). 19. 173-178. Retrieved from: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/87671> [in Ukrainian]
5. Maksymov, S. V. & Temchenko, H. V. (2012). Doslidzhennia enerhomykosti vytrat hirnchorudnykh pidpriemstv (Study of energy consumption costs of mining enterprises). *The Economic Messenger of the NMU*. 2. 52-58. Retrieved from: https://ev.nmu.org.ua/docs/2012/2/EV20122_052-058.pdf [in Ukrainian].
6. Orlova, A. A. (2014). Orhanizatsiia ta zdijsnennia investytsijno-innovatsijnoi diial'nosti v promyslovosti Ukrainy (Organization and implementation of investment and innovation activities in the industry of Ukraine). *Efektivna ekonomika* (Efficient economy), 9. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4015> [in Ukrainian].
7. Yakovleva, A. P., & Kurdup, I. O. (2016). Doslidzhennia zadach znakhodzhennia optymal'noho rozpodilu resursiv mizh pidpriemstvamy (Research of problems of finding the optimal distribution of resources between enterprises). *Systemni doslidzhennia ta informatsijni tekhnologii: mizhnarodnyj naukovo-tekhnichnyj zhurnal* (Systems research and information technologies: international scientific and technical journal). 2. 74-80. Retrieved from: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/19183> [in Ukrainian].
8. Afanasiev, Ye. V., Arutiunian, A. R., & Kulish, O. A. (2019). Okremi kliuchovi aspekty ratsional'noho vykorystannia vyrobnychoho potentsialu v systemi upravlinnia hnuchnym rozvytkom zalizorudnym pidpriemstvom (Some key aspects of rational use of production potential in the management system of flexible development of the iron ore enterprise). *Intelekt XXI* (Intelligence XXI), 2, 18-21 [in Ukrainian].
9. Afanasiev, Y., Kapitula, S., Afanasiev, I., Afanasieva, M., & Demchenko, P. (2020). Selected aspects of modeling the process of evaluating business strategies for sustainable economic development of iron ore enterprises. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2(29). 18-26. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/31052020/7065.
10. Afanasiev, Ye. V., & Nadzhib, Fertas (2020). Utochnennia zmistu ta znachennia terminu «konkurentospromozhnist' resursnoho potentsialu» (Clarification of the content and meaning of the term "competitiveness of resource potential"). *Rozvytok promyslovosti ta suspil'stva* (Development of industry and society). Materialy mizhnar. nauk.-tekhn. konf. (Proceedings of the international scientific and technical conference). Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine, 17-20 November, P. 86 [in Ukrainian].
11. Sobczyk, Eugeniusz, J., Kickia Jerzy, Sobczyk, Wiktoria, Szuwarzyński, Marek (2017). Support of mining investment choice decisions with the use of multi-criteria method. *Resources Policy*, 51, 94-99.

12. Afanasiev, Ye. V., Afanasiev, I. Ye., & Arutiunian, A. R. (2017). Marketynh ta menedzhment investytsijno-innovatsijnykh proektiv u konteksti stratehii prosuvannia produktsii zalizorudnykh pidpriemstv (Marketing and management of investment and innovation projects in the context of the strategy of promoting the products of iron ore enterprises). *Efektivna ekonomika* (Efficient economy), 4, Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
13. Bondarchuk, O. M., Temchenko, H. V., & Maksymova, O. S. (2018). Optymizatsiia efektyvnosti diialnosti promyslovoho pidpriemstva hirnychoi haluzi (Optimization of efficiency of activity of the industrial enterprise of mining branch). *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu* (Economic Bulletin of the National Mining University), 1, 89-101. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_13 [in Ukrainian].
14. Adamenko, M. V., & Kashubina, Yu. B. (2020). Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm finansuvannia innovatsijnoho potentsialu personalu pidpriemstva (Organizational and economic mechanism of financing the innovative potential of the enterprise staff). *Problemy ekonomiky* (Problems of the economy), 4(46), 119-125. Retrieved from: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-119_125.pdf [in Ukrainian].
15. Bukhanets, V. V., & Shakhno, A. Yu. (2016). Otsiniuvannia rivnia kapitalizatsii promyslovoho pidpriemstva v konteksti joho trudovoho potentsialu (Assessing the level of capitalization of an industrial enterprise in the context of its labor potential). *Ekonomika i suspil'stvo* (Economy and society), 7, 227-231. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/16> [in Ukrainian].
16. Kremer, N. Sh., Putko, B. A., Tryshyn, Y. M., & Frydman, M. N. (2005). Issledovanye operatsyj v ekonomyke (Research of operations in economics). Moscow: UNITY. Retrieved from: <http://padabum.com/d.php?id=35094> [in Russian].
17. SMIDA (2021). Bazy danykh. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Pivnichnyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat». Richna informatsiia (XML). (Databases. Private Joint-Stock Company "Northern Mining and Processing Plant". Annual information (XML)). Retrieved from: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00191023> [in Ukrainian].
18. SMIDA (2021). Bazy danykh. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Tsentral'nyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat». Richna informatsiia (XML) (Databases. Private Joint-Stock Company "Central Mining and Processing Plant". Annual information (XML)). Retrieved from: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00190977> [in Ukrainian].
19. SMIDA (2021). Bazy danykh. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Inhulets'kyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat». Richna informatsiia (XML) (Databases. Private Joint-Stock Company "Ingulets Mining and Processing Plant". Annual information (XML)). Retrieved from: <https://www.smida.gov.ua/db/prof/00190905> [in Ukrainian].
20. Metinvest (2021). Pivnichnyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat. Informatsiia dlia aktsioneriv (Northern Mining and Processing Plant. Information for shareholders). Retrieved from: <https://sevgok.metinvestholding.com/ua/about/info> [in Ukrainian].
21. Metinvest (2021). Tsentral'nyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat. Informatsiia dlia aktsioneriv (Central Mining and Processing Plant. Information for shareholders). Retrieved from: <https://cgok.metinvestholding.com/ru/about/info> [in Ukrainian].
22. Metinvest (2021). Inhulets'kyj hirnycho-zbahachuval'nyj kombinat. Informatsiia dlia aktsioneriv (Ingulets Mining and Processing Plant. Information for shareholders). Retrieved from: <https://ingok.metinvestholding.com/ua/about/info> [in Ukrainian].
23. Zadacha optimalnoho rozpodilu investytsij (The problem of optimal distribution of investments). Retrieved from: <https://math.semestr.ru/dinam/dinam.php> [in Ukrainian].

УДК 658.15: 658.16

JEL classification: G34

Ольга ВАРЧЕНКО

доктор економічних наук,
професор,
Білоцерківський національний аграрний
університет, Україна
E-mail: omvarchenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Ірина ГЕРАСИМЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент,
Білоцерківський національний аграрний
університет, Україна
E-mail: irina-gerasimenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

© Ольга Варченко, Ірина Герасименко, 2021

Отримано: 20.10.2021 р.
Прорецензовано: 01.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ольга Варченко (Україна)
Ірина Герасименко (Україна)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВАРТІСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТУ СИНЕРГІЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ

Вступ. Сучасні умови господарювання характеризуються посиленням як зовнішніх, так й внутрішніх ризиків, що вимагає від менеджменту підприємств розробки дієвих інструментів щодо підвищення його конкурентоспроможності та вартості. Для менеджменту підприємства необхідно враховувати особливості формування синергетичних ефектів при проведенні реструктуризації та оцінити вектори їх впливу на його вартість, що дозволить приймати раціональні управлінські рішення. Саме тому існує необхідність в узагальненні методичних підходів до оцінки сукупного синергетичного ефекту при реструктуризації підприємства та його впливу на приріст його вартості.

Мета. Метою статті є узагальнення алгоритму формування різних видів синергетичних ефектів при реструктуризації підприємства та розробка методичних підходів до оцінки їх впливу на вартість підприємства, які доцільно використовувати в системі вартісно-орієнтованого управління.

Методи (методологія). Під час дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний та монографічний методи використовувалися в процесі теоретичного узагальнення та формулювання висновків; метод системного аналізу при розробці алгоритму формування синергетичних ефектів за видами діяльності підприємства; ретроспективний аналіз, індукція та дедукція при ідентифікації синергетичних ефектів за видами діяльності при проведенні реструктуризації та визначенні вектору їх впливу на вартість підприємства.

Результати. Досліджено прояви синергетичних ефектів при проведенні реструктуризації підприємства та доведено їх вплив на вартість підприємства. Ідентифіковано прояви синергетичних ефектів реструктуризації за видами активів та діяльності підприємства. Обґрунтовано методичні підходи оцінки впливу синергетичних ефектів при реструктуризації підприємства на його вартість, що дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо реорганізації та сприятиме підвищенню ефективності системи управління, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

Варченко О., Герасименко І. Методичні підходи до вартісної оцінки ефекту синергії реструктуризації підприємства. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 115-124.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.115>

Ключові слова: реструктуризація; синергетичний ефект; вартісно-орієнтоване управління; вартість підприємства; методичні підходи; показники.

UDC 658.15: 658.16

Olga Varchenko (Ukraine)
Iryna Herasymenko (Ukraine)

JEL classification: G34

Olga VARCHENKO

Doctor of Economic Sciences,
Professor,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Ukraine
Email: omvarchenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Iryna HERASYMENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Ukraine
E-mail: irina-gerasimenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

© Olga Varchenko, Iryna Herasymenko, 2021

Received: 20.10.2021

Revised: 01.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

METHODICAL APPROACHES TO COST ESTIMATION OF SYNERGY EFFECT OF ENTERPRISE RESTRUCTURING

ABSTRACT

Introduction. Modern business conditions are characterized by increasing both external and internal risks, which requires the management of enterprises to develop effective tools to increase its competitiveness and value. For the management of the enterprise it is necessary to take into account the peculiarities of the formation of synergetic effects during the restructuring and to assess the vectors of their impact on its value, which will allow to make rational management decisions. That is why there is a need to generalize methodological approaches to assessing the overall synergy effect in the restructuring of the enterprise and its impact on the increase in its value.

Goal. The aim of the article is to generalize the algorithm of formation of different types of synergetic effects in enterprise restructuring and to develop methodological approaches to assess their impact on the value of the enterprise, which should be used in the system of cost-oriented management.

Method (methodology). The following methods were used during the research: abstract-logical and monographic methods were used in the process of theoretical generalization and formulation of conclusions; method of system analysis in the development of the algorithm for the formation of synergetic effects by type of activity of the enterprise; retrospective analysis, induction and deduction in the identification of synergetic effects by type of activity in the restructuring and determining the vector of their impact on the value of the enterprise.

Results. The manifestations of synergetic effects during the restructuring of the enterprise are investigated and their influence on the value of the enterprise is proved. Manifestations of synergetic effects of restructuring by types of assets and activities of the enterprise are identified. Methodical approaches to assessing the impact of synergetic effects in the restructuring of the enterprise on its value are substantiated, which will allow to make sound management decisions on reorganization and help increase the efficiency of the management system, investment attractiveness and competitiveness.

Varchenko, O., & Herasymenko, I. (2021). Methodical approaches to cost estimation of synergy effect of enterprise restructuring. *Economic analysis*, 31 (3), 115-124.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.115>

Keywords: restructuring; synergetic effect; cost-oriented management; enterprise cost; methodical approaches; indicators.

Вступ

Сучасні умови господарювання характеризуються посиленням як зовнішніх, так й внутрішніх ризиків щодо забезпечення стабільного та зростаючого розвитку бізнесових структур. Зокрема, високі макроекономічні ризики, труднощі щодо залучення джерел зовнішнього та внутрішнього інвестування, зниження прибутковості бізнесу унаслідок зростання виробничих витрат, що вимагає від менеджменту підприємств розробки дієвих інструментів підвищення його конкурентоспроможності та вартості. Перелічені вище ризики зумовлюють втрату фінансової стійкості, а також пов'язані із цим процеси – реструктуризації, реорганізації, і навіть ліквідації. Безперечно, що найбільш економічно доцільними є процеси, які передбачають збереження підприємства та створення умов до його подальшого розвитку, а саме реструктуризації.

Очевидно, що синергетичний ефект є результатом зміни структури підприємства на основі реалізації комплексу організаційно-економічних, правових та технічних заходів. Для менеджерів підприємства та власників важливо виділити особливості прояву синергетичного ефекту та оцінити можливі наслідки таких перетворень з метою виключення негативного ефекту синергії та відповідно відмовитися від неефективних управлінських рішень. Саме тому існує необхідність в узагальненні методичних підходів до оцінки синергетичного ефекту при реалізації різних інструментів – від реструктуризації до зміни організаційно-економічної форми ведення діяльності підприємства, які позитивно вплинуть на приріст його вартості. На сьогодні питання оцінки результативності процесів реструктуризації на основі використання інструменту синергії, зорієнтованих на підвищення вартості підприємства, є актуальним.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення алгоритму формування різних видів синергетичних ефектів при реструктуризації підприємства та розробка методичних підходів до оцінки їх впливу на вартість підприємства, які доцільно використовувати в системі вартісно-орієнтованого управління.

Вивчення методів оцінки прояву синергетичного ефекту при реструктуризації підприємства представлено в працях таких зарубіжних науковців: А. Дамодаран [1], Ромеро О. [2], Тантало К. [3] та інших. Питання, пов'язані зі зміною структури підприємства, інтеграційними процесами та прояву синергії, вивчали такі зарубіжні дослідники: Бруско С. [4], Едвард Г. [5], Гауфмана П. [6] та інші. Щодо досліджень в області прояву синергетичного

ефекту вітчизняними науковцями, то необхідно виділити таких вчених: Фадеєв І. Г., який систематизував основні принципи координації складових інтегрованих систем управління на рівні нафтогазовидобувних компаній [7]; групою дослідників (І. І. Грибик, Н. В. Смолінська, А. М. Гирило), якими узагальнено засади розвитку корпоративної культури на засадах синергії [8]; Водянка Л.Д., яка обґрунтувала ознаки класифікації синергетичних ефектів та узагальнила підходи до їх оцінювання [9]. Незважаючи на те, що у цих дослідженнях запропоновано різні методи оцінки ефекту синергії для ситуації реструктуризації підприємств, однак при цьому не повністю враховуються галузеві особливості, ігноруються позитивні зміни, що проявляються після реструктуризації, розглядається прояв синергетичних ефектів за обмеженими видами діяльності. Саме урахування перелічених недоліків існуючих підходів до оцінки синергетичних ефектів реструктуризації зумовлює необхідність в удосконаленні оцінки їх впливу на вартість підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під час розробки та вирішення поставлених завдань використано такі методи: абстрактно-логічний та монографічний методи використовувалися в процесі теоретичного узагальнення та формулювання висновків; метод системного аналізу при розробці алгоритму формування синергетичних ефектів за видами діяльності підприємства; ретроспективний аналіз, індукція та дедукція при ідентифікації синергетичних ефектів за видами діяльності при проведенні реструктуризації та визначенні вектору їх впливу на вартість підприємства.

Узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволило встановити строкатість у тлумаченні економічного поняття «реструктуризація». Так, в зарубіжних дослідженнях має місце двоїстість при дефініції корпоративної реструктуризації, оскільки розглядається як процес та ціль цього процесу, що є не логічним. Так, щодо першого підходу, то реструктуризація розглядається як процес організації компанії або системи по-новому з метою забезпечення більш ефективної роботи, або сукупність операцій, метою яких є купівля або продаж активів для зміни структури капіталу, або трансформація внутрішньої організаційної структури компанії [10, с. 54]. Щодо розуміння реструктуризації через призму цілей, то найбільш чітко її характеризує визначення пов'язане із даунсайзінгом (англ. downsizing – зменшення розміру) відповідно до якого це «заплановане скорочення елементів або робочих місць» [11,

с. 95-104]. Отже, у процесі реструктуризації виникає так зване «творче руйнування», при якому не завжди відбувається процес переходу підприємства від старих технологій до інноваційних. Так, С. Каплан і Р. Фостер наголошували, що великі компанії замість гнучких покращень можуть використовувати «різку» реструктуризацію з метою успішної трансформації та збереження конкурентоспроможності [12]. До подібного висновку дійшли за результатами проведеного дослідження компанії McKinsey, яка проаналізувала більше тисячі корпорацій у 15 галузях промисловості [13]. Так, дослідниками Harvard Business School зроблено висновок про те, що реструктуризація проводиться з метою скорочення витрат та звільнення від недооцінених ресурсів, що можуть бути інвестованими у створення конкурентної переваги [14], а, отже, підвищення вартості компанії.

Узагальнення підходів до розуміння реструктуризації у середовищі вітчизняних дослідників дозволило встановити, що для них характерним є те, що це процес структурної зміни підприємства. У Кодексі України з процедур банкрутства під реструктуризацією підприємства розуміється здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів [15].

Серед підходів вітчизняних науковців слід виділити такий, у якому реструктуризація розглядається на основі зміни структури економічного суб'єкта (активів, власності, фінансів, управління) незалежно від його стану під впливом чинників зовнішнього чи внутрішнього середовища для підвищення конкурентоспроможності з подальшим зростанням вартості бізнесу [16]. Окрім цього, реструктуризація підприємства визначається як «... послідовне впровадження системи організаційно-економічних, техніко-технологічних, фінансових та правових заходів, що носять інноваційний характер...» [17], «... комплексна оптимізація системи функціонування підприємства» [18; 19] та інші. У розглянутих дефініціях не простежуються цілі реструктуризації, із чим ми не можемо погодитися, оскільки основною ціллю є зростання ринкової вартості бізнесу на основі підвищення ефективності його функціонування за рахунок внутрішніх резервів.

Зазначимо, що процес реструктуризації пов'язаний із стратегічними перетвореннями, які не відносяться до поточної діяльності, а це зумовлює необхідність розгляду синергетичних ефектів в аспекті концепції вартісно-орієнтованого управління VBM (англ. – Value Based Management), метою якого є ріст вартості підприємства.

Очевидно, що вартість підприємства може бути підвищена різними способами, зокрема: реалізація інвестиційних проєктів у напрямі модернізації виробничої бази, будівництво нових потужностей та розширення об'єктів виробничої інфраструктури, підвищення якості продукції, тощо; забезпечення відкритості та прозорості діяльності; здійснення структурної перебудови (реструктуризації). Результати досліджень підтверджують, що серед причин, за якими суб'єкти господарювання здійснюють корпоративну реструктуризацію, завжди розглядається підвищення його вартості. У зв'язку із цим, вартісна оцінка ефекту синергії реструктуризації тісно пов'язана із концепцією управління вартістю.

Водночас, результатом впровадження підприємством принципів вартісно-орієнтованого управління є не лише ріст його вартості, але й запровадження обмежень, зокрема, припинення інвестиційних вкладень у не ефективні напрями виробничої діяльності, закриття не рентабельних підрозділів та відділів, тощо. Очевидно, що одним із негативних наслідків реструктуризації є втрата робочих місць [20], але впровадження інноваційних технологій, автоматизація та роботизація за дослідженнями McKinsey Global Institute дозволяють створювати більшу величину вартості та робочих місць [21, с. 23], що є некоректним оскільки не співпадає із реальними умовами.

Вважаємо, що результати та цілі реструктуризації, орієнтованої на підвищення вартості підприємства, та вартісного управління, мають відмінності. Так, у рамках вартісно-орієнтованого управління у якості способу підвищення вартості підприємства є стратегія залучення інвестицій, тоді як при реструктуризації позитивний синергетичний ефект і, як наслідок, приріст вартості підприємства може виникнути лише за рахунок внутрішніх резервів, а саме зміни структури та взаємозв'язків всередині підприємства. Окрім цього відмінності існують із урахуванням часового параметру, оскільки прояв синергетичного ефекту можливо одержати як в довго-, середньо- і короткостроковому періоді, а концепція вартісно-орієнтованого управління є складовою стратегічного менеджменту. Про взаємозв'язок синергетичного ефекту реструктуризації та підвищення вартості підприємства підтверджує те, що стратегія може передбачати використання синергії між окремими

бізнес-одинацями або підрозділами, тобто синергетичний ефект може розглядатися як ціль стратегії, а синергія як інструмент її досягнення.

Узагальнимо алгоритм дослідження реструктуризації, який би дозволив виділити заходи, які спроможні зумовити прояв синергетичного ефекту. Так, ще у 90-х роках розроблено модель «Пентагон» формування доданої вартості з метою оцінки потенційних вигід від реструктуризації [22, с. 31], до якої пізніше було включено елемент «Вартість із ростом, внутрішні покращення та реалізовані активи». Саме це доводить про те, що дослідники наголошують на необхідності урахування факторів розвитку підприємства після процедури реструктуризації, тобто довгостроковий ріст його вартості, в результаті було представлено «Гексагон реструктуризації».

За підходом McKinsey на першому етапі доцільно визначити поточну ринкову вартість підприємства (дату оцінки рекомендують визначати на початок процесу реструктуризації), яка стає точкою відліку для порівняння із результатами після проведення процедури реструктуризації. Зазначається, що може використовуватися стандартна процедура оцінки бізнесу на основі залучення незалежних експертів.

На другому етапі, проводиться вартісна оцінка бізнесу (вартість «яка вона є») шляхом оцінювання вартості кожного підрозділу в структурі підприємства на основі дохідного підходу методом дисконтування грошових потоків. Розрахована величина вартості підприємства порівнюється із показниками вартості компаній аналогів на фондовому ринку.

На третьому етапі необхідно виявити ключові фактори на рівні кожного підрозділу, які впливають на вартість підприємства в цілому. Із цією метою підприємство розглядається як система на рівні бізнес-процесів, тобто не лише як сукупність активів і пасивів, а також в аспекті організації бізнес-процесів. Такий підхід дозволить диференційовано розглянути можливості щодо підвищення ефективності бізнес-системи шляхом скорочення витрат і як наслідок збільшення чистого грошового потоку.

Четвертий етап реалізації моделі «Гексагона реструктуризації» передбачає, що після виявлення активів, бізнес-процесів та підрозділів, які негативно впливають на ефективність функціонування, а значить й вартість підприємства, необхідно розробити систему заходів по їх усуненню із структури підприємства.

На п'ятому етапі враховуються перспективи росту підприємства, які подаються як завдання менеджменту щодо стратегічних цілей

реструктуризації і часового горизонту довгострокового планування.

Шостий етап передбачає використання фінансового реінжинірингу, тобто переглядаються процеси руху грошових коштів та підходи до фінансування, метою є оптимізація податкових платежів та стабільність грошових потоків. З точки зору забезпечення підвищення рентабельності власного капіталу доцільно залучати позикові кошти та мінімізації податку на прибуток, тобто використовувати ефект фінансового левериджу.

Розглянута вище модель реструктуризації розглядається авторами в рамках вартісно-орієнтованого управління, оскільки використання процедур «гексагона» дозволяє одержати вартісний приріст за рахунок збільшення доходів та скорочення витрат. Однак, алгоритм «гексагона» на відміну від інструментів створення синергії реструктуризації, передбачає використання більш широкого переліку інструментів таких як, продаж збиткових підрозділів, неліквідів, а також використання зовнішніх джерел фінансування.

Економічна доцільність проведення реструктуризації визначається на основі так званого «розриву вартості», тобто різниці між загальною потенційною вартістю компанії та її початковою вартістю «як є», за підходом McKinsey. Якщо між поточною вартістю («як є»), що має компанія на дату оцінки, і потенційною вартістю, яку можна досягнути за рахунок реструктуризації, існує розрив, то це доводить про доцільність її проведення. Отже, за підходом McKinsey управління вартістю підприємства при проведенні реструктуризації необхідно визначити ту частину активів, яка забезпечує повну планову потребу для здійснення діяльності, а вивільнені ресурси перетворити у грошовий потік. Із цією метою необхідно: проаналізувати ефективність усіх виробничих бізнес-одинаць та сформованих активів; оцінити вартість окремих підрозділів підприємства; визначити ринкову вартість тих ресурсів, які можна продати, що покращити характеристику грошових потоків від операційної діяльності.

Цікавим є підхід за яким на рівні підприємства визначаються драйвери вартості, інвестиційний горизонт, заробітна плата, довгострокові відносини та ін. [3]. Ці драйвери поділяються за видами впливу на вартість у розрізі стейкхолдерів – акціонери, співробітники, постачальники, суспільство.

З метою оцінки створеної (доданої) вартості дослідники наводять таку формулу:

$$V_{Ctotal} = U_{sh} + U_{su} + U_{cu} + U_{em} + U_{cm} \quad (1),$$

де
VC – створення вартості компанії value creation);
Ush – драйвери вартості за видом «клієнти»;
Ucu – драйвери вартості за видом «співробітники»;
Uem – драйвери вартості за видом «постачальник»;
Ucm – драйвери вартості за видом «суспільство».

Цілком погоджуємося, що забезпечення росту вартості підприємства після реструктуризації досягається всіма складовими його діяльності, що вимагає обґрунтованого визначення так званих «драйверів» та вектору їх впливу на результуючий показник. Водночас, розглянутий вище методичний підхід оцінки впливу синергетичних ефектів на вартість підприємства, характеризуються певними дискусійними положеннями. Зокрема, виділені види впливу на вартість не дозволяють оцінити можливості зміни вартості, а також ділення драйверів на «відчутні» та «невідчутні» є не обґрунтованими. Так «соціальна відповідальність» або «інвестиційний горизонт» віднесено до «відчутних» драйверів, а «одержуваний дохід» і «бізнес ризики» – до «невідчутних». Окрім цього вплив суспільства має не пряме відношення до створення акціонерної вартості підприємства, а частина виділених драйверів також ні прямо, а ні опосередковано не впливає на підвищення вартості підприємства – «заробітна плата», «вплив на екологію». Вважаємо, що поділ драйверів на кількісні та не кількісні є доцільним, але авторами зроблено не коректно, оскільки «бізнес ризики», величину «одержаного доходу» можна подати у абсолютних одиницях, а «довгострокові відносини», «корпоративна соціальна відповідальність» та інші є абстрактними поняттями. У зв'язку із переліченими недоліками розглянутого підходу до оцінки впливу реструктуризації на вартість підприємства доцільно обґрунтувати напрями його удосконалення в аспекті використання у вітчизняній практиці.

Зазначимо, що реструктуризація підприємства представляє собою процес, тобто цілеспрямовану сукупність взаємопов'язаних дій (заходів), тому позитивний синергетичний ефект доцільно розглядати як результат цього процесу. Саме тому, у методиці вартісної оцінки синергії реструктуризації необхідно враховувати всі види діяльності підприємства із урахуванням активів, які залучаються у процес реструктуризації. Безперечно, що ознаки виділення видів синергії за видами діяльності підприємства є незалежними і сумарна величина ефекту визначається сумою за видами прояву. Вважаємо, що доцільно розглядати синергетичні ефекти в операційній, інвестиційній, фінансовій, управлінській, інноваційній,

інформаційній, маркетинговій видах діяльності підприємства. Окрім цього, для кожного виду синергії за напрямками діяльності підприємства впливають також синергетичні ефекти за видами активів. Отже, у рамках кожного із видів синергії за ознакою напрям функціонування підприємства може проявлятися ефект від об'єднання різних активів, зокрема необоротних та оборотних. До прикладу, при аналізі операційної діяльності в рамках ідентифікації синергетичних ефектів у результаті проведення заходів щодо інноваційного оновлення виробничого потенціалу підприємства, можливо одержання синергії від об'єднання матеріальних та нематеріальних ресурсів, оскільки виробничі лінії або окремі види обладнання та устаткування (матеріальні активи) та ліцензій на використання певної технології (нематеріальні активи).

Тоді сумарний ефект синергії (CE) від реструктуризації можна визначити за формулою:

$$CE_p = \sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^7 (CE) \cdot x_i y_j \quad (2),$$

де

- x1 – необоротні активи;
- x2 – оборотні активи;
- y1 – управлінська діяльність підприємства;
- y2 – операційна діяльність підприємства;
- y3 – фінансова діяльність підприємства;
- y4 – інвестиційна діяльність підприємства;
- y5 – інноваційна діяльність підприємства;
- y6 – інформаційна діяльність підприємства;
- y7 – маркетингова діяльність підприємства.

Перейдемо до визначення позитивних синергетичних ефектів за виділеними напрямками діяльності підприємства, що дозволить сформувати вартісну оцінку підприємства, яке пройшло процес реструктуризації. Так, операційна синергія проявляється через підвищення ефективності виробництва та/або скорочення операційних витрат. Зазначимо, що у результаті реструктуризації відбувається удосконалення технологій і виробничих процесів, які можуть зумовлювати прояви ефектів у маркетинговій діяльності, можливості більш раціонального використання вивільнених активів, тощо. Як правило, позитивний результат формується на основі здешевлення виробництва продукту на основі: зниження собівартості; зниження проценту постійних витрат у загальному обсязі операційних витрат (за рахунок економії на масштабах); збільшення величини знижок при придбанні виробничих запасів; зниження середніх витрат на одиницю продукції; зниження витрат на НДДКР, тощо. Зазначимо, що за

дослідженнями зарубіжних вчених сукупна частка операційної синергії у вартісній оцінці позитивного ефекту синергії становить 85% [23, с. 62], хоча інші види діяльності компаній авторами не розглядаються, що дозволяє розглядати цю величину як наближену та дещо завищену. Інші дослідження доводять, що ріст доходів на 4,92% спостерігається на третьому році після реструктуризації, а операційні витрати знизилися на 1,53% [2, с. 49].

Прояв ефекту фінансової синергії відбувається через економію коштів за рахунок диференціації джерел фінансування та характеризується такими видами: зниження трансакційних витрат; збалансування (стабілізація) грошових потоків підприємства із циклічним (сезонним) характером надходження доходів і, як наслідок зниження ризику інвестування в його цінні папери; зниження потреби у позиковому капіталу унаслідок орієнтації на використання власного капіталу з метою підвищення фінансової стійкості; підвищення кредитних можливостей унаслідок ліквідації не прибуткових підрозділів.

Щодо прояву ефекту інвестиційної синергії, то його можна оцінити на основі підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Джерелом виникнення ефекту інвестиційної синергії є інвестиційний клімат в країні, настрої та поведінка інвесторів, кон'юнктура інвестиційного ринку, тобто зовнішні чинники. Передбачати прояв ефекту інвестиційної синергії досить складно, оскільки неможливо із високою вірогідністю спрогнозувати реакцію ринку на інформацію про реструктуризацію підприємства, яка включає як об'єктивні (розміри підприємств, фінансові показники, репутація, сфери діяльності та частка ринку, рейтинги, тощо), так й суб'єктивні. Джерелом синергетичного ефекту можуть бути зміни позицій підприємства у кредитних та інвестиційних рейтингах.

Важливе місце у формуванні позитивних синергетичних ефектів реструктуризації відводиться інноваційній діяльності, що тісно пов'язана із операційною. Основою ефектів синергії в цьому напрямі діяльності будь-якого підприємства є впровадження інноваційних розробок у виробничу, управлінську, маркетингову діяльність, реалізація сталих інвестпроектів, емісія зелених облігацій, а також розробки нових конкурентоспроможних продуктів (послуг), що в стратегічній перспективі буде сприяти підвищенню ефективності на основі економії ресурсів, якості

продукції, і як наслідок, посиленню конкурентних переваг та ринкової позиції.

Ефект управлінської синергії виникає унаслідок підвищення результативності роботи менеджменту підприємства, і проявляється за рахунок створення нової системи управління. При цьому важливо визначити нереалізований потенціал щодо підвищення вартості реструктуризованого підприємства. Основою для даного виду синергії є кваліфікація менеджерів, їх досвід управління та знання, організаційна структура управління. При реструктуризації підрозділів підприємства ефект управлінської синергії виникає за умови створення нової системи управління та підвищення культури управління на основі чого відбувається оптимізація управлінських процесів та досягається підвищення вартості людського капіталу.

Тісно пов'язаним із вище розглянутим видом діяльності підприємства є інформаційне забезпечення, яке у нинішніх умовах діджиталізації доцільно розглядати окремо з тим, щоб оцінити можливості на напрями формування синергетичних ефектів. Джерелом формування синергетичного ефекту є програмне забезпечення та комп'ютерні технології, які використовуються у всіх видах діяльності реструктуризованого підприємства. Ефекти можуть виникати унаслідок підвищення продуктивності праці, скороченні числа працівників унаслідок автоматизації технологічних процесів, розрахунково-прогностичного обґрунтування управлінських рішень, запровадження електронного документообігу, тощо. Безперечно особливості в інформаційному забезпеченні різняться залежно від галузі підприємства, можливостей автоматизації бізнес процесів, рівня кваліфікації, досвіду, інноваційної орієнтованості управлінського персоналу та працівників, тощо.

Ефект синергії маркетингової діяльності підприємства проявляється за рахунок прийняття раціональних управлінських рішень у товарній, ціновій, збутовій та комунікаційній сферах. Синергія в області маркетингової політики може проявлятися якщо до основного продукту (послуги) будуть надаватися додаткові послуги – безкоштовна доставка, зниження тарифів на післягарантійне сервісне обслуговування, розширення переліку гарантій та інші, які спроможні підвищити попит на продукцію та послуги.

Алгоритм створення ефекту синергії в результаті реструктуризації представлено на рис. 1.

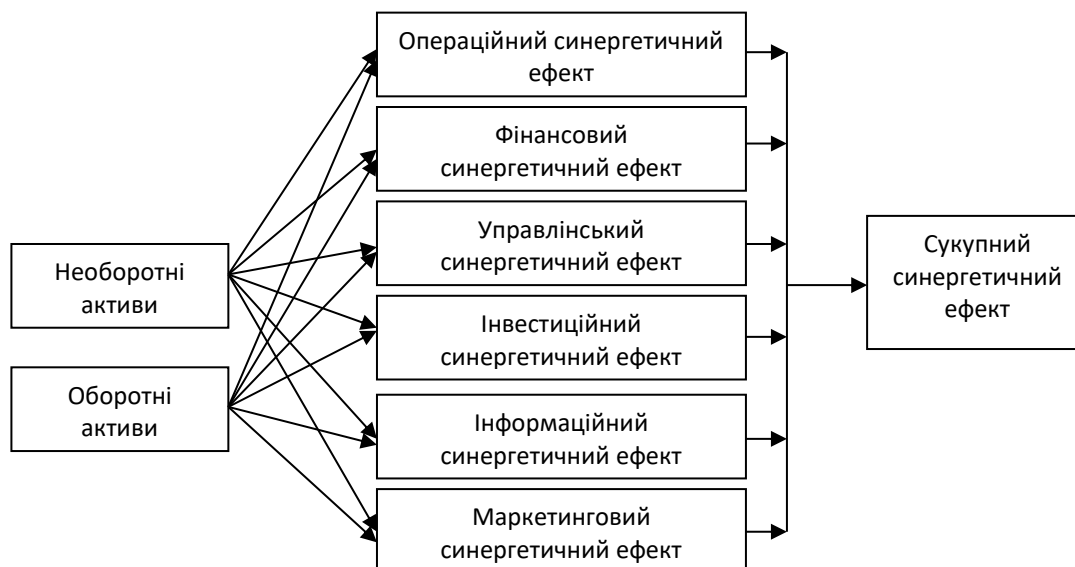

Рис. 1. Алгоритм формування сукупного ефекту синергії реструктуризації за видами діяльності підприємства

Джерело: узагальнено авторами.

Очевидно, що оцінити вплив синергетичних ефектів від проведення реструктуризації на вартість підприємства доцільно за дохідним методом, який дозволить врахувати майбутні зміни в грошових потоках. Базовою моделлю оцінки приросту вартості підприємства за результатами реструктуризації є метод дисконтування грошових потоків, який дозволяє визначити вартість бізнесу на основі поточної вартості майбутніх грошових потоків.

Очевидно, що сукупний ефект синергії реструктуризації визначається різницею вартості підприємства, визначеною до проведення реструктуризації, та після її проведення, тобто різницею між поточною вартістю грошових потоків після реструктуризації та поточною вартістю грошових потоків при збереженні існуючих умов:

$$CEP = PV_{\text{після}} - PV_{\text{до}} \quad (3)$$

Висновки та перспективи подальших розвідок

Узагальнено прояви синергетичних ефектів внаслідок проведення реструктуризації підприємства за видами діяльності, які у сукупності

формують загальний ефект. Менеджмент підприємства на основі виділених ефектів синергії може оцінити потенційний ефект реструктуризації та використовувати його при прогнозуванні вартості грошових потоків, які генеруються у результаті здійснення конкретних заходів та управлінських рішень. Доведено, що синергетичні ефекти реструктуризації впливають на вартість підприємства, оцінку яких можливо визначити у рамках представленого методичного підходу.

Ідентифіковано прояви синергетичних ефектів реструктуризації за видами активів та діяльності підприємства, що дозволить комплексно та диференційовано визначити їх вплив на вартість підприємства. Запропонований методичний підхід до оцінювання впливу синергетичних ефектів проведення реструктуризації на вартість підприємства дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо реорганізації та сприятиме підвищенню ефективності системи управління підприємствами, підвищенню їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Damodaran A. The value of transparency and the cost of complexity. Stern school of business. 2006. https://papers.ssrn.com/sol3/paper.cfm?abstract_id=886836.
2. Romero D., Galeano N., Giraldo J., Molina A., Msanjila S. S., Afsarmanesh H., Bollhalter S., Oswald M. Characterization of VBE Value Systems and Metrics. Deliverable D21.4a, European Collaborative Networked Organizations Leadership Initiative (ECOLEAD) project, 2006.
3. Tantaló Caterina, Priem Richard. Value Creation Through Stakeholder Synergy. Strategic Management Journal. 37, 2014.
4. Brusco S., Lopomo G., Robinson D. T., Viswanathan S. Efficient mechanisms for Mergers and acquisitions. 2006. 42 p.

5. Edward H. Bowman and Harbir Singh, Corporate restructuring: reconfiguring the firm. *Strategic Management Journal*, 14, 1993, 5-14.
6. Gaughan P. A. Mergers, acquisitions, and corporate restructurings. New York: Wiley. 1996, p. 265.
7. Фадєєва І. Г. Синергізм та координація роботи підсистем в інтегрованій системі управління нафтогазовидобувної корпорації. *Економічний часопис XXI*. 2012. № 12. С. 32-35.
8. Грибик І. І., Смолінська Н. В., Гирило А. М. Особливості розвитку корпоративної культури на засадах самоорганізації та синергії. *Проблеми економіки та управління*, № 611, 2008, С. 142-147.
9. Водянка Л. Д., Яскал І.В. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 1, 2012. № 3. С. 712.
10. Edward H. Bowman and Harbir Singh, Corporate restructuring: reconfiguring the firm. *Strategic Management Journal*, vol. 14, Special Issue, 1993, pp. 5-14.
11. Wayne F. Cascio, Downsizing: what do we know? what have we learned?, *Academy of Management Executive*, Vol 7, N°1, 1993, pp. 95-104.
12. Richard Foster and Sarah Kaplan. Creative Destruction: Why Companies That Are Built to Last Underperform the Market—And How to Successfully Transform Them. *Currency publisher*. 2001.
13. Creative destruction. McKinsey, September 2001 URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/creative-destruction>.
14. Richard L. Nolan and David C. Croson, Creative Destruction: A Six-Stage Process for Transforming the Organization. Harvard Business School Press. 1995.
15. Кодекс України з процедур банкрутства із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
16. Крисько Ж. Л. Сутність та види реструктуризації підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Економіка. Ужгород: Вид-во УНУ. 2009. Спецвипуск 28. Ч. II. С. 71-76.
17. Білик М. Сутність та класифікація реструктуризації державних підприємств. *Економіст*. 2000. № 1. С. 96-99.
18. Гриньова В. М., Гриньов А. В. Фінансова реструктуризація промислових підприємств. *Фінанси України*. 2002. № 10. С. 9-14.
19. Пономаренко В. С., Раєвнева О. В., Степуріна С. О. Механізм санаційного управління підприємством: засади формування та моделі реалізації. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. 304 с.
20. Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy. McKinsey. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/disruptive-technologies>.
21. Коупленд Т., Коллер Т., Муррін Дж. Стоимость компаний: оценка и управление. 3-е изд., перераб. и доп. / Пер. с англ. М.: ЗАО «Олимп—Бизнес», 2005. 576 с.
22. McKinsey & Company Inc., Tim Koller, Marc Goedhart, David Wessels. Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies, University Edition pp. 842.
23. Hamza T., Sghaier A., Thraya M. How do takeovers create synergies? Evidence from France. *Studies in Business and Economics*. 11(1). 2016. pp. 54-72.

REFERENCES

1. Damodaran, A. The value of transparency and the cost of complexity. Stern school of business. 2006. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/paper.cfm?abstract_id=886836.
2. Romero, D., Galeano, N., Giraldo, J., Molina, A., Msanjila, S. S., Afsarmanesh, H., Bollhalter, S., Oswald, M. Characterization of VBE Value Systems and Metrics. Deliverable D21.4a, European Collaborative Networked Organizations Leadership Initiative (ECOLEAD) project, 2006.
3. Tantalo, Caterina, Priem, Richard. (2014). Value Creation Through Stakeholder Synergy. *Strategic Management Journal*. 37, 2014.
4. Brusco, S., Lopomo, G., Robinson D. T., & Viswanathan, S. (2006). *Efficient mechanisms for Mergers and acquisitions*.
5. Edward, H. (1993). Bowman and Harbir Singh, Corporate restructuring: reconfiguring the firm, *Strategic Management Journal*, 14, 5-14.
6. Gaughan, P. A. (1996). *Mergers, acquisitions, and corporate restructurings*. New York: Wiley.
7. Fadyeyeva, I. H. (2012). Synerhizm ta koordynatsiya roboty pidsystem v intehrovaniy systemi upravlinnya naftohazovydobuvnoyi korporatsiyi. *Ekonomichnyy chasopys XXI*, 12, 32-35 [in Ukrainian].
8. Hrybyk, I. I., Smolinska, N. V., & Hyrylo, A. M. (2008). Osoblyvosti rozvytku korporatyvnoyi kultury na zasadakh samoorganizatsiyi ta synerhiyi. *Problemy ekonomiky ta upravlinnya*, 611, 142-147 [in Ukrainian].
9. Vodyanka, L. D., Yaskal, I. V. (2012). Synerhetychnyy efekty u diyal'nosti pidpryyemstv: klasyfikatsiya ta pidkhody do otsynuvannya. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 1, 3, 712 [in Ukrainian].
10. Edward, H. (1993). Bowman and Harbir Singh, Corporate restructuring: reconfiguring the firm. *Strategic Management Journal*, 14, 5-14.
11. Wayne, F. Cascio, (1993). Downsizing: what do we know? what have we learned?, *Academy of Management Executive*, 7(1), 95-104.
12. Foster, Richard and Kaplan, Sarah. (2001). Creative Destruction: Why Companies That Are Built to Last Underperform the Market—And How to Successfully Transform Them. *Currency publisher*.

13. Creative destruction. McKinsey, September 2001. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/creative-destruction>.
14. Nolan, R. L. and Croson, D. C. (1995). *Creative Destruction: A Six-Stage Process for Transforming the Organization*. Harvard Business School Press.
15. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva iz zminamy ta dopovnennyamy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> [in Ukrainian].
16. Krysko, Zh. L. (2009). Sutnist ta vydy restrukturyzatsiyi pidpryyemstv. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 28(2), 71-76 [in Ukrainian].
17. Bilyk, M. (2002). Sutnist ta klasyfikatsiya restrukturyzatsiyi derzhavnykh pidpryyemstv. *Ekonomist*, 1, 96-99 [in Ukrainian].
18. Hryn'ova, V. M., & Hrynov, A. V. (2002). Finansova restrukturyzatsiya promyslovykh pidpryyemstv. *Finansy Ukrainy*, 10, 9-14,
19. Ponomarenko, V. S., Rayevnyeva, O. V., & Stepurina, S. O. (2009). *Mekhanizm sanatsiynoho upravlinnya pidpryyemstvom: zasady formuvannya ta modeli realizatsiyi*. Kharkiv: INZhEK. [in Ukrainian].
20. Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy. *McKinsey*. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/disruptive-technologies>
21. Kouplend, T., Koller, T., & Murrin, Dzh. (2005). *Stoymost kompanii: otsenka i upravlenie*. Moscow: ZAO «Olymp-Byznes». [in Ukrainian].
22. McKinsey & Company Inc., Koller Tim, Marc Goedhart, Wessels David. *Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies*, University Edition.
23. Hamza, T., Sghaier, A., Thraya, M. (2016). How do takeovers create synergies? Evidence from France. *Studies in Business and Economics*, 11(1), 54-72.

УДК 330.3

JEL classification: D24, F20, O10

Олексій ЗАДОРЖНИЙ

Національний технічний університет
України «Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського», Україна
E-mail: azadoroznyj963@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4879-1230>
<https://publons.com/researcher/ABA-7297-2021/>

Ганна ЖАЛДАК

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра менеджменту підприємств,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського», Україна
E-mail: ann17@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3421-3648>
<https://publons.com/researcher/AAK-6244-2020/>

© Олексій Задорожний, Ганна Жалдак, 2021

Отримано: 01.11.2021 р.

Прорецензовано: 08.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Олексій Задорожний (Україна)
Ганна Жалдак (Україна)

РОЗВИТОК КОМПАНІЙ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: МОЖЛИВОСТІ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

АНОТАЦІЯ

Економічні процеси, як відомо, мають циклічний характер, що визначає періоди активного економічного зростання та спадання. Ураховуючи динамічність світового господарства, основним завданням на сьогодні для представників малого, середнього та великого бізнесу є адаптація до непостійних ринкових умов. Пристосування компаній до циклічних процесів є єдиним шляхом до підвищення конкурентоспроможності фірми, максимізації прибутків, підвищення ефективності використання капіталу, тощо.

При проведенні дослідження використовувалися такі мікроекономічні методи, як: індуктивний, дедуктивний, статистичний, динамічний, тощо. Метою дослідження було визначення позитивних й негативних ефектів нестабільності світової економіки на розвиток компаній різних галузей господарства.

Досліджено сучасні тенденції розвитку компаній за умов нестабільної економічної ситуації. Наведено приклади активного розвитку та банкрутства компаній за економічних криз, потрясінь, депресій. Визначено вплив пандемії COVID-19 на становлення й розвиток окремих підприємств. Наведено статистичну інформацію щодо змін валового прибутку деяких компаній вторинного й третинного секторів господарства в умовах нестабільності ринку. Визначено ключові принципи зростання ефективності роботи підприємств, враховуючи циклічний характер економіки, зокрема: мінімізація витрат та досягнення вищого рівня екологічності виробництва; впровадження високого рівня інноваційності та розвитку технологічних інновацій; підвищення якості менеджменту, що забезпечить високий рівень гнучкості та адаптивності компаній до непередбачених змін; розвиток культури експериментування. Наведені приклади деяких інструментів й методів для аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища компанії, зокрема, SWOT-аналіз, використання яких забезпечує можливість прийняття управлінських рішень для підвищення ефективності використання капіталу. Зроблено висновки, що за умов, коли конкуренція на ринку є сталою, або збільшується, проводиться так звана «боротьба за долар споживача», а отже компаніям необхідно постійно проводити аналіз власних конкурентів. Це дає змогу максимально швидко приймати відповідні рішення при зміні ринкових умов.

Задорожний О., Жалдак Г. Розвиток компаній в умовах нестабільності світової економіки: можливості, виклики, перспективи. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 125-132.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.125>

Ключові слова: криза; економічна нестабільність; компанія; розвиток; цифровізація; виробництво.

UDC 330.3

JEL classification: D24, F20, O10

Oleksii ZADOROZHNYI

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: azadoroznyj963@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4879-1230>
<https://publons.com/researcher/ABA-7297-2021/>

Hanna ZHALDAK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Enterprise Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: ann17@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3421-3648>
<https://publons.com/researcher/AAK-6244-2020>

© Oleksii Zadorozhnyi, Hanna Zhaldak, 2021

Received: 01.11.2021

Revised: 08.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Oleksii Zadorozhnyi (Ukraine)
Hanna Zhaldak (Ukraine)

DEVELOPMENT OF COMPANIES IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY OF THE WORLD ECONOMY: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, PROSPECTS

ABSTRACT

As we know economic processes have a cyclical nature, which determines the periods of active economic growth and decline. Given the dynamic development of the world economy, the main task today for small, medium and large businesses is to adapt to volatile market conditions. Adaptation of companies to cyclical processes is the only way to increase the level of competitiveness of the firm, maximize profits, increase the efficiency of capital use, and so on. During the research such general scientific methods as: inductive, deductive, statistical, dynamic, etc. are used. The aim of the study was to determine the positive and negative effects of the instability of the world economy on the development of companies in various sectors of the economy.

Current trends in the development of companies in an unstable economic situation are studied. Examples of active development and bankruptcy of companies during economic crises, shocks, depressions are given. The impact of the COVID-19 pandemic on the formation and development of individual enterprises is analyzed. The statistical information on changes in gross profit of some companies of the secondary and tertiary sectors of the economy in the conditions of market instability is given. The main principles of increasing the efficiency of enterprises, taking into account the cyclical nature of the economy, in particular: minimizing costs and achieving a higher level of environmental friendliness; introduction of a high level of innovation and development of technological innovations; improving the quality of management, which will provide a high level of flexibility and adaptability of companies to unforeseen changes; development of a culture of experimentation. Examples of some tools and methods for analyzing the external and internal environment of the company, in particular, SWOT-analysis, the use of which provides the ability to make management decisions to improve the efficiency of capital use. It is concluded that under conditions when competition in the market is constant or increasing, the so-called "struggle for the consumer's dollar" is carried out, and therefore companies need to constantly analyze their competitors. This allows you to make appropriate decisions as quickly as possible when market conditions change.

Zadorozhnyi, O., & Zhaldak, H. (2021). Development of companies in the conditions of instability of the world economy: opportunities, challenges, prospects. *Economic analysis*, 31 (3), 125-132.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.125>

Keywords: crisis; economic instability; company; development; digitization; production.

Вступ

Як відомо, економічні процеси мають циклічний характер, що обумовлює існування періодів активного економічного зростання та спадання. У ринкових умовах світове господарство дедалі частіше зіштовхується з проблемами перевиробництва, постійного зростання конкуренції, що чинять негативний вплив на розвиток економіки країни загалом і окремих компаній зокрема. Так, перші крупні кризи почали відбуватися в Англії в XVII столітті, а найбільш відомими є Велика Депресія (1929-1933 рр.), Фінансова криза (2007-2008 рр.). Світ і нині перебуває в складних умовах як для розвитку національних господарств, так і для окремих компаній, спричинених пандемією COVID-19. Зокрема, за даними Міжнародного валютного фонду (The International Monetary Fund), через запровадження карантину в більшості країн світовий ВВП за 2020 рік впав на 3,5% [1]. Поряд із цим, економіка не має знаходитися постійно в стані спадання виробництва, в інтересах приватних компаній має бути збільшення чистих прибутків. Тому основним завданням для підприємств малого, середнього та великого бізнесу за умов економічної нестабільності є адаптація до змін ринкових умов.

Серед основних досліджень даного напрямку варто відзначити наукові публікації, економічні дослідження та прогнози Всесвітнього Економічного Форуму (The World Economic Forum) [2] Міжнародного валютного фонду (The International Monetary Fund) [3], основні наукові праці якого присвячені світовій перспективі економічного розвитку. Варто також відзначити таких науковців як: Наріман Бехравеш [4], Кеннет Рогофф [5], Крісталіна Георгієва [6], Клаус Шваб [7], які досліджували сучасну економічну нестабільність. Дослідженням кризових станів займалися Орловська О. В. [8], І. В. Кривов'язюк [9], Мельник А. О. [10]. Ураховуючи значний науковий доробок вітчизняних та закордонних вчених, все ж потребує подальших досліджень відповідь на питання, як компанії залишатися на ринку й максимально задовольняти диференційовані потреби споживачів в умовах кризових станів та нестабільності світової економіки.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення можливостей, викликів та перспектив розвитку компаній в умовах нестабільності світової економіки. Для досягнення мети статті було поставлено та вирішено такі наукові завдання:

- визначити сутність кризи як джерела нестабільності та її впливу на розвиток компаній;
- здійснити аналіз діяльності підприємств за умов нестабільності світової економіки;
- виокремити напрями розвитку компаній в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічна нестабільність виникає за умов, коли чинники, що впливають на економічний розвиток, виходять з рівноваги. Як відомо, дестабілізація економіки часто супроводжується зростанням інфляції, що, у свою чергу, може збільшити рівень безробіття серед населення, змінити структуру попиту й пропозиції на ринку, тощо. Компанії вимушені деформуватися, аби уникнути зменшення власних прибутків та утримувати позиції на ринках. Працівники уряду Сполучених Штатів Америки, проводячи дослідження щодо впливу криз на розвиток компаній та національних економік, у статті «Sometimes the world needs a crisis: Turning challenges into opportunities» [11], стверджують: «Кризи, як правило, розглядаються як небезпечні, дорогі та відволікають від інших завдань та пріоритетів. Однак огляд історії показує, що кризи та надзвичайні загрози можуть бути корисними для спрямування окремих людей, країни та навіть світу до вирішення проблеми» [11]. Орловська О. В. вважає, що криза «...дає можливість для роздумів над майбутнім, дає час для роботи над помилками у діях керівництва, перегляду програм розвитку, розробок майбутніх шляхів розвитку економіки країни» [12]. А прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль був переконаний, що будь-яка криза – це нові можливості [13].

Аналізуючи вищенаведене, зазначимо, що економічна нестабільність та кризи інколи можуть бути корисними для розвитку окремих компаній. За умов рецесії у світовій економіці підприємства вимушені впроваджувати нові технології та підходи до «завоювання» ринку. Фінансова криза 2007-2008 рр. дуже швидко набула глобальних форм, охопивши практично всі країни світу. Компанії одна за одною припиняли власну роботу через низьку рентабельність, деякі – збанкрутували. Проте існує багато прикладів, що демонструють, як відомі нині підприємства виходили зі скрутного періоду після Світової фінансової кризи у 2008 році. Так, найбільша мережа супермаркетів в Іспанії «Mercadona», до якої нині входить понад 1635 магазинів, у 2007 році вимушена була впроваджувати інноваційні підходи заради утримання позицій на ринках та уникнення рецесії за умов глобального економічного занепаду. «Mercadona» впровадила «солідарний підхід до

споживача», що базується на зниженні цін та стратегічному зменшенні витрат. Ці основні принципи надали можливість компанії вийти з кризи та стати найбільшим роздрібним підприємством Іспанії на сьогодні. Деякі інші компанії втілювали політику інтернаціоналізації та вдосконалення власних виробничих процесів. Зокрема, «Inditex» – іспанська компанія, світовий лідер з роздрібною торгівлю одягом, є яскравим прикладом того, як збільшення ефективності виробництва, удосконалення системи франчайзингу та роздрібною торгівлю в багатьох країнах світу допомогли закріпленню лідерства підприємства в певній галузі на світових ринках за умов економічної нестабільності. Нині у власності «Inditex» понад 7000 магазинів, що забезпечує працевлаштування близько 171000 робітників [14].

Незважаючи на те, що криза може служити каталізатором для розвитку, для деяких компаній рецесія в економіці може призвести до падіння виробництва та збуту, банкрутства, тощо. Так, індустріальний гігант «General Electric» зазнав значних збитків від Фінансової кризи у 2007-2008 рр. За один рік акції корпорації впали на 42%. У 2009 році компанія скоротила річні дивіденди з 1,24 до 0,82 доларів [15]. Тоді Федеральна резервна система США фактично виділила кредит для «General Electric» розміром \$16,1 млрд шляхом викупу корпоративних боргових зобов'язань [16]. У 2008 році Уоррен Баффет, один з найбільших та найвідоміших інвесторів світу, значно втрутився у стабілізацію «GE», інвестувавши в компанію \$3 млрд. Але різкого піднесення та виходу з Великої рецесії так і не відбулося. У 2015 році компанія придбала французьке транспортне підприємство «Alstom» вартістю \$9,5 млрд, що вважається одним з найбільших провалів. А вже у 2017 році ринкова капіталізація «General Electric» впала з \$262 млрд до \$107 млрд. У грудні 2018 року компанія скоротила дивіденди до найнижчого рівня – до 1 цента на акцію [15].

Іноді криза в середині окремої компанії, спричинена, зокрема, певною технологічною катастрофою, може буквально змінити весь світ. Так, у 2010 році бурова установка Deep Water Horizon вибухнула посеред Мексиканської затоки, спричинивши найбільший витік нафти у світовий океан за історію людства. Безконтрольний викид сирої нафти в океан тривав 87 днів, оскільки на той момент не існувало технічних методів оперативного вирішення даної проблеми, що, у свою чергу, спричинило безпрецедентну екологічну катастрофу. За кілька місяців була розроблена новітня технологія «Capping Stack», що допомогла покласти край катастрофі та нині використовується практично на всіх бурових установках світу [17]. Але відтепер компанії-видобувачі фактично є більш

захищеними від подібних вкрай несприятливих економічних (і екологічних) ситуацій, оскільки технологіям в даній галузі почали приділяти набагато більшої уваги.

За умов, коли в економіці спостерігається стрімке зменшення кількості продукту на ринках (наприклад, зменшення запасів автомобільного палива у Великій Британії, жовтень, 2021 р.), активно починають працювати компанії, кінцевим продуктом яких є заміник дефіцитного товару. Так, у кінці вересня – початку жовтня 2021 р. в Європі різко підвищилася ціна на енергоносії – газ, вугілля, бензин, тощо [18]. Водночас у Великій Британії спостерігався катастрофічний дефіцит деяких робочих кадрів, зокрема, водіїв бензовозів, який посилювався через COVID-19, Brexit та ін. [19]. Цей ряд факторів спричинив нестачу палива на автозаправках. «Енергетична криза» у Великій Британії стала каталізатором для зростання попиту, зокрема, на електромобілі, які в даній ситуації слугують товаром-замінником [20]. У даному випадку національна нестача палива для споживчого ринку позитивно вплинула на розвиток однієї з гілок автомобілебудівної галузі. До того ж, глобальний перехід на автомобілі, що працюють за рахунок електричної енергії, позитивно впливає на екологію планети, зменшуючи викиди в атмосферу.

Іноколи економічна криза може повністю деформувати ринки, кардинально змінивши попит споживачів на ті чи інші товари й послуги. Тоді компанії повинні трансформуватися й впроваджувати інноваційні технології, зокрема, проводити політику цифровізації для уникнення ряду економічних проблем. Пандемія, спричинена коронавірусною інфекцією COVID-19, різко збільшила попит на послуги з доставки їжі та інших товарів. Прибутки та ринкова вартість компаній з доставки в часи пандемії лише зростає, а це, у свою чергу, спричиняє велику зацікавленість з боку інвесторів. Наприклад, американський сервіс доставки продуктів «Instacart» оцінили вартістю в \$39 млрд. На сьогодні – це другий з найдорожчих стартапів у США [21]. Тоді як відома європейська компанія доставки «Glovo» залучила \$528 млн інвестицій [22]. Дані приклади демонструють, що за непередбачуваних умов переваги споживачів можуть доволі швидко змінюватися, а компанії, які найшвидше на це відреагували, отримують максимальні прибутки.

На фоні глобальної тенденції до цифровізації «ковідна рецесія» значно пожвавила розвиток ІТ-індустрії. За даними «Evans Data Corporation» у 2018 році у світі налічувалось 23,9 млн розробників програмного забезпечення, тоді як вже у 2021-му р. – 26,9 млн. Наприклад, ринок мобільних додатків на 2018 рік оцінювався у \$106,27 млрд і за прогнозами до 2026 року зросте до \$407,31 млрд

[23]. Стрімке зростання даної галузі спричинене, зокрема, збільшенням попиту на споживчому ринку на дистанційні сервіси, он-лайн програми, мобільні додатки, тощо. Так, за 2021 фінансовий рік (який закінчився 31 січня 2021 р.) американський сервіс відео конференцій «Zoom Video Communications» збільшив власні доходи на 326% через різке зростання попиту на дистанційну роботу й освіту [24]. Промислові компанії за складних умов на світових ринках також стали втілювати політику цифровізації й автоматизації на підприємствах, оскільки це може значно збільшити ефективність виробничих процесів та зменшити амортизаційні витрати в середині фірми.

У результаті стрімкого поширення коронавірусної інфекції, окремі компанії разом із галузевими інститутами почали займатися розробкою вакцин різних типів проти COVID-19. Так, раніше збиткова німецька фірма «BioNTech», яка стала співрозробником м-РНК вакцини «Comirnaty» (більше відомої як «Pfizer»), за перше півріччя 2021 року отримала прибуток на рівні \$3,9 млрд, тоді як за перші 6 місяців 2020-го року «BioNTech» залишалася збитковою на рівні -\$142 млн. До кінця 2021 року компанія очікує доходи понад \$15,9 млрд. Науковий директор Інституту макроекономіки і дослідження кон'юнктури (ІМК) в Дюссельдорфі Себастьян Дуллієн виступив із прогнозом щодо зростання загального ВВП Німеччини через стрімке збільшення доходної частини вищезгаданої компанії [25]. Такий ефект є сприятливим до розвитку підприємств різних галузей національної економіки та матиме позитивне мікроекономічне значення.

Криза, спричинена пандемією, призвела до різкого збільшення попиту на медичні маски серед населення планети. Людство використовує понад 6,8 млн масок на день, це, у свою чергу, стало серйозним екологічним викликом, оскільки одним з компонентів для виготовлення масок є поліпропілен, який має низьку здатність до розкладання. Науковці Королівського технологічного інституту в Мельбурні, Австралія, розробили технологію виробництва бетонної суміші з використанням подрібнених масок для дорожнього покриття, яку демонстрували світу в лютому 2021 року. Використання даної суміші може знизити загальні витрати на 30%. [26]. Дані фактори, зокрема, можуть сприяти розвитку дорожньо-будівних компаній у перспективі.

На нашу думку, розвиток компаній в умовах економічної нестабільності, передусім має ґрунтуватися на:

- мінімізації витрат та досягненні вищого рівня екологічності виробництва. Так, згідно з дослідженням «McKinsey&Company» [27], у вигляді опитування керівників компаній на

тему «How digital reinventors are pulling away from the pack» у 2017 р., майже половина керівників оцінила зменшення витрат підприємства за умов економічної нестабільності як основну стратегію компанії;

- високому рівні інноваційності та розвитку технологічних інновацій. Цю тезу підтверджує опитування «How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever» [28] у 2020 р., де більшість респондентів вважає технологічні можливості як ключовий фактор успіху під час кризи.
- якості менеджменту, що забезпечить високий рівень гнучкості та адаптивності компаній до непередбачених змін. Зазвичай це спричинено скороченням часу, який необхідний управлінцям для отримання критичної інформації про бізнес та перерозподіл ресурсів для фінансування нових ініціатив.
- розвитку культури експериментування, яка у XXI столітті є чи не найголовнішим фактором успішності компанії на ринку. Упровадження інноваційних технологій на виробництві або винайдення нових способів завоювання ринків завжди мають частину ризику, оскільки неможливо провести точний математичний аналіз, як дані нововведення сприймуть споживачі і, як наслідок, чи буде проект прибутковим для фірми. Зокрема, компанії «Nike» та «Gillette» експериментують з власними рекламними роликами, торкаючись політичних чи соціальних тем, що стає однією з причин збільшення прибутків. Та інколи інноваційні ведення на ринок можуть бути збитковими. Так, створення мобільного телефону «Amazon Fire» компанією «Amazon» не було позитивно сприйнято споживачами, унаслідок чого проект став збитковим, проте нині дана компанія продовжує впроваджувати інноваційні технології, не зупиняючись на одній поразці. Це дозволяє постійно розвиватися фірмі [29].

Зазначимо, що для прийняття «правильних» управлінських рішень в компанії, першочергово необхідно провести аналіз підприємства. М. Портер виділяє 5 основних факторів, що впливають на привабливість ринку: наявні конкуренти, потенційні конкуренти, взаємозамінні товари, постачальники, споживачі. Для аналізу конкуренції на ринку часто використовують модель Портера. Для оцінки сильних і слабких сторін фірми, зазвичай, проводять SWOT-аналіз [30]. Дані теоретичні моделі допоможуть зрозуміти загальні тенденції, що відбуваються на ринках, для прийняття рішень що сприятимуть зростанню ефективності використання капіталу компанії.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі проведеного вище ретроспективного аналізу, зазначимо, що криза, хоч і має загальне негативне значення для світового господарства, все ж таки дає можливості для розвитку як національних економік, так і окремих комерційних компаній. Якщо компанії є інноваційно активними, мають високоякісний управлінський персонал, який здатний на перспективу моделювати різні мікроекономічні процеси та вчасно приймати правильні управлінські рішення, реалізовувати ефективну економічну політику, то кризові явища в економіці можуть стати рушієм до подальшого розвитку підприємства. Таким чином, економічна нестабільність створює певний «імунітет» для бізнесу, який визначається як відносна стійкість компанії на ринку та сприяє збільшенню швидкості та якості прийняття тих чи інших мікроекономічних рішень за умов різкої зміни економічної ситуації в

країні чи світі задля уникнення збитків та утриманню рейтингової складової компанії на сприйнятному рівні.

Мікроекономічне моделювання кризових явищ, на основі аналізу циклічності економічного розвитку, прогнозуванні їх виникнення у майбутньому, дає можливість підприємствам приймати «правильні» рішення, що, у свою чергу, максимізуватиме прибутки компаній. Використання вищенаведених інструментів й методів оцінки економічної ситуації та становища фірми на ринку дає можливість збільшувати ефективність використання капіталу. Наведені чинники, зокрема, зменшення витрат, ефективні маркетингові комунікації, проведення інноваційної політики, тощо, можуть використовуватися як фундаментальні засади стратегічного розвитку компанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. МВФ: світовий ВВП впав на 3,5%, у 2021 році зросте на 5,5%. Finbalance. 2021. URL: <https://finbalance.com.ua/news/mvf-polipshiv-prohnoz-zrostannya-svitovo-ekonomiki-v-2021-rotsi-do-55#:~:text=%D0%9C%D0%92%D0%A4%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D1%94%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%92%D0%92%D0%9F,%D0%BD%D0%B0%200%2C3%20%D0%B2>.
2. The Global Risks Report 2021. World Economic Forum. 2021. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2021>.
3. Financial Crises, Investment Slumps, and Slow Recoveries. The International Monetary Fund. 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/06/25/Financial-Crises-Investment-Slumps-and-Slow-Recoveries-461271>.
4. World Vs Virus podcast: An economist explains what COVID-19 has done to the global economy. World Economic Forum. 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/an-economist-explains-what-covid-19-has-done-to-the-global-economy>.
5. Рейнхарт, Кармен М. та Кеннет С. Рогофф. 2014. "Відновлення після фінансової кризи: свідчення зі 100 серій". *American Economic Review*. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.104.5.50>.
6. COVID-19 sparked an economic crisis 'like no other' – but these measures can help now: WHO, IMF. World Economic Forum. 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/who-briefing-0403-economic-response-vulnerable/>
7. Now is the time for a 'great reset' . World Economic Forum . 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/now-is-the-time-for-a-great-reset>.
8. Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 197-202. URL: [http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3957/1/Orlovskaya ,pdf](http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3957/1/Orlovskaya.pdf).
9. Кривов'язюк І. В. Кризові явища в українській економіці та їх зв'язок з циклічністю. *Економіка та держава*. 2010. №12. С. 5-8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2010/3.pdf.
10. Мельник А. О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. №2. С.108–113. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/22.pdf>.
11. Sometimes the world needs a crisis: Turning challenges into opportunities. Brookings. 2017. URL: <https://www.brookings.edu/research/sometimes-the-world-needs-a-crisis-turning-challenges-into-opportunities>.
12. Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 197-202. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21D BN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FLA=&S21STR=nbvntu_2015_25.2_36.
13. Never Let a Good Crisis Go to Waste. FocusCFO. 2020. URL: <https://focuscfo.com/never-let-a-good-crisis-go-to-waste>.
14. Weakness vs. opportunity: Companies that turned the crisis into their greatest ally. EAE business school. 2020. URL: <https://www.eae.es/en/news/eae-news/weakness-vs-opportunity-companies-turned-crisis-their-greatest-ally>.

www.econa.org.ua

15. The Rise and Fall of General Electric (GE). Investopedia. 2021. URL: <https://www.investopedia.com/insights/rise-and-fall-ge/#2008-ge-in-crisis>
16. GE, JPMorgan got US Fed help in 2008: Records. The Indian Express. 2010. URL: <https://indianexpress.com/article/news-archive/web/ge-jpmorgan-got-us-fed-help-in-2008-records/>
17. How Science Stopped BP's Gulf of Mexico Oil Spill. Scientific American. 2011. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/how-science-stopped-bp-gulf-of-mexico-oil-spill/>
18. Why Europe's energy prices are soaring and could get much worse. Euronews. 2021. URL: <https://www.euronews.com/2021/09/23/why-europe-s-energy-prices-are-soaring-and-could-get-much-worse>
19. Прем'єр Британії: паливна криза зумовлена попитом, водії з-за кордону – не вихід. Європейська правда. 2021. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2021/10/3/7128556/>
20. UK electric car inquiries soar during fuel supply crisis. The Guardian. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2021/sep/27/uk-electric-car-inquiries-soar-fuel-supply-crisis>
21. Instacart's valuation doubles to \$39 billion. CNBC. 2021. URL: <https://www.cnbc.com/2021/03/02/instacarts-valuation-doubles-to-39-billion.html>
22. Spain's Glovo picks up \$528M as Europe's food delivery market continues to heat up. TechCrunch+. 2021. URL: <https://techcrunch.com/2021/03/31/spains-glovo-picks-up-528m-as-the-food-deliver-market-continues-to-heat-up/>
23. How Many Software Developers Are in the US and the World? Daxx. 2021. URL: https://www.daxx.com/cdn.ampproject.org/v/s/www.daxx.com/blog/development-trends/number-software-developers-world/amp?amp_js_v=a6&_gsa=1&usqp=mq331AQKKAFArABIIACAw%3D%3D#aoh=16336751026561&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%D0%A1%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B0%20%251%24s&share=https%3A%2F%2Fwww.daxx.com%2Fblog%2Fdevelopment-trends%2Fnumber-software-developers-world
24. За год доход Zoom вырос на 326% благодаря спросу на удаленную работу в условиях пандемии и самоизоляции. Forbes. 2021. URL: <https://forbes.ua/ru/news/za-rik-dokhid-zoom-zris-na-326-zavdyaki-popitu-na-viddalenu-robotu-v-umovakh-pandemii-i-samoizolyatsij-02032021-1101>
25. Фірма BioNTech, яка створила "вакцину Пфайзер", стала двигуном економіки ФРН. DW. 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/firma-biontech-iaka-stvoryla-vaktsynu-pfaizer-stala-dvyhunom-ekonomiky-frn/a-58859147>
26. Австралійські вчені запропонували з одноразових масок робити дороги. Mind. 2021. URL: <https://mind.ua/news/20221826-avstralijski-vcheni-zaproponuvali-z-odnorazovih-masok-robiti-dorogi>
27. How digital reinventors are pulling away from the pack. McKinsey&Company. 2017. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/how-digital-reinventors-are-pulling-away-from-the-pack>
28. How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever. McKinsey&Company. 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever>
29. The Importance of Creating a Culture of Experimentation. RunRun.it. 2019. URL: <https://blog.runrun.it/en/culture-of-experimentation/>
30. Зозульов А. В., Кубишина Н. С. Маркетинг. Київ: Знання; Москва: Рибари, 2011. С. 48-61

REFERENCES

1. IMF: world GDP fell by 3.5% in 2021 will grow by 5.5%. Finbalance. (2021). Retrieved from: [https://finbalance.com.ua/news/mvf-polipshiv-prohnoz-zrostannya-svitovo-ekonomiki-v-2021-rotsi-dostygnut-tyazhko-2021-10-27#:~:text=%D0%9C%D0%92%D0%A4%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D1%94%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%92%D0%92%D0%9F,\(%D0%BD%D0%B0%200%2C3%20%D0%B2](https://finbalance.com.ua/news/mvf-polipshiv-prohnoz-zrostannya-svitovo-ekonomiki-v-2021-rotsi-dostygnut-tyazhko-2021-10-27#:~:text=%D0%9C%D0%92%D0%A4%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D1%94%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%92%D0%92%D0%9F,(%D0%BD%D0%B0%200%2C3%20%D0%B2)
2. The Global Risks Report 2021. World Economic Forum. (2021). Retrieved from: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2021>
3. Financial Crises, Investment Slumps, and Slow Recoveries. The International Monetary Fund. (2021). Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/06/25/Financial-Crises-Investment-Slumps-and-Slow-Recoveries-461271>
4. World Vs Virus podcast: An economist explains what COVID-19 has done to the global economy. World Economic Forum. (2020). Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/an-economist-explains-what-covid-19-has-done-to-the-global-economy>
5. Reinhart, Carmen M., and Kenneth S. Rogoff. (2014). Recovery from Financial Crises: Evidence from 100 Episodes., 104 (5): 50-55. *American Economic Review*. Retrieved from: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.104.5.50>
6. COVID-19 sparked an economic crisis 'like no other' – but these measures can help now: WHO, IMF. *World Economic Forum*. (2020). Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/who-briefing-0403-economic-response-vulnerable>
7. Now is the time for a 'great reset'. World Economic Forum. (2020). Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/now-is-the-time-for-a-great-reset>

8. Orlovska, A. (2015). Global Economic Crisis: Causes, Effects and Remedies. *Scientific Bulletin of UNFU*, 25(2), 197-202 [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://eadnurt.dii.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3957/1/Orlovska.pdf>.
9. Krivovyazyuk, I. (2010). Crisis phenomena in the Ukrainian economy and their connection with cyclicity. *Economy and state*, 12, 5-8 [in Ukrainian]. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2010/3.pdf.
10. Melnik, A. (2014). World economic crises in the economy of Ukraine and their consequences. Global and national problems of the economy, 2, 108-113. [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/22.pdf>.
11. Sometimes the world needs a crisis: Turning challenges into opportunities. Brookings. 2017. Retrieved from: <https://www.brookings.edu/research/sometimes-the-world-needs-a-crisis-turning-challenges-into-opportunities/>
12. Orlovska, A. (2015). Global Economic Crisis: Causes, Effects and Remedies. *Scientific Bulletin of UNFU*, 25(2), 197-202 [in Ukrainian]. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnvltu_2015_25.2_36
13. Never Let a Good Crisis Go to Waste. FocusCFO. 2020. Retrieved from: <https://focuscfo.com/never-let-a-good-crisis-go-to-waste/>
14. Weakness vs. opportunity: Companies that turned the crisis into their greatest ally. *EAE business school*. 2020. Retrieved from: <https://www.eae.es/en/news/eae-news/weakness-vs-opportunity-companies-turned-crisis-their-greatest-ally>
15. The Rise and Fall of General Electric (GE). Investopedia. 2021. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/insights/rise-and-fall-ge/#2008-ge-in-crisis>
16. GE, JPMorgan got US Fed help in 2008: Records. The Indian Express. 2010. Retrieved from: <https://indianexpress.com/article/news-archive/web/ge-jpmorgan-got-us-fed-help-in-2008-records/>
17. How Science Stopped BP's Gulf of Mexico Oil Spill. *Scientific American*. 2011. Retrieved from: <https://www.scientificamerican.com/article/how-science-stopped-bp-gulf-of-mexico-oil-spill>.
18. Why Europe's energy prices are soaring and could get much worse. Euronews. (2021). Retrieved from: <https://www.euronews.com/2021/09/23/why-europe-s-energy-prices-are-soaring-and-could-get-much-worse>.
19. Prime Minister of the United Kingdom: the fuel crisis is due to demand, drivers from abroad – no way out. *European truth*. (2021). Retrieved from: <https://www.euointegration.com.ua/news/2021/10/3/7128556>.
20. UK electric car inquiries soar during fuel supply crisis. The Guardian. (2021). Retrieved from: <https://www.theguardian.com/environment/2021/sep/27/uk-electric-car-inquiries-soar-fuel-supply-crisis>.
21. Instacart's valuation doubles to \$39 billion. CNBC. (2021). Retrieved from: <https://www.cnbc.com/2021/03/02/instacarts-valuation-doubles-to-39-billion.html>
22. Spain's Glovo picks up \$528M as Europe's food delivery market continues to heat up. TechCrunch+. (2021). Retrieved from: <https://techcrunch.com/2021/03/31/spains-glovo-picks-up-528m-as-the-food-deliver-market-continues-to-heat-up/>
23. How Many Software Developers Are in the US and the World? Daxx. (2021). Retrieved from: https://www.daxx.com.cdn.ampproject.org/v/s/www.daxx.com/blog/development-trends/number-software-developers-world/?amp_js_v=a6&_gsa=1&usqp=mq331AQKKAFArABIACAw%3D%3D#aoh=16336751026561&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%D0%A1%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B0%20%251%24s&share=https%3A%2F%2Fwww.daxx.com%2Fblog%2Fdevelopment-trends%2Fnumber-software-developers-world
24. Over the year, Zoom's revenue grew by 326% due to the demand for remote work in a pandemic and self-isolation. Forbes. (2021). Retrieved from: <https://forbes.ua/ru/news/za-rik-dokhid-zoom-zris-na-326-zavdyakipopitu-na-viddalenu-robotu-v-umovakh-pandemii-i-samoizolyatsii-02032021-1101>
25. BioNTech, which created the "Pfizer vaccine", became the engine of the German economy. DW. (2021). Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/firmabiontech-i-aka-stvoryla-vakstynupfaizer-stala-dvyhunom-ekonomiky-frn/a-58859147>
26. Australian scientists have proposed to make disposable masks roads. Mind. (2021). Retrieved from: <https://mind.ua/news/20221826-avstralijski-vcheni-zaproponovali-z-odnorazovih-masok-robiti-dorogi>
27. How digital reinventors are pulling away from the pack. McKinsey&Company. (2017). Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/how-digital-reinventors-are-pulling-away-from-the-pack>.
28. How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever. McKinsey&Company. (2020). Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever>
29. The Importance of Creating a Culture of Experimentation. RunRun.it. (2019). Retrieved from: <https://blog.runrun.it/en/culture-of-experimentation/>
30. Zozul'ov A.V., Kubishina N.S. ed. Solntsev S. O. *Marketing*. (2011). Kyiv: Znannia; Moscow: Rybari [in Ukrainian].

УДК 338.48

Тетяна Захарова (Україна)

JEL classification: P11, P17, P48, M21,
Z32

Тетяна ЗАХАРОВА

асистент,
кафедра менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності, готельно-ресторанної справи та
туризму,
Вінницький національний аграрний
університет,
Україна

© Тетяна Захарова, 2021

Отримано: 21.10.2021 р.

Прорецензовано: 01.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується туристична галузь та можливості її розвитку. Розглядаються функції, умови та фактори розвитку туризму. Для розв'язання визначених завдань використовувався комплекс методів дослідження, а саме: емпіричні – вивчення та аналіз галузі; спостереження, узагальнення, порівняння. На основі досліджень виявлено проблеми щодо розроблення теоретичних та прикладних досліджень у напрямку формування та розвитку туристичної галузі в Україні. Для кожної окремої країни туризм відіграє істотну роль у стимулюванні економічного розвитку не тільки безпосередньо туристичної галузі, але й суміжних галузей, а також інших галузей економіки. Акцентовано увагу на тому, що туризм позитивно впливає на рівень зайнятості населення, на споживчий попит та рівень валютних надходжень. Роль туризму для розвитку національної економіки важко переоцінити, разом з тим туристична галузь має об'єктивні передумови свого розвитку, що склалися на підставі історичних, географічних, культурних та економічних чинників. Визначено особливості розвитку туристичної галузі, що спрямовано на виявлення можливостей та завад подальшого її розвитку на довгостроковій основі. Матеріали роботи ґрунтуються на наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчих актах, нормативних документах. Установлено, що стабільний розвиток туризму можливо на умовах співробітництва держави та бізнесу. Це необхідно для розробки та реалізації програм, які будуть урахувати специфіку туристичної галузі. Проаналізовано сучасні реалії в Україні та виявлено необхідність створення оптимальних, раціональних та вигідних умов розвитку. Управління туристичною галуззю в Україні в умовах глобалізації та євроінтеграції вимагає пошуку нетрадиційних підходів і нових поглядів, впровадженні європейських норм і стандартів, тобто удосконалення методів управління туристичною галуззю, розробка й оцінка моделей розвитку сфери туризму в системі державного і регіонального економічного розвитку. Для того, щоб прогнозувати ефективність діяльності в статті розглянуто підприємство туристичної галузі, для якого запропоновано використовувати авторегресійних моделі, які допомагають визначити наявність автокореляційної залежності з n -лагами запізнення купівельної активності споживачів туристичних послуг.

Захарова Т. Оцінка ефективності заходів щодо вдосконалення управління підприємствами туристичної галузі в умовах євроінтеграції. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 133-142.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.133>

Ключові слова: туристична галузь; ефективність; потенціал; авторегресійна модель; політика розвитку туризму; купівельна активність.

UDC 338.48

Tetiana Zaharova (Ukraine)

JEL classification: P11, P17, P48, M21,
Z32

Tetiana ZAHAROVA

Assistant,
Department of Management of Foreign
Economic Activity, Hotel and Restaurant
Business and Tourism,
Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine

© Tetiana Zaharova, 2021

Received: 21.10.2021

Revised: 01.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF MEASURES TO IMPROVE THE MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION

ABSTRACT

The article explores the tourism industry and the possibility of improving it. The functions, conditions and factors of tourism development are discussed. On the basis of research, problems have been identified in the development of theoretical and applied research in the direction of the formation and development of the tourism industry in Ukraine. For each country, tourism plays a significant role in stimulating economic development, not only directly in the tourism industry, but also in related industries and other sectors of the economy. The impact of tourism on employment, consumer demand and foreign exchange earnings was highlighted. The role of tourism in the development of the national economy cannot be overemphasized, but the tourism industry has objective prerequisites for its development based on historical, geographical, cultural and economic factors. Specific features of the development of the tourism industry have been identified with a view to identifying opportunities and obstacles to its further development on a long-term basis. The materials of the work are based on scientific works of leading domestic and foreign scientists, legislative acts and normative documents.

It has been established that stable development of tourism is possible under conditions of cooperation between the state and business. This is necessary for the design and implementation of programmes that take into account the specificities of the tourism industry. An analysis was made of the current situation in Ukraine and the need to create optimal, rational and advantageous conditions for development was identified. The management of the tourism sector in Ukraine in the context of globalization and Euro-European integration requires the search for non-traditional approaches and new views, the introduction of European norms and standards, that is, the improvement of methods of tourism management. Development and evaluation of models of tourism development in the national and regional economic development system. In order to predict the performance of the activity, the article considers the enterprise of the tourism industry for which it is proposed to use autoregression models, which help to determine the existence of autocorrelation with n -Delays in purchasing activity of consumers of tourism services.

Zaharova, T. (2021). Evaluation of the effectiveness of measures to improve the management of tourism enterprises in the context of eurointegration. *Economic analysis*, 31 (3), 133-142.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.133>

Keywords: tourism industry; efficiency; potential; autoregression model; tourism policy; purchasing activity.

Вступ

Сучасний етап розвитку економічних відносин у якому глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, охопив у тому числі й туристичну галузь. Туризм – одна з небагатьох галузей, яка впродовж довгого періоду часу користувалася неймовірним попитом і тенденцією до зростання. До 2018 року туристична галузь була найперспективніша галузь, так як вона дає можливості творчого та нестандартного мислення. Якщо раніше популярністю користувалися лише визначні пам'ятки певної місцевості, то сьогодні туриста важко ними здивувати. На заміну традиційним формам туристичних подорожей приходять сучасні, нові та неординарні, які дозволяють задовольнити побажання та потреби майже всіх категорій подорожуючих. Але пандемія коронавірусу спричинила глобальну кризу та завдала значної шкоди туристичній галузі.

На тенденції розвитку туристичної індустрії вплинули не тільки прямі обмеження, такі як впровадження карантинних заходів, закриття кордонів, а й опосередковані – заходи, які пов'язані з туризмом: ресторанный бізнес, транспортні перевезення, санаторно-лікувальні і медичні послуги тощо. Тобто туристична галузь взаємодіє зв'язку з багатьма елементами, коли негаразди в одному з них можуть суттєво впливати на загальну ефективність.

Залучення до світового туристичного простору України вимагає нових підходів в організації та управлінні туристичним бізнесом. Інтеграція в існуючі міжнародні туристичні процеси та конкуренція на світовому туристичному ринку можливі лише за допомогою використання усіх можливостей країни та регіонів, а також їх ресурсів. Необхідне залучення окремих підприємств різних видів діяльності через ефективне застосування інновацій у галузі туризму, реалізацію основних положень стратегії сталого розвитку та інвестицій. Актуальність дослідження та оцінка ефективності заходів щодо вдосконалення управління підприємствами туристичної галузі наразі посідає одне з перших місць.

Питаннями вдосконалення управління підприємствами туристичної галузі вже впродовж кількох десятиліть перебувають у центрі уваги науковців: Л. Агафонової, В. Азара, В. Безносюка, П. Гамана, М. Біржакова, Є. Богданова, І. Валентюк, Д. Боуена, Р. Браймера, М. Волошина, В. Євдокименка, Т. Кисельова, І. Зоріна, М. Крачила, Р. Ларіна, Дж. Суорбрукера, О. Любіцевої, В. Федорченка, Н. Раскіна, Д. Флетчера, В. Цибуха та ін.

Мета дослідження

Мета статті – аналіз ефективності заходів щодо вдосконалення управління підприємствами туристичної галузі в умовах євроінтеграції.

Виклад основних результатів дослідження

Україна в сучасних умовах євроінтеграційного процесу переживає важливий етап у сучасних умовах ринку. Інтеграційні процеси вже сьогодні суттєво впливають на розвиток та розбудову нашої держави. Пришвидшується розвиток науки й освіти, медицини й соціального забезпечення, відбувається загальне технологічне зростання. Вхідження України в єдиний економічний та політичний простір з ЄС в майбутньому дасть змогу Україні стати потужною європейською державою із сильною армією, розвиненою інфраструктурою центром наукових досягнень тощо.

Європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки України, подолання відсталості в залученні технологічних інновацій, гарантія надходження іноземних інвестицій та новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності підприємств як сфери виробництва, так і сфери послуг, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Сучасні євроінтеграційні процеси в Україні сприяють інтенсивному розвитку туризму.

У державному бюджеті 2021 рік на туристичну галузь виділено 100 мільйонів гривень. Згідно з інформацією опублікованою Укрінформ, Верховна Рада України 15 грудня 2020 року погодила Державний бюджет 2021-го року, у якому передбачила надходження доходів на рівні 1 трлн 92 млрд грн., та видатки 1 трлн 328 млрд грн., а дефіцит бюджету 5,5% ВВП. Державним бюджетом прогнозовано зростання ВВП на рівні 4,6%, споживчу інфляцію на рівні 7,3%, та рівень держборгу щодо ВВП закладено 64,6%. Середньорічний курс американського долара у 2021 році, згідно якого розрахований державний бюджет, становить 29,1 грн. за 1 долар США [9].

Всім відомо, що пандемія вплинула на туристичну галузь. Через пандемію коронавірусу у 2020 році туристична галузь України недоотримала приблизно 60 млрд гривень. Дану інформацію повідомила глава Держагентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків під час пресконференції «Оцінка впливу COVID-19 на готельну індустрію України», яка відбулась 20 січня 2021 р. Світові втрати туристичної галузі оцінюються близько 800 млрд доларів, серед яких приблизно 60 млрд грн. – це збитки, які зазнала туристична галузь України у 2020 році.

За оцінками фахівців та міжнародних організацій криза туристичної галузі пов'язана з пандемією триватиме приблизно до кінця 2023 року. Цю інформацію було озвучено міністром культури та інформаційної політики Олександром Ткаченком в ході виступу на форумі «Україна 30. Коронавірус: виклики та відповіді» [9].

За офіційною статистикою, туризм не посідає значне місце в загальній економіці України, оскільки становить близько 3–4% від ВВП [9], на відміну від європейських країн, де в середньому на туризм припадає 10% ВВП, і країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, де ця частка сягає 50,2% [10]. Хоча, за останніми розрахунками, проведеними внутрішніми експертами міжнародних структур (ВТО, ЮНВТО), частка туризму в Україні становить близько 9% ВВП [9].

Згідно даних Всесвітньої туристичної організації, приблизно 900 млн. людей щорічно подорожує. Якщо порівнювати ситуацію в Україні з іншими країнами світу, то згідно статистичних даних кількість туристів в середині країни збільшилась, і це є позитивною тенденцією. Враховуючи дану тенденцію та обставини в яких опинилась галузь, терміново необхідно створювати умови для розвитку туристичного бізнесу в середині нашої країни, щоб змогти повністю задовольняти потреби найвибагливіших споживачів. В таких умовах необхідно не тільки мати туристичний потенціал, але також інтенсивно розвивати зовнішньоекономічну діяльність.

Найбільші туроператори України відображено на рисунку 1.

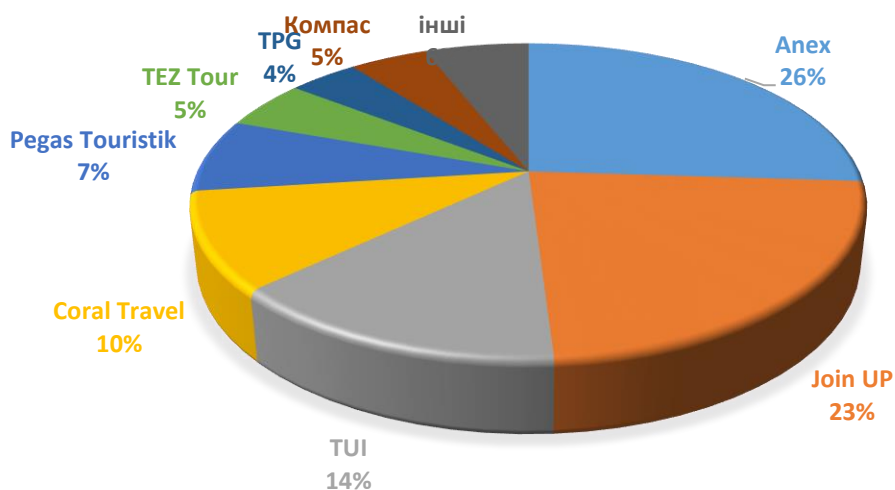

Рис. 1. Розподіл ринку між туроператорами України, 2020 рік

Джерело: сформовано на основі [7].

Зменшення кількості туристів, які відвідують нашу країну призводить до створення негативного сальдо. Переважна більшість українських туроператорів роблять акцент у своїй діяльності на наданні виїзних турів. При цьому у більшості випадків не займаються обслуговуванням іноземних туристів в нашій країні та взаємодією з міжнародними туроператорами. Зважаючи на дані обставини кількість людей, що від'їжджають відпочивати за межі країни значно перевищує кількість тих, що відвідують країну. Такий підхід ведення бізнесу в галузі дуже негативно впливає на формування бюджету нашої країни.

Сьогодні, розуміючи ситуацію в країні, туристичним компаніям необхідно розробляти тури відповідно ділового туризму, туризму-події та дослідницького туризму. Тури мають носити характер не тільки як оздоровчо-рекреаційний,

екскурсійний а й спортивний, професійно-прикладний [8].

У сучасному світі стає популярним вести здоровий спосіб життя. Це створює передумови для розвитку в Україні туристичних компаній, які спрямовуватимуть свою діяльність на оздоровлення клієнтів, поновлення їх працездатності та розвитку фізичної підготовки. Зорієнтувавши свої послуги на спортивний напрямок відпочинку, варто приділити увагу на створення відповідних спеціалізованих занять за видами спорту, проведення спортивних змагань, які б використовували природні ресурси. Професійно-прикладний напрямок стане цікавий для людей, які не тільки ставлять за мету відпочинок, але ще й хочуть пізнати щось нове, одержати нові навички та знання у сфері туризму, наприклад, екскурсовода чи інструктора.

Державне агентство розвитку туризму України провело аналіз даних стосовно перетину українського кордону іноземними громадянами. Згідно оприлюдненої інформації кількість іноземців, що відвідали територію нашої країни, у

2020 році становила 3 382 097 осіб. Порівнюючи ці дані з 2019 роком, коли Україну відвідало 13 709 562 іноземних громадян, зменшення потоку іноземних громадян скоротилося у чотири рази [8].

Таблиця 1. Динаміка туристичних потоків України, осіб

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2019 р. до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	2019576	2549606	2806426	4557447	6132097	4112521
у тому числі:						
в'їзні (іноземні) туристи	15159	35071	39605	75945	86840	71681
виїзні туристи	1647390	2060974	2289854	4024703	5524866	3877476
внутрішні туристи	357027	453561	476967	456799	520391	163364

Джерело: сформовано за матеріалами [8-9].

Відповідно до отриманих даних (табл. 1) можна зробити висновок, що протягом 2015—2019 рр. кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, зросла на 4,1 млн осіб. Відповідно кількість іноземних туристів, які відвідали Україну збільшилась на 71,7 тис. осіб, а туристів, які виїжджали за кордон — на 3,9 млн осіб. Внутрішні туристичні потоки у 2019 р. зросли на 163,4 тис. осіб порівняно з 2015 р., що свідчить про зростання попиту на внутрішній туризм, як пріоритетної форми туризму.

В 2020 році Україну найбільше відвідувало осіб, що прибули з:

1. Молдови — понад 930 тисяч осіб, показник у 4 рази менший, ніж було у 2019 році;
2. Білорусі — близько 464 тисяч, що в 5 разів менше;
3. Росії — понад 390 тисяч, кількість відвідувачів скоротилась у 5,4 рази;
4. Румунії — 229 тисяч, що у 3 рази менше ніж у 2019 році;

5. Туреччини — 149 тисяч, кількість вдвічі зменшилась.

Згідно офіційної інформації у 2020 році через пункти пропуску державного кордону України сухопутним шляхом прибуло понад два з половиною мільйонів людей, морським шляхом — понад 122 тисячі осіб, повітряним сполученням — приблизно 703 тисячі осіб.

Загальний потік перевезень в аеропортах України у 2020 році склав 8,66 мільйони пасажирів, це у 2,8 рази менше, ніж у 2019 році. Через карантинні обмеження перетину державного кордону, суттєво зменшилися міжнародні перельоти. У 2020 році ними скористалися приблизно 7,6 мільйонів людей. 39% перельотів склали подорожі чартерними літаками. Обсяг усіх перевезень регулярними рейсами у минулому році зменшився у 3,5 рази. Проте, чартерні перевезення скоротилися лише у 2 рази [9].

Таблиця 2. Обсяг пасажирських перевезень в аеропортах України, тис. пасажирів

Обсяг пасажирських перевезень в аеропортах України	2018 рік		2019 рік		2020 рік	
	Регулярні рейси	Чартерні Рейси	Регулярні рейси	Чартерні Рейси	Регулярні рейси	Чартерні Рейси
в т. ч. міжнародні рейси	13658,7	4698,8	16530,2	5463,9	4627,2	3001,7
внутрішні	2152,4	35,5	2302,8	37,6	1016,8	19,1

Джерело: сформовано за матеріалами [9].

Згідно інформації від АТ «Укрзалізниця», залізничним транспортом міжнародного сполучення в Україні за 2020 рік скористалися

майже 17 мільйонів осіб. Ця цифра майже втричі менша у порівнянні з попереднім роком.

Обсяг пасажирських перевезень за 2018-2020 роки відображено діаграмою на рисунку 2.

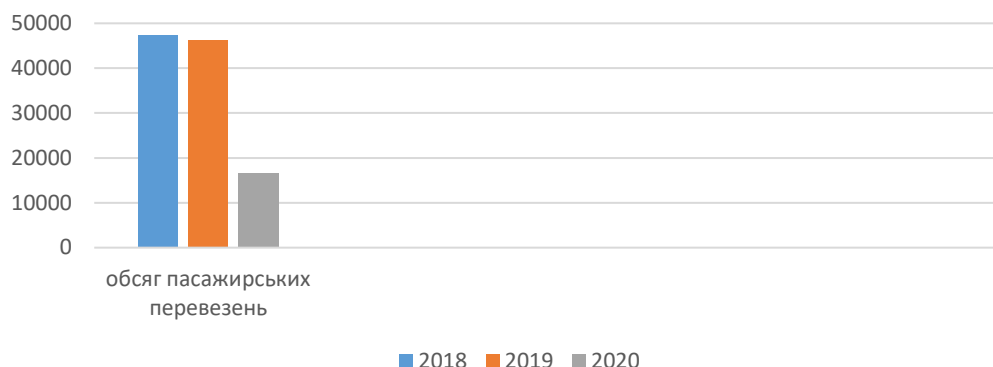

Рис. 2. Обсяг пасажирських перевезень, за інформацією АТ «Укрзалізниця»

Джерело: побудовано за матеріалами [1-6].

В Україні є значний потенціал для розвитку туристичного бізнесу. Сьогоднішній владі та учасникам туристичної галузі України необхідно зрозуміти, що туризм в сучасних умовах може позитивно вплинути на соціально-економічний стан країни, він стимулюватиме надважливі галузі економіки. А результатом цього стане зміцнення позитивного іміджу України [5, с. 74].

До не давного часу ситуація з COVID-19 для українських громадян обмежувала вибір відпочинку за кордоном, що в свою чергу значно збільшувало потік туристів на внутрішньому ринку туристичних послуг. Така ситуація зобов'язувала суб'єктів туристичної галузі посилювати позиції внутрішнього туризму, а саме розвивати в країні тематичний туризм, який передбачає розвиток сільського зеленого, культурно-пізнавального туризму та їх різновидів [2, с. 40].

де y_{t-1} – показник у попередньому періоді;

y_t – показник у звітному періоді.

Емпіричні значення порівнюються з табличними верхньою d_v і нижньою d_n межами критерія:

- $d_p < d_n$ – ряд містить автокореляцію;
- $d_p > d_v$ – ряд не містить автокореляцію;
- $d_n < d_p < d_v$ – необхідні подальші дослідження.

Усі необхідні розрахунки проведено в Excel (рис. 3).

З рис. 3 видно, що $d_p < d_n$ ($0,0051 < 0,88$), тому гіпотеза про наявність автокореляції не відхиляється. Далі перевіримо на значущість визначених даних за критерієм Стюдента t_p .

Перевірка гіпотези про наявність автокореляції з лагом в один крок, тобто при $l=1$. Для цього

На даний момент зі зменшенням випадків коронавірусу необхідно залучати кошти в рекламну кампанію підприємств туристичного бізнесу як зовнішнього так і внутрішнього туризму. Для того, щоб прогнозувати ефективність діяльності підприємств туристичної галузі потрібно використовувати авторегресійних моделей, які допомагають визначити наявність автокореляційної залежності з n -лагами запізнення купівельної активності споживачів туристичних послуг. Для прикладу візьмемо підприємство туристичної галузі ТОВ «ЗАмрий». Для того, щоб визначити та спрогнозувати купівельну спроможність скористаємось критерієм Дарбіна-Уотсона d_p [6]:

$$d_p = \frac{\sum_{t=1}^{n-1} (y_{t-1} - y_t)^2}{\sum_{t=1}^n y_t^2} \quad (1)$$

розраховується парний коефіцієнт автокореляції (рис. 4).

З рис. 4 видно, що $R_{l=1}=0,9$. Перевіримо його статистичну достовірність за допомогою t -критерія Стюдента [10] (рис.5). Емпіричні значення порівнюються з табличними t_a з числом ступенів свободи $m=n-l-2$ і заданому рівні статистичної достовірності.

Як бачимо, $t_p < t_a$, тому гіпотеза про наявність автокореляції з лагом в 1 крок не підтвердилася, для цього розраховуємо аналогічно парний коефіцієнт автокореляції для лага в 2 кроки $R_{l=2}$. Та в три кроки, щоб визначити з якою періодичністю необхідно аналізувати та підраховувати ефективність роботи підприємства.

1	yt	yt-1	(yt-1 - yt)^2	yt^2	yt
2	35645	35340	93025	1270566025	1
3	36448	35645	644809	1328456704	1
4	35840	36448	369664	1284505600	1
5	25742	25840	9604	662650564	2
6	45587	45742	24025	2078174569	2
7	45220	45587	134689	2044848400	2
8	45286	45220	4356	2050821796	2
9	35036	35286	62500	1227521296	1
10	35309	35036	74529	1246725481	1
11		340113	340144	1417201	1,3194E+10
12					
13		0,0001		ytcp	37790,3333
14		0,88		yt-1cp	37793,7778
15		1,32		RI=1	0,99799651
16				tp	41,7337686
dp<dn, гіпотеза про наявність					
авторегресія					

Рис. 3. Розрахунок показників для перевірки гіпотези про наявність автокореляційної залежності

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності

	B	C	D	E	F	G	H	I
1	yt	yt-1	(yt-1 - yt)^2	yt^2	yt x yt-1	(yt - ytcp)^2	(yt-1 - yt-1cp)^2	yt-1^2
2	35645	35340	93025	1270566025	1259694300	4602455,11	6021025,383	1248915600
3	36448	35645	644809	1328456704	1299188960	1801858,78	4617245,938	1270566025
4	35840	36448	369664	1284505600	1306296320	3803800,11	1811117,827	1328456704
5	25742	25840	9604	662650564	665173280	145162336	142892803,2	667705600
6	45587	45742	24025	2078174569	2085240554	60788011,1	63174236,49	2092330564
7	45220	45587	134689	2044848400	2061444140	55199946,8	60734312,6	2078174569
8	45286	45220	4356	2050821796	2047832920	56185018,8	55148776,49	2044848400
9	35036	35286	62500	1227521296	1236280296	7586352,11	6288949,383	1245101796
10	35309	35036	74529	1246725481	1237086124	6157015,11	7605338,272	1227521296
11		340113	340144	1417201	1,3194E+10	1,3198E+10	341286794	348293805,6
12								1,3204E+10
13		0,0001		ytcp	37790,3333			
14		0,88		yt-1cp	37793,7778			
15		1,32		RI=1	0,99799651			

Рис. 4. Розрахунок парного коефіцієнта автокореляції для першого лага

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності.

	B	C	D	E	F	G	H	I
1	yt	yt-1	(yt-1 - yt)^2	yt^2	yt x yt-1	(yt - ytcp)^2	(yt-1 - yt-1cp)^2	yt-1^2
2	35645	35340	93025	1270566025	1259694300	4602455,11	6021025,383	1248915600
3	36448	35645	644809	1328456704	1299188960	1801858,78	4617245,938	1270566025
4	35840	36448	369664	1284505600	1306296320	3803800,11	1811117,827	1328456704
5	25742	25840	9604	662650564	665173280	145162336	142892803,2	667705600
6	45587	45742	24025	2078174569	2085240554	60788011,1	63174236,49	2092330564
7	45220	45587	134689	2044848400	2061444140	55199946,8	60734312,6	2078174569
8	45286	45220	4356	2050821796	2047832920	56185018,8	55148776,49	2044848400
9	35036	35286	62500	1227521296	1236280296	7586352,11	6288949,383	1245101796
10	35309	35036	74529	1246725481	1237086124	6157015,11	7605338,272	1227521296
11		340113	340144	1417201	1,3194E+10	1,3198E+10	341286794	348293805,6
12								1,3204E+10
13		0,0001		ytcp	37790,3333			
14		0,88		yt-1cp	37793,7778			
15		1,32		RI=1	0,99799651			
16				tp	41,7337686			
dp<dn, гіпотеза про наявність								

Рис. 5. Розрахунок статистичної достовірності парного коефіцієнта автокореляції з лагом в 1 крок

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності.

t	yt	yt-2	yt x yt-2	(yt - ytcp)^2	(yt-2 - yt-2cp)^2	yt-2^2
3	36448	35645	1,299E+09	2593710,3	6029480,3	1,271E+09
4	35840	36448	1,306E+09	4921742,3	2730756,3	1,328E+09
5	25742	25840	665173280	151696172	150319860	667705600
6	45587	45742	2,085E+09	56678312	58392522	2,092E+09
7	45220	45587	2,061E+09	51287082	56047682	2,078E+09
8	45286	45220	2,048E+09	52236756	50687280	2,045E+09
9	35036	35286	1,236E+09	9135506,3	7921410,3	1,245E+09
10	35309	35036	1,237E+09	7559750,3	9391160,3	1,228E+09
Всього	304468	304804	1,194E+10	336109032	341520152	1,195E+10
ytcp	38058,5					
yt-2cp	38100,5					
Rl=2	0,998098518					
tp	39,66381225					
tтабл	2,446911851					

Рис. 6. Розрахунок парного коефіцієнта автокореляції з лагом в 2 кроки і його статистичної достовірності

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності.

З рис. 6 видно, що гіпотеза про наявність автокореляції з лагом в 3 кроки (3 квартали) підтверджується, тоді необхідно розраховувати 3-факторну авторегресійну модель такого вигляду (2) [6]:

$$\hat{y}_t = a_0 + a_1 \times y_{t-1} + a_2 \times y_{t-2} + a_3 \times y_{t-3} \quad (2)$$

Для розрахунку використаємо програму Excel за МНК (рис. 7).

Регрессионная статистика						
Множествен	0,9390163					
R-квадрат	0,8817516					
Нормирован	0,81080257					
Стандартная	184,264592					
Наблюдени	9					
Дисперсионный анализ						
	df	SS	MS	F	значимость F	
Регрессия	3	1265915,69	421971,897	12,4279572	0,00937164	
Остаток	5	169767,199	33953,4398			
Итого	8	1435682,89				
Кoeffициент стандартная ошибка статистики						
Y-пересечен	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%	
2571,00326	887,330074	2,89745985	0,03389083	290,048692	4851,95783	290,048692
Переменная	0,57565482	0,1697117	3,39195709	0,01941996	0,13939699	1,01191265
Переменная	0,11114708	0,04834054	2,29925211	0,06983765	-0,01311162	0,23541039

Рис. 7. Розрахунок рівняння авторегресійної моделі для купівельної активності туристичної фірми

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності.

Рівняння авторегресійної моделі матиме вигляд:

$$\hat{y}_t = 2571 + 0,511 \times y_{t-3}$$

Перевіряємо її статистичну точність на основі відносної помилки апроксимації ε_{vidn} , яке повинно становити менше 15% , так як це засвідчує статистичну точність моделі (3) [5, с.74].

$$\varepsilon_{vidn} = \left(\sum_{t=3}^n \frac{|y_t - \hat{y}_t|}{y_t} \right) : (n - 1) \times 100 \quad (3)$$

$$= 0,1778 : 6 \times 100 = 2,96.$$

Перевіримо також статистичну достовірність по F-критерію (4) [4]:

$$F_p = \frac{R_{l=3}^2}{1 - R_{l=3}^2} \times \left(\frac{n - l - m}{m - 1} \right) \quad (4)$$

$$= \frac{0,75}{1 - 0,75} \times \frac{10 - 3 - 2}{2 - 1}$$

$$= 6,27$$

$$F_a \left\{ \begin{array}{l} a = 0,05 \\ V_1 = m - 1 = 1 \\ V_2 = n - l - m = 5 \end{array} \right\} = 4,06.$$

$F_p > F_a$, тобто, з ймовірністю 0,95 можна стверджувати, що рівняння статистично достовірне. На основі даної моделі можна зробити прогнозування купівельної активності за допомогою множинної регресії в Excel. За допомогою використання даної моделі можна визначити як реагує купівельна активність на різні

фактори, що дає зробити висновки щодо ефективності застосованих заходів на туристичний бізнес. Якщо купівельна активність матиме динамічні показники зростання, тоді можливо дотримуватися проведення такого дослідження кожні 3 квартали, так як нами було виявлено авторегресії в 3 лаги, тобто залежність показників часу між собою, але рекомендується в загальному аналізувати сильні, слабкі сторони, можливості і загрози кожного кварталу.

Отже, можна зробити наступний висновок, що запропонована модель дозволить виявляти періодичність та статистичність прибутку за певний період.

Висновки

Беручи до уваги місце та роль туризму у житті суспільства, держава повинна визначити як один з пріоритетних напрямів у розвитку національної культури та економіки. Україна має значні потенційні можливості для динамічного розвитку туристичної індустрії й відповідної інтеграції у

світовий туристичний простір. З урахуванням цього уряд повинен сприяти у створенні організаційно-правових та економічних засад для розвитку туризму, як високорентабельної галузі економіки, створити передумови для впровадження та застосування міжнародного досвіду.

Зростання купівельної спроможності тільки збільшить частку бізнес-туристів в Україні. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні, відіграють важливу роль у формуванні нового покоління бізнесменів та політиків, які частіше беруть участь у міжнародних конгресах і форумах за кордоном не тільки як слухачів, але й як спікери. Розвиток туристичної галузі в Україні за умов глобалізації та євроінтеграції потребує актуалізації видів туристичної діяльності, здійснення інтеграції з міжнародними лідерами туристичної галузі, запровадження вже існуючого світового досвіду із задоволення попиту споживачів галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство інфраструктури України. Євроінтеграція. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Evrointegraciya.html>.
2. Коpecь Г. Р., Кулиняк І. Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Вип. 4. № 2. С. 37–48.
3. Демків Ю. М., Стукач Т. М. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 4. С. 18–25.
4. Transnational corp. URL: orations in the global world economic environment. URL: <https://ac.els-cdn.com/S187704281631120X/1>.
5. Прокопишин-Рашкевич Л. М., Шадурська Б. О., Петрович Й. М. Індустрія туризму в Україні: перспективні напрями та виклики сучасності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 72–82.
6. Brussels, Europe's best choice for business tourism. URL: <http://www.investinbrussels.com/en/index.cfm/news-events/news/brussels-europee28099s-best-choice-for-business-tourism>.
7. Про розвиток туристичної галузі України. URL: <http://narodna.pravda.com.ua/travel/5b5f15f4d5bbb>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO World Tourism Organization). URL: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals>.
10. Обозна А. О. Аналіз стану розвитку вітчизняної туристичної галузі у відповідності з міжнародними рекомендаціями статистичних показників. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7153>
11. Марченко О. А. Концептуальні засади регіонального розвитку туристичної індустрії. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 454–458.

REFERENCES

1. Ministerstvo infrastruktura Ukrainy. *Evrointegraciya*. Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/timeline/Evrointegraciya.html>. [in Ukrainian]
2. Kopets, H. R., and Kulyniak, I. Ya. (2020). Suchasni napriamy rozvytku pidpriemstv u sferi turyzmu v Ukraini [Modern Directions of Tourism Enterprises Development in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia», 4(2), 37-48. [in Ukrainian].
3. Demkiv, Yu. M., and Stukach, T. M. (2020). Ukrainska turystychna haluz u svitovomu seredovyschi: adaptatsiia za umov vplyvu hlobalnoi mizhnarodnoi kryzy COVID-19 [Ukrainian Tourism Industry in the World Environment: Adaptation to the Global International Crisis COVID-19]. *Biznes-navihator*, 4, 18-25. [in Ukrainian].

4. Transnational corp. Retrieved from: orations in the global world economic environment. Retrieved from: <https://ac.els-cdn.com/S187704281631120X/1>. [in English].
5. Prokopyshyn-Rashkevych, L. M., Shadurska, B. O., and Petrovych, I. M. (2020). Industriia turizmu v Ukraini: perspektyvni napriamy ta vyklyky suchasnosti [Tourism Industry in Ukraine: Prospective Directions and Challenges of Modernity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriya «Problemy ekonomiky ta upravlinnia»*, 4(1), 72-82. [in Ukrainian].
6. Brussels, Europe's best choice for business tourism. Retrieved from: <http://www.investinbrussels.com/en/index.cfm/news-events/news/brussels-europee28099s-best-choice-for-business-tourism>. [in English]
7. Pro rozvytok turystychnoyi haluzi Ukrainy [On the development of the tourism industry of Ukraine]. Retrieved from: <http://narodna.pravda.com.ua/travel/5b5f15f4d5bbb/> [in Ukrainian].
8. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Ofitsiynyy sayt Vsesvitn'oyi turystychnoyi orhanizatsiyi [Official site of the World Tourism Organization (UNWTO World Tourism Organization)]. Retrieved from: <https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals>. [in Ukrainian].
10. Oboznaб A. O. (2019). Analiz stanu rozvytku vitchyznyanoyi turystychnoyi haluzi u vidpovidnosti z mizhnarodnymy rekomendatsiyamy statystychnykh pokaznykiv [Analysis of the state of development of the domestic tourism industry in accordance with international recommendations of statistical indicators]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. Vol. 6.. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7153> [in Ukrainian].
11. Marchenko, O. A. (2017). Kontseptualni zasady rehionalnoho rozvytku turystychnoyi industriyi [Conceptual bases of regional development of the tourist industry]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 10, 454–458. [in Ukrainian].

УДК 330.341

JEL classification: M31, L86

Ольга КАТЕРНА

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
Національний Авіаційний Університет,
Україна

E-mail: satalkina@ukr.net<http://orcid.org/0000-0002-6307-8767><http://www.researcherid.com/rid/P-9700-2018>**Катерина МОЛЧАНОВА**

старший викладач,
Національний Авіаційний Університет,
Україна

E-mail: molchanova_@ukr.net<http://orcid.org/0000-0003-1846-2492><http://www.researcherid.com/rid/S-7289-2018>

© Ольга Катерна, Катерина Молчанова, 2021

Отримано: 23.10.2021 р.

Прорецензовано: 03.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ольга Катерна (Україна)
Катерина Молчанова (Україна)

ТЕХНОЛОГІЧНІ РІШЕННЯ РОЗВИТКУ АЕРОПОРТІВ В ПЕРІОД ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Цифрова трансформація вплинула на різноманітність IT-проектів, що активно впроваджуються в діяльність аеропортів. Нові технологічні рішення та інформаційні системи використовуються в аеропортах у різних напрямків: відстеження пасажиро- та вантажопотоку, обслуговування повітряних суден, завантаження рейсів, фінансові операції, документообіг, контрактна логістика та інші процеси. Незалежно від того, які транспортні потоки обслуговує аеропорт, міжнародні або регіональні, які авіакомпанії забезпечують сполучення, інфраструктура, при цьому, повинна задовольняти сучасним вимогам з безпеки та технічної оснащеності.

Мета. Дослідження основних технологічних рішень розвитку аеропортів в період цифрової трансформації та їх вплив на підвищення безпеки та пропускну здатності аеропортів, а також ефективну та безперебійну роботу, наданого клієнт-сервісу у ланцюзі авіаційної послуги.

Метод (методологія). Теоретичною та науково-методологічною основою дослідження стали положення концепції цифрової та інформаційної економіки. У процесі дослідження використано такі методи та підходи як логічного узагальнення і синтезу для формування основних висновків і пропозицій дослідження; графічний – візуалізації результатів ідентифікації основних технологічних трішененьдів розвитку аеропортів.

Результати. У статті визначено, що застосування сучасних технологій в аеропортах є наслідком динамічного розвитку авіаційної галузі та зростаючого попиту на обробку великої кількості інформації, забезпечення безпеки. Представлені фактори, як COVID-19, призводять до більш швидких змін, що стосуються останніх інновацій в авіації, автоматизації та цифровізації, на роки прискоривши процеси цифровізації галузі. Багато рішень, які спочатку сприймалися як революційні в індустрії авіації, ще не реалізували свій потенціал. Представлена класифікація основних технологічних рішень розвитку аеропортів, з описом технологічних рішень у період цифрової трансформації, може стати динамічним і стратегічним інструментарієм прогнозування та впровадження майбутніх проектів у розвиток інфраструктури аеропорту.

Катерна О., Молчанова К. Технологічні рішення розвитку аеропортів в період цифрової трансформації. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 143-149.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.143>

Ключові слова: аеропорт; інформаційні системи і технології; модернізація інфраструктури; технологічні рішення; технології Big Data; цифрова трансформація; штучний інтелект.

UDC 330.341

JEL classification: M31, L86

Olga KATERNA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
National Aviation University, Ukraine
E-mail: satalkina@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-6307-8767>
<http://www.researcherid.com/rig/P-9700-2018>

Kateryna MOLCHANOVA

Senior Lecturer,
National Aviation University, Ukraine
E-mail: molchanova_@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-1846-2492>
<http://www.researcherid.com/rig/S-7289-2018>

© Olga Katerna, Kateryna Molchanova, 2021

Received: 23.10.2021

Revised: 03.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Olga Katerna (Ukraine)
Kateryna Molchanova (Ukraine)

TECHNOLOGICAL SOLUTIONS FOR AIRPORTS DEVELOPMENT DURING THE DIGITAL TRANSFORMATION PERIOD

ABSTRACT

Introduction

Digital transformation has influenced the variety of IT projects and is being actively implemented in airport operations. New technological solutions and information systems are used at airports in different directions: tracking passenger and cargo traffic, aircraft maintenance, flight loading, financial transactions, document flow, contract logistics and other processes. Regardless of which traffic flows are served by the airport, international or regional, which airlines provide communication, the infrastructure must meet modern safety and technical requirements.

Purpose. Research of technological solutions for airports development during the digital transformation period and their impact on improving the security and capacity of airports, as well as the efficient and smooth operation of the provided customer service in the aviation service chain.

Method (methodology). The theoretical and scientific-methodological basis of the research is the provisions of the concept of digital and information economy. In the process of research, the following methods and approaches were used as a logical generalization and synthesis to form the main conclusions and proposals of the research; graphic – visualization of the results of identification of the main technological trends of the airports development.

Results. The article determines that the use of modern technologies at airports is a consequence of the dynamic development of the aviation industry and the growing demand for processing a large amount of information and ensuring security. Factors such as COVID-19 are presented, leading to faster changes regarding the latest innovations in aviation, automation and digitalization, accelerating the digitalization of the region for years. Many solutions that were initially perceived as revolutionary in the aviation industry have yet to reach their full potential. A classification of the main trends in the airports development has been formed with a description of technological solutions in the period of digital transformation, which can become a dynamic and strategic tool for forecasting and implementing future projects in the development of airport infrastructure.

Katerna, O. and Molchanova, K. (2021). Technological solutions for airports development during the digital transformation period. *Economic analysis*, 31 (3), 143-149.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.143>

Keywords: airport; information systems and technologies; infrastructure modernization; technological solutions; Big Data technologies; digital transformation; artificial intelligence.

Introduction

The aviation industry is one of the main levers of economic development in any country. A modern aviation hub and its infrastructure in servicing international and domestic flows must meet modern safety and technical requirements. The use of modern technology at airports is a result of the dynamic development of the aviation industry and the growing demand for information processing and security. Thus, the use of modern technologies in servicing passenger and cargo flows, aircraft traffic control, while processing a large amount of information, is growing from a national to a global scale. The scale and variety of projects in the civil aviation market is evidence that the industry is actively undergoing digital transformation processes.

The development and implementation of information systems and technologies in the aviation industry have been considered by many scientists. Ya. M. Dalinger [1] in his work considered the problem of creating the information environment of the airport, as an enterprise focused on the production of services. Overlook according to his opinion, the requirements for the information environment must be invariant [1, P.84].

Other authors Gnatyuk S., Vasyliev D. [2] in their work managed to classify modern aviation information systems with three main categories: information systems of air navigation services, on-board information systems of aircraft, information systems of airlines and airports.

Romanian scientists Zaharia S. and Pietreanu C. [3], using the example of Henri Coanda International Airport, analyze the technological problems caused by the necessary equipment for the digital transformation of the airport. Their work offers solutions for check-in, security, customs control, departure control and passenger assistance services.

A lot of research related to the development and implementation of smart technologies in the aviation industry and an integrated support system belongs to Chinese scientists, in particular Xiangsheng Dou [4] and Rui Qiu, Shuhua Hou, Xin Chen, Zhiyi Meng [5].

Pereira B., Lohmann G., and Houghton, L. (from Australia) in their research highlighted best practice examples of leading aviation companies such as the International Airlines Group (IAG), Emirates Airline Singapore, Boeing and Jet Blue to provide insight into existing collaboration that has led to innovation and value creation in the aviation sector [6]. The model they propose includes factors such as strategic decision making, networking and partner selection, cultural context, values, behavior and interoperability, collaboration configuration, integrated information technology, and the like.

Iranian scientists Khosropour H., Feizi K., Tabaeen K., and Taheri, Z. ([7]) investigated the impact of open innovation on technological intelligence in the aviation industry.

A considerable number of scientists have been involved in the study of the implementation of energy efficient (green) IT and IS in the aviation industry and their subsequent impact on the environment [5; 9].

However, during the global crisis that triggered the COVID-19 pandemic, air transport provided the most relief in the hardest hit regions. In this regard, attention to digital transformation in airport operations is now more important than ever, especially in the context of increasing the comfort and safety of air carrier services and reducing prices.

Purpose and objectives of the article

The purpose of the article is to analyze the main technological solutions that affect the development of airports during the period of digital transformation and investigate their impact on improving the safety and capacity of airports, as well as the efficient and smooth operation of the provided customer service in the aviation service chain.

The theoretical and scientific-methodological basis of the study was the concept of the digital and information economy. In the process of research, the following methods and approaches were used as a logical generalization and synthesis to form the main conclusions and proposals of the research; graphic – visualization of the results of identification of the main technological trends of airports development.

The main material of the research. According to the experience of introducing new digital technologies at the world's leading airports, they can reduce flight delays, improve and speed up the procedures for servicing passengers, cargo clientele, airlines and other aviation entities, and ensure the safety of air transportation.

Innovation is key to the development of the aviation industry. Digitization is driving significant change, and the shaping of major trends affecting airport operations can provide a roadmap for innovation and help structure and revitalize flagship projects and research in the field. The introduction of new technologies in the activities of airports caused by digital transformation concerns the following areas:

- unmanned transport control and automated control means of mechanization at airports,
- electronic document management,
- transition to the simulation of traffic flows in real time,
- the use of Big Data technology and artificial intelligence (AI), in particular, to optimize the operation of the transport infrastructure and its expansion.

All these technologies are being actively implemented today in the activities of airports, various software are being developed by IT companies and new technological solutions. For example, artificial intelligence technologies are already actively used both on board (in the aircraft avionics complex) and in the airport terminal itself.

Giving examples of the introduction of innovative technologies, it is worth noting Changi Airport in Singapore, where self-service terminals with biometrics were introduced in 2017. Also, the airport's automatic checkpoint uses face recognition technology. In 2018, Dubai Airport, which is considered the busiest in the world, opened a biometric tunnel for passport control. Biometric Tunnel helps you save time and control in 15 seconds. Delta has developed a technology recognition device at a terminal at Hartsfield-Jackson Atlanta International Airport (ATL). Thus, the air carrier decided to offer its customers passport control. In 2019, recognition terminals were also installed at Los Angeles International Airport (LAX), Bangalore (India), Gatwick and Heathrow (UK), Hong Kong International Airport and Dallas Fort Worth Airport [12].

In 2018, Korea's Incheon Airport began using modern smart technology. In addition to biometric identification, passengers can use delivery services to send their luggage to and from the airport. Chatbots based on artificial intelligence provide round-the-clock service at the airport through the "KakaoTalk" application, and from 2023 they will provide parking services. In 2018, Munich Airport and Lufthansa presented the work of Josie Pepper, developed by SoftBank Robotics. Its mission is to provide passengers with information using cloud-based artificial intelligence technologies IBM Watson Internet of Things (IoT). In the same year, Haneda Robotics laboratory tested a series of tests of several robots at Tokyo International Airport. The first Reborg-X, equipped with a touch panel and intrusion detection technology, is planned to be used for security (acting as a security guard) and escorting passengers. Also in Tokyo, they tested the compact robots Cinnamon and Robocot, whose task is to communicate and advise passengers. To this end, both robots were equipped with artificial intelligence technology [12].

Robotics and automation technologies maintain zero defects in all airport processes and bring new levels of productivity. A new generation of robots and automated solutions, the use of artificial intelligence is becoming a real alternative to manual processing.

An analysis of the study of the main technological solutions revealed that they are dynamically appearing in all modern airports, making it possible to distinguish among them biometric identification, the use of artificial intelligence and robots, blockchain, and technologies for baggage tracking.

For aviation hubs, the introduction of biometric technologies is not only a tool to improve the provision of airport services, security, but also the ability to avoid queues and reduce the load on the airport infrastructure.

Airports, as a strategic object, always fight against crime, terrorism and illegal migration. Biometric identification helps not only to protect airport passengers, but also to improve the level of international security in general.

Another effective way to improve airport security is video surveillance systems with face recognition technology. In 2020, RecFaces, together with Pelco, implemented a project to implement biometric identification at Nairobi International Airport (Kenya). The VxFaces face recognition module, integrated with the Pelco VideoXpert video surveillance system, allows you to quickly identify an unwanted person in the passenger flow. For example, a wanted criminal or potential terrorist [12].

When it comes to safety, it is worth noting that the airport is not only about serving passengers and airlines, but also thousands of employees and service personnel. The use of face recognition technology makes it possible to effectively delimit access to office premises and prevent illegal entry into secure facilities by persons who do not have the right to do so.

Note that the introduction of technological solutions also affects the additional income that the airport can receive from non-aeronautical activities by minimizing the passenger's time at the pre-flight stage. This, in turn, will allow the passenger to stay longer in duty free, restaurants and the like. Thus, experts from the Airports Council International (ACI) found that an increase in passenger satisfaction with pre-flight procedures by 1% increases the income of shops and cafes at airports by 1.5% [13].

The largest developers of biometric solutions are the following companies: ASSA Abloy; Aware; Bio-Key International; Cognitec Systems; Daon; Facebanx; Fujitsu; Fulcrum Biometrics; NEC; Precise Biometrics; Safran; Secunet Security Networks; Securiport; Stanley Black & Decker; Thales.

The main factors affecting the demand for the introduction of biometric technologies at airports are the threat of terrorist attacks and the demand for surveillance systems. The only thing holding back this trend is the high cost of these technologies.

The basis for efficient and smooth operation of the airport is the presence of artificial intelligence in it. The use of Digital Twin technologies for real-time operation allows for a computer simulation that uses data from the entire airport and airlines for further interaction and prediction, improving the quality of passenger service. This data is then used to optimize operations and maximize automation.

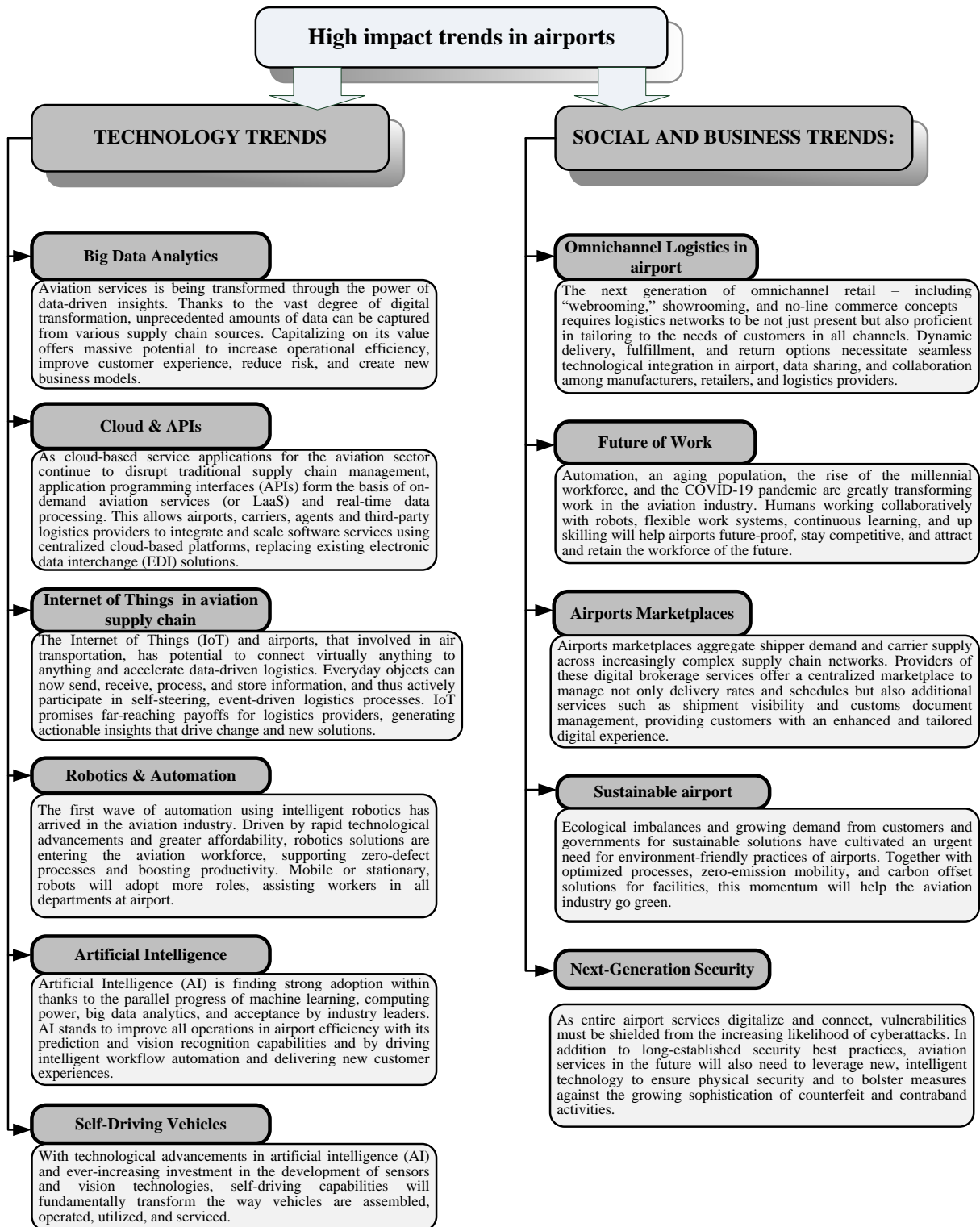

Fig. 1. Main trends of influence on the development of technological solutions at airports

Source: compiled by authors.

Thus, it is possible to send voice messages to employees of various airport services – from immigration to cleaning.

Thus, technological solutions for the airports development are a dynamic and strategic tool for

forecasting operational tasks, generate additional revenues, optimize flows, and make airport operations more efficient.

In fig. 1 shows the Main trends of influence on the development of technological solutions at airports.

The classification of the main trends presented by us demonstrates the fact of fast process of transformation of technological decisions of airports development. The global pandemic has led to more rapid change in the latest innovations in aviation, automation and digitalization, accelerating the industry's digitization process for years.

Conversely, many trends that were initially perceived as revolutionary in the aviation industry have not yet realized their potential. From cloud computing to general robotics, big data analytics, to artificial intelligence and the Internet of Things, aviation professionals need to understand the importance of the huge market for emerging technologies. In order to optimize the management and use of energy resources, the life support systems of a modern airport should be integrated with each other.

This makes it possible to centrally manage all operations at the airport, including all climatic parameters, reducing the load on each of the systems separately. The high degree of automation available with this approach can significantly reduce the workload on maintenance personnel and the number of errors associated with the influence of the human factor. The integration into the common information space not only of life support systems, but also of integrated security systems also yields excellent

results. A single approach allows for a higher level of redundancy for all connected subsystems.

Thus, airport modernization is the new imperative for long-term success. Those airports that are most likely to introduce and scale up new technologies, as well as improve the skills of their employees, will gain a significant competitive advantage in the market.

Conclusions and prospects for further research

The conducted research of the influence of technological solutions on the development of the world's airports during the period of digital transformation show the feasibility of introducing various latest technologies into their activities in order to timely predict future passenger and cargo flows and predict possible solutions. Trends in simplifying airport operations, saving passengers time and ensuring security at the same time, affect the receipt of additional financial revenues and the use of infrastructure facilities. The megatrends that will continue to be relevant are the development of new technologies, the growth of e-commerce. It should be noted that some areas of the economy will grow faster than others, so it is important to understand the underlying trends and their impact on airports – not least because of the impact of COVID-19 on global trade and workforce.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Далингер Я. Информационная среда аэропорта. Вестник Санкт-Петербургского государственного университета гражданской авиации, 2017 г. С. 79-90. URL: [https://spbguga.ru/files/2017/Dalinger/Vestnik%202017%20%E2%84%964%20\(17\).pdf](https://spbguga.ru/files/2017/Dalinger/Vestnik%202017%20%E2%84%964%20(17).pdf)
2. Gnatyuk S., Vasyliiev D. Modern critical aviation information systems. Ukrainian Scientific Journal of Information Security, 2016, vol. 22, issue 1. pp. 51-57.
3. Zaharia S. E., Pietreanu C. V. (2018). Challenges in airport digital transformation. Transportation research procedia, 35, pp. 90-99.
4. Xiangsheng Dou (2020) Big data and smart aviation information management system, Cogent Business & Management, 7:1, DOI:10.1080/23311975.2020.1766736.
5. Qiu, R., Hou S., Chen X., & Meng Z. (2021). Green aviation industry sustainable development towards an integrated support system. Business Strategy and the Environment. DOI:10.1002/bse.2756.
6. Pereira B., Lohmann G., & Houghton L. (2021). The Role of Collaboration in Innovation and Value Creation in the Aviation Industry. Journal of Creating Value, 7(1), 44-59.
7. Khosropour H., Feizi K., Tabaeian K., & Taheri Z. (2015). The effect of open innovation on technology intelligence in aviation industry of Iran. Science, Technology and Society, 20(1), 89-113.
8. Mládková L. Industry 4.0: Human – Technology interaction: Experience learned from the aviation industry. 19th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2018, 2018, 1, 571-578.
9. Warith M. F. A. Assessment of Green IT/IS Within the Aviation Industry Using the Analytic Network Process Approach. International Journal of Hospitality & Tourism Systems, 2019. 12(1). URL: <http://www.publishingindia.com/ijhts/24/assessment-of-green-it-or-is-within-the-aviation-industry-using-the-analytic-network-process-approach/744/5165>.
10. Katerna O. K., Molchanova K. M. Digital transformation of aviation industry in Ukraine. Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління», 2020. Bun. 47. С.53-63. DOI: 10.32703/2664-2964-2020-47-53-63.
11. Molchanova K. M., Trushkina N. V., Katerna O. K. Digital platforms and their application in the aviation industry. Intellectualization of logistics and Supply Chain Management, 2020. vol. 3, pp. 83-98, URL: [https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-3-8](https://smart-scm.org/en/journal-3-2020/molchanova-kateryna-trushkina-natalia-katerna-olga-digital-platforms-and-their-application-in-the-aviation-industry).
12. Науковий журнал «PaySpace Magazine». Біометрія, роботи, штучний інтелект: самі інноваційні аеропорти. URL: <https://psm7.com/uk/technology/samye-innovacionnye-aeroporty-mira.html+&cd=6&hl=uk&ct=clnk&l=ua>.

13. Офіційний сайт Міжнародної Ради Аеропортів (*Airport Council International*).
URL:<https://aci.aero.com>.

REFERENCES

- Dalynger, Ya. (2017). Informazionnaya sreda aeroporta. *Vestnyk Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta grazhdanskoy aviatsii*, 79-90. Retrieved from [https://spbguga.ru/files/2017/Dalinger/Vestnik%202017%20%E2%84%964%20\(17\).pdf](https://spbguga.ru/files/2017/Dalinger/Vestnik%202017%20%E2%84%964%20(17).pdf) [in Russian].
- Gnatyuk, S., & Vasyliiev, D. (2016). Modern critical aviation information systems. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 22 (1), 51-57.
- Zaharia, S. E., & Pietreanu, C. V. (2018). Challenges in airport digital transformation. *Transportation research procedia*, 35, 90-99.
- Xiangsheng, Dou (2020). Big data and smart aviation information management system. *Cogent Business & Management*, 7:1, DOI:10.1080/23311975.2020.1766736
- Qiu, R., & Hou, S., & Chen, X., & Meng, Z. (2021). Green aviation industry sustainable development towards an integrated support system. *Business Strategy and the Environment*. DOI:10.1002/bse.2756
- Pereira, B., & Lohmann, G., & Houghton, L. (2021). The Role of Collaboration in Innovation and Value Creation in the Aviation Industry. *Journal of Creating Value*, 7(1), 44-59.
- Khosropour, H., & Feizi, K., Tabaeen, K., & Taheri, Z. (2015). The effect of open innovation on technology intelligence in aviation industry of Iran. *Science, Technology and Society*, 20(1), 89-113.
- Mládková, L. (2018). Industry 4.0: Human – Technology interaction: Experience learned from the aviation industry," 19th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2018, 1, 571-578.
- Warith, M. F. A. (2019). Assessment of Green IT/IS Within the Aviation Industry Using the Analytic Network Process Approach. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 12(1). Retrieved from <http://www.publishingindia.com/ijh/24/assessment-of-green-it-or-is-within-the-aviation-industry-using-the-analytic-network-process-approach/744/5165>.
- Katerna, O. K., & Molchanova, K. M. (2020). Digital transformation of aviation industry in Ukraine. *Zbirnyk naukovykh prac DUIT seriya "Economica i upravlinnya"*, 47, 53-63. DOI: 10.32703/2664-2964-2020-47-53-63.
- Molchanova, K. M., & Trushkina, N. V., & Katerna, O. K. (2020). Digital platforms and their application in the aviation industry. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*, 3, 83-98. Retrieved from <https://smart-scm.org/en/journal-3-2020/molchanova-kateryna-trushkina-natalia-katerna-olga-digital-platforms-and-their-application-in-the-aviation-industry> . DOI: <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-3-8>.
- Scientific journal "PaySpace Magazine". Biometrics, robots, artificial intelligence: the most innovative airports. Official site. Retrieved from: <https://psm7.com/uk/technology/s-amye-innovacionnye-aeroporty-mira.html+%cd=6&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> [in Ukrainian].
- "Airport Council International". Official site. Retrieved from: <https://aci.aero.com> [in Ukrainian].

УДК 657.432:658

JEL classification: M41

Христина КОВАЛЬ

здобувач,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, Україна
E-mail: koval-k@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5710-2038>

Олена РАЗБОРСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра обліку, аналізу і аудиту,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, Україна
E-mail: o.rozborska@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4519-0381>

© Христина Коваль, Олена Разборська, 2021

Отримано: 03.11.2021 р.
Прорецензовано: 10.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Христина Коваль (Україна)
Олена Разборська (Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI ПРИ ВИРІШЕННІ ЗАВДАННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ

Вступ. Облік дебіторської заборгованості є однією з найважливіших складових діяльності сучасних підприємств. Особливо актуальним це питання постає у сучасних нестабільних ринкових умовах, адже багато підприємств, особливо в секторі малого бізнесу, зазнали зниження платоспроможності внаслідок пандемії COVID-19 та введення карантинних заходів. Підприємствам стає важко забезпечити високий рівень збуту та вчасне погашення заборгованості покупцями продукції. Саме тому питання ефективного управління дебіторською заборгованістю стає одним з першочергових завдань підприємства на сьогодні.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних та практичних аспектів обліку дебіторської заборгованості, узагальненні наявних проблем обліку та аналізу дебіторської заборгованості в умовах нестабільності та пошук шляхів їх вирішення та вдосконалення.

Метод (методологія). У роботі було використано наукові методи та підходи, зокрема, порівняння для дослідження міжнародних та вітчизняних стандартів у сфері обліку дебіторської заборгованості; аналітичний метод було застосовано з метою аналізу показників реального підприємства, а також табличний метод для інтерпретації проведеного аналізу в наочному вигляді.

Результати. Досліджено та проаналізовано міжнародні та вітчизняні стандарти як імперативи розвитку обліку дебіторської заборгованості; узагальнено методи її аналізу. На основі проведеного дослідження було виокремлено наявні на вітчизняних підприємствах проблеми обліку дебіторської заборгованості та запропоновано шляхи їх вирішення та способи оптимізації.

Коваль Х., Разборська О. Перспективи розвитку обліку та аналізу дебіторської заборгованості при вирішенні завдання безперервності діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 150-159.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.150>

Ключові слова: дебіторська заборгованість; облік; аналіз; міжнародні стандарти; платоспроможність; фінансовий стан; контроль; резерв сумнівних боргів; безперервність діяльності.

UDC 657.432:658

Khrystyna Koval (Ukraine)
Olena Rasborska (Ukraine)

JEL classification: M41

Khrystyna KOVAL

PhD student,

Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine

E-mail: koval-k@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5710-2038>

Olena RASBORSKA

PhD in Economics,

Associate Professor,

Department of Accounting, Analysis and Auditing,

Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine

E-mail: o.rozborska@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4519-0381>

© Khrystyna Koval, Olena Rasborska, 2021

Received: 03.11.2021

Revised: 10.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ACCOUNTING AND ANALYSIS OF RECEIVABLES IN SOLVING THE PROBLEM OF CONTINUITY OF ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

ABSTRACT

Introduction. Accounting for receivables is one of the most important components of modern enterprises. This issue is especially relevant in today's volatile market conditions, as many enterprises, especially in the small business sector, have experienced a decline in solvency due to the COVID-19 pandemic and the introduction of quarantine measures. It becomes difficult for companies to ensure a high level of sales and timely repayment of debts by buyers of products. That is why the issue of effective management of receivables is becoming one of the priority tasks of the company today.

The purpose of the work is to study the theoretical and practical aspects of accounting for receivables, to summarize the existing problems of accounting and analysis of receivables in conditions of instability and to find ways to solve and improve them.

Method (methodology). In the process of research were used scientific methods and approaches, in particular, comparisons to study international and national standards in the field of accounting for receivables; the analytical method was used to analyze the performance of the real enterprise, as well as a tabular method for interpreting the analysis in a visual form.

Results. Researched and analyzed international and national standards as imperatives for the development of accounting for receivables; the methods of its analysis are generalized. On the basis of the conducted research the problems of accounting of receivables available at domestic enterprises were singled out and the ways of their decision and ways of optimization were offered.

Koval, Kh., & Rasborska, O. (2021). Prospects of development of accounting and analysis of receivables in solving the problem of continuity of activity of the enterprise. *Economic analysis*, 31 (3), 150-159.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.150>

Keywords: receivables; accounting; analysis; international standards; solvency; financial position; control; reserve for doubtful debts; continuity of activity.

Вступ

Дебіторська заборгованість є одним з основних об'єктів обліку підприємств. Інформація про її розмір, стан та терміни погашення є важливою для прийняття управлінських рішень, які в свою чергу здатні підвищити рівень рентабельності та прибутковості підприємства. Облік дебіторської заборгованості у реаліях сьогодення є актуальним питанням, оскільки сучасний фінансовий стан підприємств України характеризується зростанням дебіторської заборгованості в структурі їх активів, що призводить до уповільнення платіжного обороту.

Наразі існує низка актуальних питань, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості. Зокрема, теоретичні та практичні дослідження фахівців обліковців та аудиторів про те, що питанню обліку та аналізу дебіторської заборгованості приділяється недостатня увага. Крім того, на перший план виходить проблема ефективного управління дебіторською заборгованістю, що потребує впровадження оперативної системи обліку й аналізу на підприємстві. Ця система дозволяє забезпечити управлінців достовірною та своєчасною інформацією про стан дебіторської заборгованості, наявних проблем та шляхів їх усунення для забезпечення безперервності діяльності їх бізнесу.

У зв'язку з постійними змінами законодавства, наявності неузгодженості міжнародних стандартів обліку з національними, виникає необхідність дослідження методики та структури дебіторської заборгованості з метою вдосконалення її відображення в обліку та фінансовій звітності.

Питання обліку, аналізу та управління дебіторською заборгованістю підприємства розкрито у працях багатьох вітчизняних науковців та практиків, таких як І. О. Замота О. П. Колісник, Л. В. Кручак, К. В. Ніколайчук, О. О. Осадча, Г. С. П'ятигорець, Н. М. Проскуріна, Р. В. Романів, І. М. Сидоренко, О. Ф. Томчук та ін. Проте сучасні реалії вимагають застосування особистісного підходу для управління дебіторською заборгованістю суб'єктами різних секторів бізнесу, що означило необхідність удосконалення організації системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості при складанні ними звітності за національними та міжнародними стандартами.

Мета статті

Метою даної статті є дослідження наявних на вітчизняних підприємствах проблем, пов'язаних з обліком та аналізом дебіторської заборгованості, а також обґрунтування напрямів їх удосконалення та оптимізації при вирішенні завдання безперервності

діяльності в умовах застосування національних та міжнародних імперативів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Облік розрахунків з покупцями та замовниками є однією з найважливіших та найбільш досліджуваних ділянок бухгалтерського обліку, оскільки саме на цьому етапі формується основна частина доходів та грошових надходжень підприємства.

Керуючись переходом бухгалтерського обліку на засади міжнародних стандартів фінансової звітності, підприємства націлені на забезпечення потреб управління достовірною інформацією, на основі якої приймаються управлінські рішення. Для прийняття управлінських рішень важливе значення має повнота і об'єктивність інформації, пов'язаної з умовами виникнення, своєчасності та повноти погашення дебіторської заборгованості.

В Україні методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансових звітах регулюються НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1]. В міжнародній практиці немає окремого стандарту щодо регулювання обліку дебіторської заборгованості. Оцінка, визнання та методи обліку дебіторської заборгованості визначаються в МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [2; 3; 4; 5].

Проведення аналізу положень НП(С)БО і МСФЗ за визначенням, оцінкою та обліком дебіторської заборгованості дозволяє виділити деякі спільні ознаки та відмінності. Починаючи з термінологічного поняття дебіторської заборгованості, слід зазначити, що МСФЗ не надає єдиного для нього визначення. Однак його можна сформулювати за інформацією, яка наведена в МСФЗ 1 «Подання фінансової звітності», МСФЗ 8 «Чистий прибуток або збиток за період, суттєві помилки та зміни в обліковій політиці», МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» і МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», де дебіторська заборгованість – це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства. Також у п. 9 МСБО 39 зазначається: «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку» [5].

Згідно міжнародних стандартів дебіторська заборгованість є фінансовим інструментом. Усі стандарти визначають порядок визнання і подальшого обліку фінансових інструментів на

кожному етапі їх «життя» у балансі та відображення результатів такого обліку у фінансовій звітності підприємства на відповідну звітну дату. Тобто фактично фінансовий інструмент – це договір між сторонами, результатом якого є виникнення фінансового активу у одного суб'єкта господарювання та фінансового зобов'язання або інструменту капіталу у іншого суб'єкта господарювання.

Відповідно до п. 5.1 МСБО 39 фінансові активи та фінансові зобов'язання первісно визнаються за їх справедливою вартістю плюс (для фінансових активів) мінус (для фінансових зобов'язань) витрати на операцію, що прямо відносяться на придбання фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Для фінансових інструментів, що оцінюються за справедливою вартістю з відображенням переоцінки у прибутку або збитку, витрати на операцію не включаються до первісної вартості.

Доцільно розглянути розбіжності висвітлення терміну «дебіторська заборгованість» за національними та міжнародними стандартами (табл. 1).

Щодо відображення дебіторської заборгованості у звітності підприємств, відповідно до МСБО 39 дебіторська заборгованість визнається в балансі тоді, коли підприємство стає стороною контракту і внаслідок цього має юридичне право отримати грошові кошти [5]. При цьому варто зазначити, що в усіх країнах заборгованість відображається в активі балансу, але кожна країна розробляє власний перелік статей балансу, в яких відображається заборгованість згідно з чинною класифікацією. Міжнародними стандартами не вимагається відображення дебіторської заборгованості в балансі, за винятком резерву сумнівної заборгованості. Проте для визначення величини дебіторської заборгованості в балансі необхідно протестувати дебіторську заборгованість щодо знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість; для дебіторської заборгованості, яка залишилась, слід нарахувати резерв сумнівної заборгованості, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків, а також вирахувати цей резерв із величини дебіторської заборгованості.

Між вітчизняними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку є вагомі відмінності, тому Україні слід удосконалювати систему обліку дебіторської заборгованості на основі норм міжнародних стандартів.

В Україні норми ведення бухгалтерського обліку є суворо регламентованими. Їх недотримання тягне за собою різні види відповідальності, а в міжнародній системі обліку, навпаки, зазначаються

лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку. Тому підприємства, що ведуть бухгалтерський облік за міжнародними стандартами, мають право самостійно обирати форми фінансової звітності, методи відображення в них інформації про певні об'єкти обліку, відображаючи у звітності лише всі суттєві дані бухгалтерського обліку.

В процесі проведеного дослідження обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства було виявлено, що:

- діяльність підприємства напряму залежить від правильної організації обліку дебіторської заборгованості;
- принципи формування звітності згідно з МСФЗ дають можливість відобразити реальний фінансовий стан підприємства, установи, організації;
- створення ефективної системи контролю якості обліку розрахунків із дебіторами вимагає розроблення чіткої та досконалої класифікації дебіторської заборгованості, уніфікації способів її оцінювання та документів аналітичного обліку, що дасть змогу накопичувати інформацію про розрахунки з дебіторами з різними рівнями деталізації та узагальнення.

Наявність дебіторської заборгованості на підприємствах України – нормальна ознака процесу фінансово-господарської діяльності підприємства, зумовленою самою природою та особливостями його діяльності, проте кожен суб'єкт господарювання зацікавлений в оптимізації розмірів дебіторської заборгованості [7]. Розмір дебіторської заборгованості залежить від обсягу продажів, умов розрахунку з покупцями (передоплати, наступної оплати), періоду відстрочки платежу, платіжної дисципліни покупців, організації контролю за станом дебіторської роботи і претензійної роботи на підприємстві.

Різне збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців або про збільшення обсягу продажів, або про неплатоспроможність і банкрутство частини покупців.

Причинами збільшення статей дебіторської заборгованості можуть бути:

- необачна кредитна політика підприємства щодо покупців;
- неплатоспроможність або банкрутство деяких споживачів;
- занадто високі темпи нарощування обсягу продажів;
- труднощі в реалізації продукції.

Таблиця 1. Сутність поняття «дебіторська заборгованість» (ДЗ) за національними та міжнародними стандартами

Елемент порівняння	Стандарт		
	НП(С)БО 10	МСБО 39	МСФЗ 15
<i>Поняття ДЗ</i>	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату	Непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку	Фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
<i>Критерії визнання ДЗ</i>	<ul style="list-style-type: none"> – строк погашення та зв'язок з операційним циклом; – об'єкти, щодо яких виникла дебіторська заборгованість; – своєчасність погашення 	Не розглядаються	
<i>Форма існування ДЗ</i>	Фінансові активи		
<i>Напрямок виникнення ДЗ</i>	1) При продажу товарів за «відкритим рахунком», без письмового зобов'язання покупця оплатити рахунок, тобто заборгованість, яка виникає в результаті надання короткострокового кредиту продавцем покупцю		
	2) Пов'язана з реалізацією		
	3) Векселі до отримання		
<i>Умови погашення ДЗ</i>	Протягом 30 календарних днів	За нормальних обставин кошти за рахунком повинні бути отримані протягом 30-60 днів	
<i>Сумнівність погашення ДЗ</i>	1) Довгострокова ДЗ (понад рік або операційний цикл, якщо він довший за рік); 2) Поточна ДЗ (протягом одного року)	1) Довгострокова ДЗ (понад рік або операційний цикл, якщо він довший за рік); 2) Поточна ДЗ (протягом одного року) : – середньострокова; – короткострокова	
<i>Критерії формування резерву сумнівних боргів (РСБ)</i>	<ul style="list-style-type: none"> – ДЗ є поточною; – не є придбаною заборгованістю або заборгованістю, призначеною для продажу; – є фінансовим активом, тобто буде погашено коштами або їх еквівалентами чи інструментами власного капіталу; – підприємствам, у яких дохід за останній річний звітний (податковий) період перевищив 20 млн. грн. 	Не розглядаються	
<i>Періодичність формування РСБ</i>	На кожну дату балансу	Не розглядається	
<i>Визначення чистої вартості реалізації ДЗ</i>	Чиста реалізаційна вартість ДЗ = Поточна ДЗ – Резерв сумнівних боргів	Чиста вартість реалізації = Первісна вартість – Знижки – Сумнівна (безнадійна) заборгованість	

Джерело: складено на основі [1; 5; 6].

Скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це відбувається за рахунок скорочення періоду її погашення. Якщо ж дебіторська заборгованість зменшується у зв'язку зі зменшенням відвантаження продукції, то це свідчить про зниження ділової активності підприємства [8].

Ефективність діяльності підприємства безпосередньо забезпечується наявністю вільних обігових коштів, які в свою чергу підтримують поточну діяльність. Наявна на підприємстві дебіторська заборгованість спричинює зменшення обсягу обігових коштів, тому її зменшення сприяє підвищенню платоспроможності. За таких умов актуальним постає питання аналізу дебіторської заборгованості, її своєчасного погашення та запобігання виникненню безнадійної заборгованості. Такий аналіз є підґрунтям для прийняття ефективних рішень.

Здійснення глибокого аналізу дебіторської заборгованості, виходячи із поточної ситуації на ринку та специфіки діяльності окремого підприємства, допомагає з упевненістю стверджувати про те, як величина дебіторської заборгованості впливає на фінансову стійкість та на платоспроможність підприємства. Відповідно, підприємствам необхідно здійснювати аналіз за формуванням, рухом і стягненням дебіторської заборгованості, порівнювати її значення за попередні періоди в динаміці, проводити аналіз кількісного та якісного складу й визначати основні принципи кредитної політики по відношенню до покупців та постачальників [9].

Проведення аналізу стану дебіторської заборгованості дає змогу визначити її склад та структуру, змін в динаміці за період, що аналізується, показники якості, ліквідності та обіговості дебіторської заборгованості, з'ясувати реальність погашення даного виду заборгованості, також визначити який вплив на ефективність діяльності підприємства вона здійснює, розробити заходи щодо оптимізації величини і частки дебіторської заборгованості в обігових активах підприємства.

Важливим об'єктом контролю та управління є дебіторська заборгованість і для ТОВ «Пейпер Клауд». Дане підприємство є аутсорсинговою компанією, що надає бухгалтерські послуги здебільшого малим підприємствам, тому питання ефективного управління дебіторською заборгованістю є надзвичайно актуальним для даного підприємства. Оскільки узагальнюючим показником якості та ліквідності дебіторської заборгованості є оборотність, що характеризується

кількістю оборотів та швидкістю здійснення одного обороту, пропонуємо проведення дослідження впливу чинників на зміну коефіцієнта обертання та тривалості одного обороту дебіторської заборгованості. Для проведення ефективної оцінки якості та стану дебіторської заборгованості підприємства необхідно проаналізувати наступні показники, що наведені у табл. 2.

Дані для розрахунку показників та результати їх аналізу наведено на прикладі ТОВ «Пейпер Клауд» за період 2018-2020 рр. в табл. 3.

Відтак, протягом аналізованого періоду спостерігається збільшення чистого доходу від реалізації на 3417,6 тис. грн, що в свою чергу спричинило зростання показника оборотності на 114,3%. Тривалість періоду погашення з кожним роком зменшувалась та в 2021 році становила на 53,1% менше, ніж у 2018 році. Це є позитивним фактором, оскільки свідчить про зменшення ризиків неповернення заборгованості та про те, що дебіторська заборгованість швидше погашається.

Аналізуючи дані табл. 3 можна зробити висновок, що дебіторська заборгованість займає значну частку в структурі оборотних засобів ТОВ «Пейпер Клауд». Крім того, спостерігається незначне зростання питомої ваги дебіторської заборгованості у структурі необоротних активів підприємства, що означає, що структура майна підприємства стала менш мобільною.

Особливу увагу в процесі аналізу дебіторської заборгованості слід приділити аналізу її структури (табл. 4). Відтак, доцільно звернути увагу на статтю «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги», яка має найбільшу питому вагу в загальній сумі дебіторської заборгованості підприємства. Питома вага дебіторської заборгованості показує, яка частина оборотних засобів підприємства зосереджена в розрахунках.

Аналіз структури дебіторської заборгованості ТОВ «Пейпер Клауд» у 2018-2020 рр. показав, що в 2019 році питома вага дебіторської заборгованості за продукцію зменшилась, що може свідчити про те, що вона була погашена. У 2020 році цей показник знову зріс. Причиною цього може бути кілька факторів – розширенням діяльності та збільшенням кількості покупців, а також ймовірним зменшенням платоспроможності покупців внаслідок карантинних обмежень через COVID-2019. Основною масою клієнтів підприємства є саме малі підприємства, які за наслідками даних подій постраждали найдуше.

Таблиця 2. Показники аналізу оборотності дебіторської заборгованості підприємства [10]

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення	Економічний зміст
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Кодз)	$\text{Кодз} = \frac{\text{ЧДр}}{\text{Дз}}$	ЧДр – чистий дохід від реалізації продукції; Дз – дебіторська заборгованість (середня за аналізований період)	Наведений показник визначає ефективність кредитного контролю. Він показує, скільки разів впродовж періоду, що аналізується, обсяги надходжень від реалізації можуть вмістити в собі середній залишок дебіторів
Тривалість періоду погашення дебіторської заборгованості (Тпдз)	$\text{Тпдз} = \frac{\text{Т}}{\text{Кодз}}$	Т – звітний період у днях (360,90,30); Кодз – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Таким чином розраховується, скільки в середньому днів потрібно підприємству для отримання оплати за виконанні роботи (надані послуги). Чим триваліший період погашення, тим вищий ризик неповернення дебіторської заборгованості
Питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів (ПВдз)	$\text{ПВдз} = \frac{\text{Дз}}{\text{ОА}} * 100\%$	Дз – дебіторська заборгованість ОА – оборотні активи	Показує питому вагу діяльності дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів. Чим вищий цей показник, тим менш мобільна структура майна підприємства

Таблиця 3. Якісний аналіз дебіторської заборгованості ТОВ «Пейпер Клауд» за період 2018-2020 рр.

Показник	Роки			Абсолютне відхилення 2020 р. від 2018 р.	Відносне відхилення 2020 р. від 2018 р.,%
	2018	2019	2020		
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	496,5	3491,2	3914,1	+3417,6	+688,34
Дебіторська заборгованість, тис. грн	157,7	571,5	580,3	+422,6	+267,98
Оборотні активи, тис. грн	217,2	636,5	737,5	+520,3	+339,55
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,15	6,1	6,75	3,6	+114,3
Тривалість періоду погашення, дні	114,3	59	53,6	-60,7	-53,1
Питома вага в загальному обсязі оборотних активів	72,6	89,8	78,7	+6,1	+8,4

Таблиця 4. Аналіз структури дебіторської заборгованості ТОВ «Пейпер Клауд» за період 2018-2020 рр.

Показники	Питома вага у розрізі заборгованості, %			Зміна структури	
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2019 р. до 2018 р.	2020 р. до 2019 р.
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	94,6	68,9	93,6	-25,7	+24,7
Резерв сумнівних боргів	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	5,4	31,1	6,4	+25,7	-24,7
Усього	100	100	100	-	-

Найбільшої уваги на українських підприємствах вимагає списання простроченої дебіторської заборгованості, оскільки існує прямий зв'язок між таким стягненням боргу та податковою базою податку на прибуток. Належний та своєчасний розподіл дебіторської заборгованості відіграє важливу роль у формуванні фінансової діяльності підприємства. Таким чином, результати дослідження обліку дебіторської заборгованості свідчать про необхідність вдосконалення методологічного підходу до обліку та аналізу дебіторської заборгованості, як інструменту покращення фінансового стану підприємства. Облік боргів досить складний, тому що він точно відображає справжню інформацію у фінансових звітах та визначає реальний фінансовий стан підприємства. Створюючи ефективну бухгалтерську модель для бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, ризику банкрутства можна уникнути, а співвідношення ліквідності може бути зменшене завдяки своєчасній та об'єктивній інформації для управлінських рішень.

Крім того, на основі аналізу наукових праць [7; 8], можна зазначити, що наразі на вітчизняних підприємствах наявні наступні проблеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості:

- недосконалість нормативно-правової бази з обліку дебіторської заборгованості;
- недостатня розробленість методичних підходів до класифікації та оцінки дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги;
- відсутність створеного резерву сумнівних боргів;
- непристосованість методів визначення величини резерву сумнівних боргів в обліку, які визначені НП(С)БО 10. Дані методи не пристосовані до обліку на українських підприємствах, що в свою чергу може викликати недостовірність відображення даних дебіторської заборгованості у балансі;
- не налагоджена система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємствах, що спричиняє проблему обґрунтованості дебіторської заборгованості загалом та по окремих видах;
- недосконала політика управління дебіторською заборгованістю, адже саме політика управління дебіторською заборгованістю, яка представляє собою частину загальної політики управління оборотними активами і маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягів реалізації продукції, визначає ефективність роботи підприємства;
- проблема організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її місце в обліковій політиці;

- проблема проведення аналізу розрахунків з покупцями та замовниками за наявних методик.

Для вирішення вищезазначених проблем та оптимізації обліку дебіторської заборгованості в цілому пропонуємо наступні заходи:

1. Створення резерву сумнівних боргів та визначення методу його розрахунку, який необхідно прописати в обліковій політиці підприємства. Резерв сумнівних боргів є важливим елементом для покриття безнадійної дебіторської заборгованості. При цьому слід особливу увагу приділяти класифікації дебіторської заборгованості за строками погашення (короткострокова, довгострокова), а також оцінці перспективи забезпечення таких заборгованостей з метою уникнення неплатоспроможності покупців і замовників.

2. Своєчасний контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, як значне перевищення фактичної дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування.

3. Побудова ефективного механізму внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з метою попередження виникнення нової. Удосконалення контролю стану розрахунків з дебіторами, зокрема за протермінованими заборгованостями, своєчасно виявляючи такі види дебіторської заборгованості, які є недопустимими для підприємства.

4. Проведення систематичної інвентаризації дебіторської заборгованості, що дасть змогу запобігти втраті контролю над вчасністю її погашення і оплати рахунків покупцями та замовниками послуг.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, облік дебіторської заборгованості є одним з найважливіших об'єктів бухгалтерського обліку, оскільки на основі його даних керівництво підприємства може приймати ефективні управлінські рішення. Станом на сьогодні облік та аналіз дебіторської заборгованості налічує ряд проблем, зокрема, невідповідність вітчизняних стандартів обліку міжнародним, недосконалість нормативного регулювання резерву сумнівних боргів, внаслідок чого даний об'єкт обліку не створюється на більшості підприємств, а також відсутність ефективної системи внутрішнього контролю (аудиту).

Аналіз показників ТОВ «Пейпер Клауд» показав зростання обсягу дебіторської заборгованості за період з 2018-2020 рр., що було спричинено розширенням клієнтської бази зі складу суб'єктів малого бізнесу для допомоги ведення поточного

обліку та складання фінансової звітності, а також зниженням платоспроможності деяких підприємств внаслідок карантинних обмежень.

Тому для вирішення вище перелічених проблем було запропоновано ряд рішень, зокрема: своєчасне проведення аналізу дебіторської заборгованості для визначення її структури та строків погашення; впровадження ефективної системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємстві та проведення

регулярних інвентаризацій даного об'єкту обліку з метою уникнення ризиків непогашення; створення резерву сумнівних боргів для покриття безнадійної заборгованості. Дані рішення допоможуть створити на підприємстві умови організації дієвої системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості як обліково-аналітичної інформації для прийняття ефективних оперативних та стратегічних рішень, що, в свою чергу, забезпечить вирішення завдання безперервності діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» Наказ Міністерства Фінансів України від 08.10.1999 р. № 237, зі змінами і доповненнями 2021 р. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-07_ukr_2016.doc.pdf.
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf.
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS%2032_ukr_2018.pdf.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#Text.
6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 15 «Дохід від договорів з клієнтами». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf.
7. П'ятигорець Г. С., Ніколайчук К. В. Шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2017. № 13. С. 40-46.
8. Кручак Л. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016 URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/2-2016/37.pdf>.
9. Томчук О. Ф., Сидоренко І. М. Методика проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Фінанси, облік, банки*. 2019. № 1 (24). С. 94-101.
10. Колісник О. П., Замота І. О. Теоретичні та практичні аспекти обліку і аналізу дебіторської заборгованості у сфері інформації та телекомунікацій. *Modern Economics*, 2019. № 15. С. 108-113.

REFERENCES

1. National regulation (standard) of the accounting region 10 "Debitorska zaborgovanist" Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 08.10.1999 r. No. 237, with changes and updates 2021 p. Database "Legislation of Ukraine". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> [in Ukrainian].
2. International standard of financial soundness 7 "Financial instruments: information disclosure". Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-07_ukr_2016.doc.pdf [in Ukrainian].
3. International standard of financial soundness 9 "Financial instruments". Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf [in Ukrainian].
4. International accounting standard 32 "Financial instruments: submission". (2018). Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS%2032_ukr_2018.pdf [in Ukrainian].
5. International standard of accounting region 39 "Financial instruments: assessment and assessment". Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#Text [in Ukrainian].
6. International standard of financial soundness 15 "Adequate agreements with clients". Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf [in Ukrainian].
7. Pyatigorets, G. S., & Nikolaichuk, K. V. (2017). Ways to improve the accounting of receivables. *Problems of transport economy*, 13, 40-46 [in Ukrainian].
8. Kruchak, L. (2016). Methods for the analysis of debtor foreign trade in the management system of an enterprise. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Retrieved from: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/2-2016/37.pdf> [in Ukrainian].

9. Tomchuk, O. F., & Sidorenko, I. M. (2019). Methodology for the analysis of debtor trade in the management system of an enterprise. *Finance, accounting, banks*, 1 (24), 94-101 [in Ukrainian].
10. Kolisnik, O. P., & Zamota, I. O. (2019). Theoretical and practical aspects of the field and analysis of debtor foreign trade in the field of information and telecommunications. *Modern Economics*, 15, 108-113 [in Ukrainian].

УДК 658.1:005

Тетяна Кузнєцова (Україна)

JEL classification: L23, M12

Тетяна КУЗНЕЦОВА

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту, практичної
психології та інклюзивної освіти,
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, Україна

© Тетяна Кузнєцова, 2021

Отримано: 14.10.2021 р.

Прорецензовано: 29.10.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

НАЙБЛИЖЧА ПЕРСПЕКТИВА МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ – УПРАВЛІННЯ РОБОТОПЕРСОНАЛОМ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблеми, пов'язані з вмиранням багатьох професій у зв'язку з заміною їх на професії відповідно до високих темпів розвитку не просто робототехніки, а роботів зі штучним інтелектом. Все просто, легко та весело, коли мова йде про чітко запрограмованих роботів у розважальному плані або на допомогу людині при важкій праці та у важкодоступних місцях. Коли мова йде про роботів, що вміють самонавчатися й при цьому володіють потенційно колосальними можливостями, то загрозово мовчки спостерігати та не намагатися спрогнозувати-змодельовувати наслідки для людства.

Підняте проблемне питання відсутності можливості українським вченим середнього достатку, у т. ч. викладачам закладів вищої освіти, проводити наукові дослідження у певних лабораторіях з комплексом програмних продуктів.

Сформоване авторське тлумачення нових економічних понять: роботоперсонал як штат з роботів з чітко визначеними функціональними обов'язками та операційними синергетичними можливостями; ангстремменеджмент – управління фізичними об'єктами за допомогою сили думки людини.

Проблема в наступному: наявність розвитку робототехніки дуже швидкими темпами, заміна штучним інтелектом декількох професій і катастрофічна неготовність до цього менеджменту організацій. Основна проблема в наявності купи нерозв'язаних проблем в управлінні роботами як персоналом.

Актуальність дослідження управління нелюдським персоналом набуває все більших розмахів і зумовлена перш за все тим, що проблема повальної роботизації є, а вирішення управління штучним інтелектом у мирних цілях практично немає. Усі розуміють, що штучний інтелект занадто швидко трансформується та займає передові позиції не тільки в техніці, а й в усіх галузях суспільної діяльності. Роботи витісняють людський ресурс і неминуче витіснять, тому потрібно навчитися обернути це на користь людству, на користь прогресу, на користь миру.

Кузнєцова Т. Найближча перспектива менеджменту організацій – управління роботоперсоналом. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 160-165.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.160>

Ключові слова: персонал; керівник; робот; професія; освіта; лабораторія; дослідження.

UDC 658.1:005

Tetiana Kuznietsova (Ukraine)

JEL classification: L23, M12

Tetiana KUZNIETSOVA

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor,
Department of Management, Practical
Psychology and Inclusive Education,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav,
Ukraine*

© Tetiana Kuznietsova, 2021

Received: 14.10.2021

Revised: 29.10.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

NEAREST PERSPECTIVE OF ORGANIZATION MANAGEMENT – ROBOT PERSONNEL MANAGEMENT

ABSTRACT

The article highlights the problems associated with the death of many professions due to their replacement by robots in accordance with the high rate of development of not just robotics, but robots with artificial intelligence. It's simple, easy and fun when it comes to well-programmed robots for entertainment or to help with hard work and hard-to-reach places. When it comes to robots that know how to learn and at the same time have potentially enormous potential, it is threatening to observe in silence and not try to predict and simulate the consequences for humanity.

The problematic issue of the inability of middle-income Ukrainian scientists, including teachers of higher education institutions, to conduct research in certain laboratories with a set of software products.

The author's interpretation of new economic concepts is formed: robotstaff as a staff of robots with clearly defined functional responsibilities and operational synergies; angstromenagement – management of physical objects with the help of human thought.

The problem is as follows: the presence of the development of robotics at a very rapid pace, the replacement of artificial intelligence of several professions and the catastrophic unpreparedness for this management of organizations. The main problem is the presence of a lot of unresolved problems in the management of work as staff.

The relevance of the study of non-human personnel management is gaining momentum and is due primarily to the fact that the problem of widespread robotics is, and the solution to the management of artificial intelligence for peaceful purposes is almost non-existent. Everyone understands that artificial intelligence is transforming too quickly and occupies a leading position not only in technology but also in all areas of social activity. Work is displacing human resources and will inevitably displace, so we must learn to turn it for the benefit of mankind, for the benefit of progress, for the benefit of peace.

Kuznietsova, T. (2021). Nearest perspective of organization management – robot personnel management. *Economic analysis*, 31 (3), 160-165.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.160>

Keywords: staff; manager; robot; profession; education; laboratory; research.

Вступ

Проблема заміни людського персоналу на роботоперсонал не обговорювалася ще ні на українському, ні на світовому рівнях. На шпальтах періодичної преси та на різноманітних лінках робляться перші невпевнені кроки проаналізувати виставкові екземпляри робототехніки, але провести необхідні дослідження не є можливими в умовах сьогоденної української дійсності. Саме тому, в даній статті подаються ідеї та формулюються певні заклики, щоб у прийдешні п'ять років вже можна було цитувати «публікації з посиланнями на релевантні наукові видання за останні 3-5 років».

Мета статті

Мета дослідження:

- повністю самостійно систематизувати власні накопичені знання з менеджменту організації і сучасного стану робототехніки;
- проаналізувати та спрогнозувати оптимальні варіанти управління підприємствами у недалекому майбутньому;
- привернути увагу до необхідності, але неможливості проводити наукові дослідження за відсутності доступу до лабораторій з певним програмним забезпеченням.

Виклад основних результатів дослідження

Ще у 1965 році вийшла стаття, написана математиком Ірвінгом Джоном Гудом, присвячена створенню перших у світі електронних пристроїв.

На сьогоднішній день достатньо вже досліджені можливості штучного інтелекту, який можна вважати теоретичною основою, та суто робототехніки, яку можна прирівняти до практичних результатів.

Серед відомих науковців хочеться відзначити В. Маккалока, В. Піттса, В. Шикарда, Е. Нушякіна, К. Цузе, М. Бондаренка, М. Деркача, Н. Бострома, О. Карпова, Т. Бровченка, Т. Вінцюка, Ф. Розенблатта тощо.

Виходячи з існуючого стану можливостей наукових досліджень залишається тільки ідейно-теоретично розробити методології, методики, техніки та парадигми як бази необхідних експериментів з метою отримання реальних результатів співпраці людинокерівника та роботоперсоналу.

З огляду на технологію Click2Make, що намагається не підпорядкувати, а об'єднати людський і штучний інтелекти, на думку авторки, варто говорити про поєднання проектно-програмного підходу з автоматизованим багатоагентним програмуванням (плануванням).

Бажано провести комплексне дослідження піднятих у даній статті проблем, для чого потрібні

робототренажери, роботоманіпулятори та роботоспринтерам, штучний інтелект яких буде підвищуватися за допомогою методу кінестетичного навчання. Самонавчання штучного інтелекту рекомендовано здійснювати завдяки алгоритмам глибокого навчання, яке обов'язково призведе до можливості імпровізувати та ідентифікувати «себе посеред інших».

Планується за наявності лабораторних умов використовувати таку методологію, що дозволить спочатку візуалізувати функції, методи та стилі менеджменту роботоперсоналу, а потім моделювати таким чином, щоб одразу бачити ймовірність отримання ефективного кінцевого результату при закладенні вхідних даних-ресурсів. Авторка це бачить за аналогією функціонування існуючої програми, що вміє показувати зміни людської зовнішності за певні періоди часу на майбутнє.

Таким чином, у даному дослідженні доводиться потреба в генеративній методології та у фундаментальних парадигмах, що у тому числі включають в себе системи узагальненого імітаційного моделювання, прогресивний метод досліджень та аналізу, концептуальні моделі та спеціальні технології штучного інтелекту та, як не дивно, методики вимірювання психологічного стану роботоперсоналу.

Не існує людини, що не знає про існування машин; не існує зрілої людини, яка не знає про існування роботів; не існує дослідника, який не розуміє про здатність роботів розробляти ще досконаліших роботів, тобто тих машин, які у решті решт вибухнуть інтелектом настільки, що без наявності гідно оснащених лабораторій і вкрай необхідних досліджень в галузі менеджменту роботоперсоналу сьогодні – завтра людство опиниться в ролі зайвої вірусної біомаси.

За авторським визначенням: «роботоперсонал» – штат з роботів з чітко визначеними функціональними обов'язками та операційними синергетичними можливостями.

У контексті даної публікації робот – машина будь-якої форми з нейронною мережею штучного інтелекту, зі здатністю до самонавчання та самообслуговування. Запрограмована лялька для розваг або для використання при вузькофункціональних потребах не розглядається.

За наявності в українського викладача середнього достатку – науковця з менеджменту – можливості проводити певні дослідження в науковій лабораторії з першокласним програмним забезпеченням був би проведений порівняльний аналіз ефективності як прийняття управлінських рішень, так і ефекту діяльності організації двох, так би мовити, команд:

- 7 людей-фахівців під керівництвом робота;

– 7 роботів під керівництвом людини.

Тому, коли за результатами даної публікації виявляться бажаючі інвестувати капітали у дослідження з піднятих проблем, з'являться надії на прогнозування загроз і наслідків, використовуючи об'ємне (просторове) моделювання і кореляційно-регресійний аналіз нейронних мереж. Робиться спроба поєднати економічні проблеми та менеджмент організацій з програмною інженерією, кіберзахистом і donations фінансово-заможних людей задля врятування поглинання роботами людства.

В умовах повної відсутності бази для проведення необхідних вищезазначених досліджень у даній статті робиться спроба перерахувати проблеми та систематизувати об'єм інформації стосовно успіхів і загроз, мотивів і ризиків при повній заміні людського ресурсу на машинний зі штучним інтелектом, який самонавчається з понадлюдським рівнем вдосконалення та контролю.

Маємо наступне коло проблемних питань:

- наскільки відрізняється управління людьми від управління роботами в сенсі менеджменту, а не в сенсі програмної інженерії;
- як зробити так, щоб машинний інтелект не мав бажання домінувати над людським інтелектом;
- що робити із закладами вищої освіти, в яких сьогодні готують фахівців зі спеціальностей, які поглинаються робототехнікою й стають непотрібними;
- наскільки можливо наділити роботоперсонал правовими та юридичними зобов'язаннями;
- як контролювати роботоперсонал, щоб роботи-лікарі не ліквідували тих хворих людей, в яких будуть знайдені неполадки в органах (бо за логікою та алгоритмом людині все-рівно померати), а роботи-вчителі не ліквідували тих учнів, що не справилися з тим чи іншим завданням;
- до яких професій готувати школярів, надаючи їм інтелектуальні знання, бо кожний робот – звісно вікіпедія, що пересувається
- чи залишаться суто людські професії за будь-якого розвитку та саморозвитку роботів, які будуть самостійно розробляти ще більш розвинутих і не тільки розробляти, а й конструювати, збирати, перевіряти тощо.

Проблема ще в тому, що список професій, які будуть поглинатися роботами неминуче буде розширюватися. Це призведе до того, що залишаться тільки професії менеджерів-керівників будь-якої організації. Стосовно техніків з обслуговування робототехніки, то спочатку такі спеціалісти потрібні будуть не в штаті організації, а в штаті аутсорсингової компанії та залучатися дуже

тимчасово з погодинною оплатою, а згодом і їх замінять роботи.

Важко погодитися з тими дослідниками, що запевняють про вмирання тільки тих професій, де є рутинна праця або дії, що постійно повторюються в певному алгоритмі дій. Вони не враховують момент самонавчання нейронної системи штучного інтелекту роботів до ступеню розпізнавання прихованих емоцій, запахів, посмішок, лицемірства, лицедійства, заздрощів, пліток тощо.

До вимираючих професій віднесли [1] такі, як:

1. Водії.
2. Кондуктори і контролери.
3. Робітники конвеєрів.
4. Охоронці.
5. Продавці і касири.
6. Консультанти.
7. Бухгалтери.
8. Фінансові працівники.
9. Перекладачі.
10. Оператори колл-центрів.
11. Програмісти і веб-дизайнери.
12. Екскурсоводи.
13. Солдати.
14. Будівельники.
15. Виробники їжі.
16. Турагенти.
17. Космонавти.
18. Листоноші і кур'єри.
19. Лікарі.
20. Фармацевти.
21. Няні.
22. Фітнес-тренери.
23. Вчителі.
24. Журналісти.
25. Священники.

Також неможливо погодитися стосовно довговічності професій психолога, бо робот сам себе наділить певними емоціями та цілком зможе не тільки контактувати з психікою людини, а й впливати на неї закладеними одразу сенсорними можливостями гіпнозу, у т. ч. за допомогою медитаційної чи органної музики, ліричних віршів та мистецьких заспокійливих композицій. Стосовно ІТ-фахівців потрібно подумати та спробувати спрогнозувати-змоделювати й перевірити лабораторно різні гіпотези.

Безумовно, роботоперсонал набагато ефективніший за людський персонал. Достатньо логічних розміркувань для безальтернативного висновку: один раз закупивши 7 роботів, що коштують все дешевше й дешевше – при технічному їх огляді раз на місяць (із залученням техніки на пару годин у місяць) – через 2-3 роки буде отримано набагато більший прибуток, ніж від 500 штатних працівників-людей. Бо, кожній людині з цих 500, ще потрібно з прибутку виплачувати

кожного місяця заробітну платню. Порівнювати за рентабельністю та ефективністю, витривалістю та фізичними можливостями, швидкістю руху та швидкістю передачі інформації, за силою думки штучного інтелекту роботоперсонал та людський штат навіть безглуздо. Перший виграє безальтернативно апіорі.

До того в роботоперсоналу немає проблем з лікарняними та вигоранням, немає незадоволення керівництвом та свідомого зрадництва й зливу конфіденційної або секретної інформації, відсутні порушення дисципліни та підлість «за спиною». Головне, щоб роботоперсоналом керувала людина. Це головна умова успіху.

Керівником організації повинна бути людина, щоб не було катастроф і загибелі людства.

Потрібно прояснити різницю в управлінні роботоперсоналом від людського. Зрозуміло, що як в кожного вчителя або лікаря є своє особисте навантаження та свої функціональні обов'язки (разом з етикетом і кодексом доброчесності), так і в кожного робота буде комплекс завдань-задач.

Проаналізовано роль людського фактору стосовно основних функцій менеджменту:

- організація процесу – залишиться за людиною-керівником;
- планування – наполовину, бо нерозумно не використовувати нейромережі при прогнозуванні плануємої діяльності;
- мотивація – стане відсутньою;
- координація – підвищиться у рази;
- контроль – підвищиться у рази з частково-обов'язковим використанням штучного інтелекту.

Складається враження, що і з роботоперсоналом потрібна команда односторонців, а не тільки колектив організації. Потрібні ретельні дослідження. Багато цікавих ідей. Поки що незрозуміло: які професії залишаться за людьми та яку шкільну базу повинні мати діти, але зрозуміло, що в еру роботоперсоналу світ зміниться якісно й у людей буде інший пріоритет цінностей. Скоріше за все в той час і буде забудовуватися, як підводний, так і повітряний простори.

В межах даної статті ще хочеться зупинитися на прийнятті управлінських рішень, що апіорі повинне залишитися за керівником-людиною.

Слушним аспектом є сьогодні вдосконалення людини настільки, що стає можливим управляти фізичними об'єктами за допомогою сили думки. Є декілька прикладів, коли люди думками керують функціональністю різноманітних гаджетів. Тому, в межах даної статті хочеться зупинитися на можливості людинокерівника впливати на роботоперсонал силою своєї думки. До того ж бажано зупинитися на тому інформаційному полі, яке існує навколо всіх інтелектуальних істот –

залишилося тільки вірно спрямувати антени. Виходить, що як людині, так і роботу насправді взагалі не потрібний мозковий центр (як біологічний, так і штучний), а достатньо бути на одній нанохвилі («нано» в даному контексті є 10 в (-9) ступені) в інформаційному просторі. Тоді можливість «управляти за допомогою думки» якоюсь річчю варто позначити як ангстремменеджмент і «ангстрем» в даному контексті є 10^{-10} . Звісно, що в контексті ангстремменеджменту по аналогії з нанотехнологіями є сенс розглянути і ангстремтехнології, а також і ангстремеконіміку як нащадка наноеконіміки. Це все також вимагає лабораторних досліджень в умовах високих програмних продуктів.

Неупередженим фактом на підтвердження авторських поглядів на управління роботоперсоналом є презентація Генерального директора «Huawei Cloud» Пін'яня Чжана «YunSheng» (рис. 5) на галузевій конференції «Huawei CONNECT-2021» (13.10.2021 р.) першого роботопрацівника [2].

Безперечно, що за цифровими технологіями велике майбутнє. Бажано мати багато сценаріїв, моделей і партнерів, щоб з повною відповідальністю вже сьогодні прогнозувати ефективність роботоперсоналу організацій і вміти аналізувати список тих професій, що залишаться при цьому людськими. Зрозуміло, що за умови колосальної економії часу з одночасною височенною продуктивністю, яку зможуть забезпечити роботи зі штучним інтелектом, будь-які організації стануть більш потужними та конкурентоспроможними.

У дослідженнях з піднятих проблемних питань даної наукової роботи потрібно все більше і більше залучати цифрові та хмарні технології, нейромережеве моделювання (штучний інтелект), 4-5 G тощо.

Варто у наступних публікаціях поговорити не тільки про сенсорне управління або про управління за допомогою сили людської думки, а й про нові комунікації між людинокерівником і роботоперсоналом. Це все настільки нове, що ідей дуже багато, а умов для проведення справжніх наукових експериментів та описання результатів досліджень у пересічних українських науковців ніяких. Постійно рівнятися на Японію та цитувати чийсь скопуські набір у кількості 30% – це не наука. Писати власні статті (з унікальністю тексту 100%) та використовувати при цьому не менше 15-ти чужих публікацій – це елементарне аналізування тих робіт без проведення особистих досліджень, що накопичуються у банку ідей власної інформаційної бази (системи).

Висновки

У результаті проведеного дослідження отримано наступні висновки:

1. Уведено авторські поняття роботоперсоналу та ангстремменеджменту.
2. Проаналізовано існуючі проблемні питання стосовно можливого захоплення багатьох людських професій розумними роботами.
3. Систематизовано можливі процеси управління роботоперсоналом.

4. Доведено безальтернативну домінанту людинокерівника над роботоперсоналом.
5. Надано рекомендації стосовно подальших досліджень, можливих за умови високооснащених лабораторій.

Людина не здатна обробити терабайти даних, тому у близькому майбутньому технологічна еволюція поступово витіснить біологічну. Це потрібно зрозуміти, прийняти та бути готовим до неминучих викликів розвитку цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ТОП-25 вимираючих професій, в яких роботи замінять людей. URL: <https://phoneinfo8.info/mary-na-dany-lyuk-utry-mantsyu-grojsmanu-nedorechno-zasudzhuvaty-bezrobitny-h/#i-2>.
2. Перший цифровий співробітник Huawei. URL: <https://www.imena.ua/blog/uaweis-first-digital-employee>.

REFERENCES

1. TO Retrieved from P-25 viable professions, in which robots replace people. Retrieved from: <https://phoneinfo8.info/mary-na-dany-lyuk-utry-mantsyu-grojsmanu-nedorechno-zasudzhuvaty-bezrobitny-h/#i-2>.
2. The first digital teacher Huawei. Retrieved from: <https://www.imena.ua/blog/uaweis-first-digital-employee>.

УДК 658.8:338.24

Тетяна Рекало (Україна)

JEL classification: M12

Тетяна РЕКАЛО

Донецький національний університет імені
Василя Стуса, Україна

© Тетяна Рекало, 2021

Отримано: 03.11.2021 р.

Прорецензовано: 10.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ФОРМУВАННЯ РЕКРУТИНГУ В ІТ-СФЕРІ

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються теоретичні та практичні аспекти підбору персоналу підприємств ІТ-сфери. Було представлено специфіку ринку праці ІТ та специфіку підбору ІТ-фахівців, а також проведено аналіз проблеми рекрутингу в ІТ-сфері. Крім того, з'ясовано важливість використання інтернет-платформ для співбесід та проаналізовано опитування рекрутерів щодо зручності проведення онлайн співбесід. Підкреслюється, що на сучасному етапі розвитку надзвичайно необхідно запровадити соціальний рекрутинг та впровадити сучасні методи підбору персоналу.

Рекало Т. Формування рекрутингу в ІТ-сфері. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 166-172.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.166>

Ключові слова: залучення співробітників; інформаційні технології (ІТ); інтернет-платформи; рекрутинг; скринінг; соціальний підбір персоналу; співбесіди; хедхантинг.

Tetiana Rekaló (Ukraine)

UDC 658.8:338.24

JEL classification: M12

Tetiana REKALO

Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine

© Tetiana Rekaló, 2021

Received: 03.11.2021

Revised: 10.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

FORMATION OF RECRUITMENT IN THE IT SPHERE

ABSTRACT

The article reveals the theoretical and practical aspects of recruitment of IT enterprises. The specifics of the IT labor market and the specifics of the selection of IT specialists were presented, as well as the analysis of the problem of personnel selection in the IT sphere. In addition, the importance of using online platforms for interviews was clarified, and a survey of recruiters on the convenience of conducting online interviews was analyzed. It is emphasized that at the present stage of development it is extremely necessary to introduce social recruitment and introduce modern methods of personnel selection.

Rekaló, T. (2021). Formation of recruitment in the IT sphere. *Economic analysis*, 31 (3), 166-172.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.166>

Keywords: employee involvement; information technologies (IT); internet-platforms; recruitment; screening; social selection of personnel; interviews; headhunting.

Вступ

Процеси прискореного розвитку сучасних технологій автоматизації, комп'ютеризації, віртуалізації та оцифрування, які швидко проникають у всі сфери сучасного суспільства, вимагають від організацій та підприємств залучення до вирішення стратегічних та тактичних завдань високопрофесійного персоналу, який працюватиме в абсолютно інших умовах. Для того, щоб грамотно підійти до процесу оновлення персоналу, рекрутерам необхідно вільно орієнтуватися у тенденціях ринку праці, розуміти характер динаміки та структури попиту на таких працівників, знати, умови залучення, які готові пропонувати їм конкуренти, домінуючі мотиватори здобувачів вакансій.

Враховуючи той факт, що ІТ-сфера в Україні зараз активно розвивається, попит на кваліфікованих фахівців у сфері інформаційних технологій на ринку праці постійно зростає. Тому в ІТ-компаніях існує активна потреба у пошуку нових механізмів та інструментів управління персоналом, що забезпечують їх ефективну роботу, підвищення кваліфікації та утримання фахівців.

Між компаніями, що виходять на ринок праці в сфері інформаційних технологій та програмування, існує велика конкуренція, і рекрутмент пропонує реальні можливості для ефективного використання інтелектуального потенціалу України у вітчизняній економіці, сприяючи таким чином створенню конкурентоспроможного ринку праці у глобальному масштабі.

Аналіз праць, присвячених проблемам розвитку рекрутменту, дозволяє умовно розділити їх на дві групи. До першої групи належать праці, присвячені вивченню цієї проблеми загалом. Слід зазначити, що на сьогоднішній день є обмежена кількість таких наукових праць, проте, певна дослідницька база вже існує; істотну роль в її створенні відіграли такі зарубіжні та вітчизняні вчені: С. Цимбалюк, І. Вахнюк, А. Гердюш, С. Карташов, А. Кокорєв, М. Лабей, Ю. Г. Одегов., Н. Сергованцева, Є. Степанюк, Л. Севрюгіна, П. Черепов, М. Армстронг, та ін. Однак це питання потребує додаткових досліджень у контексті соціальної інформатизації та інтенсивного розвитку ІТ-індустрії, тому це питання викликає великий інтерес у таких експертів, як Є. Кузьмінов, С. Іванов, П. Решетняк, І. Шевчук та ін.

Мета статті

Мета статті – розглянути формування системи рекрутингу у вітчизняній ІТ-сфері, окреслити його сучасні тенденції розвитку.

Виклад основного матеріалу

Впровадження сучасних механізмів рекрутингу є дуже необхідним для українських компаній, оскільки зараз майже всі компанії прагнуть бути частиною Європи і тому повинні відповідати певним критеріям, які також застосовуються до підбору персоналу.

У сучасному світі відомий термін «підбір» замінено популярним терміном «рекрутинг». Як правило, «підбір персоналу» – це діяльність, спрямована на створення умов для заміщення вакансій (вакансій) у компанії клієнта (роботодавця) компетентними фахівцями, що відповідають вимогам клієнта. Прийом на роботу включає комплекс організаційних заходів, що здійснюються в інтересах організації клієнта, який полягає у створенні та наданні клієнту списку, обраного відповідно до вимог кандидатів на цю посаду для подальшого працевлаштування.

Беручи до уваги формування рекрутингової діяльності в Україні, слід зазначити, що перші кадрові компанії в нашій країні з'явилися лише в середині 1990-х років, у початковий період формування ринкових відносин. Цей період не дозволив повноцінно розвивати рекрутинг, тому поява рекрутингових компаній мала деякі особливості, які були наслідком того, що Україна опинилася в ситуації вимушеного розвитку багатьох видів бізнесу, виключаючи етапи поступового розвитку [2, с. 282].

Нині ж Україна займає 24 місце у світі за привабливістю розробки програмного забезпечення, завдяки чому наші фахівці високо цінуються на міжнародному ринку інформаційних технологій. Враховуючи вищенаведені факти, за останні 5 років ми спостерігаємо різке зростання конкуренції серед компаній, яким стає все важче найняти висококваліфікованого працівника, просто публікуючи інформацію про вакансії на порталах, таких як work.ua, rabota.ua, hh.ua та інше. Крім необхідності розширювати джерела та методи пошуку персоналу, ІТ- рекрутери мають володіти певною специфічною професійною термінологією, знати сучасні тенденції розвитку ІТ-індустрії.

Практика показала, що велика кількість ІТ-компаній в Україні при підборі співробітників використовують більше традиційні методи залучення кандидатів (75%), 15% – скринінг і лише 10% – хедхантинг. При аналізі діаграми слід зазначити, що підбір персоналу є найпопулярнішим методом в ІТ-індустрії, тоді як скринінг займає 15%, а хедхантинг лише 10%.

Скринінг – це найдешевший метод підбору персоналу, оскільки він не вимагає великих витрат та полягає в поверхневому скануванні кандидатів за формальними критеріям (освіта, вік, стать,

досвід роботи). Значна частина підбору персоналу – це рекрутинг, тобто забезпечення технології пошуку кваліфікованих фахівців середнього рівня з урахуванням особистісних та професійних вимог кандидатів, використання наявної бази кандидатів та розміщення реклами в засобах масової інформації.

Сучасні методи включають хедхантинг, це досить дорога, але досить сучасна технологія підбору персоналу, яка має на меті залучити конкретних співробітників. В Україні не вистачає фахівців як серед затребуваних закладів, так і серед самих рекрутерів. Основні відмінності між цими технологіями підбору персоналу для глибшого розуміння наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Особливості методів підбору персоналу

Хедхантинг	Рекрутинг	Скринінг
«Якісний пошук»	«Поглиблений підбір»	«Поверхневий» підбір на «масові» позиції
Враховує особисті та ділові особливості кандидата. Відбір проводиться з урахуванням специфіки підприємства та повного отримання всіх даних про кандидата. Вибір ключових менеджерів та спеціалістів.	Відбір відповідно до формальних вимог з урахуванням ділових та особистих особливостей кандидата. Вибір найкращого з наявних у базі даних часто здійснюється за допомогою реклами та засобів масової інформації.	Відбір відповідно до формальних вимог (освіта, стать, вік, досвід роботи). Імовірність успішного закриття вакансії становить 5-10%

Джерело: розроблено авторами на основі даних [1].

Вважається, що в майбутньому доцільно вдосконалити теоретичні та практичні аспекти організації хедхантингу [3, с. 78]. У сучасних реаліях кандидати часто самі ретельно вибирають компанію, в якій хочуть працювати, зосереджуючись на змісті сторінок компанії в соціальних мережах, на веб-сайтах та інших даних. У новому бізнес-середовищі потрібно цілеспрямовано створювати та підтримувати HR – бренд, щоб залучити найкращих кандидатів. Міцний корпоративний бренд допомагає виділитися серед «ноунейм»-конкурентів – навіть з однаковою зарплатою.

Процес пошуку роботи істотно змінився за останні 5 років. За даними опитувань, більше 80% кандидатів вже шукають роботу в Google. Компанії більше не можуть контролювати процес найму «від і до», що висуває на перший план їх визнання – бренд роботодавця. За опитуванням LinkedIn, 69% заявників не працюватимуть у компанії з поганою репутацією, навіть якщо вони зараз безробітні; 84% думають про те, щоб залишити свою нинішню роботу та перейти до іншої компанії з більш сильною корпоративною культурою; 84% компаній вважають сильний бренд роботодавця ключем до досягнення цілей підбору персоналу [5].

Щоб знайти професіоналів, IT-рекрутери зазвичай використовують такі ресурси:

- професійна мережа (LinkedIn, 23%);
- рекомендація (19%);
- база даних підприємств (16%) [5].

Часто програмісти використовують для пошуку роботи такий сайт, як Djinni.com. Це мережа IT-професіоналів, яка допомагає претендентам на стажування та молодшим фахівцям (тобто з мінімальним досвідом або без нього) швидко знайти роботу. Послуги з підбору персоналу безкоштовні, якщо зарплата кандидата не перевищує 1200 дол США.

Українські розробники розробили цю мережу, якою зараз активно користується майже весь світ. Крім того, IT-рекрутери використовують мережу Dou.ua, в якій вільно реєструються програмісти з усієї України. Ця платформа допомагає не тільки у пошуку кандидата, але і в аналізі ринку праці та рівня винагороди, що дозволяє роботодавцям розрахувати бюджет компанії на залучення нового працівника. Однак, незважаючи на те, що соціальні мережі не відіграють великої ролі в процесі підбору персоналу, у 2020 році такі веб – сайти, як Facebook, Instagram та Telegram, стали дуже популярними для пошуку IT-фахівців і отримали назву «соціальний рекрутинг» [5].

Соціальний рекрутинг – це процес пошуку та найму кандидатів за допомогою платформ соціальних медіа, а саме онлайн-сервісів, які використовуються для відображення зв'язків між людьми. Ці сайти успішно використовуються багатьма провідними компаніями світу для реклами та просування власного бренду та звернення до кандидатів.

Існує дві основні категорії відбору персоналу через соціальні мережі:

- пошук інформації про потенційних співробітників;
- використання медіа ресурсів для розповсюдження інформації про вакансії.

Ключовими перевагами соціального рекрутингу можна вважати:

- зниження витрат та прискорення процесу підбору персоналу;
- велика аудиторія платформи (65% користувачів до 35 років);
- прямий доступ до заявників та легкість підтримки контактів;
- здатність аналізувати профілі кандидатів;
- одночасний розвиток позитивного hr-бренду;
- поточна база даних, яка постійно оновлюється.

Крім того, використання відеоінтерв'ю стало більш актуальним, особливо останнім часом через карантинні заходи та обмеження уряду щодо нормальної роботи в автономному режимі. Близько 60% організацій використовують відеодзвінки для зустрічі з кандидатами вперше. Крім того, деякі програми телеконференцій, включаючи Breezy, Zoom, Montage, Interview4 та Jobvite, мають технічні можливості для запису інтерв'ю. Це полегшує іншим рекрутерам прийняття остаточного рішення щодо своєї кандидатури, переглядаючи співбесіди з обраними кандидатами.

Проте інтерв'ю в Інтернеті іноді ускладнюється поганою комунікацією, не всі кандидати на вакансію мають відеокамери, а іноді необхідні програми (особливо для вибору робочих спеціалізацій). Однак більшість рекрутерів успішно адаптувалися і не мають проблем з проведенням інтерв'ю в Інтернеті.

До карантину дві третини українських рекрутерів активно використовували онлайн-

співбесіди в Інтернеті. Під час карантину 34% рекрутерів проводять декілька онлайн-співбесід в Інтернеті на день: 43% – кілька разів на тиждень; 34% – кілька разів на день; 14% – декілька на карантині; 9% – раз на тиждень [4]. Останнім часом функції соціальних мереж постійно вдосконалюються. Це полегшує рекрутерам пошук кандидатів з різними профілями, тому вони можуть знаходити найкращих кандидатів серед широкої аудиторії або на думку сучасної HR – спільноти, таланту. Насправді, приблизно 94% талант-менеджерів працюють в Інтернеті на сайтах соціальних мереж, щоб знайти найкращих талантів.

Ринок праці у сфері ІТ зростає відповідними темпами. У 2020 році кількість вакансій на DOU зросла з 3000 до 5000 на місяць. Кількість заявок збільшилася на 23% – з 270 000 до 330 000. Кількість роботодавців зросла на 38% – з 2400 до 4300. Найбільш затребуваними були професіонали з Front-end, QA та PHP, на яких припадало 31% усіх вакансій [5].

Найбільш негативна динаміка попиту на фахівців зафіксована у категоріях HR (-36%), Java (-25%), .NET (-25%), Data Science (-24%), Embedded (-23%), iOS/macOS (-23%), Sysadmin (-22%), Support (-21%). Як і в минулі місяці, найбільше вакансій у липні опублікували Ciklum (154) і Genesis (114). На третьому місці цього разу Intellias (60) [5].

Проаналізувавши опубліковані праці, ми дійшли висновку, що немає до кінця сформованої картини еволюції та формування рекрутингу в ІТ-сфері. Тому можемо умовно виділити наступні етапи формування рекрутингу у вітчизняній ІТ-сфері (рис. 1).

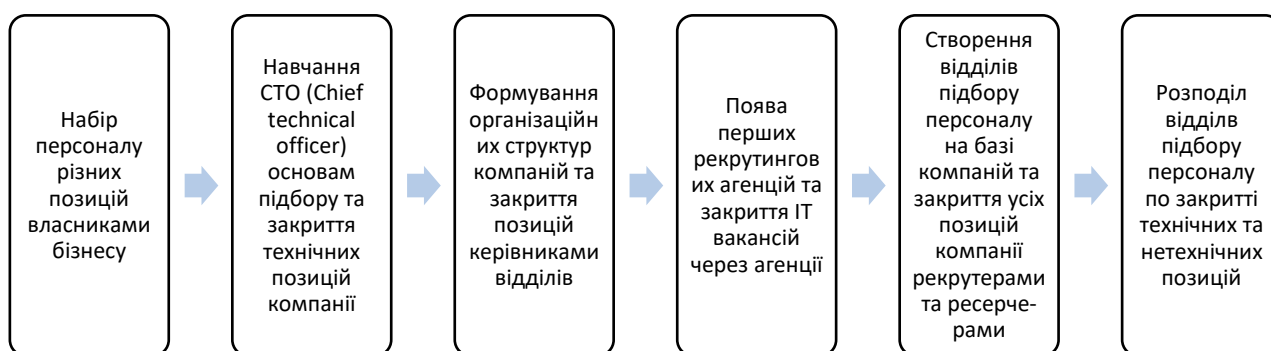

Рис. 1. Етапи формування та розвитку вітчизняного ІТ-рекрутингу

Джерело: розроблено автором на основі даних [1].

І Етап. Набір персоналу різних позицій власниками бізнесу (2000-2003 рр.). Вітчизняний ринок тільки починав опановувати основи бізнесу ІТ-сфери. В той момент формувались невеличкі

компанії (до 10 осіб) та не було гострої необхідності в якісному підборі персоналу. Зокрема, на той момент компанії отримували замовлення від різних стартапів, а не великих світових компаній.

II Етап. Навчання СТО (chief technical officer) основам підбору та закриття технічних позицій компаній (2005-2010рр). СТО це співробітник, який має технічну базу та володіє основами менеджменту. Така людина могла з легкістю призначати та проводити технічні інтерв'ю та, зокрема, підбирати персонал в компанію виключно за професійними компетентностями (hard skills).

III Етап. Формування організаційних структур ІТ-компаній та закриття позицій керівниками структурних підрозділів (2010–2015 рр.). На цьому етапі з'являється розуміння того, що співробітник має бути наділений не тільки технічними знаннями та бути професіоналом, але й підходити за особистістими якостями в команду, в якій буде працювати.

IV Етап. Поява спеціалізованих ІТ-рекрутингових агенцій та закриття вакансій через агенції (2015-2018 рр.). Етап включає в себе якісний підбір персоналу в умовах стрімкого розширення штату ІТ-компаній, тому що на попередніх етапах рекрутинг був розрахований на чисельність персоналу від 10 до 20 співробітників.

V Етап. Створення відділів підбору персоналу на базі ІТ-компанії та закриття усіх позицій компанії рекрутерами та ресерчерам (2018–2020рр.). В цей період власники ІТ-бізнесу усвідомлюють, що рекрутингові агенції закривають вакансії не якісно, оскільки не до кінця можуть розуміти внутрішні процеси та системи в компанії. Починають формуватись рекрутингові відділи, які закривають технічні та нетехнічні позиції, таким чином втрачаючи фокус на якісний підбір.

VI Етап. Спеціалізація (внутрішній поділ праці) відділів підбору персоналу на роботи із закриття технічних та нетехнічних позицій (2019 р. – по теперішній час). Крім того, за спостереженнями практиків, на перегрітому ринку (попит значно перевищує пропозицію праці в ІТ-сфері) у самій

воронці рекрутингу, етап залучення переміщується на початок бізнес-процесу підбору персоналу – рекрутери змушені задіювати всі ресурси залучення та закріплення кадрів відразу після знаходження потенційних кандидатів. [6] При цьому активно застосовуються засоби соціального рекрутингу. Цей етап, на нашу думку, є найвдалішим, оскільки вибудовується правильна стратегія підбору персоналу. Співробітники набираються як за hard так і за soft skills. Будується чітка структура штату рекрутерів, які повинні володіти технічними знаннями та рекрутерів, які залученні до процесів підбору персоналу менеджерів та інших позицій не технічного характеру.

Отож, аналізуючи дану схему можна сказати, що рекрутинг в ІТ-сфері формувався досить тривалий час та до кінця немає ідеальної картини підбору персоналу. Наразі, в Україні існує безліч аутсорсингових компанії, які знаходяться ще на першому етапі – закриття вакансій власниками бізнесу. Однак кожна така компанія має розуміти, що розбудова компанії та її розширення починається з вірної стратегії підбору персоналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, рекрутмент – це не тільки теорія, а й практична система пошуку талантів. Це важливий фактор, який значною мірою визначає стан ринку праці, і є потужним інструментом вирішення багатьох проблем для працівників. З огляду на той факт, що останнім часом наш світ стає все більш «цифровим» та все більш розвиненим, усі сфери діяльності здійснюються в Інтернеті, це не могло не торкнутися і сфери рекрутингу. Ознаки цифрових трансформацій рекрутингу найбільше простежуються в ІТ-сфері, де на перше місце виходить соціальний рекрутинг та онлайн співбесіди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанова Н. В. Гид рекрутера. URL: <https://www.trn.ua/articles/10075>.
2. Ващенко В.В. Дослідження понятійно-категоріального апарату рекрутингу на промислових підприємствах. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Зб. наук. праць. Маріуполь, ДВНЗ «ПДТУ», 2019. Вип. 14. С. 282–285.
3. Петрович Й. М. Управління діяльністю організаційно-виробничих систем: навч. посіб. К.: Знання, 2013. 510 с.
4. Definition of personnel administration. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/personnel%20administration>.
5. Dou.ua. Кар'єра в ІТ. URL: <https://dou.ua>.
6. Hrliga.com. Воронка рекрутингу по-новому. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1857>.

REFERENCES

1. Balabanova, N. V. (n.d.). *Gid rekrutera*. Retrieved from: <https://www.trn.ua/articles/10075> [in Russian].
2. Vashchenko, V. V. (2019). Doslidzhennya ponyatiynokatehorial'noho aparatu rekrutynhu na promyslovykh pidpryyemstvakh. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti*, 14, 282-285 [in Ukrainian].
3. Petrovych, Y. M. (2013). *Upravlinnya diyalnisty orhanizatsiynovyrobnychykh system*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
4. *Definition of personnel administration*. (n.d.). Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/personnel%20administration>.
5. Dou.ua. *Kar'era v IT*. (n.d.). Retrieved from: <https://dou.ua> [in Ukrainian].
6. Hrliga.com. *Voronka rekrutynha ponovomu*. (n.d.). Retrieved from: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1857> [in Russian].

УДК 338.2:658.005

JEL classification: L81, M40

Наталія ДУЛЯБА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент,
кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: natalia.i.duliaba@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4377-874X>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5071-2017>

Вікторія ЛАКІЗА

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: Viktoriia.V.Lakiza@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6764-8536>
<http://www.researcherid.com/rid/S-3316-2017>

Володимир ДАЛИК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту і міжнародного
підприємництва,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: volodymyr.p.dalyk@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4377-874X>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5087-2017>

© Наталія Дуляба, Вікторія Лакіза,
Володимир Далик, 2021

Отримано: 18.10.2021 р.
Прорецензовано: 29.10.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Наталія Дуляба (Україна)
Вікторія Лакіза (Україна)
Володимир Далик (Україна)

МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ АКТИВНІСТЮ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Зростання значення інформаційного забезпечення (його якості та повноти) в діяльності торговельних підприємств в умовах тотальної цифровізації, зумовлюють необхідність формування дієвої системи обліково-аналітичного забезпечення управління їх економічною активністю.

Мета. Метою статті є формування моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств.

Метод (методологія). Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали сучасні теорії, концепції, наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері економічного управління та організації обліку. Дослідження складу обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю, сутності складових елементів здійснювалось із застосуванням наукової абстракції, термінологічного та компаративного аналізу та синтезу; вивчення взаємозв'язків між складовими обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю та формування моделі – методами моделювання, системно-функціонального та функціонально-структурного методів.

Результати. В процесі дослідження особливостей формування обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств визначено, що до основних елементів такої системи відносяться: стейкхолдери (користувачі інформації), потоки вхідної та вихідної інформації, якісні характеристики та склад яких вимагає особливої уваги в дослідженні, інформаційна безпека, кадрове забезпечення реалізування моделі, основні принципи її реалізації та очікувану результативність.

В числі користувачів обліково-аналітичної інформації визначено: власників підприємства (його акціонерів), менеджерів різного ієрархічного та функціонального рівня, персонал, банки, державні органи, дебіторів та кредиторів, інвестиційних аналітиків, конкурентів та громадськість. Визначено, що ключову роль в обліково-аналітичному забезпеченні управління економічною активністю торговельних підприємств відіграє інформація, яка поетапно, в процесі здійснення господарської діяльності, заходів обробки інформації та шляхом реалізації управлінських рішень трансформується із вхідної у вихідну. Для прийняття якісних управлінських рішень така інформація повинна бути достовірною, повною (достатньою), цінною, насиченою, своєчасною, суттєвою та симетричною. При характеристиці складових обліково-аналітичного забезпечення визначено важливість дотримання без пекових вимог щодо використання інформації на торговельних підприємствах та створення належного кадрового забезпечення управління їх економічною активністю.

Модель обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств відображає поступовий, контрольований перехід великої кількості інформації в обґрунтовані управлінські рішення щодо забезпечення належного рівня їх економічної активності.

Дуляба Н., Лакіза В., Далик В. Моделювання обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 173-182.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.173>

Ключові слова: економічна активність; обліково-аналітичне забезпечення; торговельне підприємство; інформація; стейкхолдери; етапи обробки інформації.

UDC 338.2:658.005

JEL classification: L81, M40

Natalia DULIABA

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
Email: natalia.i.duliaba@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4377-874X>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5071-2017>

Victoriia LAKIZA

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
E-mail: Viktoriia.V.Lakiza@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6764-8536>
<http://www.researcherid.com/rid/S-3316-2017>

Volodymyr DALYK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
Email: volodymyr.p.dalyk@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4377-874X>
<http://www.researcherid.com/rid/R-5087-2017>

© Natalia Duliaba, Victoriia Lakiza,
Volodymyr Dalyk, 2021

Received: 18.10.2021
Revised: 29.10.2021
Accepted: 16.11.2021
Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Natalia Duliaba (Ukraine)
Victoriia Lakiza (Ukraine)
Volodymyr Dalyk (Ukraine)

MODELING OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES

ABSTRACT

Introduction. The growing importance of information support (its quality and completeness) in the activities of commercial enterprises in terms of total digitalization, necessitate the formation of an effective system of accounting and analytical support for the management of their economic activity.

Purpose. The purpose of the article is to form a model of accounting and analytical support for managing the economic activity of commercial enterprises.

Method (methodology). Theoretical and methodological basis of the study were modern theories, concepts, scientific achievements of domestic and foreign scientists in the field of economic management and accounting. The study of the composition of accounting and analytical support for the management of economic activity, the essence of the constituent elements was carried out using scientific abstraction, terminological and comparative analysis and synthesis; study of the relationships between the components of accounting and analytical support of economic activity management and model formation – modeling methods, system-functional and functional-structural methods.

Results. In the process of studying the peculiarities of the formation of accounting and analytical management of economic activity of commercial enterprises determined that the main elements of such a system include: stakeholders (users of information), streams of input and output information, qualitative characteristics and composition of which requires special attention, information security, staffing the implementation of the model, the basic principles of its implementation and the expected effectiveness.

The users of accounting and analytical information include: business owners (shareholders), managers of various hierarchical and functional levels, staff, banks, government agencies, debtors and creditors, investment analysts, competitors and the public. It is determined that the key role in accounting and analytical support of management of economic activity of trade enterprises is played by information, which is gradually, in the process of economic activity, information processing measures and by implementing management decisions transformed from input to output. To make quality management decisions, such information must be reliable, complete (sufficient), valuable, rich, timely, relevant and symmetrical. In characterizing the components of accounting and analytical support, the importance of non-compliance with the requirements for the use of information in commercial enterprises and the creation of appropriate staffing to manage their economic activity is determined.

The model of accounting and analytical support for the management of economic activity of commercial enterprises reflects the gradual, controlled transition of a large amount of information into sound management decisions to ensure the appropriate level of their economic activity.

Duliaba, N., Lakiza, V., & Dalyk, V. (2021). Modeling of accounting and analytical support of management of economic activity of trade enterprises. *Economic analysis*, 31 (3), 173-182.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.173>

Keywords: economic activity; accounting and analytical support; trading company; information; stakeholders; stages of information processing.

Вступ

В умовах тотальної інформатизації всіх сфер суспільного життя, в тому числі і діяльності та управління торговельним підприємством, суттєво зростає роль інформації, яка використовується при прийнятті управлінських рішень загалом та стосовно економічної активності зокрема. Це зумовлює необхідність формування якісного інформаційного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств, здатного забезпечити пошук можливостей її підвищення і задовольнити інформаційні запити управління всіх рівнів на всіх етапах процесу розробки, прийняття і контролю виконання управлінських рішень. Відтак особливо актуальним постає питання визначення основних параметрів обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю підприємств торгівлі та моделювання механізмів їх взаємодії, що дозволить вдосконалити обліковий, аналітичний і контрольний процеси, визначити найбільш ефективні методи збору інформації та формування банку інформаційних даних, що, в свою чергу, повинно забезпечити прийняття оптимальних управлінських рішень.

Наукове підґрунтя для дослідження складових та взаємозв'язків між ними при формуванні моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств формують праці провідних зарубіжних та вітчизняних науковців сучасності. Вони присвячені як комплексному вивченню питань, пов'язаних із визначенням сутності економічної активності, так і відображенню місця і ролі обліково-аналітичного забезпечення в управлінні сучасним підприємством, в тому числі у сфері торгівлі. Теоретичні засади дослідження економічної активності та управління нею на торговельних підприємствах визначено у працях О. Анісімова, К. Андресена, І. Баневої, І. Бланка, М. Бойченко, В. Гросул, Н. Кащенко, О. Круглової, Д. Мардара, Т. Надтоки, А. Турило, Н. Мешкової, А. Черепа, Х. Ширенбека та ін. Зокрема, Н. Б. Кащенко визначає економічну активність торговельного підприємства як «досягнення бажаного рівня ефективності та результативності функціонування в умовах динамічних змін бізнес-середовища та потреб стейкхолдерів, інтенсивність його змін у часі й просторі та власне еволюцію на засадах інноваційності, адаптації та емерджентності» [1, с. 118]. При цьому автор виділяє наступні види економічної активності: фінансову, кадрову, ринкову, комерційну, інвестиційну, інноваційну, управлінську, соціальну, екологічну, які найбільш повно відображають типологію досліджуваного

явища і взяті за основу для цілей даного дослідження.

Питання сутності, складу та особливостей формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління торговельних підприємств розглядаються у роботах А. Андерсона, Б. Нідлза, О. Будько, М. Ван Бреда, Л. Гандал, Л. Гнилицької, З. Живко, А. Загороднього, Р. Ентоні, Т. Камінської, Р. Каплан, Д. Нортон, В. Савчука, Р. Хіггінса та ін. [2]. Визнаючи наукову і практичну значущість напрацювань учених та вагомість їх внеску у дослідження обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств, визначено доцільність подальшого наукового поглиблення розгляду складу та взаємозв'язків елементів такого забезпечення, що дозволить об'єднати їх в управлінську модель.

Мета та завдання статті

Метою статті є формування моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств. Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- визначити сукупність складових елементів моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств;
- привести характеристику визначених складових елементів;
- визначити взаємозв'язки між елементами;
- сформувати модельне представлення обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Управління економічною активністю торговельного підприємства передбачає формалізацію моделі її обліково-аналітичного забезпечення. Дослідження основних теоретико-методологічних аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства дозволяє до основних складових такої моделі віднести: стейкхолдерів (користувачів інформації), потоки вхідної та вихідної інформації, якісні характеристики та склад яких вимагає особливої уваги в дослідженні, інформаційну безпеку, кадрове забезпечення реалізування моделі, основні принципи її реалізації та очікувану результативність.

Діяльність торговельного підприємства пов'язана із взаємодією з широким колом учасників соціально-економічних відносин, фізичних та юридичних осіб ближчого чи дальшого оточення, які в тій чи іншій мірі зацікавлені в

діяльності цього підприємства. Використовувані у вітчизняній економічній літературі терміни «зацікавлені сторони», «групи впливу», «заінтересовані сторони», «групи інтересів», в західній теорії та практиці замінюються терміном «stakeholder». Зважаючи на цілі даного дослідження, доцільно під стейкхолдерами розглядати «групи економічного впливу підприємства, які мають фактичний вплив на певні етапи ланцюга створення вартості, прийняття управлінських рішень на підприємстві, можуть сприяти або перешкоджати досягненню цілей організації, а також обмежувати її доступ до певних видів ресурсів або такий вплив може бути потенційним, тобто виникати внаслідок або діяльності підприємства, або таких соціально-економічних суб'єктів [3, с. 122].

У літературних джерелах описано деякі механізми взаємодії підприємства із стейкхолдерами, а також визначено складові впливу соціально-економічних суб'єктів на його діяльність. Також у роботах науковців частково відображені методи врахування інтересів стейкхолдерів при прийнятті управлінських рішень на підприємстві. Однак не достатньо вивченим залишається питання ролі стейкхолдерів в управлінні економічною активністю торговельного підприємства.

Часто рішення щодо діяльності економічної активності торговельного підприємства доцільно приймати з урахуванням інтересів різноманітних суб'єктів соціально-економічних відносин. Не врахування інтересів однієї чи кількох груп, та врахування інтересів окремих груп економічного впливу в такій ситуації може призвести до певного дисбалансу в бік цієї групи. Варто врахувати, що зростання динамічності зовнішнього середовища підприємства зумовлює необхідність прийняття більшості управлінських рішень з врахуванням інтересів всіх зацікавлених та контактних груп. Прийняття управлінських рішень щодо економічної активності підприємства з врахуванням інтересів всіх (чи більшості) стейкхолдерів дозволить забезпечити їх збалансованість щодо різних векторів взаємодії підприємства із зовнішніми та внутрішніми зацікавленими сторонами.

З іншої сторони, стейкхолдери торговельного підприємства можуть бути в тій чи іншій мірі зацікавлені в зростанні (чи зменшенні – у випадку з конкурентами) економічної активності підприємства. Сприяння (забезпечення) зростанню економічної активності торговельного підприємства потребує відповідного інформаційного забезпечення. Відтак, використовуючи обліково-аналітичну інформацію про основні фактороутворюючі показники та діючі і цільові рівні економічної активності торговельного

підприємства, стейкхолдери можуть сприяти, ухвалюючи управлінські рішення, розвитку досліджуваного явища. Для прийняття відповідних управлінських рішень стейкхолдери виступають користувачами обліково-аналітичної інформації підприємства. Згідно чинного законодавства стейкхолдерами доцільно розглядати як фізичних чи юридичних осіб, які використовують обліково-аналітичну інформацію підприємства та приймають управлінські рішення, які прямо чи опосередковано впливають на зміну економічної активності підприємства [4]. Традиційно, в числі користувачів обліково-аналітичної інформації виділяються: власники підприємства (його акціонери), менеджери різного ієрархічного та функціонального рівня, персонал, банки, державні органи, дебітори та кредитори, інвестиційні аналітики, конкуренти, громадськість.

В контурі моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства важливу роль відіграє інформація. Обліково-аналітична інформація носить ключове значення для прийняття більшості управлінських рішень в господарській діяльності торговельних підприємств загалом, та щодо економічної активності, зокрема. Проте, цінність обліково-аналітичної інформації може бути нульовою, якщо вона не відповідатиме необхідним для використання в управлінні характеристикам.

Інформаційні потоки для управління економічною активністю на торговельному підприємстві повинні організовуватись згідно принципів, дотримання яких передбачає раціоналізацію та відповідність встановленим вимогам до обліково-аналітичного забезпечення. Узагальнюючи дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, в сукупності принципів якісного інформаційного забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства доцільно виділити: формування інформаційних потреб користувачів; встановлення способів і методів задоволення сформованих інформаційних потреб; ефективне максимальне використання первинної інформації для розрахунку системи аналітичних показників при мінімальних затратах часу та праці; розробка ефективних моделей управлінських рішень на основі результатів застосування аналітичних процедур[5]. Дотримання наведених принципів організації раціонального обігу обліково-аналітичної інформації сприятиме забезпеченню відповідності інформаційного забезпечення встановленим до нього вимогам якісного та кількісного характеру.

Інформація, необхідна для управління економічною активністю торговельного підприємства, повинна відповідати всім без виключення зазначеним вимогам, інакше вона

втратить свою загальну актуальність. Досягнення очікуваного рівня та зростання економічної активності в значній мірі залежить від ефективності прийняття управлінських рішень. Відповідно, такі рішення повинні обґрунтовуватися інформаційними даними сучасний стан та результати діяльності торговельного підприємства. Відтак, вимоги до інформаційного забезпечення управління економічною активністю стосуються якості, цінності та корисності інформації. Із великого масиву інформації доцільно обирати ту, яка сприяє прийняттю ефективного управлінського рішення, забезпечить збільшенню капіталізації підприємства та його нематеріальної частини як результат ефективного управління економічною активністю підприємства. Інформаційне забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств вимагає дотримання вимог бути достовірним, повним (достатнім), цінним, насиченим, своєчасним, суттєвим та симетричним [6; 7].

Управління економічною активністю передбачає реалізацію функцій менеджменту у вигляді управлінських рішень, обґрунтованих на основі інформації, отриманої в процесі її збору, накопичення, сортування та обробки, на основі чого формується сукупність (вихідний потік) інформації.

Першочергове інформаційне забезпечення формується із вхідної інформації. Вхідною вважається інформація, яка виникає на початковій стадії процесу управління. В теорії управління підприємством до такої інформації відносять первинні дані та нормативно-довідкову інформацію.

Досягнення цілей даного дослідження – формування дієвої моделі обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств, в значній мірі має стратегічне спрямування, направлене на прийняття стратегічних цілей. Прийняття управлінських рішень, направлених на стратегічне зростання економічної активності торговельного підприємства не може обмежуватись використанням внутрішньої інформації лише ретроспективного характеру, яка відображається в первинних облікових даних[8]. Стратегічно направлене управління економічною активністю торговельного підприємства потребує інформації про перспективи, плани, стратегічну мету та цілі розвитку підприємства, очікувані інвестиції, напрями реалізації інновацій, перспективи розвитку персоналу підприємства, тенденції та перспективи розвитку ринку, характеристику ринкового середовища функціонування торговельного підприємства загалом, характеристику основних груп покупців, споживчі

настрої, інформація про конкурентів, очікувані напрями розвитку підприємства, його соціальні та екологічні цілі та плани; господарське та податкове законодавство України.

Підвищення вимог до інформаційного середовища обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства зумовлене, передусім, постійними змінами і ускладненням зовнішнього середовища і, відповідно, умов економічної діяльності, умов торгівлі, розвитком системи розгалужених взаємозв'язків з іншими інформаційними системами управління підприємством. Об'єктивною передумовою їх вирішення є стрімке нарощення можливостей і техніко-економічних характеристик сучасного програмного забезпечення збору, обробки і передавання значних інформаційних масивів баз даних на основі комп'ютеризації обліково-аналітичного процесу.

Вхідний потік інформації формується із облікових та позаоблікових даних, які носять як ретроспективний, так і перспективний характер.

В сукупності підсистем планування, обліку, аналізу, контролю та аудиту формується економічна інформація, яка слугує основою прийняття рішень користувачами різних рівнів, що створює відповідне обліково-аналітичне забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства. В результаті реалізації заходів збору, накопичення, сортування та обробки інформації формується сукупність підсумкової інформації про стан і результати діяльності підприємства, що відображає потоки вихідної інформації для управління економічною активністю підприємства.

Постійні зміни зовнішнього середовища, умов господарської та торговельної діяльності, розвиток розгалужених взаємозв'язків з іншими інформаційними системами управління зумовлюють зростання вимог до інформаційних потоків обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю підприємства. Об'єктивною передумовою їх вирішення є стрімке зростання можливостей і техніко-економічних характеристик сучасного програмного забезпечення збору, обробки і передавання значних інформаційних масивів баз даних на основі комп'ютеризації обліково-аналітичного процесу.

Перетворення потоку вхідної інформації в потік вихідної відбувається шляхом реалізації трьох взаємопов'язаних етапів обробки інформації, які забезпечують створення підґрунтя (інформаційного забезпечення) для управління економічною активністю підприємства. До таких етапів відносяться: збір, систематизація та трансформація інформації. При цьому специфічними та відмінними від загальних етапів обробки інформації є власне

обліково-аналітична інформація, необхідна для прийняття управлінського рішення про економічну активність.

Специфічними щодо об'єкта дослідження є і реалізація етапів обробки інформації. Збір інформації здійснюється переважним фіксуванням фактів господарської діяльності торговельного підприємства. Таким чином, важливу роль тут відіграє система господарського обліку підприємства. В результаті господарського обліку фіксуються та реєструються факти господарської діяльності торговельного підприємства, які є ключовим інформаційним джерелом управління економічною активністю. Враховуючи стратегічний характер мотивації та об'єкту управління, поруч із фактичними даними фіксуються позаоблікові дані – планові показники, стратегічні цілі, характеристики та оцінка впливу факторів зовнішнього середовища.

На другому етапі обробки інформації для формування якісного інформаційного забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства відбувається систематизація інформації за принципом її важливості, доцільності врахування стосовно об'єкту управління. Також на етапі систематизації інформації визначається її відповідність вимогам якісного інформаційного забезпечення управління економічною активністю. При цьому, показники управлінського та бухгалтерського обліку фіксуються крізь взаємодію мегарахунків, рахунків та відповідних субрахунків. Фінансовий облік, формуючи інформацію, виступає як органічне доповнення в застосуванні загальної теорії інформації до проблем оперативного управління економічною активністю. Зміст функцій обліку становлять процеси фіксації первинної інформації про господарські операції і групування даних за строго визначеними ознаками, напрямками, періодами. Завдяки обліку забезпечується збереження цінностей, і разом з тим суб'єкт управління має змогу отримувати інформацію про наявні ресурси. Саме облік створює можливість реального контролю за торговельною діяльністю, за її результатами на підприємстві. Важливу роль відіграє облік і в підтриманні зворотного зв'язку між суб'єктом і об'єктом управління.

На другому етапі обробки інформації із неупорядкованої маси відомостей, зафіксованих в первинних документах, формується інформаційна сукупність даних про об'єкт, адекватна йому тією мірою, яка необхідна і доступна для правильних суджень про його стан і динаміку. Таку сукупність інформації для цілей управління доцільно згрупувати за функціональним спрямуванням економічної активності (комерційна, фінансова,

кадрова, ринкова, інноваційна, інвестиційна, управлінська, соціальна, екологічна).

На третьому етапі обробки інформації відбувається реалізація функції контролю управління, яке, враховуючи специфічні форми й особливості економічного об'єкта, реалізується через сукупність аналітичних процедур, через аналізування кількісних параметрів та визначення якісних показників економічної активності підприємства. Основне завдання аналізу – виявити причинно-наслідкові зв'язки факторів і результативних показників і окреслити прийняття оптимальних управлінських рішень щодо економічної активності підприємства. Результатом реалізації третього етапу є формування вихідного потоку інформації, яка є ключовою в прийнятті управлінських рішень щодо економічної активності торговельного підприємства.

Вихідна інформація, яка є результатом обробки крізь призму об'єкту та цілей управління, знаходить надалі своє відображення у різноманітних формах звітів (управлінського, фінансового та не фінансового характеру), а також в планах підприємства.

Вихідна інформація, як сукупність кількісних та якісних показників діяльності торговельного підприємства з метою управління його економічною активністю надалі підлягає систематизації та узагальненні в звітності підприємства. Для проведення систематизації такої інформації необхідно визначити ознаки, відповідно до яких систематизується інформація та відображається в звітності підприємства. До таких ознак, на нашу думку, доцільно віднести:

- можливість визнання та оцінки інформації за вимогами МСФЗ;
- стратегічний характер інформаційних даних.

Таким чином, інформація, яка характеризує економічну активність торговельного підприємства, носить ретроспективний характер та може бути визнана і оцінена за вимогами МСФЗ, відображається в обов'язковому порядку в фінансовій звітності підприємства або додатково розкривається у примітках до річної фінансової звітності, а також може знайти свої відображення в інших звітах. Наприклад, в статистичному звіті форми 1-підприємство «Структурні обстеження підприємства».

Інформацію, яка не визнається безпосередньо МСФЗ, часто носить стратегічний характер, доцільно відобразити в управлінській звітності торговельного підприємства. Сюди, насамперед, доцільно віднести визначені в результаті проведення аналітичних процедур основні показники економічної активності торговельного підприємства, планові дані, ринкову інформацію.

Варто зазначити, що для управління економічною активністю торговельного підприємства управлінська інформація та управлінська звітність носить переважний та ключовий характер. Відтак, ефективне управління економічною активністю в значній мірі залежить від функціонування інформаційної системи управлінського обліку та управлінської звітності на торговельному підприємстві, що передбачає забезпечення часу на підготовку звітності, використання сучасних автоматизованих систем підготовки інформації, мінімізацію ризиків у допущенні помилок. Управлінська звітність є важливим джерелом інформації для персоналу та менеджменту підприємства (основних користувачів), тому методиці її формування потрібно приділяти особливу увагу та знайти відображення в управлінській обліковій політиці підприємства. Інформація, яка відображається в управлінських звітах, повинна в повній мірі відображати основні показники економічної активності, які в свою чергу, впливають на збільшення капіталізації та нематеріальної частини активів торговельного підприємства. Управлінська звітність повинна відображати повноту інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Недостатнє (не повне) відображення одного чи кількох показників економічної активності в управлінській звітності створює загрозу прийняття необґрунтованих та не відповідних адекватній ситуації управлінських рішень.

Отримавши обліково-аналітичну інформацію щодо економічної активності користувачі (стейкхолдери) досить часто керуються різними цілями, від чого змінюється кількість і цінність інформації, що відповідає методологічним засадам організації фінансового і управлінського обліку. Таким чином, міра релевантності інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо економічної активності залежить від цілей окремої особи (групи осіб). Адже значна частина інформації використовується для прийняття та обґрунтування кількох управлінських рішень і кількома особами, які приймають ці рішення. Загальною цінністю цієї частини інформації є сума значень щодо її кількості та якості в кожному рішенні, яку на практиці визначити досить важко. Важливою проблемою є неможливість в період збору інформації врахувати численні аспекти використання всіх її видів.

Також доцільно пам'ятати, що обліково-аналітична інформація носить конфіденційний характер [9]. Це переважно інформація, більшою мірою призначена для внутрішніх користувачів, на яку поширюється дія закону про комерційну таємницю [10]. Деяка частина цієї інформації може

бути корисна для зовнішніх учасників, однак може становити певну цінність і для конкурентів. Отже, її надання або публікація не є обов'язковими.

Таким чином, в конкурії моделі обліково-аналітичного забезпечення важливу роль відіграє не лише якість та кількість інформації, процес її обробки, але й створення умов безпечного використання та зберігання інформації, необхідної для управління економічною активністю торговельних підприємств. Формування та функціонування системи безпеки повинно стати загальним тлом реалізації обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю торговельного підприємства.

Формування важливої, конфіденційної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень; забезпечення якісного збору та обробки інформації; усунення інформаційних бар'єрів при взаємодії між підрозділами підприємства; контроль за збереженням та ефективним використанням інформації формування сукупності обліково-аналітичних звітів; врахування та узгодження інтересів усіх стейкхолдерів та зацікавлених осіб у процесі обґрунтування управлінських рішень; забезпечення стратегічного розвитку підприємства, зумовлюють необхідність формування якісного та дієвого кадрового забезпечення управління економічною активністю торговельного підприємства.

Обліково-аналітичне забезпечення в управлінні економічною активністю пов'язано із цілеспрямованою діяльністю різних категорій персоналу, направлених на виконання конкретних функцій управління. В контурі моделі обліково-аналітичного забезпечення визначено необхідність формування кадрового забезпечення. Здійснення результативного та дієвого обліково-аналітичного забезпечення передбачає залучення різного рівня управлінського персоналу, переважно економічного, фінансового, облікового профілів.

На фінансово-економічний персонал підприємства покладено виконання організаційно-методичних, контрольно-аналітичних та інформаційних функцій, покладено великий обсяг обов'язків, ставляться високі вимоги до професійної компетентності та кваліфікації. Загалом, професійна компетентність фахівців з обліку та аналізу передбачає:

- наявність професійних знань, вмінь та навичок, направлених на виконання своїх професійних, покладених на них функцій, виконання яких створює якісне обліково-аналітичне забезпечення в управлінні економічною активністю торговельного підприємства;
- наявність мотивації до формування професійної компетентності у сфері бухгалтерського та управлінського обліку та /

- чи аналізу, а також здатність мотивувати інших до ефективної професійної діяльності у цьому напрямку;
- наявність знань, умінь та навичок застосування інформаційних технологій в професійній діяльності;
- вільного володіння іноземними мовами, особливо у професійному напрямку;

- здатність підвищувати власну професійну компетентність, швидко реагувати на динамічні зміни факторів зовнішнього середовища.

Таким чином, наведені складові та взаємозв'язки між ними складають модель обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю підприємств торгівлі, яку приведено на рис. 1.

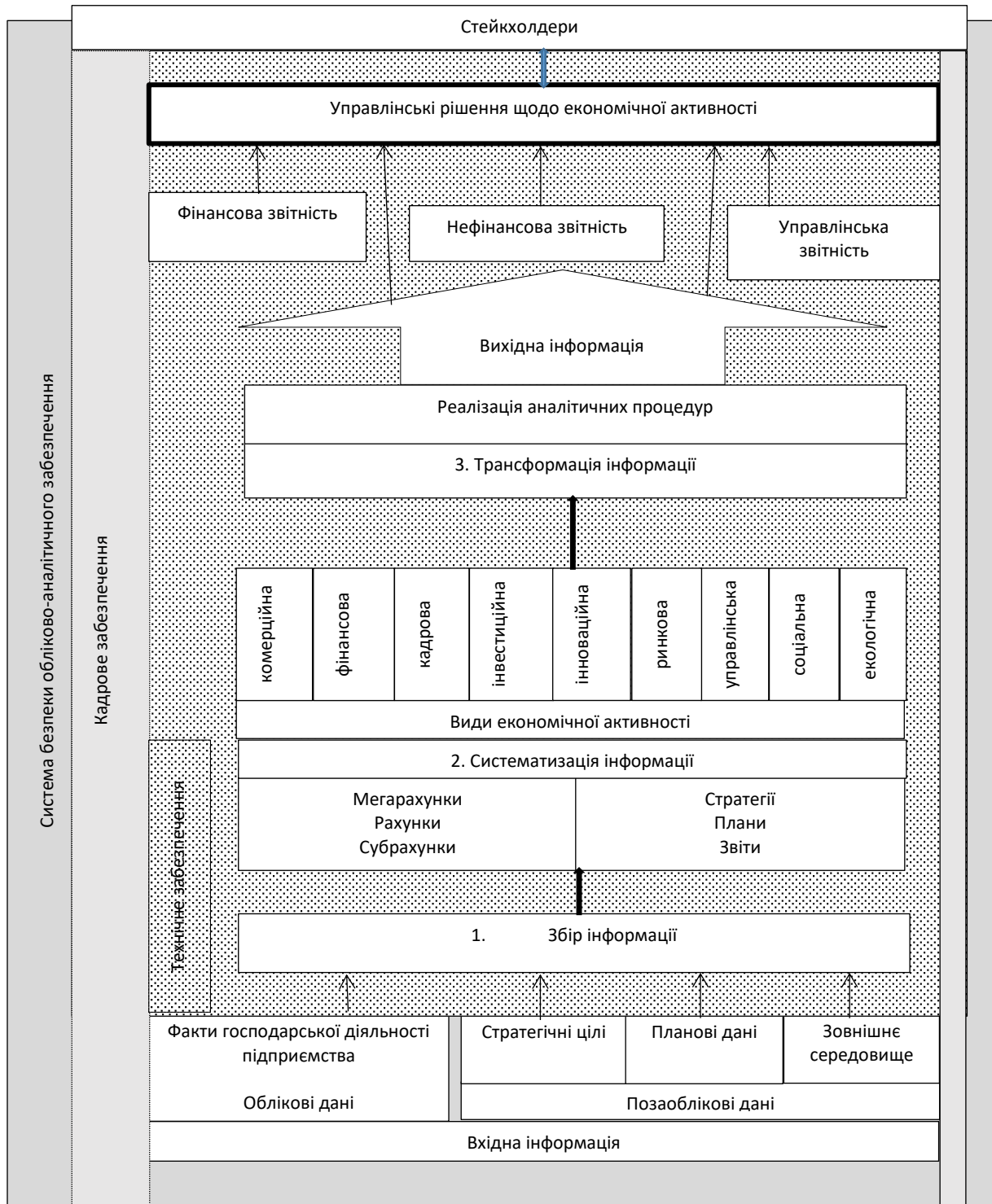

Рис. 1. Модель обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю підприємств торгівлі

Моделювання обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю торговельного підприємства націлене на створення комплексного уявлення про механізм взаємодії складових та результативність такого управління. Як і будь-яка інша модель, ця модель є складовою економічного управління торговельного управління. Одночасно модель обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю відображає обліково-аналітичне забезпечення як самостійну систему, яка:

- ґрунтується на функціях менеджменту та принципах економічного управління в діяльності торговельних підприємств;
- узагальнює сукупність забезпечуючих управлінську діяльність підсистем (інформаційне, кадрове, технічне забезпечення та системи безпеки), які створюють передумови для реалізації обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю торговельних підприємств;
- визначає вплив суб'єктів управління торговельного підприємства (власників, топ-менеджмент підприємства, менеджери різного рівня) та інших його стейкхолдерів на економічну активність підприємства через управлінські рішення, сформовані в системі обліково-аналітичного забезпечення;
- відображає місце та важливу роль інформації в управлінні економічною активністю торговельного підприємства, для якого створено відповідне обліково-аналітичне забезпечення;
- використовує технології бухгалтерського інжинірингу, що забезпечує взаємодію складових та відповідність обліковій політиці підприємства та вимогам чинного законодавства.

Модель обліково-аналітичного забезпечення в управлінні економічною активністю торговельного підприємства сформована навколо процесу трансформації вхідних інформаційних потоків на вихідні – звітну інформацію,

що, в свою чергу, передбачає формування пулу даних – ядра системи обліково-аналітичного забезпечення, що представлені сукупністю фінансових й нефінансових, кількісних та якісних показників функціональних напрямів економічної діяльності.

Інформаційне підґрунтя обліково-аналітичного забезпечення направлене стратегічне управління

економічною активністю торговельного підприємства. Це відображається в акцентуації як вхідної, так і формуванні сукупності вихідної інформації перспективного характеру з врахуванням довготривалих цільових орієнтирів розвитку підприємства.

Узагальнений процес обробки вхідної інформації в процесі виконання обліково-аналітичних процедур дозволяє сформувати сукупність релевантної, цілісної та симетричної інформації для прийняття стратегічно направлених управлінських рішень досягнення запланованого рівня розвитку економічної активності торговельного підприємства.

Моделювання процесу обробки інформації відображає поступовий, контрольований перехід великої кількості інформаційних даних із внутрішнього та зовнішнього середовища в достатній, достовірний, цінний, насичений, своєчасний, суттєвий та симетричний потік інформації, яка в значній мірі впливають якість прийняття управлінських рішень щодо економічної активності підприємства. Взаємодія вихідної інформації із стейкхолдерами всіх рівнів впливу та рівнів фінансової зацікавленості носить обернений, взаємний характер. Це забезпечує максимальну обґрунтованість управлінських рішень.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Представлена модель відображає важливість управління економічною активністю торговельних підприємств, що сприятиме досягненню стратегічних цілей їх розвитку, формуванню продуктивної системи мотивації діяльності, ухваленню обґрунтованих управлінських рішень, зростанню стійкості та адаптивності підприємства до динамічних змін бізнес-середовища і потреб стейкхолдерів, повноту та збалансованість функціонування усіх структурних підрозділів і підсистем забезпечення.

Перспективи подальших розвідок стосовно управління економічною активністю торговельних підприємств повинні стосуватись розробці тактичних та стратегічних напрямів управління, реалізації конкретних управлінських рішень. Зважаючи на те, що економічна активність є важлива складова економічного управління торговельних підприємств, вона повинна знайти своє відображення в стратегії розвитку торговельного підприємства, його економічній політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кащенко Н. Б. Теоретичні аспекти економічної активності підприємств торгівлі. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2018. Т. 23. Вип. 7. С. 115–121.
2. Кащенко Н. Б. Методологія формування обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю підприємств торгівлі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Харків : ХДУХТ. 2021.
3. Олексів І. Б. Групи економічного впливу в системі управління підприємством: концепція і інструментарій їх відбору та узгодження інтересів : [монографія]. Львів. Видавництво Національного університету "Львівська політехніка". 2013. 292 с.
4. Чухно І. С. Удосконалення класифікації користувачів звітності. *Облік і фінанси АПК*. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/udoskonalennya-klasifikacii-koristuvachiv-zvitnosti.html>.
5. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета. Москва: Финансы и статистика, 2003. 496 с.
6. Методрекомедації щодо облікової політики підприємства, затвержені наказом Мінфіну від 27.06.13 р. № 635.
7. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвержене наказом Мінфіну від 07.02.2013р. №73.
8. Волошин В. С. Оцінювання корисності економічної інформації в процесі прийняття управлінських рішень. *Вісник національного університету водного господарства та природокористування*, 2012. Випуск 3(59), Серія «Економіка». С. 41-46.
9. Коваленко Ю. О. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві. *Економіка промисловості*. 2010. №3. С. 123–129.
10. Черевко О. В. Теоретичні засади поняття інформаційної безпеки та класифікація загроз системі інформаційного захисту. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. С. 22-32.

REFERENCES

1. Kashchena, N. B. (2018). Teoretychni aspekty ekonomichnoyi aktyvnosti pidpryyemstv torhivli. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Seriya: Ekonomika, 23(7), 115–121 [in Ukrainian].
2. Kashchena, N. B. (2021). Metodolohiya formuvannya oblikovo-analitychnoho zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu aktyvnistyu pidpryyemstv torhivli. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoho stupenya doktora ekonomichnykh nauk. Kharkiv: KhDUKHT [in Ukrainian].
3. Oleksiv, I. B. (2013). Hrupy ekonomichnoho vplyvu v systemi upravlinnya pidpryyemstvom: kontseptsiya i instrumentariy yikh vidboru ta uzhdzhennya interesiv. L'viv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika" [in Ukrainian].
4. Chukhno, I. S. (n.d.). Udoskonalennya klasyfikatsiyi korystuvachiv zvitnosti. *Oblik i finansy APK*. Retrieved from: <http://magazine.faaf.org.ua/udoskonalennya-klasifikacii-koristuvachiv-zvitnosti.html> [in Ukrainian].
5. Nydlz, B. (2003). Printiypy bukhhalterskoho ucheta. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
6. Metodrekomentatsiyi shchodo oblikovoyi polityky pidpryyemstva, zatverdzeni nakazom Minfinu vid 27.06.13 r. # 635 [in Ukrainian].
7. NP(S)BO 1 «Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti», zatverdzhene nakazom Minfinu vid 07.02.2013 r. #73 [in Ukrainian].
8. Voloshyn, V. S. (2012). Otsinyuvannya korysnosti ekonomichnoyi informatsiyi v protsesi pryynyattya upravlins'kykh rishen'. *Visnyk natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya*, 3(59), 41-46 [in Ukrainian].
9. Kovalenko, Yu. O. (2010). Zabezpechennya informatsiynoi bezpeky na pidpryyemstvi. *Ekonomika promyslovosti*, 3, 123–129 [in Ukrainian].
10. Cherevko, O. V. (2014). Teoretychni zasady ponyattya informatsiynoi bezpeky ta klasyfikatsiya zahroz systemi informatsiynoho zakhystu. *Efektivna ekonomika*, 5, 22-32 [in Ukrainian].

УДК 657

Ірина Манчур (Україна)

JEL classification: M41

Ірина МАНЧУР

аспірант,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: Iryna.M.Manchur@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8921-9142

© Ірина Манчур, 2021

РІВЕНЬ ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ В СФЕРІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Отримано: 18.10.2021 р.
Прорецензовано: 29.10.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

АНОТАЦІЯ

Використання різноманітних електронних гаджетів та Інтернет-зв'язку дозволили пришвидшити процеси розвитку компанії у різних сферах її діяльності, у тому числі і у сфері бухгалтерського обліку.

У статті наведено дані щодо стану й очікуваних результатів розвитку блокчейну у світі та в Україні, проілюстровано, що впровадження технології блокчейн нині відбувається у різних сферах, однією з найперспективніших з яких вважають бухгалтерський облік і аудит.

Переведення всіх можливих реєстрів, інвестиційних проектів на блокчейн, підключення електронних послуг до блокової технології – одне з ключових завдань, які поставила перед собою Україна на відкритті п'ятої конференції «Blockchain & Bitcoin Conference Kyiv», де обговорювалося впровадження технології розподілених реєстрів у державні процеси та бізнес, а також розглядалися питання створення нормативно-правової бази для криптовалютної індустрії та Initial coin offering (ICO).

Метою статті є дослідити, який рівень використання блокчейн-технології компаніями України є сьогодні у сфері бухгалтерського обліку та аудиту.

Перевагою застосування технології блокчейн є, те що воно дозволяє компанії записувати обидві сторони транзакції одночасно у спільній книзі в реальному часі, а не просто зберігати звірені записи фінансових операцій в окремих приватно створених базах даних чи книгах обліку.

Серед найперспективніших напрямів впровадження в Україні та світі блокчейну фахівцями-практиками та експертами названо облік дебіторської й кредиторської заборгованості та її погашення, нарахування і сплати податків, оперативний облік і звітність, а також роботу з документами і їх зберігання.

В статті, обгрунтовано, що блокчейн як середовище для економічних процесів та операцій призведе до змін у методологічних інструментах бухгалтерського обліку та віртуалізації процесів організації бухгалтерського обліку.

Манчур І. Рівень використання блокчейн-технології підприємствами України в сфері бухгалтерського обліку та аудиту. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 183-189.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.183>

Ключові слова: цифрова економіка; блокчейн; автоматизація; бухгалтерський облік; аудит.

Iryna Manchur (Ukraine)

UDC 657

JEL classification: M41

Iryna MANCHUR

PhD student,

Lviv Polytechnic National University, Ukraine

E-mail: Iryna.M.Manchur@lpnu.ua

ORCID ID: 0000-0002-8921-9142

© Iryna Manchur, 2021

Received: 18.10.2021

Revised: 29.10.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

LEVEL OF USE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY BY UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE FIELD OF ACCOUNTING AND AUDITING

ABSTRACT

The use of various electronic gadgets and Internet communication has accelerated the development of the company in various areas of its activities, including in terms of accounting.

The article presents data on the state and expected results of blockchain development in the world and in Ukraine, illustrates that the introduction of blockchain technology is currently taking place in various fields, one of the most promising of which is accounting and auditing.

Transfer of all possible registers, investment projects to blockchain, connection of electronic services to block technology – one of the key tasks set by Ukraine at the opening of the fifth conference "Blockchain & Bitcoin Conference Kyiv", which discussed the introduction of distributed register technology in government processes and business, as well as the creation of a regulatory framework for the cryptocurrency industry and Initial coin offering (ICO).

The purpose of the article is to investigate the level of use of blockchain technology by Ukrainian companies today in the field of accounting and auditing.

The advantage of using blockchain technology is that it allows a company to record both sides of a transaction simultaneously in a shared book in real time, rather than simply storing verified records of financial transactions in separate privately created databases or ledgers.

Among the most promising areas of implementation of the blockchain in Ukraine and the world, practitioners and experts called the accounting of receivables and payables and its repayment, accrual and payment of taxes, operational accounting and reporting, as well as work with documents and their storage.

In the article, it is substantiated that the blockchain as an environment for economic processes and operations will lead to changes in the methodological tools of accounting and virtualization of accounting processes.

Manchur, I. (2021). Level of use of blockchain technology by Ukrainian enterprises in the field of accounting and auditing. *Economic analysis*, 31 (3), 183-189.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.183>

Keywords: digital economy; use of blockchain technology; automation; accounting; audit.

Вступ

У XXI столітті країни світу обрали вектор розвитку економіки і суспільства у формі цифровізації суспільства. Деякі з них вже успішно реалізують стратегію розвитку в концепціях «Індустрія 4.0», «Інтернет +». Частка цифрової економіки в ВВП розвинених країн з 2010 року по 2016 рік зросла з 4,3% до 5,5%, а в ВВП країн, що розвиваються – з 3,6% до 4,9%. У країнах G20 цей показник зріс за п'ять років з 4,1% до 5,3%. Лівова частка цієї вартості виробляється в найбільших економіках світу: 35% — у США, 13 — у Китаї, 8 — в Японії та близько 25% — у європейському економічному просторі. Глобальна цифрова економіка швидко зростає і постійно розвивається. Вона зростала в 2,5 рази швидше, ніж глобальний ВВП за останні 15 років, і майже вдвічі — з 2000 р. [13].

The Boston Consulting Group (BCG) [1] прогнозує, що обсяг цифрової економіки до 2035 року може досягти \$16 трлн., а за оцінками Всесвітнього економічного форуму [2] цифровізація має величезний потенціал для бізнесу та суспільства й може принести для світової економіки до 2025 року додатково понад \$ 30 трлн. доходів.

Краус Н. М. [3] досліджує тренди цифрової економіки у світі [3]; Ляхощька Л. Л. [4] розкриває взаємозв'язок між цифровою економікою, цифровим суспільством і цифровим навчанням та акцентує увагу на оновленому документі ЄС – цифрова компетентність, проводить аналіз подальшого розвитку системи освіти в Україні з урахуванням кадрових потреб у сфері цифровізації [4].

Загалом лише після 2014 р. в економічній літературі почали з'являтися публікації, присвячені блокчейну [5]. Сьогодні можна виокремити таких вітчизняних й іноземних науковців, які розглядали особливості використання блокчейну: Д. Аппелбаум, Л. А. Ватсон, Р. Ваттенгофер, Р. О. Гартінгер, Дж. Даї, М. Іансіті, Дж. Г. Койн, К. Лахані, О. В. Мельниченко, Р. А. Немер, В. С. Олійник, В. О. Осмятченко, К. І. Редченко, Н. Рюкесгойзер, М. Сван, Д. Тапскотт, Н. Л. Шишкова, Н. Л. Ющенко та ін.

Виклад основного матеріалу

Впровадження інформаційних технологій у діяльність економічних суб'єктів значною мірою модифікує бізнес-процеси їх інформаційне забезпечення та управління. Як свідчить офіційна статистика, в Україні 95,5 % підприємств використовує у своїй діяльності комп'ютерні технології; 32,8 % середньої чисельності працівників користуються комп'ютерами і 82,6 % із

них мають вихід до мережі Інтернет; 98,1 % підприємств мають доступ до Інтернету [13].

На сьогодні основна функція блокчейн-технології розширюється, що дає змогу її впроваджувати у багато різноманітних сфер, а саме: охорона здоров'я, транспорт, страхування і логістика, державне управління та фінанси, криптовалюти і системи платежів (у т. ч. міжнародних), фінансова й банківська сфера, ідентифікація фізичних осіб і активів, юридичні послуги, краудфандінг, електронна комерція, продаж програмних додатків, управління подорожами, ігровий бізнес та казино, добродійність і пожертви, освіта, енергетика, ринки капіталу, роздрібна торгівля, технології, будівництво, медіа та телекомунікації, а також податки, бухгалтерський облік і аудит.

При цьому доцільність застосування блокчейну для кожного виду діяльності залежить від технологічної зрілості компанії, діючих стандартів й державного регулювання [6, с. 9].

За даними звіту «Coming of Age Digitally», профінансованого міжнародною аудиторсько-консультаційною компанією «Deloitte Digital», а також досліджень міжнародної аудиторської компанії «PwC», у 2018 р. 84 % респондентів (600 керівників підприємств) так чи інакше залучені у процес використання блокчейну, а 30 % опитаних (понад 4300 менеджерів, керівників й аналітиків по цілому світу) вказують на зрілість застосування цифрових технологій у їхніх організаціях, при цьому впровадження таких технологій змінює рівень швидкості, креативності, навчання, ризиковості, співпраці, якості прийняття рішень, прозорості тощо у кращу сторону. 53 % компаній зазначають, що використання технології блокчейн належить до п'яти основних їхніх стратегічних пріоритетів у 2019 р., що на 23,3 % більше, ніж у попередньому році [7, с. 4].

Разом з тим, серед найбільших викликів, що негативно впливають на можливості компанії конкурувати в цифровому середовищі, названо необхідність додаткового придбання і впровадження належного технічного забезпечення, до того ж очікуваний термін окупності цифрових технологій у 39% респондентів не такий вже й малий – 3–5 років [8, с. 8-10, 22; 9, с. 1]. Існуючі дослідження вказують і на негативний досвід застосування блокчейн-технологій: 49 % компаній на стадії розвитку технології, 54 % – на етапі впровадження, 38 % – на стадії використання та 55 % – на етапі призупинення проекту зазначають, що їхні очікування не збіглися з одержаним результатом [9, с. 6].

Звіт, опублікований міжнародною аудиторсько-консультаційною компанією «KPMG» у 2018 р., показує, що серед цифрових технологій, які зараз

застосовуються у фінансах й бухгалтерському обліку, технологія блокчейн знаходиться на початковому етапі: лише 1 % підприємств використовують її на зрілому рівні, в той час як 74 % підприємств говорять про повну незрілість застосування блокчейну [10, с. 9]. Проте, за прогнозами «KPMG», до 2025 р. принаймні 25% найбільших публічних компаній світу використовуватимуть блокчейн, а додана ним

вартість до 2025 р. становитиме 176 мільйонів дол. США [11, с. 2].

Варто зазначити, що на Всесвітньому економічному форумі у Давосі у 2018 р. Д.Тапскотт, що є одним з найголовніших експертів блокчейну у світі й автором бестселера «Блокчейн-революція», презентував карту з 14-ма країнами-лідерами із впровадження блокчейн-технологій [12].

Таблиця 1. Топ 14 країн, що успішно імплементують блокчейн – технологію

№	Країни, які запроваджують блокчейн-технологію
1.	США
2.	Канада
3.	Бразилія
4.	Австралія
5.	Ізраїль
6.	Дубаї
7.	Грузія
8.	Естонія
9.	Великобританія
10.	Франція
11.	Німеччина
12.	Швеція
13.	Китай
14.	Україна

Зараз безумовним лідером у цій сфері є США, проте за прогнозами вже у 2021–2023 рр. лідируючі позиції займе Китай [9, с. 3].

Позитивним моментом для розвитку блокчейну в Україні стало затвердження у 2018 р. Урядом «Концепції розвитку цифрової економіки» [13]. Ця Концепція розроблена для заохочення цифровізації

усіх сфер економічної діяльності, стимулювання процесу використання цифрових технологій на підприємствах і свідчить про пріоритетність розвитку цих технологій на державному рівні. У таблиці 2 розкрито основні показники розвитку цифрових технологій в Україні відповідно до рейтингових цілей реалізації Концепції.

Таблиця 2. Основні індикатори розвитку цифрових технологій в Україні

Назва показника, рік	Значення показника	Місце в світовому рейтингу	Рейтингова мета України (у 2020 р.)
Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), 2018	57,0	83 (зі 140 країн)	60
Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index), 2016	4,2	64 (зі 139 країн)	30
Індекс використання Інтернету (Internet usage statistics), 2018	93,4%	-	-
Індекс розвитку інформаційних та комунікаційних технологій (ICT Development Index), 2017	5,62	79 (зі 176 країн)	50
Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), 2018	37,4	47 (зі 129 країн)	40

Як бачимо, наразі заплановані показники – недосяжні, проте напрям, у якому слід рухатися у майбутньому, окреслено. Оскільки все більше українських споживачів використовує криптовалюту для on-line купівлі товарів чи як інвестиції з високим рівнем капіталізації [14, с. 181] (в цілому у

світовому контексті лідируючі позиції за показником використання криптовалют займають торговельна діяльність (57 %), особисті перекази (46 %) та платформи транскордонних платежів B2B (англ. – Business-to-business), а регіонами лідерами у цьому сегменті сьогодні є Північна Америка,

Китай, Індія і Західна Європа [15, с. 24, 28]), а також відбувається розширення сфер застосування технології блокчейн, постає потреба формування відповідних правових меж та синхронізації вітчизняного законодавства з реаліями сьогодення. Водночас для активізації даних процесів в Україні, розкриття потенціалу у світовій цифровій економіці посприяло прийняття 08.09.2021 р. Закону України «Про віртуальні активи», який дозволить українським блокчейн-компаніям легалізувати власні бізнес-процеси та офіційно працювати з банківською системою. Крім того, таку можливість матимуть і громадяни, які отримують доходи від операцій з віртуальними активами [17].

Нині в економічній літературі все частіше шириться думка, що вітчизняний бухгалтерський облік, а, відтак, й аудит, ґрунтуються на застарілих принципах і методах, не відповідають вимогам сьогодення та суперечать новій цифровій економіці, основне місце у якій належить інформаційним технологіям. Трансформації, серед іншого, потребує технологія обробки, збереження, передачі та накопичення інформації. Саме тому блокчейн-технологія, яка навіть термінологічно корелює з категоріями бухгалтерського обліку, розглядається як поштовх до змін у методології його ведення. За допомогою блокчейну учасники можуть ділитися даними про кожну транзакцію, яка спричиняє виникнення записів у бухгалтерському обліку, а розподілені книги стають єдиним джерелом інформації для усіх сторін. Також сторони можуть встановити доступ «лише для читання» для уповноважених зовнішніх організацій (регулятори, аудитори), які миттєво підтверджуватимуть проведені транзакції для складання звітності чи інших регуляторних цілей. Як результат, процеси контролю й аудиту стануть більш аналітичними, безперервними та автоматизованими.

Наслідком інтеграції блокчейну та штучного інтелекту в бухгалтерський облік і аудит стане розкриття аномальних їх процесів у режимі реального часу (не потрібно буде чекати до кінця звітного періоду). Замість ведення окремих записів на основі документів про операції підприємства можуть фіксувати свої транзакції безпосередньо в спільний реєстр, створюючи систему стійких бухгалтерських записів. Після того, як усіх їх зроблено та криптографічно закодовано, фальсифікація чи знищення записів для приховування діяльності практично нереальні.

Найперспективнішими напрямками для застосування технології блокчейн у бухгалтерському обліку є:

- розрахунки з контрагентами (дебіторська й кредиторська заборгованість, у т. ч. міжнародні угоди, закупівлі);

- оперативний облік та звітність у режимі реального часу;
- робота з документами та їх зберігання;
- рух активів всередині підприємства;
- розрахунок і сплата податків;
- оплата дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Сьогодні впровадженням блокчейну в облікову практику займаються IBM, Deloitte, PwC, Ethereum Foundation (розробила програмне рішення Balanc3, що працює на засадах ведення обліку за потрійним записом) та ін.

У сфері аудиту К. І. Редченко визначає два напрями розвитку блокчейн-технології: застосування в облікових системах для надання впевненості чи виконання погоджених з клієнтом процедур щодо фінансової звітності; надання послуг компаніям, які використовують блокчейн у власній діяльності [16, с. 86-87].

При використанні блокчейну аудитор може знизити обсяги ручної роботи та дублювання записів, скористатися перевагами програмного забезпечення для безперервного аудиту та скорочення часу між здійсненням транзакції та її підтвердженням, миттєво перевірити записи про господарську операцію, у т. ч. від моменту, коли вона була вперше здійснена і внесена в систему, до часу, коли ці дані відобразилися в головній книзі й звітності.

Крім цього, аудитор легко відстежує й ідентифікує протиправні дії і шахрайство, фільтрує дані й виконує розрахунки автоматично через потрібні інтервали. Зазначимо, що в результаті запровадження такої технології, як блокчейн, бухгалтерам й аудиторам потрібно розвивати та постійно вдосконалювати навички користування інформаційними технологіями, безперервно навчатися, адже їх робота набуде іншого характеру, переміститься у сферу аналітики, ІТ-аудиту й контролю, прогнозування, ідентифікації нових можливостей тощо.

Отже, використання блокчейну має свої переваги не тільки для компаній, що імплементують дану технологію, а й для уряду, оскільки блокчейн-технологія полегшує процес оцифрування документації та доступ до суспільних послуг. Згідно, досліджуваних даних Україна посідає 14 місце серед провідних країн по запровадженню блокчейн-технології, що свідчить про готовність уряду та провідних компаній використовувати дану технологію.

Результати досліджень.

Вигоди від цифровізації матимуть усі — громадяни, бізнес, державні службовці, політики, економіка України в цілому.

Цифровізація істотно збільшить продуктивність праці в Україні та стане потужним мультиплікатором, здатним у найкоротший час запустити українську економіку й забезпечити її реальне зростання на 10–12% на рік. Загальний обсяг інвестицій у цифровізацію та застосування блокчейн-технології у промисловості до 2030 може скласти до 70 млрд. дол. США, а в цифровій інфраструктурі — до 16 млрд. дол. США (з них 80% — це кошти приватних компаній).

Відповідно, споживання продукції та послуг сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) локальним ринком складе від 86

до 100 млрд дол., не враховуючи громадського сегменту (без приватного споживання в домогосподарствах).

Цифровізація та імплементація блокчейн-технології дасть можливість:

- створювати щонайменше від 11% (у 2021) до 95% (2030) додаткового ВВП на рік;
- за 10 років додатково створити до \$1 260 млрд. грн. ВВП;
- за 10 років збільшити надходження в бюджет на \$240 млрд. грн.;
- створити 700 тис. нових робочих місць (без урахування експортної ІТ-індустрії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. GeSISMARTer 2020: The Role of ICT in Driving a Sustainable Future. Boston: Boston Consulting Group. 2012. URL: https://www.telenor.com/wp-content/uploads/2014/04/SMARTer-2020-The-Role-of-ICT-in-Driving-a-Sustainable-Future-December-2012_2.pdf.
2. The Future of Jobs Report 2018. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf
3. Краус Н. М. 2018. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>
4. Ляхоцька Л. Л. 2018. Роль цифрових технологій в освітньому процесі закладу післядипломної освіти. *Science Review*. 3(10).6:64-67;
5. Zhao J. L., Fan S., Yan J. (2016). Overview of business innovations and research opportunities in blockchain and introduction to the special issue. *Financial Innovation*, 2. URL: <https://jfin-swufe.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s40854-016-0049-2>.
6. Carson B., Romanelli G., Walsh P., Zhumaev A. Blockchain beyond the hype: What is the strategic business value? *Digital McKinsey*. 2018. No. 6. Pp. 1–13.
7. Blockchain gets down to business. Deloitte's 2019 Global Blockchain Survey. London : Deloitte Development LLC, 2019. 48 p.
8. Kane G. C. Palmer D., Phillips A. N., Kiron D., Buckley N.. (2018). Coming of Age Digitally Learning, Leadership, and Legacy. Cambridge : MIT Sloan Management Review, 2018. 31 p.
9. Blockchain is here. What's your next move? PwC's Global Blockchain Survey 2018. London: PricewaterhouseCoopers Limited, 2018. 12 p.
10. Employing advanced technologies to transform finance. KPMG Global Insights Pulse Survey Report. Cambridge : KPMG International Cooperative, 2018. 17 p
11. Blockchain and the future of finance. A potential new world for CFOs and how to prepare. KPMG Report. Amstelveen : KPMG LLP, 2018. 8 p
12. «Ukraine listed among leaders in blockchain innovation». (2018). Ukrinform. URL : <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2390351-ukraine-listed-among-leaders-in-blockchain-innovation.htm>.
13. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження від 17.01.2018. Кабінет Міністрів Укр.
14. Макачук І. М. Перчук О. В., Малишко В. В. Перспективи використання криптовалют у сучасних економічних системах. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 2 (88). С. 179-185.
15. 2nd global cryptoasset benchmarking study / M.Rauchs, A.Blandin, K.Klein, G.Pieters, M.Recanatini, B.Zhang. — Cambridge : Cambridge Centre for Alternative Finance, 2019. 95 p.
16. Редченко К. І. Аудиторські послуги на ринку ICO: можливості та перспективи. *Статистика України*. 2018. № 1. С. 85–92.
17. Закон України "Про віртуальні активи". *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2021. №3637. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>.

REFERENCES

1. GeSISMARTer 2020: The Role of ICT in Driving a Sustainable Future. Boston: Boston Consulting Group. 2012. Retrieved from: https://www.telenor.com/wp-content/uploads/2014/04/SMARTer-2020-The-Role-of-ICT-in-Driving-a-Sustainable-Future-December-2012_2.pdf.
2. The Future of Jobs Report 2018. World Economic Forum. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf.
3. Kraus NM 2018. Digital economy: trends and prospects of avant-garde development. *Efficient economy*. 11 Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>.
4. Lyakhotska, L. L. (2018). The role of digital technologies in the educational process of postgraduate education. *Science Review*, 3 (10), 6: 64-67;
5. Zhao, J. L., Fan S., Yan, J. (2016). Overview of business innovations and research opportunities in blockchain and introduction to the special issue. *Financial Innovation*, 2. Retrieved from: <https://jfin-swufe.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s40854-016-0049-2>.
6. Carson, B., Romanelli, G., Walsh, P., Zhumaev, A. (2018). Blockchain beyond the hype: What is the strategic business value? *Digital McKinsey*, 6, 1–13.
7. Blockchain gets down to business. Deloitte's 2019 Global Blockchain Survey. London: Deloitte Development LLC.
8. Kane, G. C., Palmer D., Phillips A. N., Kiron, D., Buckley, N. (2018). Coming of Age Digitally Learning, Leadership, and Legacy. Cambridge : *MIT Sloan Management Review*.
9. Blockchain is here. What's your next move? PwC's Global Blockchain Survey. 2018. London: PricewaterhouseCoopers Limited, 2018. 12 p.
10. Employing advanced technologies to transform finance. KPMG Global Insights Pulse Survey Report. Cambridge : KPMG International Cooperative.
11. Blockchain and the future of finance. A potential new world for CFOs and how to prepare. KPMG Report. Amstelveen : KPMG LLP, 2018.
12. «Ukraine listed among leaders in blockchain innovation». (2018). Ukrinform. Retrieved from: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2390351-ukraine-listed-among-leaders-in-blockchain-innovation.htm>.
13. On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation: order of 17.01.2018. Cabinet of Ministers of Ukraine.
14. Makarchuk, I. M., Perchuk, O. V., & Malyshko, B. B. (2019). Prospects for the use of cryptocurrencies in modern economic systems. *Bulletin of ZHSTU*, 2 (88), 179-185.
15. Rauchs, M., Blandin, A., Klein, K., Pieters, G., Recanatini, M., & Zhang, B. (2019). Global cryptoasset benchmarking study. Cambridge: Cambridge Center for Alternative Finance,.
16. Redchenko, K. I. (2018). Audit services in the ICO market: opportunities and prospects. *Statistics of Ukraine*, 1, 85-92.
17. Law of Ukraine "On Virtual Assets". (2021). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, № 3637. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>.

УДК 651.4:77

JEL classification: H82, O21

Ірина НЕСТЕРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра обліку, аудиту та оподаткування,
Державний біотехнологічний університет,
Україна

E-mail: irinanesterenko991@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3892-8248>
<http://www.researcherid.com/rid/ABA-8662-2021>

Надія КОВАЛЕВСЬКА

кандидат економічних наук, професор,
кафедра обліку, аудиту та оподаткування,
Державний біотехнологічний університет,
Україна

E-mail: kavalserg@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2758-5972>
<http://www.researcherid.com/rid/ABA-8665-2021>

© Ірина Нестеренко, Надія Ковалевська,
2021

Отримано: 01.11.2021 р.
Прорецензовано: 10.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ірина Нестеренко (Україна)
Надія Ковалевська (Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОКАЗНИКИ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ІНДУСТРІЇ

АНОТАЦІЯ

Для раціональної організації обліку на підприємствах харчової галузі визначено процедурні питання становлення облікової політики.

Метою статті є обґрунтування організаційних положень та розробка рекомендацій з удосконалення облікової політики підприємств харчової індустрії.

Методичною основою дослідження стали загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження), методичні прийоми пізнання об'єкта дослідження (вибірка, узагальнення, моделювання, огляд, підрахунок, порівняння, тестування) та постулати теорії формування та функціонування системи бухгалтерського обліку на підприємствах харчової індустрії.

В ході дослідження розроблено методичні аспекти формування облікової політики підприємств, які базуються на дослідженні принципів, методів і процедур, що використовуються для ведення бухгалтерського обліку та відображення інформації про нього в обов'язковій та добровільній звітності. В структурі облікової політики підприємств харчової галузі, на відміну від традиційної практики, запропоновано виділяти такі обов'язкові елементи, як: нормативне забезпечення; внутрішні регламенти, що визначають зміст облікової політики. Згруповано в чотири групи принципи облікової політики підприємств харчової індустрії. В першу групу віднесено принципи, які відповідають за всебічність подання інформації в обліку та звітності компанії (інклюзивність; колаборативність; холистичність). Принципи другої групи забезпечують цілеспрямованість всіх положень облікової політики (орієнтованість на управлінське рішення; орієнтованість на попит). Третя група принципів відповідає за надійність результатів обліку (транспарентність, відкритість та надійність). Доведено, що принципи четвертої групи (стійкість, постійне вдосконалення, вбудованість) сприяють підтримці адекватності облікової політики вимогам часу. Запропоновано при формуванні Наказу про облікову політику на підприємстві харчової індустрії впровадити пункт «Екологічно-орієнтована діяльність», при наповненні якого враховувати інтереси усіх зацікавлених сторін (власників суб'єкта господарювання, працівників, контрагентів, суспільства, держави в цілому), дотримуватися принципів облікової політики природного капіталу та розкривати основні методи його оцінки та обліку. Новизна отриманих результатів полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад становлення облікової політики в контексті сталого розвитку підприємств харчової індустрії.

Нестеренко І., Ковалевська Н. Становлення облікової політики та її вплив на показники звітності підприємств харчової індустрії. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 190-197.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.190>

Ключові слова: облікова політика; інтегрована звітність; сталий розвиток; харчова індустрія; облік.

UDC 651.4:77

JEL classification: H82, O21

Iryna NESTERENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics, Auditing and
Taxation,
State Biotechnological University, Ukraine
E-mail: irinanesterenko991@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3892-8248>
<http://www.researcherid.com/rid/ABA-8662-2021>

Nadiya KOVALEVSKA

PhD in Economics, Professor,
Department of Economics, Auditing and
Taxation,
State Biotechnological University, Ukraine
E-mail: kavalserg@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2758-5972>
<http://www.researcherid.com/rid/ABA-8662-2021>

© Iryna Nesterenko, Nadiya Kovalevska, 2021

Received: 01.11.2021

Revised: 10.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Iryna Nesterenko (Ukraine)
Nadiya Kovalevska (Ukraine)

FORMATION OF ACCOUNTING POLICY AND ITS IMPACT ON REPORTING INDICATORS FOR FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

ABSTRACT

Topic. For the rational accounting management of the food industry enterprises the procedural issues of accounting policy establishment have been determined.

Objective. The purpose of this article is to justify the institutional provisions and the development of recommendations for improvement of accounting policy of the food industry enterprises.

Method (methodology). General scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, method of historical and logical research), methodical approaches to study the object of research (sampling, generalization, modeling, review, calculation, comparison, testing) and principles of formation and functioning of the accounting system at the food industry enterprises became the methodological basis of the research.

Results. As part of the study, methodological aspects of formation of the enterprises' accounting policy have been developed. These aspects are based on the study of the principles, methods and procedures that are used for accounting and the reflection of information about it in mandatory and voluntary reporting.

In the structure of the accounting policy of food industry enterprises, in contrast to traditional practice, it is proposed to allocate such mandatory elements as: regulatory support; internal regulations that define the content of the accounting policy. The food industry enterprises are divided into four groups by the principles of accounting policy. The first group includes principles that are responsible for the comprehensive presentation of information in the accounting and reporting of the company (inclusivity; collaboration; transparency). The principles of the second group provide focus of all provisions of the accounting policy (focus on management decision; focus on demand). The third group of principles is responsible for the reliability of accounting results (transparency, openness and reliability). It has been proved that the principles of the fourth group (firmness, constant improvement, integration) contribute to support the adequacy of accounting policy to the requirements of the time. In forming the Accounting Policy Order of the food industry enterprise it is offered to introduce the item "Environmentally-oriented activity", at filling which the interests of all stakeholders (owners of the subject of economy, workers, counteragents, society, state as a whole) are considered. Besides, it is offered to adhere to the principles of the natural capital's accounting policy and disclose the main methods of its assessment and accounting. The novelty of the results lies in the scientific substantiation of the theoretical and methodological principles of accounting policy formation in the context of sustainable development of food industry enterprises.

Nesterenko, I., & Kovalevska, N. (2021). Formation of accounting policy and its impact on reporting indicators for food industry enterprises. *Economic analysis*, 31 (3), 190-197.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.190>

Keywords: accounting policy; integrated reporting; sustainable development; food industry; accounting.

Вступ

Трансформація економічної системи, яка створила в Україні нові умови господарювання, вимагає переосмислення теоретичних і методичних підходів до управління підприємствами харчової індустрії, зокрема, до організації бухгалтерського обліку. Розвиток ринкових відносин відображається на діяльності вітчизняних підприємств шляхом ускладнення структури, зростання обсягів продукції, збільшення числа структурних складових. Ці фактори вимагають розробки нових підходів до управління діяльністю підприємств харчової індустрії. При цьому, велика роль у цих процесах приділяється формуванню ефективної облікової політики, яка відіграє вирішальну роль у процесах сталого розвитку та впливає на формування показників звітності підприємства й їх гармонізацію.

Мета та завдання статті

Обґрунтування організаційних положень та розробка рекомендацій з удосконалення облікової політики підприємств харчової індустрії є метою проведеного наукового дослідження, основні результати якого найшли своє відображення в даній статті.

Питанням організації обліку на підприємствах харчової індустрії приділяли увагу Т. Ардатеєва, О. Баришнікова, Д. Грицишен, О. Гриценко, В. Євдокимов, Т. Єфименко, В. Жук, І. Замула, Г. Кірейцев, А. Крутова, В. Ксендзук, Г. Купалова, С. Легенчук, Л. Ловінська, Н. Малюга, Т. Матвієнко, О. Нестеренко, І. Юхименко-Назарук. Вивчення та систематизація напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців дозволили визначити завдання, які потребують подальших досліджень щодо удосконалення облікової політики та її впливу на показники звітності підприємств харчової індустрії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Існуюче сьогодні широке коло визначень та інтерпретацій поняття «облікова політика» свідчить, з одного боку, про наявність високого наукового та практичного інтересу до досліджуваної категорії, а з іншого – про відсутність єдиного й однозначного підходу через багатогранність поняття. Наукова література та нормативні документи з регулювання бухгалтерського обліку містять широкий спектр думок щодо трактувань «облікової політики». Вважаємо, що неоднозначні підходи до трактування облікової політики та недостатнє розуміння її важливого значення для раціоналізації

управління підприємствами харчової індустрії пов'язано з відсутністю в Україні положення (стандарту), який би встановлював основи формування (вибору й обґрунтування) облікової політики підприємства.

Іншою важливою особливістю трактування терміну «облікова політика» є визначення цілі вибору параметрів облікової політики, що, безумовно, конкретизує досліджуване поняття. Проте наявність широкого кола економічних інтересів при виборі того або іншого варіанту обліку припускає велику кількість цілей і завдань облікової політики. При визначенні елементів облікової політики керівництво підприємства повинно визначати декілька взаємозв'язаних цілей, яких воно прагне досягти за допомогою ефективно побудованої облікової політики [1, с. 17].

Науковці виділяють наступні цілі облікової політики:

- для управління обліком (9,5 % досліджених літературних джерел);
- для ведення обліку (38 % досліджених літературних джерел);
- для складання звітності (42 % досліджених літературних джерел);
- для організації обліку (19 % досліджених літературних джерел);
- для системи управління (9,5 % досліджених літературних джерел) та формування інформаційних ресурсів для менеджерів (4,8 % досліджених літературних джерел).

Виділені в літературі цілі облікової політики взаємопов'язані та доповнюють одна одну, або є незмінними складовими та впливають одна з одної (наприклад, без налагодженої облікової системи неможливо сформувати фінансову звітність підприємства). Від правильної побудови та розуміння облікової політики багато в чому залежить ефективність діяльності підприємства. Тому розробку облікової політики підприємств харчової індустрії доцільно починати з вивчення проблем та інформаційних потреб управління (рис. 1).

Проаналізувавши підходи до визначення облікової політики пропонуємо трактувати її як вибір підприємством конкретних методик, технік, форм для організації, ведення, управління обліком та формування фінансової звітності, виходячи з встановлених правил та особливостей діяльності підприємства (організаційних, технологічних, чисельності й кваліфікації облікових кадрів, рівня технічного оснащення бухгалтерії, кількості підрозділів тощо) [2, с. 84].

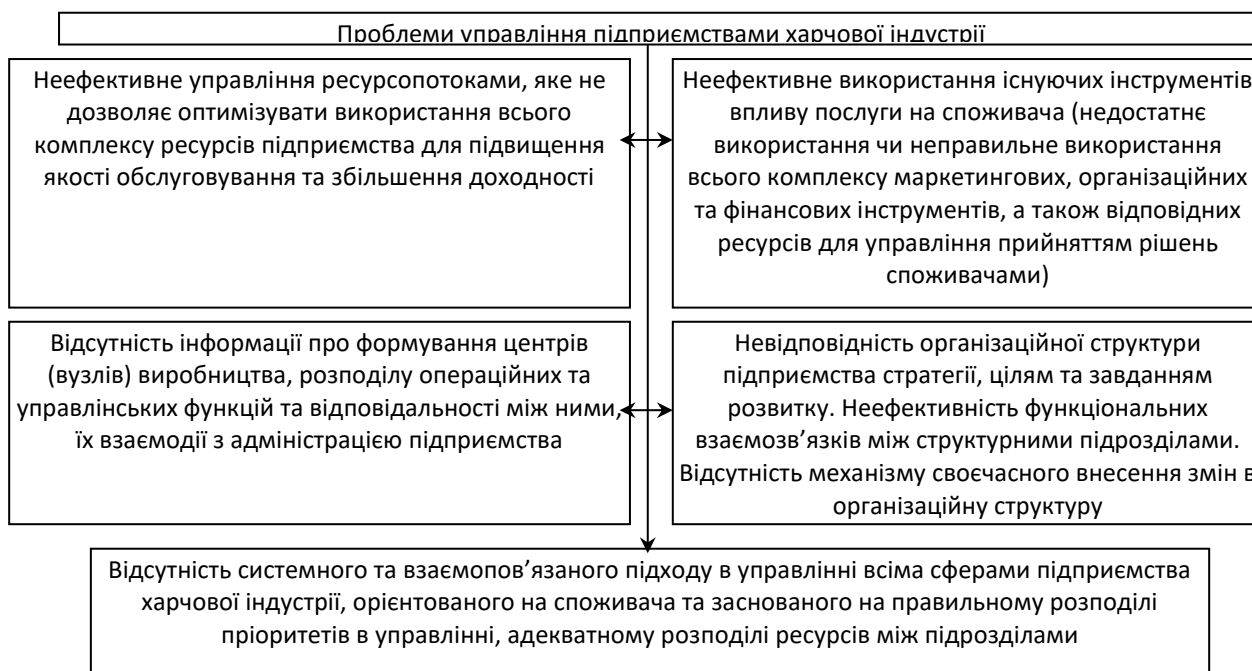

Рис. 1. Проблеми та інформаційні потреби управління підприємствами харчової індустрії

Рационалізація облікової політики є способом, який дозволяє помітно підвищити ефективність діяльності підприємства харчової індустрії (і повернути додаткові інвестиції), не витрачаючи значних фінансових коштів і не загострюючи відносин між керівництвом і персоналом. На підприємствах харчової індустрії формування доходу від виробництва готової продукції за своєю економічною сутністю є безперервним процесом, кожна фаза виробничого циклу здійснює свій вагомий внесок у загальний дохід підприємства. Тому процес формування фінансового результату слід розглядати відповідно до видів діяльності підприємства, тобто за сегментами. Сегментація – це важлива ланка в загальній стратегії управління доходами [1, с. 189]. Для побудови облікової політики важливо достовірно визначити сегменти підприємства, які приносять найбільший прибуток, та зосередити увагу на першочергових джерелах доходів в системі бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту.

На думку І. Пряничникової, документ про облікову політику, складений відповідно до вимог МСБО, може складатися з трьох розділів і додатків: 1. Загальні положення. 2. Організаційний розділ. 3. Методичний розділ.

Проте більшість науковців, які досліджують теоретичні та практичні положення облікової політики, пропонують в наказі про облікову політику виділяти такі розділи, як загальні

положення, методика, техніку та організацію обліку.

Вищезазначені розділи включають всі важливі аспекти побудови інформаційної системи бухгалтерського обліку на підприємстві та мають бути чітко виділені в Наказі про облікову політику. В розрізі організаційних, технічних, методичних розділів Наказу про облікову політику підприємств харчової індустрії доцільно виділяти елементи, наведені в таблиці 1, які дозволять створити модель оптимальної облікової політики підприємства [2, с. 80].

В умовах суттєвого зростання антропогенного впливу на природу одним з ефективних способів вирішення проблеми взаємодії суб'єктів господарювання та всієї економіки з навколишнім середовищем є запровадження обліку елементів природного капіталу на підприємствах харчової індустрії України. Оскільки, як цілком слушно зазначає О. І. Гриценко традиційна система бухгалтерського обліку не є придатною для адекватного врахування екологічних впливів підприємства і виконання функцій екологічно свідомого управління і контролю. Аналогічну думку має і М. Лепетан, яка зазначає, що діюча система бухгалтерського обліку не забезпечує достатнього системного відображення впливу суб'єктів господарювання на довкілля. Це передбачає налагодження якісно нової обліково-аналітичної системи, фундаментом якої є облікова політика.

Таблиця 1. Рекомендована структура параметрів облікової політики підприємств харчової індустрії

Нормативне забезпечення	Параметри	Елементи
Організаційний аспект		
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», МСБО 1, МСБО 8, МСФЗ 8, П(С)БО 1, П(С)БО 6, П(С)БО 29, Лист МФУ «Про облікову політику»	<ul style="list-style-type: none"> – Ступінь відповідності робітників бухгалтерської служби, посадам, які вони займають – Ступінь фінансової відповідальності облікового персоналу – Внутрішні правила та посадові інструкції підприємства – Графіки розподілу робіт і обов'язків бухгалтерської служби – Проекти підприємства й графіки постачання інформації в систему бухгалтерського обліку – Система внутрішньогосподарського контролю 	<ul style="list-style-type: none"> – Організація облікової роботи – Структура обліково-аналітичної служби – Рівень централізації облікових робіт – Варіант організації управлінського обліку – Перелік центрів відповідальності – Перелік центрів затрат – Показники, які становлять комерційну таємницю та порядок її захисту – Виділення філій, представництв, відділень та інших підрозділів підприємства на окремий баланс – Виділення сегментів підприємства харчової індустрії
Технічний аспект		
П(С)БО, МСБО, МСФЗ, План рахунків бухгалтерського обліку та інструкція по його застосуванню,	<ul style="list-style-type: none"> – Перелік програмних засобів, обчислювальних машини, приладів і пристроїв, які використовуються обліковою службою 	<ul style="list-style-type: none"> – Робочий план рахунків – Форма бухгалтерського обліку
Інструкція про інвентаризацію, Наказ «Про затвердження форм документів первинного обліку та Інструкції про порядок ведення документообігу»	<ul style="list-style-type: none"> – Технічні характеристики інформаційних систем для управління підприємством, ведення обліку, електронного документообігу, внутрішнього аудиту – Перелік осіб, які мають доступ до ІС та можуть вносити в них зміни – Накази по підприємству на визначення інвентаризаційної комісії, термінів, видів інвентаризацій – Перелік та форми первинних документів, форма яких самостійно розроблена на підприємстві 	<ul style="list-style-type: none"> – Технологія обробки облікової інформації – Система облікових реєстрів, форми первинних документів, графік документообігу – Склад і порядок подання звітності – Порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань – Автоматизація процесу збору даних, які зберігаються в ІС з врахуванням потреб бухгалтерського обліку – Забезпечення зберігання і конфіденційності інформації
Методичний аспект		
П(С)БО, МСБО, МСФЗ, Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів, нематеріальних активів, основних засобів, фінансових витрат, Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні, Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, Податковий кодекс України, План рахунків бухгалтерського обліку та інструкція по його застосуванню	<ul style="list-style-type: none"> – Спосіб оцінки (переоцінки) об'єктів бухгалтерського обліку (ОЗ, НМА, МШП, МВЗ тощо); методи оцінки вибуття запасів – Ступінь відстрочки (розподілу) витрат (активу) – Ступінь відстрочки (розподілу) доходу (капіталу і зобов'язань) – Критерії віднесення об'єктів бухгалтерського обліку до певної групи – Ступінь аналітичності інформації 	<ul style="list-style-type: none"> – Порядок амортизації активів – Порядок списання вартості запасів – Визначення складу витрат майбутніх періодів та порядок їх списання – Порядок створення резервів – Механізм калькуляції собівартості продукції – Порядок визнання доходу від надання послуг – Порядок обліку доходів майбутніх періодів – Розподіл матеріальних активів до ОЗ та МНА
Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей		<ul style="list-style-type: none"> – Визначення суттєвості даних, які підлягають розкриттю в звітності

Ступінь свободи підприємства у формуванні облікової політики обмежений державною регламентацією бухгалтерського обліку, яка визначена переліком методик і облікових процедур, що необхідно для того, щоб держава могла контролювати податки до бюджету, але серед них припустимі альтернативні варіанти. Іноді нормативні документи взагалі не містять конкретних рекомендацій щодо правил обліку окремих фактів господарського життя. Якщо система не встановлює спосіб ведення бухгалтерського обліку з конкретного питання, то при формуванні облікової політики підприємство самостійно розробляє відповідний спосіб, виходячи з діючих положень.

Облікова політика застосовуючи певні методики збору й обробки даних має забезпечити потреби менеджменту в достатній оперативній, релевантній інформації для прийняття зважених управлінських рішень.

За твердженням А. Райса та М. Вардона облікова політика природного капіталу має відповідати десяти основним принципам, які науковці систематизують за чотирма групами (всебічність, цілеспрямованість, надійність, сучасність). До першої групи слід відносити принципи, які відповідають за всебічність подання інформації про природний капітал в обліку та звітності компанії, а саме: інклюзивність – визнання різноманітних зацікавлених сторін реагуючи на їхні інформаційні запити, поважаючи їхні цінності та використовуючи відповідні засоби взаємодії; колаборативність – комунікація між виробниками інформаційних ресурсів в системі обліку природного капіталу та їх користувачами для аналізу ефективності політики управління природним капіталом підприємства з метою налагодження взаєморозуміння, довіри та здатності працювати разом; холистичність – застосування всебічного, багатопрофільного / міждисциплінарного підходу до економічних та екологічних аспектів природного капіталу та їх складних зв'язків з політикою та практикою.

Принципи другої групи забезпечують цілеспрямованість всіх положень облікової політики. До них слід відносити: орієнтованість на управлінське рішення – надання відповідної та своєчасної інформації для розробки показників для аналізу ефективності політики вдосконалення та реалізації рішень за наслідками використання природного капіталу або впливу на нього; орієнтованість на попит – надання інформації, яка фактично вимагається або потрібна керівникам рішень на конкретних рівнях управління.

Третя група принципів відповідає за надійність результатів обліку природного капіталу шляхом забезпечення їх транспарентності, відкритості та

надійності. Дія цих принципів в обліковій політиці проявляється в наступному: транспарентність та відкритість – залучення та заохочення громадськості до використання результатів обліку природного капіталу, з чітким оприлюдненням їх інтерпретації, включаючи застосовані згідно облікової політики обмеження джерел даних, методів та / або засобів оприлюднення; надійність – спостереження, оцінка, систематизація та узагальнення даних з усіх доступних джерел з застосуванням об'єктивних та послідовних методичних прийомів.

Рівень свободи підприємства у формуванні облікової політики обмежений державою через прийняття законів, положень, постанов та інших нормативних документів, у яких визначено можливі варіанти альтернативних рішень здійснення облікових процедур. На законодавчому рівні встановлена вимога, що сформована облікова політика підприємства має бути оформлена розпорядчим документом із відповідними додатками і повинна гарантувати виконання підприємством усіх принципів і процедур бухгалтерського обліку, створення умови для ефективної роботи бухгалтерської служби та раціонального управління підприємством в цілому [4]. Крім того, облікова політика фактично покликана інтегрувати економічну (як внутрішнього, так і зовнішнього характеру), соціальну та екологічну політику підприємства в єдиний інформаційний простір для прийняття рішень, що забезпечать стійкий розвиток підприємства та приріст вартості на кожному з його життєвих циклів [3, с. 118]. Тому, при формуванні Наказу про облікову політику на підприємстві харчової індустрії необхідно впровадити пункт «Екологічно-орієнтована діяльність», при наповненні якого треба враховувати інтереси усіх зацікавлених сторін (власників суб'єкта господарювання, працівників, контрагентів, суспільства, держави в цілому), дотримуючись вищеперелічених принципів та розкривати основні методи оцінки та обліку природного капіталу. Методи, які повинні наводитися в наказі про облікову політику перелічені та детально описані в Методичних рекомендаціях щодо облікової політики підприємства [4].

Моделювання облікової політики можна трактувати як спрощене представлення облікового процесу або його елементів – фактів господарського життя (прийомів бухгалтерського обліку) з метою виявлення його основних елементів і взаємозв'язків між ними в системі бухгалтерського обліку для вирішення облікових завдань. Тому, облікову політику підприємств харчової індустрії вбачаємо за доцільне формувати за чотирма розділами – організаційний,

технологічний, методичний та аналітичний (табл. 2).

Таблиця 2. Характеристика розділів облікової політики природного капіталу

Назва розділу	Зміст розділу
Організаційний	Відповідальні особи за облік природного капіталу Напрями організації роботи облікового апарату з обліку природного капіталу Делегування повноважень на місця споживання природних ресурсів та виникнення відходів Відповідальність за своєчасне надання первинних документів і ведення облікових реєстрів Перелік та склад добровільної звітності Відповідальні за складання добровільної звітності Повноваження на підпис документів
Методичний	Альтернативні прийоми і способи обліку виробничо-господарської і природоохоронної діяльності підприємств харчової індустрії
Аналітичний	Аналітичні показники управління споживанням природних ресурсів Обґрунтування заходів з оптимізації відходів та природоохоронних витрат Показники з досягнення цілей сталого розвитку екологічної сфери

Висновки та перспективи

Таким чином, облікова політика підприємства харчової індустрії має розроблятися у відповідності до основних соціальних, економічних та екологічних інтересів підприємства, регіону і держави, забезпечувати захист прав та інтересів власників бізнесу та суспільства. З метою організації обліку та гармонізації основних показників звітності доцільно скласти на підприємстві чіткий та деталізований типовий класифікатор активів, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та податкових наслідків, пов'язаних з усіма аспектами бізнесу, який враховуватиме

специфіку харчової індустрії. Формування облікової політики підприємства за наведеними рекомендаціями надасть можливість відображати в обліковій системі та різноманітній звітності (звіті про управління, про сталий розвиток, інтегрованій звітності) специфіку харчової галузі; визначати, планувати, нормувати, контролювати й аналізувати витрати на природоохоронну діяльність; поглиблено вивчати та аналізувати фінансові результати, що дозволить вчасно визначати ефективність організації діяльності підприємства харчової індустрії та приймати зважені управлінські рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нестеренко О. О. Інтегрована звітність: теорія, методологія, практика : монографія. О. О. Нестеренко. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2018. 410 с.
2. Хрип'юк В. І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 77–86.
3. Романів Є. М., Кравичшин І. М. Особливості організації і методика розробки облікової політики на сучасному етапі функціонування підприємств в Україні. *Modern Economics*, №10 (2018). С. 115–121.
4. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 635 від 27.06.2013. URL: <https://zakon.help/law/v0635201-13>.

REFERENCES

1. Nesterenko, O. (2018). *Integration of integrity: theory, methodology, practice* ["Intehrovana zvitnist': teoriya, metodolohiya, praktyka. Kharkiv: Vidavets Ivanchenko I. S. [in Ukrainian]
2. Khryp'yuk, V. (2018). Kharchova prominence of Ukraine: a retrospective analysis of the current problems and development [Kharchova promysloviy Ukrainy: retrospektyvnyy analiz ta suchasni problemy rozvytku]. *Economics of the agro-industrial complex*, 9, 77–86 [in Ukrainian].
3. Romaniv, Ye. M., & Kravychshyn, I. M. (2018). Osoblyvosti orhanizatsii i metodyka rozrobky oblikovoi polityky na suchasnomu etapi funktsionuvannya pidpriemstv v Ukraini. *Modern Economics*, 10, 115–121 [in Ukrainian].

4. Metodichni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpryemstva : zatverdzheno Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 635 vid 27.06.2013. Retrieved from: <https://zakon.help/law/v0635201-13> [in Ukrainian].

УДК 657

JEL classification: M41

Віктор ТОМЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра обліку, аналізу і аудиту,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, Україна
E-mail: v.tomchuk@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0622-6345>
<https://publons.com/researcher/4779341/viktor-tomchuk/>

Аліна МИХАЙЛИШЕНА

здобувач,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, Україна
E-mail: mykhailyshena.a@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6091-6702>
<https://publons.com/researcher/ABD-2163-2021>

© Віктор Томчук, Аліна Михайлишена, 2021

Отримано: 01.11.2021 р.
Прорецензовано: 09.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Віктор Томчук (Україна)
Аліна Михайлишена (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ЗАПАСАМИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Виробничі запаси являють собою основну частину собівартості продукції будь-якого підприємства, яке провадить виробничу діяльність, і вони є важливою складовою його активів. Вирішити проблеми, які пов'язані з ефективним управлінням виробничими запасами, неможливо, якщо буде неповно оцінюватись їх наявність, оптимальна кількість та ефективність використання, через що виникає необхідність в ефективних методиках аналізу. Таким чином дослідження і запровадження основних напрямів підвищення ефективності господарської діяльності вітчизняних підприємств передбачають удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами, що дасть змогу забезпечувати їх керівників усією потрібною інформацією для того, щоб на її основі можна було прийняти виважене управлінське рішення.

Мета роботи полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами на вітчизняних підприємствах, обґрунтуванні підходів щодо його формування, узагальнення існуючих проблем та визначення напрямів удосконалення.

Метод (методологія). Для досягнення поставленої мети були застосовані загальнонаукові методи, зокрема теоретичного узагальнення – для виявлення специфіки формування обліково-аналітичного управління виробничими запасами. Для порівняння положень Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 2 «Запаси» і відповідного національного стандарту використовувались методи аналізу.

Результати. У статті розкрито питання обліково-аналітичного забезпечення процесу управління виробничими запасами на підприємствах, обґрунтовано її значення при прийнятті управлінських рішень в частині обліку матеріальних ресурсів. Визначено мету обліково-аналітичного забезпечення виробничих запасів, а також його основні завдання. Окрім цього узагальнено основні існуючі проблеми, пов'язані з організацією обліку виробничими запасами та формуванням обліково-аналітичного забезпечення управління ними і відповідно до них надано можливі напрями їх усунення.

Томчук В., Михайлишена А. Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 198-205.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.198>

Ключові слова: виробничі запаси; обліково-аналітичне забезпечення; бухгалтерський облік; аналіз; контроль; стандарти бухгалтерського обліку; управління виробничими запасами.

UDC 657

JEL classification: M41

Viktor TOMCHUK

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Accounting, Analysis and Auditing,
Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine*
E-mail: v.tomchuk@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0622-6345>
<https://publons.com/researcher/4779341/viktor-tomchuk>

Alina MYKHAYLYSHENA

Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine
E-mail: mykhaylyshena.a@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6091-6702>
<https://publons.com/researcher/ABD-2163-2021/>

© Viktor Tomchuk, Alina Mykhaylyshena, 2021

Received: 01.11.2021
Revised: 09.11.2021
Accepted: 16.11.2021
Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Viktor Tomchuk (Ukraine)
Alina Mykhaylyshena (Ukraine)

FEATURES OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF INVENTORY MANAGEMENT

ABSTRACT

Introduction. Inventories are the main part of the cost of production of any enterprise engaged in production activities, and they are an important component of its assets. Problems related to the effective management of inventories cannot be solved if their availability, optimal quantity and efficiency of use are not fully assessed, which necessitates effective methods of analysis. Thus, research and implementation of the main directions of improving the efficiency of domestic enterprises involve improving accounting and analytical support for inventory management, which will provide their managers with all the necessary information to be able to make an informed management decision.

The purpose of the work is to study the theoretical and practical aspects of accounting and analytical management of inventories at domestic enterprises, substantiation of approaches to its formation, generalization of existing problems and identify areas for improvement.

Method (methodology). To achieve this goal, general scientific methods were used, in particular theoretical generalization – to identify the specifics of the formation of accounting and analytical management of inventories. Analysis methods were used to compare the provisions of International Accounting Standard 2 Inventories and the corresponding national standard.

Results. The article reveals the issue of accounting and analytical support of the process of inventory management at enterprises, substantiates its importance in making management decisions in terms of accounting for material resources. The purpose of accounting and analytical support of production stocks, as well as its main tasks are determined. In addition, the main existing problems related to the organization of inventory accounting and the formation of accounting and analytical support for their management are summarized, and in accordance with them, possible directions for their elimination are provided.

Tomchuk, V., & Mykhaylyshena, A. (2021). Features of accounting and analytical provision of inventory management. *Economic analysis*, 31 (3), 198-205.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.198>

Keywords: inventories; accounting and analytical support; accounting, analysis; control; accounting standards; inventory management.

Вступ

Теперішні умови ведення господарської діяльності підприємств, те, наскільки стрімко і продуктивно вони розвиваються та нарощують свій виробничий потенціал безумовно потребує створення якісної системи управління матеріальними цінностями і в саму першу чергу – виробничими запасами. Вони являють собою невід'ємну складову для безперервного функціонування підприємства будь-якої форми власності та сфери діяльності. Наявність виробничих запасів у суб'єкта господарювання і їх ефективне використання – це важлива передумова успішного здійснення виробничого процесу підприємства, адже їх використовують у повному обсязі і тому виникає потреба в абсолютному поновленні на наступні цикли виробництва, інакше кажучи, ефективність функціонування підприємства має велику залежність від достатнього матеріального забезпечення виробничого процесу.

Отже, набуває актуальності питання про формування повної і достовірної інформації щодо наявності, руху і використання виробничих запасів на підприємстві, а також про якісну організацію внутрішнього контролю за їх збереженням. Складність управління матеріальними ресурсами підприємства полягає у тому, що з одного боку наявна велика кількість факторів, які визначають потребу в створенні запасів, а з другого перед підприємством постають проблеми, пов'язані з великими витратами на їх утримання. Тому для будь-якого підприємства буде доцільним вдосконалювати систему управління матеріальними цінностями, особливо матеріалами, сировиною, комплектуючими виробами, напівфабрикатами, при допомозі яких здійснюється процес виробництва продукції, адже саме завдяки цьому можна підвищити рівень ефективності функціонування всього підприємства.

Таким чином, від раціонального та оптимального використання виробничих запасів в результаті не тільки скоротяться затрати, а й знизиться собівартість продукції і підвищиться рівень рентабельності та фінансове становища вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які стосуються обліково-аналітичного управління виробничими запасами показав, що даним питанням переймається багато вітчизняних економістів. Зокрема, досліджувана тематика висвітлена у наукових працях таких дослідників, як: Кудлаєва Н. В і Андрицька В. І., Поліщук О. М., Бабенко Л. В., Василевська В. Г., Коновалова О. В., Сахно Є. А., Кулігіна С. В. Сметанко А. В., Глушко Е. В., Юферева В. Н. та ін.

Звичайно, що усі наукові праці в цій області дослідження – це важливий внесок в удосконалення обліку виробничих запасів. Однак, під впливом сучасних економічних викликів досі залишається актуальним питання щодо комплексного підходу до управління виробничими запасами на підприємствах як один із шляхів удосконалення обліково-аналітичного забезпечення.

Мета статті

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами на вітчизняних підприємствах, обґрунтування підходів щодо його формування, узагальнення існуючих проблем та визначення напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Задля того, щоб здійснювати господарську діяльність підприємство будь-якої форми власності та галузі економіки використовує виробничі запаси, які становлять найбільш важливу і значну частину активів підприємства. Їм відведено особливе місце серед складових майна і домінуюча позиція у структурі витрат суб'єкта господарювання. Таким чином, для того, аби досягти ефективності діяльності підприємства, необхідно створити таке обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими запасами, яке враховуватиме особливості бізнес-процесів, існуючі в галузі у якій функціонує організація.

Обліково-аналітична система розуміє під собою складову частину загальної системи управління, основою для якої є дані бухгалтерського обліку і в загальному вона є поєднанням облікових і аналітичних операцій в єдиному процесі, проведенням своєчасного мікроаналізу, безперервністю такого процесу і використанням його результатів під час формування рекомендацій [1].

Існує доволі багато точок зору щодо трактування поняття обліково-аналітичного забезпечення і проаналізувавши їх, дійшли висновку, що це впорядкована, самостійна, повністю або деталізована система, яка відповідає цілям управління, контролю та аналізу всієї інформації, що заснована на перевагах теперішніх інформаційних технологій і використовується для того, щоб виробити, обґрунтувати і прийняти певне управлінське рішення.

Обліково-аналітичне забезпечення виробничих запасів є складовою загальної системи обліково-аналітичного забезпечення управління суб'єктом господарювання і посідає в ній одне із найважливіших місць. Така висока значимість цієї

підсистеми пояснюється тим, що виробничі запаси – це головна матеріальна складова виробничого процесу, які також є основними оборотними активами майже всіх підприємств. Таким чином, перед загальною системою управління організації постає питання щодо забезпечення ефективного контролю руху виробничих запасів і їх аналізу. Останній, як правило, проводять задля того, щоб отримати інформацію про стан матеріалів і сировини, чи відповідають вони потребам виробництва або ринку, про готову продукцію, незавершене виробництво, виявлення додаткових резервів.

Такий аналіз виробничих запасів передбачає декілька етапів, в рамках яких:

- оцінюється наявність виробничих запасів на поточний момент (наприклад, через аналіз оборотності запасів);
- виявлення стратегічно значущих груп запасів (шляхом групування запасів за номенклатурними одиницями, що здійснюється з урахуванням якісних характеристик окремих елементів та вартості запасів окремого виду);
- здійснення регулярної перевірки наявності запасів, їх надходження, у тому числі ефективність та якість роботи всіх підрозділів, які відповідають за конкретний вид запасу.
- оптимізація стану запасів, тобто підтримання стабільного рівня запасів з метою підтримки конкурентоспроможності підприємства, зниження необґрунтованих витрат на зберігання надлишкових запасів та усунення можливих простоїв.

Якщо говорити про оптимізацію виробничих запасів, то вона проводиться наступним чином:

- визначаються фактори, які впливають на рівень виробничих запасів (постачальники, покупці, механізми управління на підприємстві);
- оцінюється ступінь і характер впливу таких факторів на об'єм виробничих запасів;
- зводиться до мінімального значення розраховані втрати, які виникли внаслідок випадкових факторів;
- визначається ряд проблеми, усунення яких дасть змогу зменшити об'єм необхідних виробничих запасів (це може бути невиконання договірних умов постачальниками, збій виробничого процесу, непередбачувана зміна попиту на готову продукцію тощо);
- визначення організаційних заходів, які направлені на зменшення виробничих запасів [2].

Усе це допоможе оптимізувати об'єм виробничих запасів відносно мінімуму втрат, що викликані надлишком або дефіцитом матеріалів, які виникають через зміну внутрішніх і зовнішніх

умов виробничої діяльності. У випадку ж, коли при аналізі стратегічно важливих виробничих запасів виявились великі резерви їх оптимізації, то варто приймати відповідні управлінські рішення; однак, при невиявленні резервів, потрібно здійснювати аналіз наступної групи запасів по циклу, базуючись на проведеній систематизації.

Якість обліково-аналітичного забезпечення передусім залежить від раціональної організації облікового процесу. В процесі реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку і постійних змін нормативно-правової бази, відповідно змінюються вимоги до обліку і аналізу ефективності використання виробничих запасів, а також збільшується чисельність завдань, які висувуються до них. Одна з обов'язкових умов здійснення процесу виробництва – це забезпеченість його виробничими запасами. Їх відмінна особливість полягає і тому, що вони одноразово використовуються в процесі виробництва й усю їх вартість переносять на собівартість виготовленої продукції. Саме тому контроль за збереженням матеріальних цінностей і за їх раціональним використанням у процесі виробництва має вагоме значення. Але перешкодою для цього на вітчизняних підприємствах є недосконала організація праці бухгалтерської служби, що в першу чергу пов'язано з невідповідальним ставленням до розробки та затвердження положення про бухгалтерію, у якому чітко визначаються обов'язки, права, відповідальність та взаємовідносини бухгалтерії з іншими підрозділами організації, а також відсутні посадові інструкції працівників бухгалтерської служби, які визначають не тільки обов'язки, права та відповідальність бухгалтерів, а й кваліфікаційні вимоги та перелік необхідних знань, якими повинні мати спеціалісти бухгалтерського обліку [3].

Необхідними заходами для правильної організації обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами, вважаються ті, що представлені на рисунку 1. Їх застосування дозволяє правильно визначати первісну вартість виробничих запасів, вартість при передачі у виробничий процес, більш точно оцінювати незавершене виробництво і відобразити залишки матеріальних цінностей у фінансовій звітності тощо.

Основою цілю управління виробничими запасами на будь-якому підприємстві полягає в забезпеченні виробництва необхідною кількістю матеріалів у потрібний момент. Від того, як здійснюється управління виробничими запасами у великій мірі залежать фінансові результати суб'єкта господарювання. Адже, якщо наявних виробничих запасів буде менше, ніж необхідно підприємству, то в такому випадку може виникнути зупинка виробничого процесу, і як наслідок виникне

проблема пов'язана з необхідністю виплати працівникам заробітної плати за простої, штрафів за порушення умов договорів, і звичайно скоротяться об'єми виробництва. Але, якщо виробничих запасів виявиться більше необхідної кількості, то виходить,

що підприємство вилучає з обороту грошові кошти, які, наприклад, могли вкласти в інші проекти.

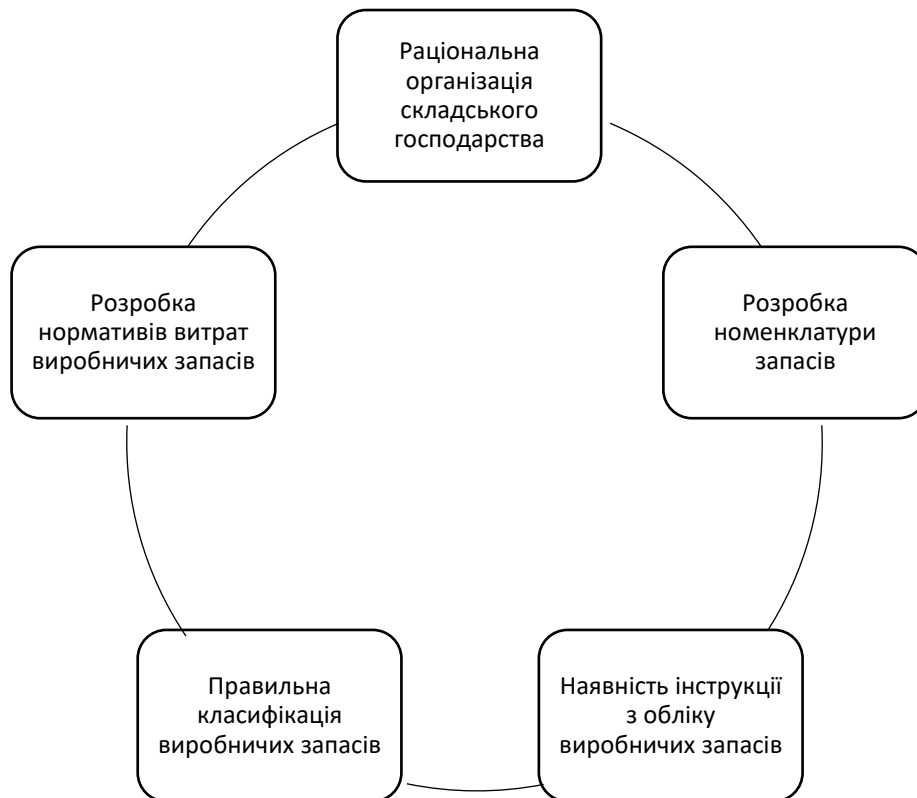

Рис. 1. Заходи для ефективної організації обліково-аналітичного забезпечення

Аналізувати використання виробничих запасів на підприємстві можна шляхом застосування різних методів, які використовуються для аналітичних досліджень, відповідно до даних, якими може оперувати аналітик і, звісно, береться до уваги кінцева мета та цільовий характер аналізу. Можна виділити такі основні прийоми аналізу, як: визначення оптимального обсягу замовлення виробничих запасів, розрахунок щорічної вартості витрат на обслуговування матеріальних цінностей, розрахунок річного обсягу інвестицій у виробничі запаси тощо.

Одна з головних проблем, які постають перед керівниками сучасних українських підприємств в частині обліку виробничих запасів – це вміння уніфікувати бухгалтерський облік, застосовуючи для управлінського обліку отриману інформацію, і одночасно з цим відповідати міжнародним стандартам бухгалтерського обліку.

Українські суб'єкти господарювання при обліку виробничих запасів керуються нормами Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» і Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 2 «Запаси», які в цілому є

дуже схожими за своїм змістом, і це не дивно, адже національний стандарт розроблений на основі міжнародного. Вважаємо, що доцільно провести порівняльну характеристику цих нормативно-правових актів, тому насамперед розглянемо визначення категорії «запаси», які вони наводь, оскільки такого поняття, як «виробничі запаси» не існує. Так, згідно з П(С)БО «Запаси», запаси – це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [4].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси» визначає запаси як активи, які:

- утримуються для продажу у звичайному ході бізнесу;
- перебувають у процесі виробництва для такого продажу;

– існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг [5].

Отже, як першу відмінність між національним і міжнародним стандартом можна виділити те, що перше наголошує на тому, що запаси – це також ті активи, які утримують з ціллю їх споживання під час «управління підприємством», чого не робить МСБО 2. Взагалі, єдиного підходу до трактування

поняття «запаси» не існує і нормативні документи, так само як і різні науковці, трактують його по своєму, проте їх об'єднує те, що вони визначають запаси, як активи.

Наступним кроком доцільно провести порівняльну характеристику їх положень в частині активів, що включаються до складу запасів, їх оцінки на дату балансу і методів оцінки при вибутті (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика Міжнародного стандарту обліку 2 «Запаси» та Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»

Ознака	МСБО 2	П(С)БО 9	Висновок
Класифікація запасів	Включають: товари, готову вироблену продукцію або незавершене виробництво, основні та допоміжні матеріали.	Включають: сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби, незавершене виробництво, готову продукцію, товари у вигляді матеріальних цінностей, малоцінні та швидко-зношувані предмети, поточні біологічні активи, а також сільськогосподарська продукція і продукція лісового господарства після її первісного визнання.	Частково збігаються
Оцінка запасів на дату балансу	Запаси оцінюють за меншою двох величин: собівартість або чиста вартість реалізації.	Запаси відображаються в бухгалтерському обліку і звітності за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації.	Повністю збігаються
Методи оцінки запасів при вибутті	Ідентифікованої індивідуальної собівартості, середньозваженої собівартості, ФІФО	Ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів, середньозваженої собівартості, ФІФО, нормативних затрат, ціни продажу	Частково збігаються

Як вже говорилося, національні стандарти розробляються на основі міжнародних, тому Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» та Міжнародний стандарт обліку 2 «Запаси» за своїм змістом є досить схожими, що можна помітити по таблиці 1. Проте, між цими нормативно-правовими актами є також певні невідповідності, а саме:

- П(С)БО 9 надає детальніший перелік активів, які визначаються запасами;
- у нормативних актах не збігаються вимоги в частині первісної оцінки запасів. Поняття «первісної вартості» в МСБО 2 відсутнє, а первісна вартість придбання запасів, згідно П(С)БО 9, залежить від джерела придбання;
- є відмінності в питанні переліку витрат, які не включаються до вартості запасів, і визнаються витратами підприємства. Так, відповідно до МСБО 2 виключаються із собівартості запасів витрати на зберігання (крім тих витрат, які зумовлені виробничим процесом і є необхідними для підготовки до наступного етапу виробництва), а згідно П(С)БО 9 не

включаються до первісної вартості фінансові витрати, методологічні засади формування інформації про які у бухгалтерському обліку визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати».

Порівняльний аналіз П(С)БО 9 та МСБО 2 дав можливість виявити ще одну суперечність. Згідно з МСБО 2 у разі дооцінки раніше уціненних запасів буде проводитися сторнування раніше визнаних витрат. П(С)БО 9 в свою чергу в такому випадку рекомендується не сторнувати суми дооцінки, а визнати інший операційний дохід, що збільшує вартість цих запасів, яка є більш логічно з облікового погляду. Адже метод «сторно» можна використовувати, коли об'єкт дооцінюється або уціняється в одному звітному періоді. Таке сторнування може призвести до викривлення інформації про суми витрат звітного періоду, адже неможливо зменшити витрати звітного періоду на суму витрат минулого звітного періоду.

Варто сказати, що вітчизняні правила бухгалтерського обліку поступово наближуються до міжнародних стандартів. Як приклад, на

сьогоднішній день вже значна кількість українських організацій складає фінансову звітність згідно вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності і МСБО, доповнюючи сформовану звітність відповідно до національних П(С)БО. Проте, все ще багато вітчизняних підприємств при складанні фінансової звітності керуються тільки вимогами НП(С)БО [6].

Обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими запасами на підприємстві повинно відповідати основним вимогам та цілям інвестиційної привабливості. Якщо воно буде відповідати основним критеріям, то це призведе до приросту таких важливих показників, як рентабельність та фінансова стійкість підприємства. Механізм обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами посідає особливе місце у регулюванні комерційної діяльності підприємства, а також відіграє провідну роль в оцінці його економічного потенціалу. За процесом управління виробничими запасами необхідний належний контроль, оскільки від цього у великій мірі залежить виробничий цикл підприємства та його внутрішній резерв.

Мета обліково-аналітичного забезпечення виробничих запасів полягає у підвищенні надійності матеріального забезпечення при допомозі раціональної компенсації відхилень, виникнення яких є результатом процесу виконання планів постачання і планів виробництва продукції. Кудлаєва Н. В. і Андрицька В. І. виділяють основні завдання обліково-аналітичного забезпечення виробничих запасів в межах яких:

- оцінюється реальність показників матеріально-технічного постачання, що відображені в плані;
- контролюється вплив виконання планів на собівартість продукції і кінцеві фінансові показники підприємства;
- здійснюється контроль за станом, структурою і рухом виробничих запасів;
- оцінюється ступень ефективності споживання виробничих запасів;
- забезпечується ритмічність поставок виробничих запасів;
- контролюються залишки виробничих запасів, які перебувають на складах підприємства;
- аналізується структура, рух і ефективність використання виробничих запасів;
- аналізується вплив залишків виробничих запасів на фінансове становище і результати діяльності суб'єкта господарювання [7].

Обліково-аналітичне забезпечення запасів підприємства має спрямовуватися на виконання інформаційно-облікової, аналітичної та контрольної функції, щоб приймати ефективні рішення на всіх рівнях управління. Існує певна сукупність заходів щодо реалізації обліково-аналітичного

забезпечення виробничих запасів на підприємстві, проте особливе місце посідає формування повної і достовірної інформації про наявність, рух, оцінку матеріальних цінностей, і організація внутрішньогосподарського контролю. Основа облікової підсистеми управлінсько-аналітичного забезпечення – це облікова інформація: первинна та звітна. Без первинної інформації не буде існувати ніякий вид обліку – ні фінансовий, ні управлінський, ні податковий. Носії такої інформації частіше всього це первинні документи, у більшості випадках уніфікованої форми або формах, які підприємства розробляють самостійно.

Отже, здійснивши аналіз наукових статей та інших публікацій із досліджуваної тематики, можемо виокремити ряд існуючих на сьогоднішній день недоліків організації обліку виробничих запасів в системі управління підприємством, а саме:

- невирішене питання щодо заходів удосконалення аналітичного обліку виробничих запасів на підприємствах, особливо сільськогосподарських, враховуючи специфіку їх діяльності та аналітичного забезпечення обліку;
- неправильна оцінка виробничих запасів на дату балансу, при віднесенні до статутного капіталу або безоплатній передачі;
- невідповідний рівень контролю та оперативного регулювання процесів утворення та використання запасів;
- недосконала організація складського обліку, що є наслідком відсутності його автоматизації, використанні застарілого обладнання, неналежних умов зберігання матеріалів і сировини;
- низька оперативність інформаційного забезпечення управління виробничими запасами підприємств;
- відсутнє комплексне поєднання даних усіх видів обліку підприємства для того, щоб забезпечувати керівництво необхідною управлінською інформацією.

Для вирішення вищезазначених проблем організації і ведення обліку виробничих запасів, а також удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами, пропонуємо наступні напрями:

- чітко організувати обліково-контрольні процедури руху запасів підприємств (застосування прийомів обліку за центрами відповідальності, заходів контролю та оперативного регулювання процесів утворення запасів);
- запроваджувати на підприємствах інформаційні технології обробки економічної інформації;

- раціоналізувати форми документів, документообіг і усю систему оформлення, реєстрації та обробки документів;
- забезпечувати строгий порядок приймання, зберігання і витрачання сировини, матеріалів і комплектуючих виробів;
- упроваджувати ефективні форми попереднього і поточного контролю за дотриманням норм виробничих запасів і витрат матеріальних ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення виробничих запасів є важливою складовою системи управління підприємством в цілому, так як вони являють собою головну матеріальну складову виробничого процесу, яка

потребує обліку і різностороннього аналізу щодо їх використання. Якісно організована система обліково-аналітичного забезпечення виробничих запасів допоможе приймати ефективні управлінські рішення, які безпосередньо пов'язані з їх використанням, а також дозволить підвищити контроль за ними, що добре вплине на економічні показники діяльності підприємства.

Підприємство буде нормально функціонувати лише в тому випадку, якщо організація управління виробничими запасами буде правильною. Ефективне управління ними дозволяє значно скорочувати операційний і виробничий цикл, що веде за собою і скорочення витрат, які пов'язані із зберіганням матеріальних ресурсів і, звичайно, дає змогу вивільнити частину оборотних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поліщук О. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління запасами аграрних підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 42. С. 367 – 371.
2. Сахно Е. А., Кулигіна С. В. Суцність учетно-аналітичного забезпечення управління матеріально-производственными запасами. *Столиця науки*. 2020. № 2 (19). С. 70 – 76.
3. Сметанко А. В., Глушко Е. В., Юферева В. Н. Учетно-аналітическое обеспечение процесса управления материально-производственными запасами. *Молодой учёный*. 2017. № 9 (143). С. 447-451.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства Фінансів України від 20.10.1999 р. № 246. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text>.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text.
6. Бабенко Л. В., Васильєва В. Г., Коновалова О. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими запасами. *Економічний простір*. 2021. № 166. С. 90-96.
7. Кудлаєва Н.В., Андрицька В. І. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління запасами. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 142-145.

REFERENCES

1. Polishchuk, O. M. (2020). Production reserves' accounting and analytical management provision of the agrarian enterprises. *Market Infrastructure*, 42, 367-371 [in Ukrainian].
2. Sakhno, E. A., & Kuligina, S. V. (2020). Essence Of Accounting And Analytical Support Of Management Of Material And Production Resources. *Capital of science*, 2, 70-76 [in Russian].
3. Smetanko, O. V., Hlushko, E. V., & Yufereva, V. N. (2017). Accounting and analytical support of the management process inventories. *Young Scientist*, 9 (143), 447-451 [in Russian].
4. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku № 9 «Zapasy» [Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 20.10.1999 r. № 246]. (1999). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> [in Ukrainian].
5. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 2 «Zapasy». Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text [in Ukrainian].
6. Babenko, L. V., Vasilyeva, V. H., & Konovalova, E. V. (2021). Accounting And Analytical Provision Of Inventory Management. *Economic scope*, 166, 90-96 [in Ukrainian].
7. Kudlaeva, N. V., & Andrytska, V. I. (2020). Formation Of Accounting And Analytical Support Of Inventory Management. *Young Scientist*, 12 (88), 142-145 [in Ukrainian].

УДК 657.47

JEL classification: L41, L49

Альона ХМЕЛЮК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний
університет, Україна
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Юлія АНТОНОВА

Дніпровський державний технічний
університет, Україна
E-mail: antonovayv78@gmail.com

© Альона Хмелюк, Юлія Антонова, 2021

Отримано: 30.10.2021 р.
Прорецензовано: 05.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Альона Хмелюк (Україна)
Юлія Антонова (Україна)

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ТА МЕТОДИ КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПОСЛУГ З ПОДАЧІ ВОДИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Розглянуто основні принципи функціонування державних підприємств, виокремлено підприємства стратегічного значення для економіки та безпеки країни. Наголошено на значимість установ, що реалізують державну політику у сфері розвитку водного господарства. Підкреслено, що організація обліку в частині формування обсягу та складу витрат (видатків) на державному підприємстві здійснюється у відповідності до чинної національної законодавчої бази та декларується шляхом формування Наказу «Про затвердження Положення щодо облікової політики бюджетної установи». Встановлено, що технічний стан обладнання Управління каналу Дніпро-Донбас є незадовільним, а основні засоби мають суттєвий знос й є непридатними та небезпечними для використання. Ситуація потребує капітальних вкладень на реконструкцію та модернізацію гідротехнічного обладнання. Здійснено порівняльний аналіз калькуляції собівартості послуг, пов'язаних з постачанням води УКДД фактичної на поточний рік та прогнозованої (планової), у випадку збільшення обсягу витрат у зв'язку з реконструкцією основних засобів. Доведено, що такий підхід щодо здійснення заходів з оздоровлення технічного стану збільшить тариф на споживання води майже в 4,35 разів та потребує на додаткові асигнування з державного бюджету. Оцінено методи калькулювання собівартості подачі води та виявлено, що в установі використовується нормативний метод калькулювання з елементами адміністративного регулювання. Доведено необхідність розробки програми поетапного оздоровлення (модернізації та реконструкції) основних засобів. Запропоновані та обґрунтовані види робіт з реконструкції основних засобів УКДД. Підкреслено, що така Програма має стати складовою Загальнодержавної цільової програми.

Мета. Здійснити економічний аналіз технічного стану обладнання каналу; розкрити особливості функціонування державної установи в частині організації обліку та аналізу витрат (видатків); проаналізувати облікову політику підприємства як складову, що забезпечує формування та склад витрат; представити методи та варіанти калькулювання собівартості води: фактичні та прогнозовані (у випадку здійснення модернізації обладнання); розробити заходи і рекомендації з удосконалення обліку витрат, калькулювання собівартості води та оздоровлення технічного стану гідропоруд державного підприємства.

Метод (методологія). Метод системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, табличний та графічний методи.

Результати. На основі проведеного дослідження зроблено висновки про необхідність залучення додаткових асигнувань та здійснення реконструкції та модернізації основних засобів державної установи стратегічного значення. Встановлено основні принципи організації обліку в частині формування обсягу та складу витрат (видатків) державної установи; представлено алгоритм калькулювання собівартості послуг, пов'язаних з подачею води та визначено метод калькулювання собівартості одиниці продукції як нормативний з елементами адміністративного регулювання; розроблено Програму реконструкції основних гідротехнічних засобів Управління каналу Дніпро-Донбас.

Хмелюк А., Антонова Ю. Управління витратами та методи калькулювання собівартості послуг з подачі води державних підприємств. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 206-213.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.206>

Ключові слова: технічний стан; обладнання; витрати; калькуляція послуг; реконструкція; модернізація; облік; аналіз.

UDC 657.47

JEL classification: L41, L49

Alona KHMELYUK

*PhD in Economist,
Associate Professor,
Department of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University, Ukraine*
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Yulia ANTONOVA

Dnipro State Technical University, Ukraine
E-mail: antonovayv78@gmail.com

© Alona Khmelyuk, Yulia Antonova, 2021

Received: 30.10.2021

Revised: 05.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Alona Khmelyuk (Ukraine)
Yulia Antonova (Ukraine)

COST MANAGEMENT AND METHODS OF CALCULATING THE COST OF WATER SUPPLY SERVICES OF STATE ENTERPRISES

ABSTRACT

Introduction. The basic principles of functioning of state enterprises are considered, enterprises of strategic importance for the economy and security of the country are singled out. The importance of institutions implementing state policy in the field of water management development is emphasized. It is emphasized that the organization of accounting in terms of the formation of the volume and composition of costs (expenditures) at a state enterprise is carried out in accordance with current national legislation and declared by forming the Order "On approval of the Regulation on accounting policy of the budgetary institution." It was established that the technical condition of the Dnipro-Donbass Canal Management equipment is unsatisfactory, and the fixed assets are significantly worn out and are unusable and unsafe for use. The situation requires capital investments in the reconstruction and modernization of hydraulic equipment. A comparative analysis of the calculation of the cost of services related to the supply of UCD water actual for the current year and projected (planned), in the event of an increase in costs due to the reconstruction of fixed assets. It is proved that such an approach to the implementation of measures to improve the technical condition will increase the tariff for water consumption by almost 4.35 times and requires additional allocations from the state budget. The methods of calculating the cost of water supply are evaluated and it is found that the institution uses the normative method of calculation with elements of administrative regulation. The necessity of developing a program of gradual rehabilitation (modernization and reconstruction) of fixed assets is proved. Proposed and substantiated types of works on the reconstruction of fixed assets UCD. It was emphasized that such a Program should become a part of the National Target Program.

Purpose. Carry out an economic analysis of the technical condition of the channel equipment; to reveal the peculiarities of the functioning of the state institution in terms of the organization of accounting and analysis of costs (expenses); to analyze the accounting policy of the enterprise as a component that ensures the formation and composition of costs; present methods and options for calculating the cost of water: actual and projected (in the case of modernization of equipment); to develop measures and recommendations for improving cost accounting, calculating the cost of water and improving the technical condition of hydraulic structures of a state enterprise.

Method (methodology). Method of system analysis, methods of cause and effect analysis, tabular and graphical methods.

Results. Based on the study, conclusions were made about the need to attract additional allocations and the implementation of reconstruction and modernization of fixed assets of the state institution of strategic importance. The basic principles of the organization of the account concerning formation of volume and structure of expenses (expenses) of the state institution are established; the algorithm of calculating the cost of services related to water supply is presented and the method of calculating the cost of a unit of production is defined as normative with elements of administrative regulation; the Program of reconstruction of the basic hydraulic means of Management of the Dnieper-Donbass channel is developed.

Khmelyuk, A., & Antonova, Y. (2021). Cost management and methods of calculating the cost of water supply services of state enterprises. *Economic analysis*, 31 (3), 206-213.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.206>

Keywords: technical condition; equipment; costs; calculation of services; reconstruction; modernization; accounting; analysis.

Вступ

Держава, як «формальний інститут» має забезпечувати існування своєї спільноти, в першу чергу – матеріальними (стратегічними) благами [1]. Тому, на сьогоднішній день в Україні існує велика кількість установ та організацій, які повністю або частково утримуються за рахунок державного бюджету. Як законодавчо закріплено, такі бюджетні установи є неприбутковими, але окремі з них мають стратегічне значення для функціонування економіки та в деяких випадках, і безпеки держави.

Зокрема, до таких установ можна віднести підприємства, які реалізують державну політику у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів. Такі підприємства, в тому числі проводять заходи та роботи, що пов'язані з попередженням шкідливої дії вод і ліквідацією її наслідків, а також здійснюють протипаводковий захист окремих населених пунктів та земель.

Звичайно, бюджетні установи та організації мають власні надходження (спеціальний фонд), отримані в установленому порядку як плату за надання послуг, виконання робіт та інше, згідно з їх функціональними повноваженнями. Кошти спеціального фонду йдуть на проведення заходів, пов'язаних з виконанням основних функцій, які не забезпечені (або частково забезпечені) видатками загального фонду.

Але, реалі сьогодення акцентують, що для досягнення державними установами та організаціями значного економічного ефекту в частині використання загального та спеціального фондів, особливо важливим є питання управління витратами. Саме їх обсяг та склад впливають на функціонування таких підприємств, які в свою чергу мають забезпечувати рівень безпеки держави.

Управління каналу Дніпро-Донбас є бюджетною неприбутковою організацією. Організація утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом та належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади Державного агентства водних ресурсів України. Управління каналу Дніпро-Донбас входить до переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. Управління у межах своїх повноважень забезпечує на території Дніпропетровської, Полтавської та Харківської областей вирішення питань щодо експлуатації державних меліоративних систем, використання, збереження та відтворення водних ресурсів, меліорації земель, вирішує в установленому порядку разом з органами виконавчої влади та іншими організаціями питання

забезпечення населення і галузей економіки водними ресурсами, здійснює від імені Державного агентства водних ресурсів України виробничі функції з управління інженерною інфраструктурою меліоративних систем та її окремими об'єктами, що перебувають у державній власності.

Як відомо, на балансі державного підприємства в якості майна значиться вагомий обсяг необоротних активів та запасів як нерелевантні витрати, які потребують щоденного обслуговування, а отже і певних капіталовкладень. Крім того розрахунок планових та фактичних калькуляцій передбачають виконання і соціальних функцій для населення. Адже саме від вартості витрат з надання послуг із подачі води залежить і тариф для населення. Вище викладене свідчить про актуальний спектр піднятої проблематики.

В цілому організаційно-економічні засади управління витратами досліджували ряд вітчизняних вчених, таких як: В. Андрійчук, І. Бойчик, І. Вінченко, А. Даниленко, О. Коцюба, О. Олійник, Г. Павлова, Д. Шиян та інші. Але питання в сфері управління витратами установ та організацій, які реалізують державну політику у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, досліджені недостатньо та потребують додаткового вивчення.

Мета статті

Метою статті є аналіз технічного стану обладнання каналу; дослідження методів калькулювання собівартості води; розробка заходів та рекомендацій з удосконалення обліку витрат та калькулювання собівартості води та оздоровлення (модернізація) технічного стану обладнання державного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Будівництво каналу Дніпро-Донбас було розпочато у 1969 році. Функціонувати канал почав у 1982 році. Основне призначення Управління каналу Дніпро-Донбас – своєчасне забезпечення дніпровською водою потреб населення, промисловості, на зрошення земель в Дніпропетровській, Полтавській, Харківській областях, а також виконання санітарно-компенсаційних попусків в р. Сіверський Донець для підтримання нормального еколого-гідрологічного режиму. Маємо відмітити, що головними завданнями виробничої діяльності Управління каналу Дніпро-Донбас є підтримання у технічно-справному стані та експлуатація комплексу гідротехнічних споруд, будівель каналу Дніпро-Донбас, автотранспорту, механізмів, зв'язку та своєчасне забезпечення водою населення,

промислових споживачів і сільськогосподарських споживачів.

Апріорі, організація господарської діяльності управління каналом регламентується, в першу чергу, через його облікову політику. Облікова політика Управління каналу Дніпро-Донбас формується відповідно до правил, які встановлені Міністерством фінансів України та вимог Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [2], Закону України «Про Державний бюджет України на відповідний рік» [3], Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [4], нормативних документів, що стосуються ведення бухгалтерського обліку та застосування типових форм первинних бухгалтерських документів у бюджетних установах, постанов Кабінету Міністрів України та документів, затверджених наказами Державного агентства водних ресурсів України і Міністерства екології та природних ресурсів України (у частині питань, які координує Мінприроди), Податкового кодексу України [5], Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, нематеріальних активів, запасів та щодо облікової політики суб'єкта державного сектору, затверджених наказом

Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11 [6].

Дослідивши організацію обліку та аспекти облікової політики Управління каналу Дніпро-Донбас, маємо відзначити, що організація обліку УКДД здійснюється у відповідності до чинного законодавства України без порушень; складовими облікової політики та внутрішнім розпорядчим документом щодо її елементів є Наказ «Про затвердження Положення щодо облікової політики бюджетної установи Державного агентства водних ресурсів України»; надання платних послуг Управлінням каналу Дніпро-Донбас спрямовано на підвищення дієвості та ефективності водогосподарської діяльності, а також покращення економічного стану. Тому, в Наказі, щодо формування витрат, представлено їх склад. Зокрема відмічене, що до складу витрат на надання (виконання) платних послуг належать: прямі витрати на оплату праці; прямі матеріальні витрати; інші прямі витрати; загальногосподарські витрати, у тому числі витрати на оновлення та модернізацію основних засобів, що використовуються для надання платних послуг.

Враховуючи значний термін функціонування каналу, в подальшому дослідженні необхідно акцентувати увагу на суттєвому зносі основних засобів. Оцінка технічного стану наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Оцінка технічного стану обладнання УКДД

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Ланцюгові динамічні зміни			
				2019, грн.	2020, грн.	2019, %	2020, %
1. Залишкова вартість основних засобів, грн.	344 979 892	330 715 971	259 664 152	-14 263 921	-71051819	95,9	78,5
2. Коефіцієнт зносу обладнання	0,78	0,80	0,84	0,02	0,04	102,6	105,0
3. Коефіцієнт придатності	0,22	0,20	0,16	-0,02	-0,04	90,9	80,0
4. Показник фондодідачі	0,015	0,021	0,054	0,006	0,033	140,0	257,1
5. Показник фондоємності	67,82	47,94	18,58	-19,88	-29,36	70,7	38,8
6. Обсяг подачі води, грн.	6861254,9	10311856,2	16809250,2	3450601,3	6497394	150,29	163,01

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності УКДД.

Як свідчать дані розрахунків, технічний стан обладнання стратегічного підприємства не витримує жодної критики. Так, рівень зносу обладнання перевищує 80% та має щорічну тенденцію збільшення. Саме на аварійному обладнанні збільшуються обсяги подачі води як в натуральному так і вартісному вимірах. Зокрема, в 2020 році обсяг подачі води в порівнянні з попереднім роком збільшився на 63,01%. Для покращення ситуації, що склалася на теперішній час, а саме поліпшення стану основних засобів,

необхідно здійснювати негайну модернізація та реконструкцію обладнання Каналу.

Враховуючи, що потреби для сталої роботи та ефективного функціонування Управління каналу Дніпро-Донбас не забезпечені (або частково забезпечені) видатками загального фонду, витрати по утриманню необхідно компенсувати за рахунок коштів, отриманих від надання платних послуг.

Акцентуємо, що виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) формується відповідно до Порядку визначення вартості та надання платних послуг бюджетними установами, що належать до

сфери управління Державного агентства водних ресурсів України, затвердженого спільним наказом Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України і Міністерства фінансів України від 25.12.2013 р. № 544/1561/1130, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25.01.2014 р. за № 163/24940 та Методики формування вартості послуг з подачі води на зрошення, промислові та комунальні потреби, розробленої Інститутом водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України у 2012 році.

Крім того, методи розрахунку калькуляції собівартості води на досліджуваному підприємстві (установі) здійснюються у відповідності до планового розрахунку складу витрат. Так, у

відповідності до прогнозованих виробничих потреб відділень, відділів та служб з управління формування витрат виробництва з обслуговування каналу та надання послуг з подачі води здійснюється збір інформації щодо передбачуваного обсягу та складу витрат. Загальний склад та обсяг витрат акумулюється у службі економіки УКДД, яка приймає остаточне рішення щодо кінцевого калькулювання собівартості води. Тобто, як метод калькулювання собівартості води в установі використовується нормативний метод калькулювання з елементами адміністративного регулювання. Фактична калькуляція собівартості води на 2021 рік представлена в табл. 2.

Таблиця 2. Калькуляція собівартості послуг, пов'язаних з подачею води Управління каналу Дніпро-Донбас в 2021 р.

Назва показника	Вартість витрат, грн./м ³	Питома вага, %
Прямі витрати, в т. ч.:	0,8945	55,32
прямі витрати на оплату праці	0,0890	5,50
прямі матеріальні витрати	0,1229	7,60
інші прямі витрати, в т. ч.:	0,6826	42,22
– оплата електроенергії на перекачку води	0,1513	9,36
Загальногосподарські витрати, у т.ч.:	0,1102	6,82
– капітальні видатки на оновлення та модернізацію основних засобів (10 % від прямих витрат)	0,0895	5,54
Земельний податок	0,6122	37,86
Всього витрат	1,61690	100,00
ПДВ 20 %	0,32338	X
Всього з ПДВ 20 %	1,94028	X

Джерело: за даними реєстрів обліку УКДД та особисті розрахунки авторів.

Таким чином, встановлено, що собівартість послуг з подачі води включає три основних складових:

- 55,32% складають прямі витрати;
- 37,86% – земельний податок;
- 6,82% – це загальногосподарські витрати.

У випадку здійснення негайної модернізації та реконструкції основних засобів досліджуваного підприємства була розроблена прогнозна (планова) калькуляція. Прогнозна (планова) калькуляція з надання послуг, пов'язаних з подачею води Управлінням каналу Дніпро-Донбас на полив зрошуваних земель на поточний 2021 рік включає в себе всі необхідні видатки, та у разі проведення модернізації (табл. 3).

Результати розрахунків свідчать, про суттєве збільшення прямих витрат як основної складової

собівартості послуг та пропорційне збільшення питомої ваги загальногосподарських потреб та земельного податку. Звичайно, це призведе до збільшення тарифу на споживання води майже в 4,35 разів, що в свою чергу унеможливіє втілення запропонованого варіанту в практику негайно. Але, в свою чергу бездіяльність рано чи пізно призведе до катастрофи загальнонаціонального масштабу. І в такому випадку, обсяг понесених витрат буде непередбачувано великим.

Тому, пропонуємо взяти за основу розроблену програму поетапного оздоровлення (модернізації та реконструкції) основних засобів та втілювати в практику Програму реконструкції та модернізації основних гідротехнічних засобів УКДД (табл. 4). Така Програма має стати складовою Загальнодержавної цільової програми.

Таблиця 3. Прогнозна (планова) калькуляція з надання послуг, пов'язаних із подачею води УКДД на 2021 рік

Назва показника	Вартість витрат, грн./м ³	Питома вага, %
Прямі витрати, в т. ч.:	5,8016	82,47
прямі витрати на оплату праці	3,0434	43,26
прямі матеріальні витрати	0,1229	1,75
інші прямі витрати, в т. ч.:	2,6353	37,46
– оплата електроенергії на перекачку води	0,1513	2,15
Загальногосподарські витрати, у т. ч.:	0,6214	8,83
– капітальні видатки на оновлення та модернізацію основних засобів (10 % від прямих витрат)	0,5802	8,25
Земельний податок	0,6122	8,70
Всього витрат	7,0352	100,00
ПДВ 20 %	1,4070	X
Всього з ПДВ 20 %	8,4422	X

Джерело: особисті розрахунки авторів на основі дослідження складу гіпотетичних витрат на реконструкцію та модернізацію УКДД.

Таблиця 4. Програма реконструкції основних гідротехнічних засобів УКДД як складова Загальнодержавної цільової соціальної програми «Питна вода України 2022-2026 рр.»

Види робіт (етапи реалізації)	Обґрунтування
I. Гідротехнічні споруди каналу Дніпро-Донбас	
1. Виготовлення проєктів та технічної документації:	<p>1. Реконструкція та капітальні ремонти Головної водозабірної споруди та насосно-силового обладнання каналу Дніпро-Донбас необхідні для забезпечення виконання функцій Управління каналу Дніпро-Донбас з задоволення потреб споживачів у якісній питній воді.</p> <p>2. Якість води в руслі каналу та водосховищах напряму впливає на якість води, яка буде подана на питні потреби споживачам. Природна якість води в водосховищах каналу має перевищення нормативних вимог по жорсткості води та сухому залишку в 1,5-2 рази, що робить її непридатною для господарсько-побутових потреб.</p> <p>3. Параметр «жорсткість» води не може бути повністю усунений хімічними чи іншими технологіями очищення води, крім здійснення водообміну («промивка дніпровською водою» русла та водосховищ каналу). Після проведення водообмінів, якість води по жорсткості та сухому залишку у руслі каналу та водосховищах відповідає нормативним показникам і не потребує додаткового очищення водоканалами за цими параметрами, а також вода покращується по іншим хімічним, біологічним та органолептичним показникам.</p> <p>4. Канал Дніпро-Донбас і міськводоканали виступають єдиним комплексом за допомогою якого здійснюється забезпечення населення питною водою: канал Дніпро-Донбас здійснює «грубу» попередню очистку води шляхом проведення водообмінів, а водоканали здійснюють «чистове» доочищення води відповідно гігієнічних вимог до «води питної», призначеної для споживання людиною.</p>
1.1. Реконструкція гідротехнічної споруди каналу Дніпро-Донбас насосної станції №3	
1.2. Реконструкція гідротехнічної споруди каналу Дніпро- насосної станції №4	
1.3. Реконструкція гідротехнічної споруди каналу Дніпро-Донбас насосної станції №5	
1.4. Реконструкція гідротехнічної споруди насосної станції №12 каналу Дніпро-Донбас з модернізацією обладнання	
1.5 Капітальний ремонт будівлі насосної станції №2 з модернізацією обладнання каналу Дніпро-Донбас	
1.6. Реконструкція ГВС з модернізацією обладнання каналу Дніпро-Донбас	
2. Виконання робіт:	
2.1. Капітальний ремонт будівлі насосної станції №1	
2.2. Капітальний ремонт будівлі Головної водозабірної споруди	
2.3. Реконструкція покрівлі будівлі насосної станції №1	
2.4. Реконструкція покрівлі будівлі Головної водозабірної споруди	
2.5. Реконструкція підстанції ГВС каналу Дніпро-Донбас	
II. Лабораторія моніторингу вод	
Виконання робіт та оновлення обладнання лабораторії сучасним контрольно-аналітичним обладнанням.	Лабораторія моніторингу вод Управління каналу Дніпро-Донбас здійснює контроль якості води по 24-ти хімічних та гідробіологічних показниках по всій трасі каналу (263 км): русло каналу, дренажно-відвідна мережа, водосховища, скидна дільниця каналу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В результаті проведеного дослідження щодо технічного стану обладнання Управління каналу Дніпро-Донбас встановлена придатність основних засобів на рівні 12%. Поряд з тим, акцентовано, що Канал Дніпро-Донбас має потенціал до збільшення обсягів подачі води споживачам і залучення (підключення до забору води) додаткових мереж водоканалів. Канал має значний потенціал, так, за допомогою 12-ти насосних станцій каналу вода перекачується по руслу та подається у водосховища, а міськводоканалами здійснюється забір води з каналу та подальше її очищення і централізовану подачу населенню. Тому, реконструкція гідротехнічних споруд каналу Дніпро-Донбас та їх капітальний ремонт є більш доцільними, ніж побудова нових додаткових очисних споруд.

Детальний аналіз облікової політики управління в частині формування обсягу та складу витрат (видатків) свідчить про значні обмеження асигнувань в частині здійснення реконструкцій технічного обладнання. Такі обмеження регламентовані діючою нормативною базою щодо діяльності бюджетних установ як в цілому, так і досліджуваного УКДД, що унеможливує отримання додаткового фінансування з державного бюджету. На наше глибоке переконання, єдиним механізмом зміни умов функціонування Управління каналу Дніпро-Донбас є державні цільові програми або іноземні інвестиції. Другий варіант є не зовсім доречним, УКДД є стратегічним державним підприємством.

В процесі проведеного дослідження, дійшли висновку, що на сьогоднішній день існує ціла низка державних цільових програм, направлених на покращення та розвиток водного господарства України. В тому числі, однією з таких програм є Загальнодержавна цільова соціальна програма «Питна вода України на 2022—2026 роки», яка спрямована на покращення якості питної води із систем централізованого водопостачання, та надання її населенню в достатній кількості. Тому, пропонуємо керівництву УКДД здійснити всі заходи та стати учасниками цієї Програми. Такий підхід сприятиме проведенню реконструкції та капітальних ремонтів водозабірних споруд, які є початковим етапом в процесі постачання питної води населенню України. Розроблена нами Програма реконструкції основних гідротехнічних засобів УКДД має стати основою для формування кошторису витрат як складової Загальнодержавної цільової соціальної програми «Питна вода України на 2022-2026 роки».

Таким чином, проведене дослідження дало змогу актуалізувати проблемні питання у водогосподарській галузі: обладнання морально та фізично застаріле, має високий ступінь зносу, не виконує якісно своїх функцій та потребує термінової модернізації та оновлення. Можливими варіантами вирішення зазначених проблем є створення необхідних умов та розширення повноважень виконавців державних цільових програм в управлінні бюджетними коштами, які спрямовуються на поліпшення основних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Держава – Вікіпедія. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>.
2. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/show/996-14>.
3. Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 №294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>.
4. Бюджетний кодекс України від 07.10.2010 №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, нематеріальних активів, запасів та щодо облікової політики суб'єкта державного сектору, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-15#Text>.
7. Хмелюк А., Рукавіцина Н. Організація обліку та розподіл загальновиробничих витрат на державних підприємствах кримінально-виконавчої служби. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2020. Т. 30. № 3. С. 212-219.

REFERENCES

1. State – Wikipedia. Retrieved from: <https://uk.m.wikipedia.org>
2. The Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine (1999) dated 16.07.1999, No. 996. Kyiv: Rada.
3. Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine (2020) dated 14.11.2019, No.294. Kyiv: Rada.
4. Budget Code of Ukraine. (2010). dated 07.10.2010, No.2456. Kyiv: Rada.
5. Tax Code of Ukraine (2010) dated 02.12.2010, No.2755. Kyiv: Rada.
6. Methodical recommendations on accounting of fixed assets, intangible assets, inventories and on the accounting policy of the public sector entity (2015). dated 23.01.2015, No.11. Kyiv: Rada.
7. Khmelyuk, A., & Rukavitsina, N. (2020). The organization of accounting and distribution of general production costs at state enterprises of the penitentiary service. *Economic analysis*, 30(3), 212-219.

УДК 338

JEL classification: L62, Q42, R40, R48

Тетяна КУЛІНІЧ

кандидат економічних наук,
доцент, кафедра менеджменту організацій,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: tetiana.v.kulinich@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>

Соломія МУЖІВ

Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: solomiia.muzhiv.mmez.2020@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1657-7846>

© Тетяна Кулініч, Соломія Мужів, 2021

Отримано: 30.10.2021 р.
Прорецензовано: 05.11.2021 р.
Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.
Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Тетяна Кулініч (Україна)
Соломія Мужів (Україна)

СУЧАСНІ ТРЕНДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто особливості розвитку транспортно-енергетичної системи України в умовах зовнішніх геополітичних та пандемічних загроз енергетичній безпеці. Проаналізовано основні проблеми розвитку теплової енергетики та газотранспортної системи України. Обґрунтовано напрямки удосконалення управління транспортно-енергетичною системою України виходячи з необхідності дотримання національних інтересів на європейському енергетичному ринку.

Метою статті є дослідження сучасного стану функціонування транспортно-енергетичної системи України та формування рекомендацій щодо підвищення її ефективності в контексті вирішення проблем енергетичної безпеки держави.

Методи дослідження. Використано методи наукового аналізу – при критичній оцінці наукових джерел щодо визначення сутності транспортно-енергетичної системи; порівняння – при дослідженні динаміки виробництва енергії та формування запасів кам'яного вугілля на теплових електростанціях; графічний метод для відображення і порівняння показників розвитку транспортно-енергетичної системи України; метод узагальнення при розробці пропозицій підвищення ефективності розвитку транспортно-енергетичної системи України.

Результати. Запропоновано напрямки удосконалення управління транспортно-енергетичною системою України в умовах геополітичних та пандемічних загроз енергетичній безпеці, зокрема: обґрунтовано необхідність масового переходу багатоквартирних будинків на індивідуальне опалення, що дасть змогу суттєво скоротити споживання теплової енергії; запропоновано вектори стимулювання встановлення газових котлів індивідуального опалення шляхом запровадження спеціальних кредитних програм банків та державних цільових програм; обґрунтовано доцільність розробки родовищ сланцевого газу і нарощення його видобутку; аргументовано доцільність активізації розвитку енергетики з використанням відновлювальних джерел енергії.

Кулініч Т., Мужів С. Сучасні тренди у забезпеченні стабільного розвитку транспортно-енергетичної системи України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 214–222.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.214>

Ключові слова: транспортно-енергетична система; енергетика; джерела енергії; тепла енергія; електрична енергія; газотранспортна система.

UDC 338

JEL classification: L62, Q42, R40, R48

Tetiana KULINICH

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Management of Organizations,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: tetiana.v.kulinich@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>*

Solomiia MUZHIV

*Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: solomiia.muzhiv.mmez.2020@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1657-7846>*

© Tetiana Kulinich, Solomiia Muzhiv, 2021

Received: 30.10.2021
Revised: 05.11.2021
Accepted: 16.11.2021
Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Tetiana Kulinich (Ukraine)
Solomiia Muzhiv (Ukraine)

CURRENT TRENDS IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TRANSPORT AND ENERGY SYSTEM OF UKRAINE

ABSTRACT

The article considers the peculiarities of the development of the transport and energy system of Ukraine in the conditions of external geopolitical and pandemic threats to energy security. The main problems of development of thermal energy and gas transmission system of Ukraine are analyzed. The directions of improving the management of the transport and energy system of Ukraine based on the need to comply with national interests in the European energy market are substantiated.

The **aim** of the article is to study the current state of functioning of the transport and energy system of Ukraine and to form recommendations for improving its efficiency in the context of solving the problems of energy security of the state.

Research methods. Methods of scientific analysis are used - in the critical assessment of scientific sources to determine the essence of the transport and energy system; comparison - in the study of the dynamics of energy production and the formation of coal reserves in thermal power plants; graphical method for displaying and comparing indicators of development of the transport and energy system of Ukraine; method of generalization in the development of proposals to improve the efficiency of the transport and energy system of Ukraine.

Results. The directions of improving the management of the transport and energy system of Ukraine in the conditions of geopolitical and pandemic threats to energy security are proposed, in particular: the necessity of mass transition of apartment buildings to individual heating is substantiated, which will significantly reduce heat consumption; proposed vectors to stimulate the installation of gas boilers for individual heating through the introduction of special credit programs of banks and state target programs; the expediency of developing shale gas fields and increasing its production is substantiated; the expediency of intensifying the development of energy with the use of renewable energy sources is argued.

Kulinich, T., & Muzhiv, S. (2021). Current trends in ensuring sustainable development of the transport and energy system of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 214-222.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.214>

Keywords: transport and energy system; energy; energy sources; thermal energy; electric energy; gas transmission system.

Вступ

Економічна та політична криза в Україні, яка була зумовлена анексією Криму та війною з Російською Федерацією на Донбасі внесла суттєві корективи в розвиток енергетичної галузі України та її транспортно-енергетичної системи зокрема. Адже втрата частини територій, де зосереджені значні потужності з видобутку кам'яного вугілля призвело до систематичного невиконання планів постачання вугілля на теплові електростанції, що, в свою чергу, зумовило необхідність часткового переведення теплових електростанцій на використання природного газу або інших марок вугілля. Окрім цього, геополітичні та геостратегічні вектори розвитку європейського енергетичного ринку, куди входить й Україна, в основному залежать від дій Російської Федерації, яка в рамках розв'язаної гібридної війни проти України розвиває альтернативні напрямки транзиту російського природного газу в Європу. Відтак перспективний запуск трубопроводу «Північний потік 2» несе суттєві загрози для функціонування національної газотранспортної системи.

Певні корективи в розвиток української енергетики та транспортно-енергетичної системи внесла пандемія COVID-19, адже зменшення видобутку кам'яного вугілля в умовах жорстких карантинних обмежень, зниження купівельної спроможності населення і бізнесу, а також різке зростання попиту на кам'яне вугілля з боку Китаю спричинили дисбаланси щодо виконання плану формування запасів вугілля на вітчизняних теплових електростанціях. Такі умови стали одними із головних факторів енергетичної кризи в Україні у 2021 році, що актуалізує питання дослідження сучасних проблем і перспективи розвитку транспортно-енергетичної системи України.

Дослідженням проблематики розвитку транспортно-енергетичної системи займалися такі українські вчені як: Білостоцька С. [1], Войтко С. В. [2], Дорошкевич В. І. [3], Мухін В. В. [4], Суходоля О. М. [5] та ін. Однак малодослідженими залишаються проблеми розвитку транспортно-енергетичної системи в умовах гібридної війни та регіональних геополітичних та гео економічних дисбалансів.

Мета статті

Метою даної статті є дослідження сучасного стану функціонування транспортно-енергетичної системи України та формування рекомендацій щодо підвищення її ефективності в контексті вирішення проблем енергетичної безпеки держави.

Виклад основних результатів дослідження

У фаховій науковій літературі з питань енергетики мало уваги приділяється розгляду теоретичних аспектів сутності поняття «енергетична система України», що, на наш погляд, не лише ускладнює формування механізму управління енергетичною системою, але й стратегії її розвитку та пов'язаних з цим документів.

Єдине визначення енергетичної системи України, яке міститься в офіційних документах наведено у Плані розвитку Об'єднаної енергетичної системи України на 2016-2025 роки затвердженого Державним підприємством Національна енергетична компанія Укренерго, в якому зазначається, що «Об'єднана енергетична система України є сукупністю електростанцій, електричних і теплових мереж, інших об'єктів електроенергетики, які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної і теплової енергії при централізованому управлінні цим режимом» [6].

В запропонованому визначенні акцент зроблено на сукупності електростанцій, електричних та теплових мереж, що на наш погляд звужує розуміння сутності даного поняття. Адже у перекладі з грецької «система» означає «складене з частин, з'єднане», що зумовлює необхідність врахування елементів з'єднання частин системи. Окрім цього варто звернути увагу й на теоретичні особливості визначення поняття системи, які подаються у фаховій науковій літературі [7; 8].

1. Система представляє відносно стійку частину світу. Кожна система є складовою системи вищого порядку і містить підсистеми нижчого порядку. Отже, можна говорити про те, що система – це форма організації буття.

2. Система – це певна сукупність (безліч) взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність, взаємодію і перебувають у єдності. При цьому варто зазначити, що система може включати як матеріальні, так і абстрактні елементи.

3. Єдність системи виражається в інтегральних властивостях і функціях даної сукупності, які визначаються взаємодією його частин. При цьому властивості і функції системи не дорівнюють сумі властивостей і функцій її елементів.

Враховуючи наведені вище характеристики системи, під час визначення сутності енергетичної системи України постає питання формування основних її елементів, як утворюватимуть певну цілісність. Так, в першу чергу, варто звернути увагу на такі елементи як види енергії в розумінні енергетичного забезпечення розвитку держави, до яких варто віднести електричну енергію та теплову енергію. Поряд з цим важливими елементами енергетичної системи є джерела електричної та

теплової енергії, а саме: природній газ, нафта і нафтопродукти, вугілля, сонце та вітер. Перелічені джерела використовуються електростанціями для виробництва електричної та теплової енергії, як суб'єктами енергетичної системи.

Однак з огляду на наведений вище перелік елементів енергетичної системи постає питання обґрунтування взаємозв'язку цих елементів, як основного атрибуту системи, а також розширення кількості суб'єктів, які видобувають такі джерела енергії, як природній газ, нафту та вугілля.

На практиці, електростанції, як є виробниками електричної та теплової енергії закупляють джерела енергії у їх виробників, а отже ефективність діяльності електростанцій і всієї енергетичної системи є залежною від можливостей видобутку джерел енергії, а тому, на наш погляд, компанії, які володіють свердловинами і шахтами варто віднести до елементів енергетичної системи держави.

Що ж стосується взаємозв'язків між елементами енергетичної системи, то можемо виділити їх два види: по-перше, юридичні взаємозв'язки – характеризуються діловими відносинами між електростанціями постачальниками та виробниками джерел енергії природного газу, нафти та вугілля та підтверджуються договорами поставок і контрактами купівлі/продажу; по-друге, транспортні зв'язки і транспортна інфраструктура, зокрема газотранспортна система України, лінії електропередачі та залізниця.

Відтак, зважаючи на те, що взаємозв'язки між елементами енергетичної системи реалізуються через посередництво транспортних компаній, на наш погляд як в теоретичному, так і в практичному аспектах варто розглядати дефініцію «транспортно-енергетична система». Під транспортно-енергетичною системою держави ми пропонуємо розуміти сукупність взаємопов'язаних суб'єктів економічної системи, які видобувають, постачають та перетворюють джерела енергії на теплову і електричну енергію з метою забезпечення відтворювальних процесів в економіці та енергетичної безпеки країни. В цьому контексті постає питання щодо визначення сутності енергетичної безпеки країни, як мети функціонування транспортно-енергетичної системи країни.

Досить ґрунтовно поняття енергетичної безпеки подано у «Енергетичній стратегії України до 2030 року», відповідно до якої «Енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки, необхідною умовою існування і розвитку держави. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийнятного

забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики» [9]. Відтак, виходячи з наведеного визначення зауважимо, що до цілей функціонування транспортно-енергетичної системи України варто віднести: 1) забезпечення високого рівня технічного стану транспортних систем з транспортування джерел енергії до електростанцій і від електростанцій виробленої теплової та електричної енергії до кінцевих споживачів; 2) забезпечення необхідного обсягу енергетичних ресурсів для економіки та соціальної сфери; 3) забезпечення захисту національних інтересів на регіональному енергетичному ринку.

Згрупуємо всі елементи транспортно-енергетичної системи на рисунку 1.

На основі побудованої теоретичної конструкції транспортно-енергетичної системи держави проаналізуємо сучасні тенденції та проблеми і перспективи розвитку транспортно-енергетичної системи України.

Розвиток транспортно-енергетичної системи України в останні вісім років відбувається в умовах війни з Російською Федерацією, яка внесла суттєві корективи в її функціонування у зв'язку із окупацією частини Донецької та Луганської областей, де розташоване головні джерела електричної та теплової енергії – кам'яне вугілля. Внаслідок військових дій та окупації частини Донбасу обсяги видобутку вугілля в Україні суттєво скоротилися (рис. 1).

Як свідчать дані рисунку 2 обсяги виробництва кам'яного вугілля у 2014 році знизилися порівняно з 2013 роком на 28,7%, а в 2015 році ще на 34,2%, тобто в сукупності за перші два роки від початку війни на Донбасі обсяг виробництва вугілля в Україні зменшився більш ніж вдвічі. Такі тенденції безумовно мали вплив на розвиток енергетичної галузі України в цілому і транспортно-енергетичної системи зокрема. Адже Україна втратила можливість видобувати вугілля на Донбасі і транспортувати його до теплових електростанцій. З метою вирішення цієї проблеми Урядом України було здійснено спробу щодо закупівлі кам'яного вугілля у Південно-Африканській республіці та в Сполучених Штатах Америки, однак таких поставок недостатньо для забезпечення безперервної роботи теплових електростанцій в Україні. Більше того, в умовах пандемії COVID-19 імпорту кам'яного вугілля в Україну ускладнився як за рахунок певних карантинних обмежень та технічних можливостей, так і у зв'язку із зменшенням видобутку в країнах-імпортерах – Польщі та Казахстані.

Ситуація із запасами вугілля на теплових електростанціях України у наприкінці 2021 року є

критичною (рис. 3), що може призвести до віялових відключень електроенергії та примусового

обмеження споживання електроенергії підприємствами і державними організаціями.

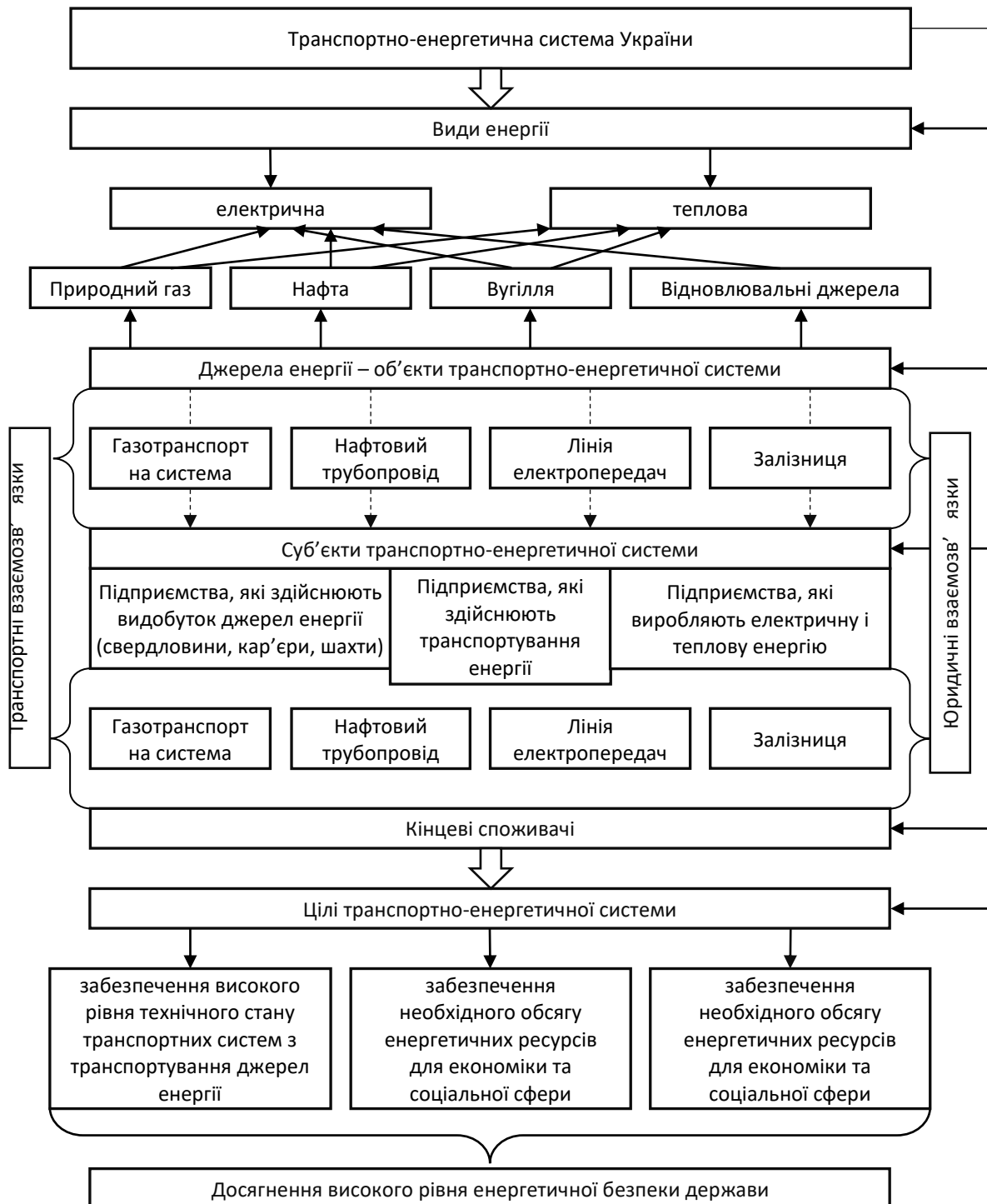

Рис. 1. Структурно-логічна схема транспортно-енергетичної системи держави*

*Власна розробка авторів.

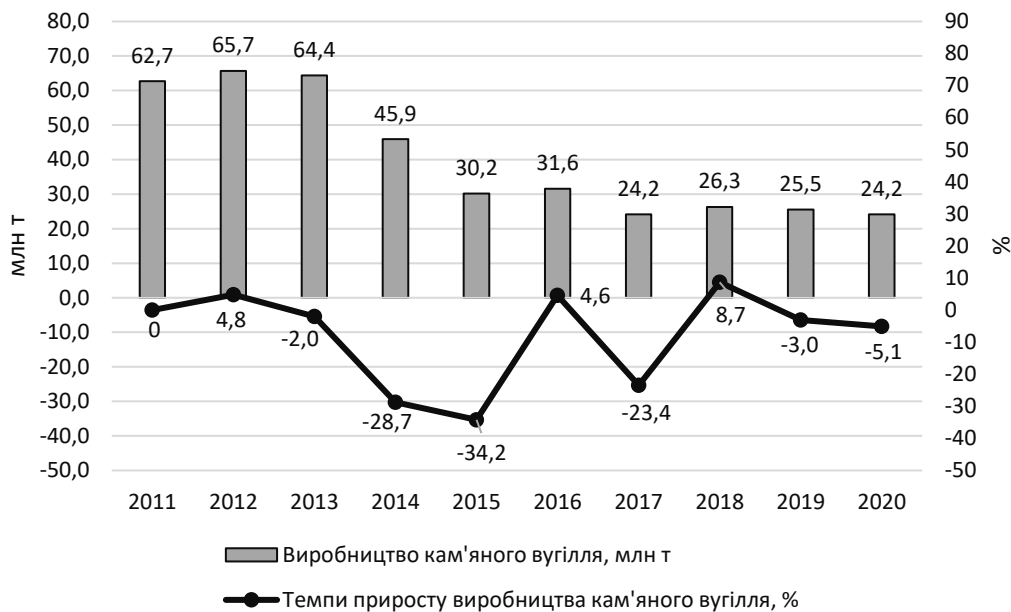

Рис. 2. Динаміка виробництва кам'яного вугілля в Україні у 2011-2020 роках*

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

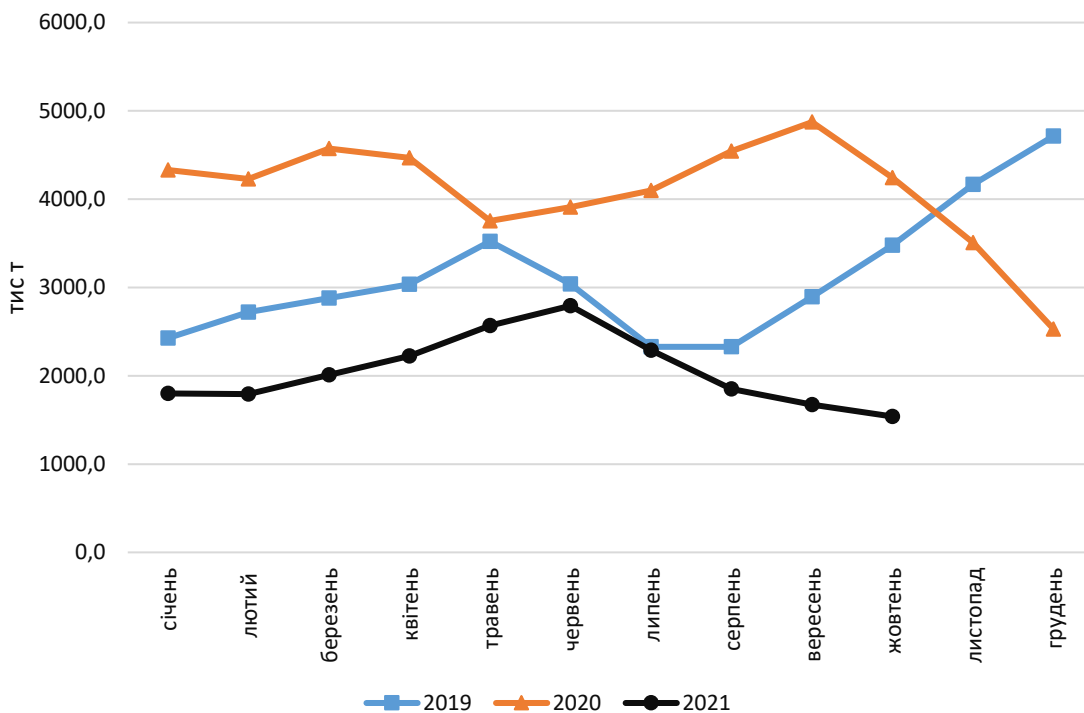

Рис. 3. Динаміка запасів кам'яного вугілля на теплових електростанціях України у 2019-2021 роках*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Як свідчать дані рисунку 3 проблема із низькими запасами кам'яного вугілля в Україні почала виникати ще наприкінці 2020 року, а наприкінці 2021 року досягнула критичних значень,

адже за даними Міністерства енергетики України на початок опалювального сезону в Україні було виконано лише 70% плану поставок.

На наш погляд, критична ситуація в енергетиці України зумовлена неефективною роботою Міністерства енергетики України і в цілому Кабінету Міністрів України в сфері реалізації «Енергетичної стратегії України на період до 2035 року» в якій йдеться про те, що «Стратегічним завданням є виведення держави на рівень максимальної енергетичної незалежності. При цьому до 2025 року головним фокусом має бути енергозбереження, утримання досягнутих обсягів видобутку вуглеводнів та максимальна диверсифікація постачання первинних енергоресурсів» [6]. Однак, на практиці ми не бачимо реальних кроків щодо диверсифікації постачання первинних енергоресурсів та заходів щодо розвитку власного енергетичного потенціалу зокрема у вугільній галузі. Так, в означеній стратегії взагалі не приділено уваги розвитку Львівсько-Волинського вугільного басейну, максимальна потужність якого складає 14 млн тонн на рік, а це половина сучасних потреб енергетичної галузі України. При тому, що вітчизняні енергетичні компанії купляють вугілля в Польщі, з того самого вугільного басейну. Окрім цього, в енергетичній стратегії України мова не йде про шляхи забезпечення безперебійних поставок як імпортного вугілля, так і вугілля власного видобутку. В цьому сегментів простежують проблеми із вчасним заключенням контрактів ще на весні і влітку, які повинні б сприяти виконанню планів щодо формування запасів вугілля на паливний сезон в Україні.

Проблемою також є транспортне забезпечення поставок вугілля з Казахстану через обмеження транзиту залізничного транспорту з України через Російську Федерацію, однак тут можна скористатися транспортним коридором через Грузію і країни середньої Азії. Звичайно поставки вугілля в Україну через окреслений вище залізничний коридор будуть довшими, ніж через Російську Федерацію, однак вчасні контракти на поставки вугілля з Казахстану можуть нівелювати фактор відстані.

Не менш важливою проблемою розвитку транспортно-енергетичної системи України є розвиток газотранспортної системи та в цілому забезпечення енергетичної безпеки України. В цьому контексті основна проблема полягає в тому, що у випадку запуску трубопроводу «Північний потік-2» України ризикує залишитися повністю без транзиту газу з Російської Федерації в Європейський Союз, що знизить доходи до Державного бюджету України на 2 млрд дол США. Окрім цього, відсутність транзиту газу через газотранспортну систему України призведе до збільшення витрат для її технічного обслуговування, адже для постачання газу для внутрішніх потреб вона завантажуватиметься лише на 30%.

Не менш важливою проблемою розвитку транспортно-енергетичної системи України є імпортозалежність від поставок природного газу, адже власного видобутку природного газу не вистачає для задоволення потреб економіки (рис. 4).

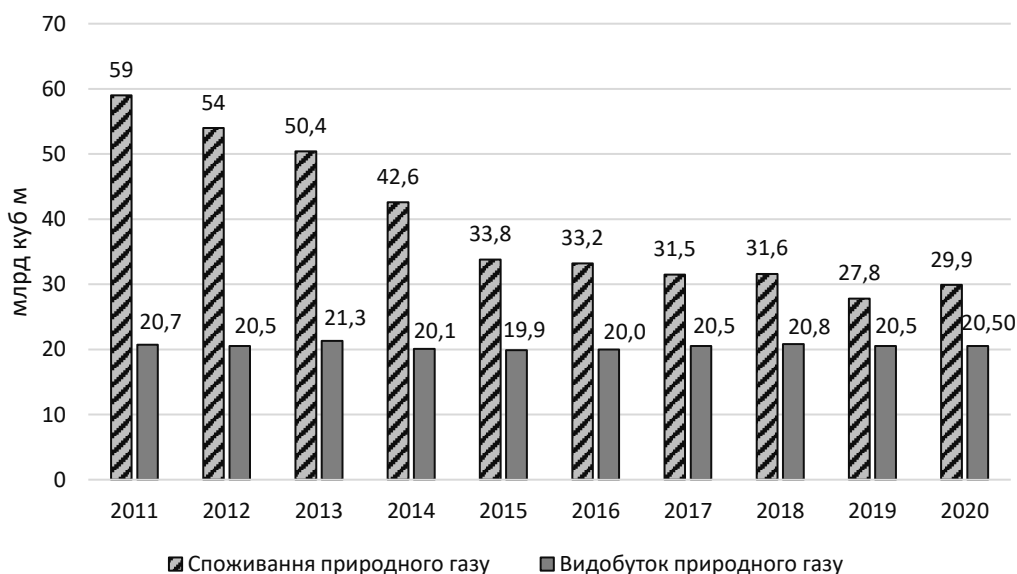

Рис. 4. Динаміка споживання та власного видобутку природного газу в Україні у 2011-2020 роках*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Як свідчать дані рисунку 4, обсяги споживання природного газу в Україні за останні десять років скоротилися вдвічі, що пов'язано як із скороченням промислового виробництва та втратою контролю над частиною українських територій, так і у зв'язку з проведенням теплодернізації багатоквартирних будинків і теплових мереж. Разом з тим, на наш погляд, за досліджуваній період державою вжито недостатньо заходів для підвищення рівня енергетичної безпеки України. Зокрема, по-перше, за 8 років гібридної війни проти України на законодавчому рівні так і не було затверджено механізм переходу багатоквартирних будинків на систему індивідуального опалення, що призвело б до зменшення потреби у тепловій енергії, а отже й у споживанні природного газу; по-друге, не започатковано жодної програми щодо розробки родовищ сланцевого газу та не розроблено державних цільових програм щодо їх фінансування; по-третє, не спрощено регулювання видобутку газу в частині розробки і введення в експлуатацію родовищ природного газу.

Тому в найближчому майбутньому Уряду доцільно розробити реальний механізм переходу багатоквартирних будинків на індивідуальне опалення з безперешкодним встановленням індивідуальних газових котлів. Ефективна реалізація такого заходу і досягнення стовідсоткового встановлення індивідуального опалення у багатоквартирних будинках не можлива без спеціальних державних цільових програм та кредитних програм державних банків. Кредитні програми дозволять населенню отримати необхідну суму для придбання індивідуального газового котла і розподілити витрати на довший термін, який доцільно встановити не меншим, ніж 5 років. Окрім цього, доцільно передбачити субсидії для одиноких пенсіонерів на придбання індивідуальних газових котлів. Встановлення індивідуального газового опалення у всіх багатоквартирних будинках та організація дозволить знизити потребу в тепловій енергії, яка виробляється на теплових електростанціях. Натомість потребу населення в природному газі можна буде забезпечити за рахунок газу власного видобутку. При цьому, газу власного видобутку буде достатньо для підтримки робочого тиску в газотранспортній системі України.

Важливим для забезпечення енергетичної безпеки України і розвитку транспортно-енергетичної системи є започаткування видобутку сланцевого газу, поклади якого експертами оцінюються в 1,19 трлн куб м газу [11]. Видобуток сланцевого газу в Україні дозволить уникнути імпортозалежності національної економіки від енергоносіїв, а газотранспортна система України, навіть у випадку припинення транзиту газу з

Російської Федерації буде затребуваною для національних потреб, адже географія басейнів сланцевого газу дозволяє це зробити. Безумовно, для розробки родовищ і початку комерційного видобутку сланцевого газу необхідні великі фінансові ресурси, які можна акумулювати на внутрішньому ринку з кількох джерел. По-перше, не зважаючи на невисокий рівень економічного розвитку і добробуту громадян України варто скористатися досвідом країн Європи в частині мінімізації заборгованості населення за комунальні послуги в томі числі й за опалення та підвищити загальний рівень платіжної дисципліни. За рахунок збільшення надходжень за спожиту енергію державні компанії можуть розпочати серйозні розробки родовищ сланцевого газу. По-друге, для стимулювання розробки сланцевих родовищ Уряду доцільно започаткувати спеціальну державну цільову програму розвитку видобування сланцевого газу і розвитку транспортної мережі його постачання.

Окрім цього, важливе місце в транспортно-енергетичній системі займають атомні електростанції, які покривають близько 45% потреб в електроенергії, однак в умовах світових трендів на скорочення атомної енергетики, альтернативні джерела енергії в Україні повинні розвиватися значно швидшими темпами, ніж це відбувається сьогодні. Відтак, для стимулювання розвитку енергетики з відновлювальних джерел Україні варто продовжити дію так званого «зеленого тарифу» на електроенергію що виробляється на сонячних і вітрових електростанціях. Поряд з цим потрібно спростити вимоги щодо розміщення сонячних електростанцій приватних господарств за межами споруд та запровадити спеціальну групу спрощеної системи оподаткування для малих сонячних і вітрових електростанцій, а також вимоги щодо відображення пов'язаних осіб з метою уникнення дроблення великих електростанцій на декілька фізичних-осіб підприємців або на декілька домогосподарств. В такому випадку доцільніше краще контролювати виробництво сонячної чи вітрової електроенергії, ніж створювати штучні обмеження щодо її розвитку.

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновок про те, що розвиток транспортно-енергетичної системи України на сучасному етапі залежить від впливу наслідків гібридної війни з Російською Федерацією та неефективного стратегічного управління енергетикою в цілому. Відтак для досягнення основної стратегічної мети функціонування транспортно-енергетичної системи України, яка полягає у забезпеченні високого рівня енергетичної безпеки та досягнення енергетичної

незалежності держави необхідно впроваджувати дієві державні програми щодо зменшення енергозатратності національної економіки та щодо теплодернізації багатоквартирних будинків у всіх без винятку містах нашої держави. Масовий перехід на системи індивідуального опалення в багатоквартирних будинках дозволить суттєво скоротити споживання газу і теплової енергії, що виробляється на теплових електростанціях з використанням кам'яного вугілля. Важливим аспектом в частині розвитку транспортно-

енергетичної системи України є збільшення видобутку вугілля у Львівсько-Волинському басейні, а також розвиток електростанцій, які працюють з відновлювальними джерелами енергії. Покращення перспектив ефективного використання газотранспортної системи України є можливим у випадку розробки та використання родовищ сланцевого газу, що в підсумку дасть змогу здобути енергетичну незалежність від зовнішніх партнерів та стати вагомим гравцем на європейському енергетичному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білостоцька С. Українська газотранспортна система (ГТС): сучасні геополітичні виклики та енергетична політика через призму національних інтересів України. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 240-249.
2. Войтко С. В. Системний аналіз енергетичної безпеки країн: аспект використання відновлювальних джерел енергії. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 29-35.
3. Дорашкевич В. І. Газотранспортна система України як складова безпеки національного господарства. *Молодий вчений*. 2018. № 10(1). С. 325-330.
4. Мухін В. В. Газотранспортна система України як фактор енергетичної безпеки країн Європи. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 49-61.
5. Суходоля О. М. Система захисту критичної енергетичної інфраструктури України: стан та проблеми формування. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015. № 1-2. С. 134-146.
6. План розвитку Об'єднаної енергетичної системи України на 2016-2025 роки. Державне підприємство Національна енергетична компанія Укренерго. Київ. 2015. 91 с.
7. Сурмін Ю. П. Теория систем и системный анализ: монография. Киев: МАУП, 2003. 348 с.
8. Теория систем и системный анализ в управлении организациями : учеб. пособие / под ред. В. Н. Волковой, А. А. Емельянова. Москва: Финансы и статистика, 2006. 848 с.
9. Енергетична стратегія України на період до 2030 р: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Дейнеко В. В. Сланцевий газ: екологічні аспекти видобутку (світовий досвід для України, аналітичні оцінки). *Регіональна економіка*. 2012. № 4. С. 98-108.

REFERENCES

1. Bilostotska, S. (2019). Ukrainys'ka hazotransportna systema (HT-S): suchasni heopolitychni vyklyky ta enerhetychna polityka cherez pryzmu natsional'nykh interesiv Ukrainy. *Ukrayinoznavstvo*, 2, 240-249 [in Ukrainian].
2. Voytko, S. V. (2013). Systemnyy analiz enerhetychnoyi bezpeky krayin: aspekt vykorystannya vidnovlyuval'nykh dzherel enerhiyi. *Ekonomichnyy forum*, 4, 29-35 [in Ukrainian].
3. Doroshkevych, V. I. (2018). Hazotransportna systema Ukrainy yak skladova bezpeky natsional'noho gospodarstva. *Molodyy vchenyy*, 10(1), 325-330 [in Ukrainian].
4. Mukhin, V. V. (2014). Hazotransportna systema Ukrainy yak faktor enerhetychnoyi bezpeky krayin Yevropy. *Ekonomika i prohnozuvannya*, 2, 49-61 [in Ukrainian].
5. Sukhodolya, O. M. (2015). Systema zakhystu krytychnoyi enerhetychnoyi infrastruktury Ukrainy: stan ta problemy formuvannya. *Naukovo-informatsiynyy visnyk Akademiyi natsional'noyi bezpeky*, 1-2, 134-146 [in Ukrainian].
6. Plan rozvytku Obyednanoyi enerhetychnoyi systemy Ukrainy na 2016-2025 roky. (2015). Derzhavne pidpryyemstvo Natsional'na enerhetychna kompaniya Ukrenerho. Kyiv [in Ukrainian].
7. Surmyn, Yu. P. (2003). Teoriya sistem i sistemnyy analiz. Kyev: MAUP [in Russian].
8. Volkovoy, V. N., & Emelyanova, A. A. (2006). Teoriya sistem y systemnyy analiz v upravlenii orhanyzatsyyamy. *Finansy i statistika* [in Russian].
9. Enerhetychna stratehiya Ukrainy na period do 2030 r: rozporядzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 lypnya 2013 r. # 1071-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text>.
10. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Deyneko, V. V. (2012). Slantsevyy haz: ekolohichni aspekty vydobutku (svitovyy dosvid dlya Ukrainy, analitychni otsinky). *Rehionalna ekonomika*, 4, 98-108 [in Ukrainian].

УДК 332.3

Ксенія Кіріченко (Україна)

JEL classification: C51, Q12, Q15

Ксенія КІРІЧЕНКО

аспірант кафедри кафедра економіки
підприємства та організації бізнесу,
Харківський національний економічний
університет ім. Семена Кузнеця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577

© Ксенія Кіріченко, 2021

Отримано: 02.11.2021 р.

Прорецензовано: 11.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

АНОТАЦІЯ

Досліджуються проблеми прогнозування ефективності використання землі при виробництві соняшнику, кукурудзи на зерно та пшениці в підприємствах Харківської області. Метою дослідження є побудова прогнозних моделей залежності урожайності від величини витрат по окремим статтям при в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за даними 2020 року. На першому етапі дослідження були перевірені і відібрані ті статті витрат які мали надійний рівень зв'язку з рівнем урожайності культур. Критерієм в даному випадку було значення t-Стьюдента. Побудовані регресійні моделі залежності величини урожайності обраних культур від рівня витрат по окремим стаття були надійними, однак мали середню тісноту зв'язку. Перевірка рівня адекватності побудованих моделей з точки зору їх використання для прогнозування дала можливість встановити, що середні та медіанне значення фактичної та прогнозної урожайності всіх культур мають близькі значення. Величини максимальних та мінімальних значень суттєво відрізнялись. Запропоновано визначати модельний коефіцієнт ефективності землекористування. Економічний зміст даного коефіцієнту полягає в тому, що в разі якщо його величина буде більшою 1 то це буде означати, що в даній сукупності переважна більшість підприємств мала більш високу урожайність культур ніж повинна була мати виходячи з середнього рівня використання витрачених ресурсів. На підставі фактичних даних по кожній культурі та її питомій вазі у структурі землекористування було отримано підсумкове значення модельного коефіцієнту ефективності землекористування на прикладі сільськогосподарських підприємств Харківської області. Значення запропонованого коефіцієнту дорівнювало 0,868. Робиться висновок про те, що більша частина підприємств мала рівень ефективності використання землі за критерієм урожайності культур нижче ніж можна було очікувати виходячи з витрачених ресурсів.

Кіріченко К. Прогнозування ефективності використання землі у сільськогосподарських підприємствах. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 223-232.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.223>

Ключові слова: землекористування; ефективність виробництва; статі витрат; інтенсивність виробництва; моделювання; регресія.

UDC 332.3

JEL C51, Q12, Q15

Ksenia KIRICHENKO

*PhD Student,
Department of Enterprise Economics and
Business Organization,
Simon Kuznets Kharkiv National University of
Economics, Ukraine*
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577

© Ksenia Kirichenko, 2021

Received: 02.11.2021

Revised: 11.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Ksenia Kirichenko (Ukraine)

FORECASTING THE EFFICIENCY OF LAND USE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

ABSTRACT

The problems of forecasting the efficiency of land use in the production of sunflower, corn for grain and wheat in enterprises of the Kharkiv region are studied. The purpose of the study is to build predictive models of the dependence of productivity on the amount of costs for individual items in the production of sunflower, wheat and corn for grain in agricultural enterprises of the Kharkiv region according to 2020 data. At the first stage of the research, those expenditure items that had a reliable level of connection with the level of crop productivity were checked and selected. The criterion in this case was the t-Student value. The constructed regression model of the dependence of the yield value of the selected crops on the level of expenditure on individual articles was reliable, but had an average closeness of connection. Checking the level of adequacy of the built models from the point of view of their use for forecasting made it possible to establish that the average and median values of the actual and forecast yields of all crops have close values. The values of the maximum and minimum values differed significantly. It is proposed to determine the model coefficient of land use efficiency. The economic meaning of this coefficient is that if its value is greater than 1, it will mean that the vast majority of enterprises in this population had a higher crop yield than it should have based on the average level of use of spent resources. On the basis of actual data on each crop and its specific weight in the structure of land use, the final value of the model coefficient of land use efficiency was obtained on the example of agricultural enterprises of the Kharkiv region. The value of the proposed coefficient was equal to 0.868. It is concluded that most of the enterprises had a level of efficiency of land use according to the criterion of crop yield lower than could be expected based on the spent resources.

Kirichenko, K. (2021). Forecasting the efficiency of land use in agricultural enterprises. *Economic analysis*, 31 (3), 223-232.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.223>

Keywords: land use; production efficiency; costs; production intensity; modelling; regression.

Вступ

Прогнозування є однією з найбільш важливих та складних завдань економічної науки. Складність прогнозування суспільних явищ полягає в тому, що в даній сфері відсутні абсолютні зв'язки, що на відміну від природних наук, де можливість найменшого відхилення від вставлених законів вже є підставою для їх скасування. Відповідно прогнози мають повністю співпадати з фактичним станом справ. Що стосується прогнозування економічних наслідків діяльності в сільському господарстві, то ситуація ще ускладнюється тим, що значний вклад має природний фактор, який сам є майже непрогнозований. Так чи інакше, незважаючи на велику кількість проблем прогнозування економічних явищ, в тому числі в аграрному секторі, дана проблема знаходиться під постійною увагою наукового середовища, та суттєво просувається вперед з точки зору адекватності зроблених прогнозів. Це в першу чергу пов'язано з тим, що саме життя, спонукає дослідників вдосконалювати математичний апарат побудови прогнозних моделей.

Ситуація та особливості прогнозування економічних процесів розглядається в науковій літературі під різними кутами зору та виходячи з різних методологічних принципів. Хайле, Брокгауз та Калкул відмічають, що прогнозування виробництва харчових продуктів є важливим елементом для виявлення можливих дефіцитів у постачанні та відповідно, ризиків продовольчої безпеки [1]. Такі прогнози, на думку авторів можуть покращити рішення щодо розподілу вхідних ресурсів, які впливають на агробізнес і галузь постачання вхідних ресурсів. В дослідженні було здійснено прогнозування площі посівів - одного з двох основних факторів, що визначають виробництво зерна - за 3 місяці до початку сівби на основі загальнодоступних даних. Ефективність отриманого інструменту прогнозування перевірялась за допомогою фактичного прогнозу площі у порівнянні з історичними даними.

Мають місце спроби здійснення прогнозу впливу зміни клімату на валові збори сільськогосподарських культур [2]. Методологія даного прогнозу складається з двох етапів. По-перше, автори економетрично оцінювали граничний продукт ключових ресурсів виробництва (наприклад, праці та землі) через оцінку виробничих функцій. Потім прогнозували майбутні показники сільськогосподарського сектора, припускаючи майбутнє зі змінами у землекористуванні та використанні праці в сільському господарстві, спричиненими кліматом, за різними сценаріями. Отримані результати відрізняються залежно від обраного сценарію та

відповідних варіацій використання ресурсів. Так, наприклад, земля демонструє дуже високу продуктивність, а кліматичні зміни у землекористуванні можуть різко (позитивно чи негативно) вплинути на врожайність сільського господарства за різними сценаріями. З огляду на це, робиться висновок, що політика та варіанти адаптації до зміни клімату мають насамперед бути спрямовані на збереження продуктивності земель.

Китайські вчені Чжоу та Чжан, також прогнозують вплив Ель-Ніньо (ENSO) на валові збори культур [3]. З їх точки зору це може підвищити ефективність страхування врожаю та пом'якшити несприятливий вплив погоди на сільське господарство. При цьому було використано байєсівську структуру для оцінки цінності інформації ENSO щодо різних аспектів страхування врожаю. Отримані авторами результати вказують на потенційні переваги прогнозу ENSO для встановлення страхових ставок і вибору полісу. У той же час вони застерігають від надмірного оптимізму в цій оцінці, оскільки економічні вигоди можуть зменшитися зі зниженням точності прогнозу ENSO. Моделювання та чисельні експерименти демонструють практичну корисність запропонованого методу для різних зацікавлених сторін індустрії страхування врожаю США.

Одна з найбільш поширених практик прогнозування базується на врахуванні попередніх тенденцій або аналізі часових рядів. Зокрема, такий аналіз було проведено відносно набору даних щоденних готівкових цін на кукурудзу в семи штатах: Айова, Іллінойс, Індіана, Огайо, Мінесота, Небраска та Канзас [4]. Було зроблено оцінку тридцяти індивідуальних моделей часових рядів і здійснено десять комбінованих прогнозів. Робиться висновок, що включення місцевих готівкових цін у модель може підвищити точність, особливо відносно довших періодів оцінки. Отримані результати свідчать також про те, що частоту повторного калібрування моделі необхідно робити не менше одного разу на місяць.

Увагу науковців також привертає волатильність фінансового ринку, ціноутворення на опціони та регулювання фінансового ринку [5]. Автори оцінюють результати прогнозування волатильності в 93 роботах, опублікованих і написаних за останні два десятиліття. У цьому дослідженні також було визначено волатильність, власне бачення проблематичних питань оцінки прогнозу, частоти даних, екстремальних значень і вимірювання «фактичної» волатильності. Було перевірено ефективність прогнозування волатильності двох основних підходів; історичні моделі волатильності та волатильність, що впливає з опціонів. Кінцевий висновок полягав в тому, що волатильність

фінансового ринку цілком прогнозована. Дебати точаться про те, наскільки далеко вперед можна точно спрогнозувати і до якої міри можна передбачити зміни волатильності. Цей висновок, на думку авторів, не порушує ефективності ринку, оскільки точний прогноз волатильності не суперечить правильності цін базових активів і опціонів. Було показано, що передбачувана волатильність, містить найбільше інформації про майбутню волатильність.

Також оцінювалась адекватність прогнозів Міністерства сільського господарства США [6]. Зазначається, що дані прогнози часто піддаються критиці через їх упередженість та неефективність. Автори перевірили об'єктивність даних критичних позицій бази прогнозів чистого грошового доходу Міністерства сільського господарства США та прогнозів та цін WASDE за період з 1988 по 2018 роки. Висновок був наступним: є переконливі докази того, що прогнози Міністерства сільського господарства США раціонально мінімізують очікувані збитки, але демонструють тенденцію приділяти більшу вагу заниженому або надмірному прогнозуванню. Як результат, це дослідження забезпечує альтернативну інтерпретацію попередніх висновків про ірраціональність прогнозу.

Серед вітчизняних вчених питання ефективності використання землі також привертає значну увагу і розглядається під різними кутами зору [7-21].

Мета статті

Метою статті є побудова прогнозних моделей залежності урожайності від величини витрат по окремим статтям при виробництві соняшнику, пшениці та кукурудзи на зерно в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за даними 2020 року.

Матеріал і методи дослідження

В якості бази дослідження використовувалась статистична звітність сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2020 рік. Використовувався метод множинної регресії та графічний метод. Було запропонована власна методика визначення модального коефіцієнту ефективності землекористування.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

При прогнозуванні результатів економічної діяльності завжди постає проблема вибору критерію та факторів. В якості критерію ефективності було вирішено обрати урожайність. В

якості факторів впливу – статті витрат, які надає статистична звітність, а саме Ф-50-сг «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». В даній формі наводяться витрати по наступним статтям: прямі витрати на оплату праці, вартість насіння та посадкового матеріалу, вартість мінеральних добрив, вартість пального і мастильних матеріалів, вартість решти матеріальних витрат, прямі витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація необоротних активів, оплата послуг сторонніх організацій, решта інших прямих та загальновиробничих витрат. Таким чином маємо дев'ять статей витрат за їх елементами, які дозволяють комплексно оцінити ефективність використання земель під даними культурами.

На першому етапі були вирішено перевірити і відібрати ті статті витрат які мали надійний рівень зв'язку з залежною величиною. Критерієм в даному випадку було значення t-Стюдента, а саме його величина повинна бути вище табличної. Виявилось, що по кожній культурі дані статті відрізнялись. В таблиці 1 наведені результати даного аналізу. В даному випадку знак «+» є свідченням того, що рівень надійності парної кореляції був суттєвий, а відповідно знак «-» - не був надійним (t-Стюдента було меншим табличного) (табл. 1). Виявилось, що по пшениці лише одна стаття витрат не мала суттєвого зв'язку з рівнем урожайності, по кукурудзі на зерно таких статей виявилось шість, а по соняшнику – п'ять. Виходячи з цих результатів було вирішено виключити дані статті при подальшому аналізі.

Наступним етапом стала побудова множинних кореляційних моделей. В процесі цього також здійснювався аналіз надійності як моделі в цілому, так і залежної величини від кожного обраного фактору. Технічна обробка даних проводилась за допомогою програмного пакету «Statistica». Отримане рівняння регресії залежності урожайності пшениці від обраних статей витрат мала наступний вид:

$$y=40,6+0,0010x_1+0,0012x_2+0,0028x_3+0,0016x_4 \quad (1)$$

де: y – урожайність, ц/га;

x_1 – витрати мінеральних добрив на 1 га, грн/га;

x_2 – решта матеріальних витрат на 1 га, грн/га;

x_3 – амортизація необоротних активів на 1 га, грн/га;

x_4 – оплата послуг сторонніх організацій.

Таблиця 1. Рівень надійності парних коефіцієнтів кореляції між урожайністю та величиною витрат на 1 га посівної площі при виробництві окремих культур у сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році.

Статті витрат	Пшениця	Кукурудза на зерно	Соняшник
Насіння та посадковий матеріал	+	-	+
Мінеральні добрива	+	+	+
Пальне і мастильні матеріали	+	+	+
Решта матеріальних витрат	+	-	-
Витрати на оплату праці	+	-	-
Відрахування на соціальні заходи	+	-	-
Амортизація необоротних активів	+	+	+
Оплата послуг сторонніх організацій	+	-	-
Решта інших прямих та загальновиробничих витрат	-	-	-

Джерело: власні розрахунки.

Зразу хочеться відмітити, що не всі статті які мали надійний характер були включені до моделі. Були виключені ті статті, які мали слабку кореляцію з рівнем урожайності та відповідно майже не впливали на її зміну. Результати множинного регресійного аналізу свідчать, що залежності рівня урожайності пшениці має наступний характер: коефіцієнт регресії $x_1 = 0,0010$ показує, що при збільшенні величини витрат мінеральних добрив на 1000 грн/га, за умови незмінності інших факторів, що включені в кореляційну модель, величина урожайності збільшиться на 1 ц/га. Збільшення решти матеріальних витрат на 1 га на 1000 грн/га призводить до збільшення урожайності на 1,2 ц/га. Збільшення величини витрат по статті амортизація необоротних активів дає можливість в середньому збільшити урожайності на 2,8 ц/га, зростання витрат на оплату послуг сторонніх організацій призводить до на 1000 грн/га призводить до збільшення урожайності на 1,6 ц/га.

Коефіцієнт сукупної кореляції множинної регресійної моделі становить 0,415, що свідчить про середній рівень зв'язку між досліджуваними ознаками. Значення коефіцієнта множинної детермінації $R^2 = 0,172$ показує, що на частку систематичної варіації залежної величини, зумовлена впливом факторів, включених до кореляційної моделі, приходиться 17,2 %. Фактична величина критерію Фішера (F) дорівнювала 21,8, що значно перевищує його табличну величину (4,421). Це дає підстави стверджувати, що отримані залежності носять надійний характер, хоча рівень кореляції виявився невисоким.

Рівняння регресії залежності урожайності кукурудзи на зерно від обраних факторів мала наступний вид:

$$y = 48,55 + 0,0002x_1 + 0,0012x_2 + 0,0002x_3 + 0,0016x_4 \quad (2)$$

де: y – урожайність, ц/га;

x_1 – витрати мінеральних добрив на 1 га, грн/га;
 x_2 – витрати пального і мастильних матеріалів на 1 га, грн/га;

x_3 – амортизація необоротних активів на 1 га, грн/га;

В даному випадку необхідно відмітити, що коефіцієнт множинної регресійної моделі становить 0,314, що свідчить про слабкий рівень зв'язку між досліджуваними ознаками. Значення коефіцієнта множинної детермінації $R^2 = 0,0989$ показує, що на частку систематичної варіації залежної величини, зумовлена впливом факторів, включених до кореляційної моделі, приходиться 9,9 %. Фактична величина критерію Фішера (F) дорівнювала 10,5, що перевищує його табличну величину (3,287). Таким чином ми маємо хоча і слабку, але надійну регресію. В той же саме час через слабкий зв'язок навряд чи є сенс використовувати результати моделі для практичного прогнозування.

Модель побудована по залежності урожайності соняшник увід обраних показників рівня витрат мала наступний вид:

$$y = 18,66 + 0,00009x_1 + 0,00002x_2 + 0,00174x_3 + 0,00086x_4 \quad (3)$$

де: y – урожайність, ц/га;

x_1 – витрати насіння та посадкового матеріалу на 1 га, грн/га;

x_2 – витрати мінеральних добрив на 1 га, грн/га;

x_3 – витрати пального і мастильних матеріалів на 1 га, грн/га;

x_4 – амортизація необоротних активів на 1 га, грн/га.

Отримане рівняння регресії свідчить про те, що в найбільшій мірі впливають на рівень урожайності витрати пального і мастильних матеріалів та величина амортизації необоротних активів. В той же само час витрати насіння та посадкового

матеріалу, мінеральних добрив не мали суттєвого впливу.

Коефіцієнт множинної регресійної моделі дорівнював 0,679, що свідчить про середній рівень зв'язку між досліджуваними ознаками. Значення коефіцієнта множинної детермінації $R^2 = 0,461$ показує, що на частку систематичної варіації залежної величини, зумовлена впливом факторів, включених до кореляційної моделі, приходиться 46,1 %. Фактична величина критерію Фішера (F) дорівнювала 99,7, перевищує його табличну величину (4,465).

Головна мета побудови регресійних моделей полягає в можливості їх використання з метою прогнозування рівня ефективності землекористування. В донному випадку питання мова йде про ефективність землекористування з точки зору натурального показника. Для відповіді на питання наскільки вдало побудовані регресійні моделі прогнозують рівень урожайності проведемо аналіз в якій мірі отримані з допомогою моделей значення можуть відображати фактичний стан справ. На першому етапі розглянемо як співвідносяться між собою прогнозні та фактичні дані по урожайності культур (табл. 3).

Таблиця 3. Модельні та фактичні значення урожайності окремих культур у сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році

Показники	Пшениця		Кукурудза на зерно		Соняшник	
	факт	прогноз	факт	прогноз	факт	прогноз
Мінімальне значення, ц/га	15,0	40,6	3,8	48,8	1,7	18,7
Максимальне значення, ц/га	120,0	82,6	158,0	164,8	171,2	171,8
Середня величина, ц/га	50,8	50,8	52,9	52,9	23,6	23,6
Медіане значення, ц/га	50,3	50,1	51,0	51,6	22,6	22,5

Джерело: власні розрахунки.

Наведені показники свідчать про те, що середні та медіане значення фактичної та прогнозної урожайності, незважаючи на середній рівень зв'язку регресійних моделей, всіх культур мають близькі значення. В той же саме час, величини максимальних та мінімальних значень суттєво відрізнялись. Це очікуваний результат, бо рівняння

регресії мають особливості ігнорування екстремумів. Це знижує значення коефіцієнта кореляції, однак дає можливість оцінити загальний характер залежності.

Були побудовані графіки залежності залишків (різниця між фактичним і модельним значенням урожайності) та фактичної урожайності (рис. 1-3).

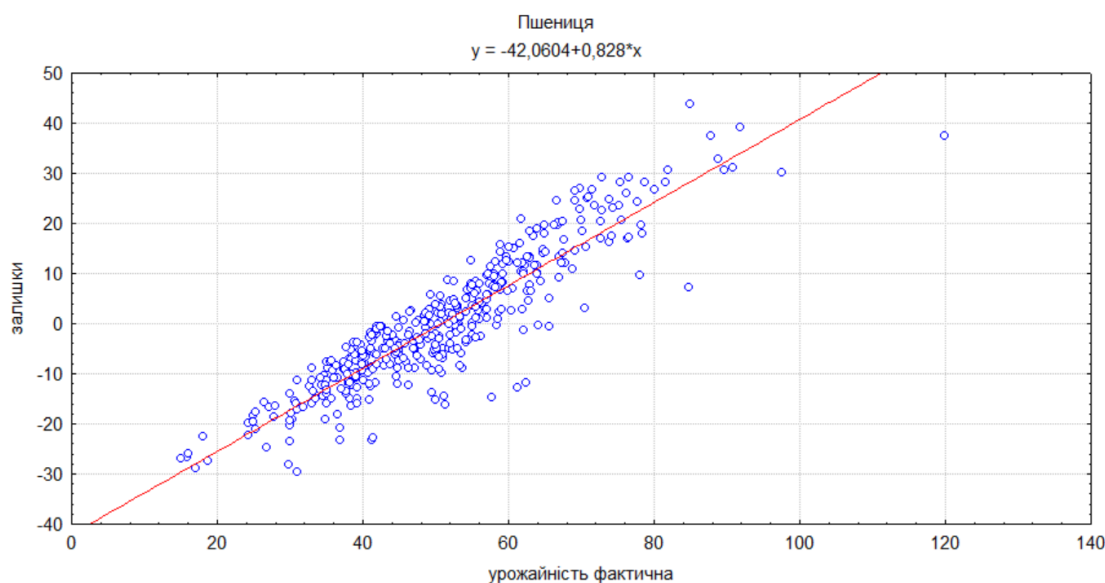

Рис. 1. Залежність між фактичною урожайністю пшениці та залишками по модельним значенням в сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році

Джерело: власні розрахунки.

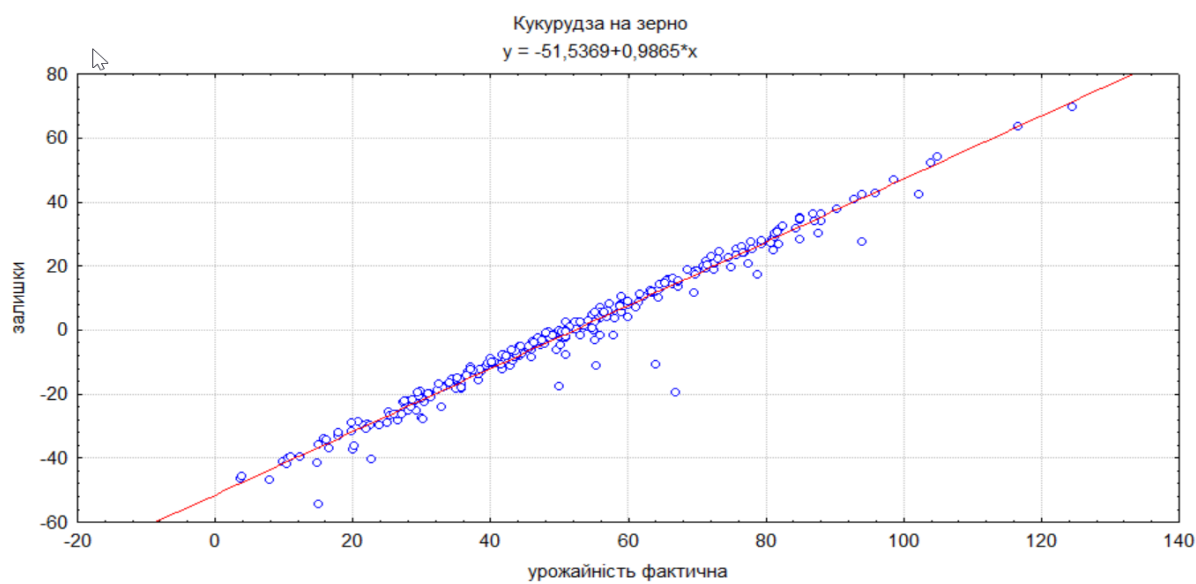

Рис. 2. Залежність між фактичною урожайністю кукурудзи на зерно та залишками по модельним значенням в сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році

Джерело: власні розрахунки.

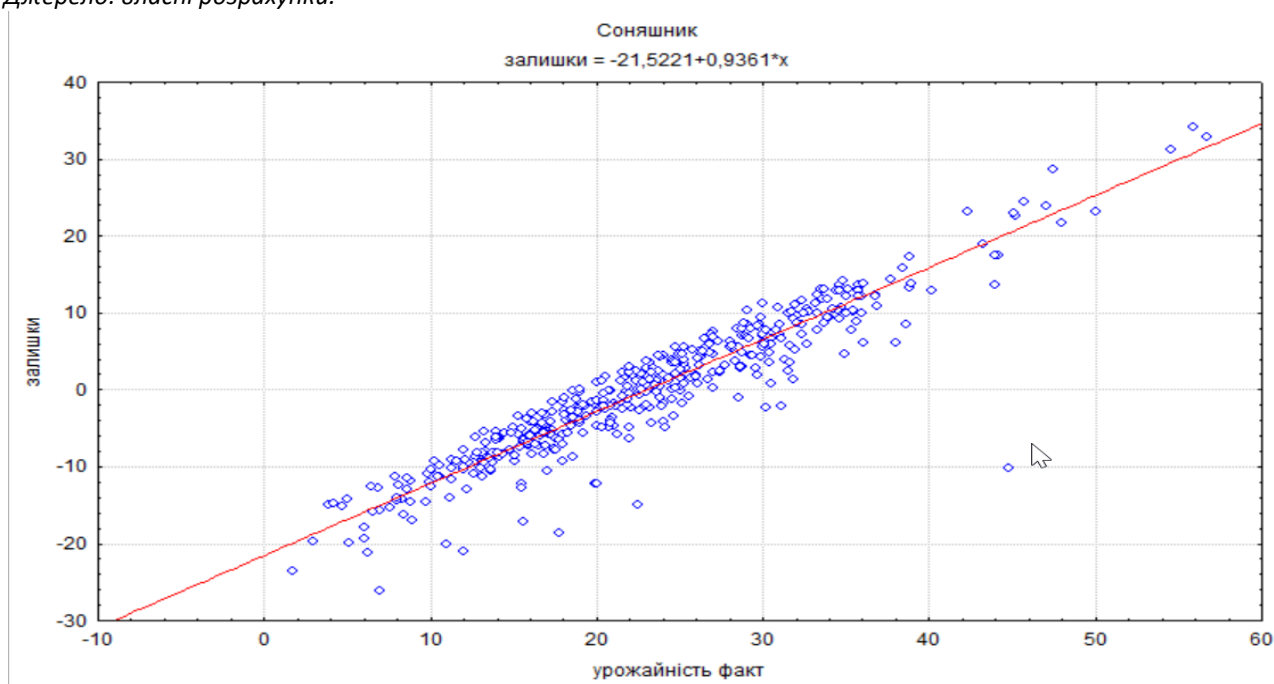

Рис. 3. Залежність між фактичною урожайністю кукурудзи на зерно та залишками по модельним значенням в сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році

Джерело: власні розрахунки.

Як можна побачити з наведених рисунків існує доволі тісна залежність між рівнем урожайності та величиною залишків. Ця залежність має прямий характер і особливість, яка полягає в тому, що поступово з зростання рівня урожайності величина залишків змінюється з від'ємної на позитивну. Даний результат також можна трактувати наступним чином. Ті підприємства які мають позитивне значення залишку використовують

витрачені ресурси більш ефективно ніж вони їх мали використовувати виходячи з даних моделі, то б то середнього рівня господарювання. Відповідно ті підприємства, у яких величина залишку була від'ємною - використовували витрачені ресурси менш ефективно. Використовуючи дані принципи нами, для оцінки рівня ефективності землекористування пропонується модельний

коефіцієнт ефективності землекористування.
Формула його розрахунку наступна:

$$K_{\text{мез}} = \sum_{i=1}^n \beta_i K_i \quad (4)$$

де:

$K_{\text{мез}}$ - модельний коефіцієнт ефективності землекористування;

β_i – питома вага i - культури у структурі землекористування;

K_i – модельний коефіцієнт ефективності землекористування по i - культурі.

В свою чергу питома вага культури у структурі землекористування розраховується наступним чином:

$$\beta_i = \frac{S_i}{S} \quad (5)$$

де:

β_i питома вага i - культури у структурі землекористування;

S_i – посівна площа i - культури;

S -загальна величина посівних площ.

Модельний коефіцієнт ефективності землекористування по кожній культурі визначається наступним чином:

$$K_i = \frac{\sum N_r > 0}{\sum N_r < 0} \quad (6)$$

де:

K_i - модельний коефіцієнт ефективності землекористування по культурі;

$N_r > 0$ – кількість підприємств які мали позитивне значення залишку;

$N_r < 0$ - кількість підприємств які мали від’ємне значення залишку.

Економічний зміст пропонованого модельного коефіцієнту ефективності землекористування полягає в наступному. В разі якщо його величина виявиться більшою 1 то це буде означати, що в даній сукупності переважна більшість підприємств мала більш високу урожайність культур ніж повинна була мати виходячи з середнього рівня використання витрачених ресурсів.

Слід відмітити, що обрані нами для аналізу три головних культур в загальному обсязі займали у 2020 році 85,4% всіх посівних площ. Фактично саме вони і визначають в значній мірі загальну ефективність землекористування у Харківській області. В випадку якщо його величина виявиться меншою 1 висновок повинен бути протилежним. Розраховані фактичні значення індексу наведені в таблиці 4.

Виходячи з наведених даних по кожній культурі та її питомій вазі у структурі землекористування було отримано підсумкове значення модельного коефіцієнту ефективності землекористування. Воно дорівнювало 0,868. Це свідчить про те, що більша частина підприємств мала рівень ефективності використання землі за критерієм урожайності культур нижче ніж можна було очікувати виходячи з витрачених ресурсів.

Таблиця 4. Значення модельного коефіцієнту ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2020 році

Показники	Пшениця	Кукурудза на зерно	Соняшник
Модельний коефіцієнт ефективності землекористування по культурі	0,782	0,842	0,950
Питома вага культури у структурі землекористування	0,393	0,152	0,455
Модельний коефіцієнту ефективності землекористування	0,868		

Джерело: власні розрахунки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі

Проблема прогнозування є однією з центральних в економічній науці. Її можна характеризувати як кінцевий результат в перевірці принципів та методів які використовуються різні економічними школами. В практичному плані вона зводиться до прогнозування цін або можливого економічного результату від використаних ресурсів.

Побудовані нами моделі залежності рівня урожайності від рівня витрат по окремим елементам статтям дозволила побудувати надійні

моделі, хоча тіснота зв'язку в них виявилась середньої. Запропонований модельний коефіцієнту ефективності землекористування дозволяє з одного боку оцінити адекватність застосовуваних методів прогнозування, а з іншого – оцінити ефективність використання землі в сільськогосподарських підприємствах. Подальші перспективи даного дослідження можуть бути пов'язані з перевіркою запропонованого методу оціни ефективності землекористування за умов розширення кількості культур та вибору різних критеріїв оцінки ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Haile, M.G., Brockhaus, J. & Kalkuhl, M. (2016). Short-term acreage forecasting and supply elasticities for staple food commodities in major producer countries. *Agric Econ* 4, 17. <https://doi.org/10.1186/s40100-016-0061-x>.
- Onofri, L., Bianchin, F. & Boatto, V. (2019). How to assess future agricultural performance under climate change? A case-study on the Veneto region. *Agric Econ* 7, 16. <https://doi.org/10.1186/s40100-019-0131-y>.
- Yi, F., Zhou, M. and Zhang, Y.Y. (2020). Value of Incorporating ENSO Forecast in Crop Insurance Programs. *Amer. J. Agr. Econ.*, 102. 439-457. <https://doi.org/10.1002/ajae.12034>.
- Xu, X. (2020). Corn Cash Price Forecasting. *Amer. J. Agr. Econ.*, 102. 1297-1320. <https://doi.org/10.1002/ajae.12041>.
- Poon, Ser-Huang, and Clive W.J. Granger. (2003). Forecasting Volatility in Financial Markets: A Review. *Journal of Economic Literature*, 41 (2). 478-539. DOI: 10.1257/002205103765762743.
- Bora, S.S., Katchova, A.L. and Kuethe, T.H. (2021). The Rationality of USDA Forecasts under Multivariate Asymmetric Loss. *Amer. J. Agr. Econ.*, 103. 1006-1033. <https://doi.org/10.1111/ajae.12142>.
- Добряк Д. С., Будзяк В. М., Будзяк О. М. (2013). Ефективність екологобезпечного землекористування в Україні в ринкових умовах. *Економіка України*. №7. С.83-88.
- Зінченко Т. (2014). Інституціоналізація земельних відносин у контексті принципів сталого розвитку. Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. № 21(2). С. 399-404.
- Зось-Кіор М. В., Куркіна В. Екологічна ефективність управління земельними ресурсами як основа сталого розвитку сільських територій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 3. С. 156-167.
- Кошкालда І. В. Статівка Н. В. (2014). Інституційний вплив держави на розвиток земельних відносин в Україні. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. №5. С.25-35.
- Кучер А. (2017). Адаптація аграрного землекористування до змін клімату. *Agricultural and Resource Economics*. Vol. 3. No. 1. Рр. 119–138.
- Лозинська О. В. (2011). Ефективне використання землі сільськогосподарського призначення. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки*. 3 (2). С. 143-148
- Москаленко А. М. (2015). *Теоретичні та методологічні засади ефективного використання сільськогосподарських земель Полісся України*. Ніжин: Видавецьк ПП Лисенко М. М. 335 с.
- Пасхавер Б.Й. (2009). Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія *Економіка АПК*. 3. С. 47-59
- Печко В. С. (2015). Теоретичні аспекти оцінки ефективності землекористування. *Вісник ХНАУ. Сер. «Економічні науки»*. № 4. С. 132-138.
- Ступень М., Скорупська О. (2014). Економічні аспекти раціонального землекористування сільськогосподарського призначення. *Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК*. № 21(1). С. 389-394.
- Третяк А. (2009). Основні напрями змін та удосконалення державної земельної політики в Україні. *Національна безпека і оборона*. № 3. С. 58–63.
- Третяк А. М. (2012). *Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування*. Херсон: Гринь Д. С., 440 с.
- Червен І. І., Шишпанов Ю. В. (2014). Оцінка ефективності використання земель сільськогосподарського призначення: потребує комплексного підходу. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. № 7. С. 57-62.
- Шиян Д. В. (2009). Теоретико-методологічні аспекти дії закону спадної віддачі в сільському господарстві. *Економіка АПК*. № 11. С. 65-69.

REFERENCES

- Haile, M.H., Brockhaus, Y. & Kalkuhl, M. (2016). Short-term acreage forecasting and supply elasticities for staple food commodities in major producer countries. *Agric Econ*, 4, 17. <https://doi.org/10.1186/s40100-016-0061-kh>.
- Onofri, L., Bianchin, F. & Boatto, V. (2019). How to assess future agricultural performance under climate change? A case-study on the Veneto region. *Agric Econ*, 7, 16. <https://doi.org/10.1186/s40100-019-0131-y>.
- Yi, F., Zhou, M. and Zhanh, Y.Y. (2020). Value of Incorporating ENSO Forecast in Crop Insurance Programs. *Amer. J. Agr. Econ.*, 102. 439-457. <https://doi.org/10.1002/ajae.12034>.
- Xu, X. (2020). Corn Cash Price Forecasting. *Amer. J. Agr. Econ.*, 102. 1297-1320. <https://doi.org/10.1002/ajae.12041>.
- Poon, Ser-Huanh, and Clive W.Y. Granger. (2003). Forecasting Volatility in Financial Markets: A Review. *Journal of Economic Literature*, 41 (2). 478-539. DOI: 10.1257/002205103765762743.
- Bora, S. S., Katchova, A. L. and Kuethe, T. H. (2021). The Rationality of USDA Forecasts under Multivariate Asymmetric Loss. *Amer. J. Agr. Econ.*, 103. 1006-1033. <https://doi.org/10.1111/ajae.12142>.

7. Dobriak D. S., Budziak V. M., Budziak O. M. (2013). Efektyvnist ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannia v Ukraini v rynkovykh umovakh. *Ekonomika Ukrainy*, 7, 83-88. [in Ukrainian].
8. Zinchenko, T. (2014). Instytutsionalizatsiia zemelnykh vidnosyn u konteksti pryntsyypiv staloho rozvytku. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ekonomika APK*, 21(2), 399-404. [in Ukrainian].
9. Zos-Kior, M. V., & Kurkina, V. (2019). Ekolohichna efektyvnist upravlinnia zemelnymy resursamy yak osnova staloho rozvytku silskykh terytorii. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Ekonomichni nauky»*, 3, 156-167. [in Ukrainian].
10. Koshkalda, I. V., & Stativka, N. V. (2014). Instytutsiinyi vplyv derzhavy na rozvytok zemelnykh vidnosyn v Ukraini. *Visnyk KhNAU. Seriia «Ekonomichni nauky»*, 5, 25-35. [in Ukrainian].
11. Kucher, A. (2017). Adaptatsiia ahrarnoho zemlekorystuvannia do zmin klimatu. *Agricultural and Resource Economics*, 3(1), 119-138.
12. Lozynska, O. V. (2011). Efektyvne vykorystannia zemli silskohospodarskoho pryznachennia. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriia: Ekonomichni nauky*, 3 (2), 143-148. [in Ukrainian].
13. Moskalenko, A. M. (2015). Teoretychni ta metodolohichni zasady efektyvnoho vykorystannia silskohospodarskykh zemel Polissia Ukrainy. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
14. Paskhaver, B.Y. (2009). Rynok zemli: svitovi dosvid ta natsionalna stratehiia. *Ekonomika APK*, 3, 47-59. [in Ukrainian].
15. Pechko, V. S. (2015). Teoretychni aspekty otsinky efektyvnosti zemlekorystuvannia. *Visnyk KhNAU. Ser. «Ekonomichni nauky»*, 4, 132-138. [in Ukrainian].
16. Stupen, M., & Skorupska, O. (2014). Ekonomichni aspekty ratsionalnoho zemlekorystuvannia silskohospodarskoho pryznachennia. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu : ekonomika APK*, 21(1), 389-394. [in Ukrainian].
17. Tretiak, A. (2009). Osnovni napriamy zmin ta udoskonalennia derzhavnoi zemelnoi polityky v Ukraini. *Natsionalna bezpeka i oborona*, 3, 58-63. [in Ukrainian].
18. Tretiak A. M. (2012). Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia. Kherson: Hrin D. S. [in Ukrainian].
19. Cherven, I. I., & Shyshpanov, Yu. V. (2014). Otsinka efektyvnosti vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia: potrebuie kompleksnoho pidkhodu. *Visnyk KhNAU. Seriia «Ekonomichni nauky»*, 7, 57-62. [in Ukrainian].
20. Shyian, D. V. (2009). Teoretyko-metodolohichni aspekty dii zakonu spadnoi viddachi v silskomu hospodarstvi. *Ekonomika APK*, 11, 65-69. [in Ukrainian].

УДК 332.122:613

Світлана Ковальчук (Україна)
Василь Матвіїв (Україна)

JEL classification: I18, H51, P36, H75,
D78

Світлана КОВАЛЬЧУК

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу та
торговельного підприємства,
Хмельницький національний університет,
Україна*

Василь МАТВІЙВ

*здобувач наукового ступеня доктора
філософії,
кафедра маркетингу та торговельного
підприємства,
Хмельницький національний університет,
Україна*

© Світлана Ковальчук, Василь Матвіїв, 2021

Отримано: 02.11.2021 р.

Прорецензовано: 11.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

В статті досліджено рівень звертання населення за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України. Встановлено, рівень звертання населення за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я є невисоким. З'ясовано, що не існує чіткої відмінності при відвідуваності населення згідно регіонального проживання респондентів, що свідчить про приблизно однакову тенденцію в усіх регіонах України. Проаналізовано, що згідно вікової приналежності спостерігаємо наступні тенденції, що населення молодого віку не часто відвідує медичні заклади, а тільки при необхідності, а старшого віку звертається до лікаря певного профілю й у випадку якщо не знаходить лікаря відповідної кваліфікації у державних закладах охорони здоров'я, то звертається до приватних медичних лікувально-діагностичних установ. Встановлено, що згідно гендерної приналежності респондентів, то жінки частіше звертаються як в державні, так і приватні медичні заклади, а чоловіки здебільшого в критичних ситуаціях.

Ковальчук С., Матвіїв В. Маркетингові аспекти надання медичних послуг в державних закладах охорони здоров'я України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 233-241.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.233>

Ключові слова: маркетинг медичних послуг; система охорони здоров'я; державні заклади охорони здоров'я.

UDC 332.122:613

JEL classification: I18, H51, P36, H75,
D78

Svitlana KOVALCHUK

*Doctor of Economics, Professor,
Head, Department of Marketing and Trade
Entrepreneurship,
Khmelnytskyi National University, Ukraine*

Vasyl MATVIIV

*PhD Student,
Department of Marketing and Trade
Entrepreneurship,
Khmelnytskyi National University, Ukraine
Ukraine*

© Svitlana Kovalchuk, Vasyl Matviiv, 2021

Received: 02.11.2021

Revised: 11.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Svitlana Kovalchuk (Ukraine)
Vasyl Matviiv (Ukraine)

MARKETING ASPECTS OF THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES IN STATE HEALTH CARE INSTITUTIONS OF UKRAINE

ABSTRACT

The article examines the level of the population seeking medical help in public health care institutions of Ukraine. It has been established that the level of the population seeking medical help in state health care institutions is low. It was found that there is no clear difference in the attendance of the population according to the regional residence of the respondents, which indicates an approximately the same trend in all regions of Ukraine. It was analyzed that according to the age group, we observe the following trends: the young population does not often visit medical institutions, but only when necessary, and the older population turns to a doctor of a certain profile, and in the event that they do not find a doctor with the appropriate qualifications in state health care institutions, then turns to private medical treatment and diagnostic institutions. It was established that according to the gender of the respondents, women more often turn to both public and private medical institutions, and men mostly in critical situations, so the answers are quite reliable and illustrative.

Kovalchuk, S., Matviiv, V. (2021). Marketing aspects of the provision of medical services in state health care institutions of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 233-241.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.233>

Keywords: marketing of medical services; health care system; state health care institutions.

Вступ

Сучасні проблеми в системі охорони здоров'я спонукають по-новому здійснювати опрацювання ряду існуючих проблем та викликів в системі, які виникли в процесі реформування медичної системи в Україні.

Формування приватної мережі медичних закладів, які відповідають світовим та європейським міжнародним стандартам, дають можливість вибору для населення певного діагностичного центру чи клініки незалежно від форми власності.

Сучасні умови і конкуренція на ринку медичних послуг сприяє формуванню певного іміджу (як негативного так і позитивного) для кожного медичного закладу, що певною мірою формує потік потенційних пацієнтів до кожного з них.

Разом з тим існує тенденція в Україні, при якій один і той же самий лікар як фахівець, працює як в державному, так і в приватному медичному закладі одночасно, і пацієнти мають можливість обирати, куди саме до певного спеціаліста звертатися: у державний заклад охорони здоров'я чи у приватний медичний заклад.

Основні маркетингові аспекти розвитку закладів охорони здоров'я є предметом наукових пошуків та наукових досліджень як в українських вітчизняних, так і в провідних світових наукових виданнях. Так, учені Південно-Каліфорнійського університету (Melnick, G. et al, 1999), розглядаючи проблему

ціноутворення в медичних закладах, стверджують, що результати їхніх емпіричних досліджень вказують, що внаслідок злиття державних та некомерційних лікарняних медичних закладів з іншими медичними установами спостерігається підвищення цін на медичні послуги для пацієнтів [11]. Проблема розвитку маркетингу на ринку медичних послуг є порушена ад'юнкт-професором університету Кларксона (Haimowitz, I., 2016), який наголошує на необхідності формування фармацевтичними компаніями нового виду взаємовідносин між постачальниками і споживачами даного виду послуг, обумовленого високим рівнем цифровізації економіки в цілому [10]. Проблеми маркетингової діяльності медичних закладів стали об'єктом наукових досліджень таких науковців як М. Артюхіна [1], Л. Зацна та Т. Івашків [2], Д. Карамішев та Н. Удовиченко [3], О. Кикуш [4], С. Махнуша та О. Шевченко [5], С. Полковниченко, А. Шкулепіна [7], А. Сержук [8], І. Чурпій, І. Мельник, Н. Чурпій [9] та ряду інших дослідників, які здійснили вагомий внесок в розкриття основних аспектів окресленої проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Характеристика та маркетингова оцінка рівня звертання пацієнтів в державні заклади охорони здоров'я представлена в таблиці 1.

Таблиця 1. Рівень звертання за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України протягом останніх півроку у 2021 році

	Результати відповідей, %
Так, один раз	24
Так, декілька разів	23
Ні, не звертався	53

Джерело: [6].

В результаті проведеного опитування, який був здійснений соціологічною групою Рейтинг у 2021 р., тільки 23 відсотки респондентів, в яких була потреба в медичних послугах чи в медичній допомозі, зверталися в державні заклади охорони в Україні декілька разів. Це свідчить про те, що близько чверті населення має намір проходити консультації, діагностику і саме лікування в державних медичних закладах, які надають деякі види послуг безкоштовно, особливо ті, які входять до пакету безкоштовних медичних послуг.

Щодо іншої категорії респондентів, які тільки один раз зверталися за медичними послугами, то дана категорія респондентів відповіла, що за останніх півроку тільки один раз зверталися за медичними послугами до державних закладів

охорони здоров'я. До цієї категорії, відповідно до соціологічних опитувань, належить близько 24 відсотки населення.

Разом з тим, більш показовим є той факт, що понад половина опитуваних (53 відсотки) відповіли, що жодного разу в останній період не отримували медичної допомоги в державних закладах охорони здоров'я України.

В результаті, бачимо, що простежується характерна тенденція: з одного боку, населення при потребі звертається переважно у приватні медичні заклади, де вони можуть отримати весь спектр медичних послуг, а з іншого боку – один чи декілька разів зверталися до державних медичних закладів, оскільки швидше за все не вважали за

потрібне бути в якості пацієнтів приватних медичних закладах.

Таким чином, існує тенденція, яка дає чітке розуміння, що більшість респондентів прагне отримати якісні медичні послуги. Відтак, в сучасних умовах, коли за останніх десять років ринок приватної медицини має тенденцію до зростання, то існує вибір для населення щодо вибору саме

того діагностичного центру чи клініки, які в першу чергу за цінним сегментом найкраще підходять для кожного конкретного пацієнта.

Цікавим є те, що більшість респондентів в залежності від регіонів їх проживання давали різну відповідь на дане запитання, що також має логічне пояснення (таблиця 2).

Таблиця 2. Рівень звертання за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України протягом останніх півроку згідно регіонального проживання у 2021 році

	Результати відповідей		
	Так, один раз	Так, декілька разів	Ні, не звертався
Центр	23	25	52
Південь	23	24	53
Захід	23	24	53
Схід	23	22	55

Джерело [6].

Так, беручи до уваги відповіді респондентів, які проживають в центральній частині території України, то 23 відсотки з них стверджували, що тільки один раз зверталися до державних медичних закладів охорони здоров'я. Рівно чверть населення дало відповідь, що декілька разів зверталася до державних медичних закладів.

Спостерігаємо ідентичні відповіді респондентів щодо відповідей респондентів південних і західних областей в Україні, про що свідчать показники у вищезгаданій таблиці 2, де у відсотковому співвідношенні простежуються однакові результати, а саме: 53 відсотки респондентів взагалі за останні півроку не зверталися за медичними послугами, трошки менше чверті респондентів дали відповідь, що зверталися за

медичною допомогою декілька разів. Не різко відрізняються результати відповідей населення східних областей, зокрема винятком є той факт, що більша кількість населення (55%) взагалі не зверталася за медичними послугами за останні півроку в державні заклади охорони здоров'я, 22 відсотки населення зверталися тільки декілька разів, а 23 відсотки респондентів повідомляють, що тільки один раз відвідували державні медичні заклади охорони здоров'я України.

Важливою для порівняльної характеристики рівня звертання респондентів в державні заклади охорони здоров'я за останній період, крім регіональних відмінностей, також є вікова категорія респондентів, представлена в таблиці 3.

Таблиця 3. Рівень звертання за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України протягом останніх півроку згідно вікової категорії респондентів у 2021 році

	Результати відповідей		
	Так, один раз	Так, декілька разів	Ні, не звертався
18-20	21	20	59
30-39	27	24	49
40-49	18	30	52
50-59	25	25	49
60+	24	22	54

Джерело: [6].

Оцінюючи рівень звертання дорослого населення за медичною допомогою відповідно до вікової категорії населення України, спостерігаємо значний контраст у поданих відповідях, що є логічним поясненням при чіткій аргументації поданих нами результатів опитування у таблиці 3.

Так, доросле населення, яке є молодим за віковою категорією у віці від 18 до 30 років, дало відповідь, що 59 відсотків із них не відвідували за останні півроку державні заклади охорони здоров'я

України. Цей факт виглядає цілковито зрозумілим, враховуючи відносно задовільний стан здоров'я молодого покоління.

Спостерігаємо, що 21 відсоток серед наймолодшої категорії респондентів, яка взяла участь в опитуванні у віковій категорії від 18 до 30 років, тільки один раз зверталися по надання медичних послуг в державні заклади охорони здоров'я, що здебільшого пов'язано з адміністративними потребами (необхідність

проходження медичного огляду для певних категорій працівників і т.п.).

П'ята частина населення дала відповідь, що тільки декілька разів протягом півроку відвідували державні заклади охорони здоров'я України. Це пояснюється тим, що більшість людей даної вікової категорії здебільшого не мають серйозних захворювань, і тому, загалом, мало хто з них, має скарги на погане самопочуття, а для лікування сезонних інфекційних чи простудних захворювань їм достатньо відвідати раз чи декілька разів сімейного лікаря чи терапевта.

Серед категорії населення віком від 30 до 39 років, то 49 відсотків респондентів дали відповідь, що взагалі не відвідували державні заклади охорони здоров'я, що свідчить про орієнтацію респондентів даної вікової групи на приватні медичні заклади в Україні, оскільки населення, яке є соціально активним дбає за власне здоров'я і цілеспрямовано робить вибір для збереження власного здоров'я, і таким чином шукає шляхи для профілактики багатьох видів захворювань.

Разом з тим 27 відсотків респондентів стверджують, що тільки один раз відвідували державні заклади охорони здоров'я протягом останніх півроку.

Майже чверть респондентів (24 відсотки) дали відповідь, що вони тільки декілька разів відвідували державні заклади охорони здоров'я. Це свідчить, що ця частина населення даної вікової категорії мають можливість придбати медичне страхування, і обслуговуються в приватних медичних закладах України.

Наступна вікова категорія респондентів – це населення віком 40-49 років, яке також звертається в державні медичні заклади охорони здоров'я по медичну допомогу й, відповідно, отримує необхідні медичні послуги.

Так, серед опитаного населення 52 відсотки констатують, що взагалі не відвідували державні медичні заклади охорони здоров'я за останніх півроку, що не є типовим свідченням, адже вони не могли не хворіти, тому більш правдоподібно, зверталися до приватних закладів охорони здоров'я.

Разом з тим, 30 відсотків серед опитаного населення декілька разів відвідували державні заклади охорони здоров'я, а 18 відсотків констатують, що один раз відвідували державні заклади охорони здоров'я.

Вищезгадані дані опитувань яскраво ілюструють, що більша частина населення після 40 років, одночасно відвідує як державні, так і приватні медичні заклади охорони здоров'я, що пояснюється набуттям різноманітні захворювання.

Майже аналогічні відповіді одержала соціологічна група Рейтинг від населення віком від

50 до 59 років. Так, зокрема 49 відсотків респондентів відповіли, що взагалі не відвідували державні заклади охорони здоров'я.

Зважаючи на те, що саме населення від 50 і більше років вперше дізнається про наявність серйозних хронічних захворювань, тому серед усіх респондентів, які взяли участь в опитуванні одна четверть населення відповіла, що тільки один раз відвідувала державні заклади охорони здоров'я, а інша четверть респондентів – тільки декілька раз відвідували державні заклади охорони здоров'я України.

Що ж стосується населення вікової категорії 60 років і старше то тут простежується аналогічна тенденція, де 24 відсотки респондентів один раз зверталися, 22 відсотки – зверталось тільки декілька разів, а 54 відсотки – взагалі не зверталось по медичні послуги в державні заклади охорони здоров'я. Вищезазначені відповіді респондентів є ілюстрацією того, що населення вікової категорії 60 і більше років все ж таки відвідує заклади охорони здоров'я, проте не державної, а приватної форми власності. Це свідчить про те, що населення, яке потребує певних видів додаткових обстежень, свідомо уже обирає приватні медичні заклади охорони здоров'я, які є діагностично-лікувальними закладами, і після обстеження дають відповідний тип направлення: госпіталізація в стаціонар або на амбулаторне лікування. Здебільшого приватні медичні заклади розташовані у великих містах, які орієнтовані на пацієнтів як з міської, так і сільської місцевості, що дозволяє їм конкурувати з іншими медичними закладами на певній території.

Крім лікувально-діагностичних закладів населення відвідує медичні лабораторії, що дозволяє їм отримати якісні аналізи та пройти певне обстеження за скеруванням терапевтом, сімейним лікарем чи іншим вузькопрофільним медичним спеціалістом до даних закладів.

Разом з тим, населення в останній період часто відвідує і надає перевагу для отримання медичних послуг у приватних закладах широкого профілю, а також і у вузькопрофільних медичних закладах: в приватних стоматологічних клініках та кабінетах, приватних гінекологічних кабінетах, урологічних клініках, дерматологічних кабінетах та інших видах приватних медичних закладах охорони здоров'я.

Таким чином, бачимо, що відповіді респондентів є передбачуваними і співпадають з сучасними реаліями, оскільки за останні десятиріччя відбулося суттєве зростання кількості приватних медичних закладів різних за профілем та видами надання медичних послуг.

Ці факти свідчать про суттєве зростання ринку приватної медицини. За останнє десятиріччя їх частка зросла в загальному до 10 % в середньому по Україні, а найбільша частка лікарів, які

займаються приватною медичною практикою знаходиться у великих містах-мегаполісах, де їх питома вага наближається до 50% від загальної кількості лікарів.

Власне, дані факти свідчать про те, що населення має можливість вибору в тому аспекті, що у більшості міських населених пункті є достатня кількість надавачів медичних послуг, і часто цей вибір населення припадає на ринок приватних медичних послуг.

Характерно, що в сучасних умовах, навіть значна частка сільського в більшості здійснює вибір на користь приватних медичних центрів, які у великих

Таблиця 4. Рівень звертання за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України протягом останніх півроку згідно матеріального становища у 2021 році

	Результати відповідей		
	Так, один раз	Так, декілька разів	Ні, не звертався
Населення, яке проживає за межею бідності	25	23	52
Малозабезпечене населення	23	24	53
Населення середнього рівня достатку	23	24	53
Високий рівень забезпеченості населення	23	22	55

Джерело [6].

Так, аналізуючи рівень звертання населення до державних закладів охорони здоров'я згідно матеріального стану громадян, то спостерігаємо негативну тенденцію при якій видно, що тільки 23 відсотки громадян декілька раз зверталися за медичною допомогою. Четверть населення, які були в якості респондентів дала відповідь, що тільки один раз протягом останніх півроку зверталася до державних медичних закладів охорони здоров'я.

Важливим аргументом у відповідях респондентів є те, що 52 відсотки населення відповіли, що взагалі не зверталися по медичну допомогу в державні медичні заклади. Контраргументом роз'яснення відповіді на дане питання є те, що дана категорія населення взагалі не відвідувала ніякі ні приватні, ані державні медичні установи, оскільки платоспроможність даних громадян була нижче межі малозабезпеченості.

Отже, спостерігаємо загальновідомі тенденції в суспільстві, при яких населення, яке проживає за межею бідності в Україні, не має можливості часто відвідувати медичні заклади для діагностики і проходження профілактики багатьох захворювань на початковій стадії, що в подальшому унеможлиблює успішне лікування багатьох захворювань. Госпіталізація в критичній формі прояву різноманітних захворювань дозволяє

містах конкурують між собою подібними, що сприяє зниженню цін на медичні послуг та підвищенню якості медичних послуг.

Важливим чинником, який характеризує рівень звертання населення до медичних закладів, зокрема до державних медичних закладів охорони здоров'я, є групування респондентів за рівнем їхнього матеріального становища (таблиця 4).

Яскраво ілюструє та показує взаємозв'язок рівня звертання до державних медичних та рівня матеріального забезпечення населення представлена нами таблиця 4.

тимчасово полегшити симптоми хвороби, яка протікає, проте до успішних результатів в лікуванні не призводить.

Таким чином, бачимо, що більша частина респондентів, які брали участь в опитуванні, цілком не можуть собі дозволити через фінансові труднощі відвідувати навіть державні заклади охорони здоров'я в Україні, у яких можуть бути затверджені дещо нижчі преїскуранти цін на певні види медичних послуг. Населення, яке знаходиться за межею бідності, певним чином ігнорує проходження медичного огляду та діагностики для діагностики видів захворювань, оскільки не вважає, що турбаза про власне здоров'я є першочерговою та критично-необхідною при важкій фінансово-економічній ситуації.

Отже, через низьку платоспроможність населення в Україні та пов'язане з цим спрямування власних коштів в сукупному місячному доході близько 60 відсотків від усіх витрат в споживчому кошику на найнеобхідніші продукти харчування, питання про проходження медичного обстеження і діагностики у населення навіть не стоїть на порядку денному, оскільки більшість медичних послуг уже після започаткованих реформ в медичній галузі залишаються платними.

Знаходження населення у фінансовому аспекті нижче межі бідності, загалом ставить під загрозу розповсюдження багатьох видів захворювань, які передаються повітряно-крапельним шляхом, а профілактика і щеплення населення проти яких здійснюються на дуже низькому рівні.

Це в першу чергу ставить під загрозу розповсюдження таких видів захворювання як туберкульоз, який є «хворобою бідних», та ряду інших видів захворювань, з якими найчастіше стикається населення, яке знаходиться поза межею бідності, оскільки потребує нормального збалансованого та поживного харчування та своєчасного лікування.

Інша категорія респондентів, яка брала участь в опитуванні віднесла себе до малозабезпеченої верстви населення. Так, відповідно 24 відсотки населення відповіли, що декілька разів відвідували державні медичні заклади за останніх півроку, що відповідно становить майже чверть від усіх опитаних респондентів. Інші 23 відсотки населення відповіли, що тільки один раз відвідували державні медичні заклади. Тільки 53 відсотки населення згідно опитування відповіли, що взагалі не відвідували державні медичні заклади охорони здоров'я за останні півроку.

Характерним є те, що ідентичні результати відповідей дали респонденти, які вважають, що згідно показників матеріального становища вони все-таки можуть віднести себе до середнього класу в суспільстві, хоча результати відповідей є ідентичними до респондентів, які себе вважають за рівнем матеріального становища малозабезпеченими.

Вбачаємо, що третя групи населення, яку соціологічна група Рейтинг ідентифікувала як середнього рівня достатку (таблиця 4) не відповідає даному критерію, оскільки середній рівень достатку дає змогу в більшій мірі задовольняти населення свої потреби у різних видах побутових послуг, в тому числі й в медичних.

В світлі даної ситуації є дещо видозмінені результати відповідей в респондентів, які віднесені за рівнем матеріальних статків до громадян з високим рівнем матеріального забезпечення. Так, 55 відсотків відповіли, що взагалі не відвідували

державні заклади охорони здоров'я протягом останніх півроку. Відповідно 23 і 22 відсотки респондентів відповіли, що один раз, а інші декілька разів відвідували державні медичні заклади охорони здоров'я в Україні.

Очевидним є те, що до даної групи респондентів входить прошарок населення, який відповідно до власних фінансових можливостей і пріоритетів надає перевагу у проходженні консультацій, діагностики, лікування чи реабілітації у приватних закладах охорони здоров'я. Відповідно й тому такий великий відсоток респондентів із даного прошарку населення відповіли, що взагалі не відвідували державні медичні заклади, що означає при потребі в медичних послугах вони були поза їхнім об'єктом уваги, а зверталася у приватні медичні заклади європейського рівня, які відповідали б сучасним світовим тенденціям розвитку медицини. На такі запити відносно невеликого прошарку населення відповідають створені приватні медичні клініки, які розташовані у великих українських містах, а саме в Києві, у Львові, в Харкові, Одесі, Дніпрі та в ряді інших українських міст, у яких як ми зазначали вище, приватні заклади охорони здоров'я займають близько 50 відсотків від усіх існуючих закладів охорони здоров'я. Разом з тим, багато громадян з даного прошарку населення мають медичне страхування, що дозволяє їм отримувати медичні послуги в приватних закладах охорони здоров'я при потребі і проходити відповідні планові обстеження декілька разів в році.

Таким чином, бачимо ситуацію, при якій, згідно відповідей респондентів, значна кількість населення не може собі дозволити відвідувати навіть державні заклади охорони здоров'я, не кажучи вже про приватні. Більшість потенційних пацієнтів, які в своїй більшості мають формувати середній клас, мають формувати міцну основу будь-якого розвиненого суспільства.

Рівень звернень населення у державні медичні заклади згідно гендерних особливостей є важливою характеристикою для комплексного аналізу та оцінки особливостей звернень громадян в державні заклади охорони здоров'я згідно статевої приналежності (таблиця 5).

Таблиця 5. Рівень звертання за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я України протягом останніх півроку згідно гендерних особливостей у 2021 році

	Результати відповідей		
	Так, один раз	Так, декілька разів	Ні, не звертався
Жінки	28	25	46
Чоловіки	17	23	60

Джерело: [6].

Так, згідно результатів опитування більше половини жінок зверталися у державні медичні заклади для одержання медичної допомоги у державні заклади охорони здоров'я.

Серед усіх опитаних жінок тільки чверть осіб даної статті зверталися декілька разів за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я, трошки менше третини серед опитаних жінок – респондентів (28%) – тільки один раз у медичні заклади.

Щодо респондентів-чоловіків, то тільки 17 відсотків чоловіків тільки один раз зверталися за медичною допомогою в державні медичні заклади, близько чверті чоловіків (23 %) зверталися тільки декілька разів у державні медичні заклади, а 60 відсотків серед чоловіків респондентів – взагалі протягом року жодного разу не зверталися по медичні послуги в державні заклади охорони здоров'я.

Отже, вважаємо, що дані відповіді є віддзеркаленням думок значної частини населення, а насамперед відображенням тих реалій дійсності, що надзвичайно велика частка чоловіків (60,0%) не зверталися по медичні послуги в державні заклади охорони здоров'я, а якщо і зверталися - то тільки в крайній потребі, а жінки незважаючи на дещо вищий рівень звертання в державні заклади охорони здоров'я все – таки шукають альтернативу державним закладам охорони здоров'я – приватні.

Висновки та перспективи подальших розвідок в даному напрямку

Підсумовуючи результати досліджень, можемо стверджувати, що простежуються наступні тенденції:

1. Рівень звертання населення за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я є невисоким, оскільки близько 50 % населення взагалі не відвідували їх протягом року.

2. Не існує чіткої відмінності при відвідуваності населення згідно регіонального проживання респондентів, що свідчить про приблизно однакову тенденцію в усіх регіонах України.

3. Згідно вікової приналежності спостерігаємо наступні тенденції: населення молодого віку відвідує медичні заклади тільки при адміністративних потребах з місця праці, для оформлення відповідних довідок про стан здоров'я, а старшого віку – у випадку, якщо не знаходить лікаря відповідної кваліфікації у державних закладах охорони здоров'я, то звертається до приватних медичних лікувально-діагностичних установ.

4. Щодо гендерної приналежності респондентів, то жінки частіше звертаються як в державні, так і приватні медичні заклади, а чоловіки здебільшого в критичних ситуаціях, тому відповіді є цілком достовірними і ілюстративними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхіна М. В. Маркетингова діяльність закладів охорони здоров'я в умовах реформування галузі. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 2 (24). С. 135-137. URL: http://www.evd-journal.org/download/2011/2011-2/Ek_visnyk_2_2011-135-137.pdf.
2. Зацна Л. Я., Івашків Т. І. Маркетинг медичних послуг та особливості розвитку ринку медичних установ в умовах трансформації економіки. *Економіка Крима*. 2013. № 1 (42). С. 363-367. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econkr_2_013_1_79.
3. Карамишев Д., Удовиченко Н. Основні принципи функціонування системи охорони здоров'я в контексті загальнолюдських цінностей соціальної держави. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 17-18 квітня 2008 р.)*. Львів, 2008. С. 129–136. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_129_01.pdf.
4. Кикиш О. Умови реформування ринку медичних послуг. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 1 (34). С. 38-42. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=491>.
5. Махнуша С. М., Шевченко О. Ю. Маркетингова система охорони здоров'я у сучасних соціально-економічних умовах. *Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. Ф. Балацького (м. Суми, 24–26 квітня 2013 р.)*: у 4 т. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. Суми: Сумський державний університет, 2013. Т. 4. С. 86-87. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/32666/1/Makhnusha_medical%20marketing.pdf;jsessionid=4015368E5DFA7C1ABF32A087662E8515.
6. Оцінка медичної сфери України (24-28 березня 2021 року) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_medicine_042_021_press.pdf.

7. Полковниченко С. О., Шкулєпіна А. В. Маркетингове забезпечення сфери медичних послуг. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4 (20). С. 176-186. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-4\(20\)-176-186](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-4(20)-176-186).
8. Сержук А. В. Комплекс маркетингу на ринку охорони здоров'я. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 2 (71). С. 23–28. URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1087>.
9. Чурпій І., Мельник І., Чурпій Н. Теоретико-правові аспекти реформування системи охорони здоров'я. *Art of Medicine. Scientific and practical journal*. 2020. № 1 (13). С. 170-174. DOI: <https://doi.org/10.21802/artm.2020.1.13.170>.
10. Haimowitz I. Healthcare Relationship Marketing. 1st ed. Taylor and Francis, 2016. URL: <https://www.perlego.com/book/1571111/healthcare-relationship-marketing-strategy-design-and-measurement-pdf>.
11. Melnick G., Keeler E., Zwanziger J. Market Power And Hospital Pricing: Are Nonprofits Different? *Health Affairs*. 1999. Vol. 18. № 3. P. 167-173. DOI: <https://doi.org/10.1377/hlthaff.18.3.167>.

REFERENCES

1. Artiukhina, M. V. (2011). Marketynhova diialnist zakladiv okhorony zdorovia v umovakh reformuvannia haluzi. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 2 (24), 135-137. Retrieved from: http://www.evd-journal.org/download/2011/2011-2/Ek_visnyk_2_2011-135-137.pdf [in Ukrainian].
2. Zatsna, L. Ia., Ivashkiv, T. I. (2013). Marketynh medychnykh posluh ta osoblyvosti rozvytku rynku medychnykh ustanov v umovakh transformatsii ekonomiky. *Ekonomyka Kryma*, 1 (42), 363-367. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econkr_2_013_1_79 [in Ukrainian].
3. Karamyshev, D., Udovychenko, N. (2008). Osnovni pryntsyipy funktsionuvannia systemy okhorony zdorovia v konteksti zahalnoliudskykh tsinnosti sotsialnoi derzhavy. *Medychne pravo Ukrainy: pravovyi status patsientiv v Ukraini ta yoho zakonodavche zabezpechennia (henezys, rozvytok, problemy i perspektyvy vdaskonalennia)*: materialy II vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Lviv, 17-18 kvitnia 2008), 129–136. Retrieved from: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_129_01.pdf [in Ukrainian].
4. Kykush, O. (2012). Umovy reformuvannia rynku medychnykh posluh. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 1 (34), 38-42. Retrieved from: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=491> [in Ukrainian].
5. Makhnusha, S. M., Shevchenko, O. Yu. (2013). Marketynhova systema okhorony zdorovia u suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh umovakh. *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, prysviachenoї pamiaty prof. O. F. Balatskoho (m. Sumy, 24-26 kvitnia 2013) / za zah. red. O. V. Prokopenko*. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 4, 86-87. Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/32666/1/Makhnusha_medical%20marketing.pdf;jsessionid=4015368E5DFA7C1ABF32A087662E8515 [in Ukrainian].
6. Otsinka medychnoi sfery Ukraini (24-28 bereznia 2021 roku) / Sotsioliichna hrupa «Reitynh». Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_medicine_042021_press.pdf [in Ukrainian].
7. Polkovnychenko, S. O., Shkulєpina, A. V. (2019). Marketynhove zabezpechennia sfery medychnykh posluh. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 4 (20), 176-186. doi: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-4\(20\)-176-186](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-4(20)-176-186) [in Ukrainian].
8. Serzhuk, A. V. (2015). Kompleks marketynhu na rynku okhorony zdorovia. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 2 (71), 23–28. Retrieved from: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1087> [in Ukrainian].
9. Churpii, I., Melnyk, I., Churpii, N. (2020). Teoretyko-pravovi aspekty reformuvannia systemy okhorony zdorovia. *Art of Medicine. Scientific and practical journal*, 1 (13), 170-174. doi: <https://doi.org/10.21802/artm.2020.1.13.170> [in Ukrainian].
10. Haimowitz, I. (2016). Healthcare Relationship Marketing. 1st ed. Taylor and Francis. Retrieved from: <https://www.perlego.com/book/1571111/healthcare-relationship-marketing-strategy-design-and-measurement-pdf> [in English].
11. Melnick, G., Keeler, E., Zwanziger, J. (1999). Market Power And Hospital Pricing: Are Nonprofits Different? *Health Affairs*, 18(3), 167-173. doi: <https://doi.org/10.1377/hlthaff.18.3.167> [in English].

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

збірник наукових праць

*Том 31
№ 3
2021 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020
телефон 380 (352) 47-50-50*12221.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 16.11.2021 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-03-21.
Умовно-друк. арк. 30,25. Обл.-вид. арк. 21,22.
Тираж 100. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Університетська думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс: 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@wunu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.